

ПРОФ. Д. ИСТ. Н. ТРЕНДАФИЛ МИТЕВ

ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКИЯ ЕМИГРАНТСКИ ПАРТИОТИЧЕН ФРОНТ В НОВИЯ СВЯТ

/КРАЯ НА XIX - КРАЯ НА XX ВЕК/

ЧАСТ 1

ДЪРЖАВНА АГЕНЦИЯ
ЗА БЪЛГАРИТЕ В ЧУЖБИНА

ПРОФ. Д. ИСТ. Н. ТРЕНДАФИЛ МИТЕВ

**ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКИЯ
ЕМИГРАНТСКИ ПАРТИОТИЧЕН
ФРОНТ В НОВИЯ СВЯТ**

/КРАЯ НА XIX - КРАЯ НА XX ВЕК/

ЧАСТ 1

**ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКИЯ ЕМИГРАНТСКИ
ПАТРИОТИЧЕН ФРОНТ В НОВИЯ СВЯТ**
/Края на XIX – края на XX век/

ЧАСТ 1

© Трендафил Митев, автор

Рецензенти: Проф.д.ист. Светлозар Елдъров.
Д-р Йордан Колев.

Художник на корицата: Миряна Стачева.

Снимка на корицата: [https://www.thereisadayforthat.com/holidays/bulgaria/
Bulgarian-national-revaivol-leaders](https://www.thereisadayforthat.com/holidays/bulgaria/Bulgarian-national-revaivol-leaders).

Коректор: Катя Христова

FastPrintBooks, 2021

ISBN: 978-619-236-277-5

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД 5

**ГЛ. I. ИЗГРАЖДАНЕ И ДЕЙНОСТ НА ОРГАНИЗАЦИИТЕ,
ФОРМИРАЩИ БЪЛГАРСКИЯ ЕМИГРАНТСКИ ПАТРИОТИЧЕН
ПОЛИТИЧЕСКИ ФРОНТ В СЕВЕРНА АМЕРИКА /1878-1944Г./ 21**

1. Първи опити за обединения на патриотична основа в САЩ
от края на XIX и началото на XX век 21

2. Създаване и дейност на Българо-македонския народен съюз
/БМНС/ в Съединените щати и Канада след Балканските войни 67

3. Докладът на Карнегиевата анкетна комисия за събитията в
Югоизточна Европа през 1913 година и изявите на пробългарския
лобизъм в САЩ през 1913-1914 година 101

4. Откриването на българската легация във Вашингтон и
издигане равнището на българското емигрантско патриотично
движение през годините на Първата световна война 123

5. Мемоарът на българската родолюбива емиграция в Америка
до Парижката мирна конференция през 1919 година 165

6. Създаване и дейност на Македонската политическа организация
/МПО/ в САЩ, Канада и Австралия – прекият продължител и
строител на българския емигрантски патриотичен политически
фронт в Новия свят / 1922-1944г./ 188

**ГЛ. II ПРОМЕНИТЕ В ИДЕОЛОГИЯТА И ПОЛИТИЧЕСКАТА
ПРАКТИКА НА РОДОЛЮБИВОТО БЪЛГАРСКО ЕМИГРАНТСКО
ДВИЖЕНИЕ В НОВИЯ СВЯТ ПРЕЗ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XX ВЕК 223**

1. Усилията на българската патриотична емиграция да ангажира
великите сили за справедливо разрешаване на македонския въпрос
по време на втората Парижка конференция за мир /1945-1947 г./ 223

2. Организационни и идейни промени в българския емигрантски патриотичен политически фронт след Втората световна война	261
3. Първият удар върху теорията и практиката на македонизма в Повардарието, нанесен от българската емиграция в Новия свят	300
4. Повторното изостряне на Църковния въпрос сред българската емиграция в Новия свят през втората половина на XX век	349
5. Възстановяване на отношенията между родолюбивата общественост в България и патриотичната емиграция в Америка през последното десетилетие на XX век	381

УВОД

Българите „откриват Америка“ сравнително късно – едва през втората половина на XIX век. Причините за това са обективни. На първо място, до последната четвърт на деветнадесетото столетие българската нация се намира под чужда власт - в границите на Османската империя. Липсата на собствена държава със свои дипломатически представителства в чужбина, както и на редовни параходни връзки през океана, между Балканите и САЩ, възпира този християнски народ да не се отправя на трудно осъществими и рисковани пътувания по посока на Америка или Австралия. Съображенията са ясни - неизвестностите от подобно начинание са безброй. Освен това, до края на XVIII век всяка една от великите сили, заели вече доминиращи позиции в новозавладяните територии зад океана, контролира притока на новата емиграция в своите колонии. Така че там да се запазва желаното от тях съотношение на етносите. Защото тази реалност по места, е свързана със стабилността на властта, упражнявана от метрополиите сред населението в задокеанския свят. Специално Австралия, почти до средата на XIX век е място за заточение и на каторжници! В резултат до извоюване независимостта на държавите из Новия свят обстановката там не е сигурна, поради сложността на процеса, свързан с формирането на новите нации и изграждането на тяхната суверенна държавност.

Има и нещо друго - още след завладяването на Мизия, Тракия и Македония от османците в края на XIV век, българите започват да прилагат „околобалканската емиграционна практика“. По различни причини – най-често репресии от страна на турската власт, индивидуално, групово или в големи маси, тези хора се изселват във Влашкото княжество, Австрийската империя /Банат/, в Молдова, а от XVIII век и в границите на разширяващата се Русия. Най-големите български поселения там възникват в Бесарабия, Таврия, Крим, Одеса и други части на огромната славянска държава. Така онези части от българското население, които на даден етап са заплашени от сериозни удари на султанската администрация по родните си места, намират спасение за своя живот и възможности за стопански просперитет в „близката чужбина“. Още повече, че по време на зачестилите руско-турски войни в новото време, управляващите в Петербург разработват и специал-

на емиграционна политика. Тя поощрява българските изселници към новоприсъединените земи и съдейства за тяхното устройване там. По този начин се осигурява ново данакоплатно население за руската държавна хазна, но обективно се отслабва българското етническо тяло на Балканите.

През епохата на националното Възраждане, появилата се емигрантска съставка от българския народ постепенно създава един нов - външният политически фактор. Той започва да изпълнява незаменима роля в процеса на националното стопанско, културно и политическо активизиране. Защото неговите дейци живеят в относително по-свободна обществена среда и разполагат с възможности да предприемат по-решителни действия в подкрепа на формиращата се българска нация, подвластна на султана. **Така, от момента на своята поява, емигрантският политически фактор при българите не осигурява етнически контингент за реализиране на колонизационната политика на своето правителство, по отношение на заварените народи в Новия свят. Какъвто е случаят с емиграциите, които се изливат от териториите на великите сили в Западна Европа след XV век. При българите, задграничният етнически фактор от един момент се превъща в мощен стимулатор за икономическо, политическо и духовно модернизиране на собственото народностно битие. За да се активизират процесите, съдействащи за разрешаване и на основния проблем, стоящ пред българската нация в нейното традиционно етническо землище – освобождението и изграждането на независима държавна организация.**

Нещо повече – постепенно, благодарение на по-добрите условия за работа, именно емиграцията ще заеме лидерска позиция в общонародните усилия за възстановяването на свободната българска държавност. Още през 1811 година епископ Софроний Вачански разработва в Букурещ първия цялостен политически проект в това направление. В специално изложение до генерал М.И.Кутузов, Софроний предлага Русия да даде автономно самоуправление на тази част от българската „нация“ /терминът е на Софроний/, която е заселена в Бесарабия. Тя да се ръководи от своя администрация – тоест, българи да работят в съдебните, училищни и църковни институции. Така, че там да се обособи една относително свободна /автономна/ българска територия. А от нея впоследствие да се разгърне организираната борба на българската нация за възстановяване на независимата държава.

В средата на XIX век сред балканската българска емиграция възниква и

действия ръководният център на организираното националноосвободително движение. Водеща роля в него играят Г.С. Раковски, Л. Каравелов, В. Левски, Хр. Ботев, Ст. Стамболов и др. Отново сред емиграцията във Влашко са положени основите на българския революционен политически печат и на българската наука, в лицето на Книжовното дружество, основано през 1869 година /първообразът на БАН/. А след Руско-турската война от 1877-1878 година из средите на околбалканската българска емиграция в Княжество България се завръщат едни от най-дейните строители на Третата българска държава – и в областта на политика, и във военното дело, и в науката.

Казано в обобщаващ смисъл, прекалено много, твърде сложни и важни са проблемите, които българската нация има да разрешава между XVII и XIX век, за да може нейните представители да търсят лукса от едно пътуване до Новия свят с единствена цел - бързото забогатяване. Въпреки това факт е, че още от 30-те години на деветнадесетото столетие „темата Америка“ започва да прониква по различни пътища и сред българите. Най-напред протестантска църква в САЩ изгражда на Балканите самостоятелна религиозна организация, която пуска корени в Мизия, Тракия и Македония. В резултат, през Възраждането българи възприемат протестантството като начин да си осигурят закрила от страна на посланниците на западни държави в Цариград. На 22 октомври 1860 година протестантски мисионери основават мъжкото американско училище в Пловдив, а през 1863 година отваря врати и протестантско девическо школо в Стара Загора. Същата година американските мисионери Кристофър Робърт и Сайрус Хамлин полагат основите и на известния „Роберт Колеж“ в Цариград.

През 1871 година двете американски училища в Пловдив и Стара Загора са преместени в град Самоков. Там е установена и „Балканската мисия“ на Американския протестантски съвет. Така че, българските земи най-рано /и в най-голяма степен/ на Балканите влизат в обсега и на новото – американското духовно влияние. В лицето на българите американците откриват един от най-толерантните и ученолюбиви народи в тази част на света, обитаващи граничните зони между Предна Азия и Европа. А българите виждат в преносителите на американската цивилизация едни значително по-толерантни и културни представители на велика сила, която по това време няма свои корисни интереси на Балканите. Такива, които да пораздат политика, спъваща естествената еволюция на българското национално освободително движение. Американските училища в Пловдив, Стара Загора и Самоков, както и Роберт колеж в Цариград, се разглеждат повече като носи-

тели на модерната наука и култура на Запада. От нея българите се нуждаят много, но досегът им с постиженията ѝ се спъва сериозно от азиатската политическа система на Османската империя.

Доказателство за българския интерес към американската култура и наука е фактът, че през американските светски и модерно устроени за времето си учебни заведения, постепенно преминават много млади българи. Там те научават добре английския език, запознават се с историята, икономическото развитие и културния живот на Съединените американски щати. В резултат, сред българското общество още до Освобождението навлиза сериозна информация за живота и възможностите на личността в „Новия свят“. За негов първообраз тогава се приемат преди всичко САЩ. След Гражданската война и премахването на робството от президента А. Линкълн, сред българската интелигенция се установява разбирането за предимствата и на американската представително-демократична политическа система, в сравнение с държавните реалности в монархическа Европа.

Активен привърженик на тази теза сред българската интелигенция до Освобождението е Любен Каравелов. От страниците на в-к „Свобода“ той доказва, че в Съединените щати съществува една от най-демократичните и народополезни конституции в света. Именно тя създава основата на политическа система, която се сочи като образец за изграждане и на свободната българска държавност, след отстраняването на османската администрация от родните предели. Така че, към последната четвърт на XIX век, между българите вече съществува достатъчна информация за предимствата, които съществуват пред училище в различните американски училища през Възраждането. И по отношение на възможностите да бъдат полезни за народа си, и за ефективната им собствена житейска реализация в обществения живот на вече свободната Трета българска държава. Ако тези хора се завърнат у дома и с дипломи от някои американски университет.

На базата на новите духовни общувания през Възраждането и радикалните промени в живота на българската нация след Освобождението, постепенно ще се преодолее и балканско-регионалният характер на старата емиграционна практика, използвана и в новото време. **В историята на българската нация приключва околбалканската емиграционна традиция. Стартира един нов процес, свързан с пренасочването на мигриращите българи по посока вече на Новия свят. В неговия ход, благодарение на българската диаспора установила се там, между народите на България, Съединените щати, Канада, Австралия и Нова Зеландия**

ще възникнат първите трайни връзки и взаимоотношения. Преди още правителствата на тези държави да са положили основите на официалните двустранни дипломатически, икономически и културни връзки с властите в София. Българската култура – на първо място кирилската азбука, книгата на литературен български език и православното християнско вероизповедание, ще бъдат привнесени в зад океанските общества именно от емиграцията. Така и тази славянско-православна духовност ще стане неразделна част от космополитната цивилизация на Новия свят. А приносът, даден от българите, в това отношение е несъмнен.

В паралелен план, благодарение на българската диаспора, зад океана ще възникнат множество политически, културни, религиозни и други организации. Те ще продължат да обогатяват най-доброто от традициите на старата българска емиграционна практика – да играят важна роля в развитието вече на свободната българска нация. **Така емигрантската история на този южноевропейски народ ще премине в нова – по-висока фаза на развитие. При нея вече са много по-различни и дистанцията, от която изселниците ще работят в подкрепа на български каузи, и начините по които ще се реализира тази дейност. Нови са и целите, които ще се преследват.** Една проблематика с особена важност за съвременна България, чиито емиграционен процес след 1989 година отбеляза поредната си еволюция. Днес, близо 2,5 милиона българи са разселени по целия свят. Това вече е една нова българска етническа реалност на планетата, която изисква, на базата на традициите, да се осмислят променените роли, които българите по света могат да играят в развитието на своя народ през XXI век. **Така че, задълбоченото изучаване и правилното обяснение на историята, свързана със създаването, дейността и постиженията на българския емигрантски патриотичен фронт в Новия свят, може да се превърне в първокласен информационен ресурс за разработване и реализация и на съвременната емиграционна политика на Третата българска държава. Специално, що се отнася до работата с тази безпрецедентно голяма отломка от националното ни тяло, пръсната днес по целия свят. Задача, която е логично да се приеме и като една от основните научно изследователски цели на настоящия труд.**

По отношение предмета на изследването, тук е наложително да се направят няколко важни уточнения: на първо място, какво имаме предвид под структури и дейност на българския емигрантски патриотичен полити-

чески фронт в Новия свят? Към тях включват ли се и левичарските емигрантски организации, действащи в Америка след 1911 година, както и т.нар. Български национален фронт /БНФ/, формиран по инициатива на Г.М.Димитров, установил се като емигрант във Вашингтон през лятото на 1945 година? Тази новопоявила се емигрантска политическа организация има ли идейни връзки и установява ли практическо единодействие със стария български емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят и пр.? **Кръткият отговор на тези въпроси е: под структури на българския емигрантски патриотичен политически фронт тук се имат предвид, преди всичко, родолюбивите и идеологически необременени политически организации, с крайно лява или крайно дясна политическа догматика. Проучват се само тези структури, които са създадени самостоятелно от старата българска икономическа /излязла от България/ и политическа /забягнала от поробена Македония/ емиграция, появили се в Новия свят, в края на XIX и първата половина на XX век. Защото те се ангажират, преди всичко, с основния и най-важен национален проблем на онази епоха – успешното завършване освобождението на всички българи и тяхното обединение в границите на едно Отечество. /Или поне в две приятелски държави „България“ и “Свободна и независима Македония“/.**

Не се изследват структури като „Българския социалистически работнически съюз в Америка“ - /БСРС/ и комунистическите групи, създали един лев „Македоно-български народен съюз“ /МБНС/ през 30-те години на XX век. Защото част от тях /примерно БСРСА / не се интересуват от българската национална проблематика, а друга /МБНС/ се издържат със средства на Коминтерна в Москва. Затова емигрантите-комунисти възприемат и пропагандират след 1934 г. и в Америка идеята за наличието на „македонска нация“. Докато българският емигрантски патриотичен фронт е ангажиран само с националния проблем и финансира сам цялата си дейност, единствено чрез подкрепа на своите членове. Без да води системна борба срещу идеологията и практиката на властта, управляваща в София и да предлага инициативи за нейната подмяна с друга форма на държавно управление.

Нововъзникналият БНФ начело с Г.М. Димитров /Гемето/ през 1945 година, също е подчертано идеологизирана, но вече антикомунистическа организация. В началните десетилетия тя е и организационно слаба, тъй като емиграцията, отляла се от България след 1944 година, не е допуска-

на в Северна Америка веднага. Главната цел на политическата реторика и практическите изяви на антикомунистите около Гемето в САЩ е свързана с отстраняването на БКП от властта в София, при едно видимо подценяване на национално-обединителната проблематика. /Като земеделец Гемето не се отличава с яснота във възгледите си за мястото на националната тема в политическия процес/. Освен това, от момента на появата на БНФ, неговата издръжка е поета от държавни структури зад океана, които са ангажирани трайно със Студената война срещу Източния блок. Това са основните причини, поради които организациите на стария български емигрантски патриотичен фронт в Новия свят не установяват единодействие нито с БСР-СА, нито с МБНС, нито с БНФ през първата и втората половина на XX век. Не заимстват механично и от идеите на социалистите, и от възгледите на комунистите, и от програмните цели на Гемето. В хода на практиката има единични докосвания, те обаче, общо взето, са инцидентни и не са свързани със сериозни политически резултати. Такава в последна сметка е и причината, идеологически обременените политически структури на българската емиграция зад океана да не се изследва като неразделна част от миналото на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят. В една бъдеща цялостна „История на българската емиграция в Новия свят“ тази тематика ще влезе вече като самостоятелен раздел в текста.

* * *

Първите българи се появяват в Северна Америка през 70-те години на XIX век. Развитието на този нов емиграционен процес в историята на нацията преминава през три периода. Първият обхваща времето от 1870 до края на столетието. В неговите рамки, главно за САЩ, се отправят към 500 души - предимно млади хора от Княжество България. Завършили Роберт колеж в Цариград или американските протестантски училище в Пловдив и Самоков, те знаят добре английски език. Това им позволява да получат висше образование в престижни американски университети. Сред първите българи, получили американски университетски дипломи са: журналистът Илия Йовчев, езиковедът професор Константин Стефанов, поетът – Стоян Ватралски, теологът Петър К. Дънов, историкът д-р Станислав Шумков, протестантският пастор Цвятко Багрянов, лекарите Христо и Иван Балабачанови, Георги Чакалов, Иван Мишов, Васил Бозовски и др. Те са възпитаници на Харвард, Лойола унивърсити, Вашингтон юнивърсити в Сент Луис, уни-

верситетите в Ню Йорк, Синсинати, Мичиганския университет в Детройт и др. До Балканската война, измежду тези млади българи, с висок авторитет се утвърждават 18 лекари, 7 зъболекари, 12 юристи, доста счетоводители, журналисти и дори един историк. Общо над 50 души, които остават да работят в Съединените щати и вземат активно участие в живота на постепен-но формиращата се българска емигрантска общност. Измежду тях излизат и онези млади българи, които полагат основите и разработват идейните позиции на българския емигрантски патриотичен фронт в Новия свят. Така е формиран първият /сравнително най-тънък/, но високо образован и авторитетен пласт на българската диаспора в Новия свят - **интелигентския**.

Вторият период на българския емигрантски поток, насочен към САЩ, /но вече и към Канада/ обхваща предвоенното десетилетие на ХХ век. В неговите рамки рязко се променят причините, предизвикващи изселванията на българите от родното землище. Рязко се увеличава и контингентът на българското емигрантско тяло зад океана. За около четвърт век, младите поколения в Княжество България осъзнават, че в разпокъсаната национална територия по силата на Берлинския договор от 1878 година, в родината трудно и бавно ще се правят „големи пари“. Така че, те да се инвестират в печаливш и възходящо развиващ се собствен бизнес. Междувременно, бурното развитие на американската промишленост през последната четвърт на ХІХ век има потребност от нови и нови работни ръце. Поради това мощни американски корабоприжателски фирми откриват много повече и доста по-удобни линии за презокеански пътувания. Включително и с някои от най-важните пристанища на Балканите като Пирея, Цариград и дори Бургас. Всичко това облекчава възможностите за пътуване до и от Америка. Ето защо от началото на ХХ век предприемчиви млади хора тръгват към страната на „неограничените възможности“ с амбицията да натрупат там по-бързо известен капитал. А след това, завръщайки се в родината, да се закупи земя или се развива частен бизнес. Така се оформя вторият пласт на българското емигрантско тяло в Америка - **икономическата емиграция**.

При македонските българи ситуацията е още по-сложна. След Берлинския конгрес от 1878 година, по волята на великите сили, Македония е оставена в границите на Османската империя, без промени в статута на населението. Поради това, през последната четвърт на ХІХ век, освен икономическите трудности, поробените българи там са подложени на системен терор. Ето защо те създават Вътрешната македоно-одринска революционна организация /ВМОРО/, която застава начело на борбата за свобода

и самоуправление. Върхна изява на българското националноосвободително движение в Македония и Одринско се явява Илинденско-Преображенското въстание от 1903 година. След неговия погром, за хиляди българи взели участие в събитията, става практически невъзможно да останат по разорените си родни места. Тези хора започват да емигрират масово – в началото към свободното Княжество България. Част от тях обаче, след това реемигрират към Северна Америка. Така българската диаспора в новия свят се прелива освен в САЩ и в Канада. Положени са основите вече и на един трети пласт, който може да се определи като българска **политическа емиграция зад океана**.

Следващият период, свързан с цялостната еволюция на емиграционния процес от българското етническо землище към Новия свят през XX век, съвпада с десетилетията след Първата световна война. Разпокъсането на Македония по силата на Ньойския договор от 27 ноември 1919 г., интензифицира още по-рязко емиграцията на македонските българи. Една част от тези хора тръгват, освен към Съединените щати и Канада, вече и към Австралия, а след Втората световна война и към Нова Зеландия. До Балканската война общият брой на българите в Новия свят варира между 50 – 70 000 души. Цифрите са в постоянно движение, тъй като в емигрантската общност текат процеси, свързани с приливи и отливи на хора. До края на Първата световна война съотношението между тези, които са родени в границите на Княжеството и онези, придошли от поробена Македония, е приблизително равно. Общият език, еднаквите семейно-битови традиции, в които са възпитани тези хора, както и привързаността им към единната източноправославна вяра, сплотяват изселниците от Княжеството и от Македония. Обединяващия всички българи идеал – да видят Македония свободна, а нацията обединена в една силна и модерна държава, стабилизира допълнително единството между всички българи в Северна Америка. В резултат, те създават поредица от общи и активни патриотични политически организации. Със своите изяви тези важни родолюбиви структури гарантират еволюцията и обогатяват изявите на общобългарския емигрантски патриотичен политически фронт. През XX век той ще положи големи усилия за защита националните интереси на своя народ. Ще се положат основите и на ценни политически и културни традиции. Добре проучени и осмислени, те могат да се използват днес и в политиката на управляващи в София, по отношение на съвременната българска диаспора по света.

Изследванията в тази област на българското историческо минало са

сред сравнително новите постижения на академичната наука. И в нашата страна, и в чужбина. Причините за това са много и все обективни. На първо място, от значение е фактът, че Новият свят отстои на повече от 8000 километра от българското етническо землище. Поради това, за разлика от предосвободенския период, сега доста по-трудно са изпращани редовно трайни източници на информация, /примерно документи, вестници, списания, книги/. Така че, те да се съхраняват системно в София и да осигуряват фактологията, без която научните изследвания са невъзможни. През периодите на двете световни войни /1914-1918/ и /1940-1945/ връзките, осъществявани от пощенските служби между България и държавите от Новия свят, са били прекратени напълно, от военновременната обстановка по света. Поради невероятно сложната съдба на държавата през първата половина на XX век, някои български правителства са и подценявали необходимостта да се събират целенасочено документи, за дейността на българската диаспора в Новия свят. Особено за онази нейна съставка, която се установява в Австралия и Южна Америка. Това са основните обективни причини в архивохранилищата и библиотеките на съвременна България да се пазят фрагментарни следи от документалното наследство, свързано с историята на българската емиграция в Новия свят. А доколко все пак нещо е запазено, то се отнася предимно за онези нейни разклонения, които се установяват трайно в Съединените щати и Канада. За българите в Австралия, Нова Зеландия и Южна Америка, откъм документална гледна точка, картината е още по-нерадостна.

От голямо значение са били приливите и отливите на българския емиграционен контингент, тъй като, поне до войните, голямата част от диаспората в Северна Америка има гурбетчийски статут. Хората /предимно млади мъже/ работят няколко години в САЩ и Канада, събират желаната от тях сума в долари като начален капитал и се завръщат отново по родните си места. Поради това, сред българите в Новия свят сравнително бавно са се установявали трайно уседнали многолюдни семейни общности, които да съхраняват документи по домовете си, за да са основа те днес за научни изследвания. В средите на българската диаспора зад океана сравнително бавно се създават и най-важните културни институции като църкви, училища, дружества, а още по-малко централизирани архивохранилища. А това са центровете, в които се натрупват системно най-много документи, свързани с различните области от живота на българската емигрантска общност.

Пионер в усилията на българската емиграция да създаде собствено до-

кументално богатство е издателство „Народен глас“, създадено в гр. Гранит сити, щат Илиноис през 1906 година. Там се публикуват и съхраняват теченията на първия ежедневник, излизал на български език в Северна Америка - в.к „Народен глас“. Неговите страници са незаменима хроника, за всичко, случило се в живота и дейността на българите в Новия свят. Едни от най-добре съхранените годишни течения на вестника се пазят в градската библиотека на гр. Грани сити, щат Илиноис и в Славянската колекция на Южноилинойския университет край гр. Едуардсвил, Илиноис. Собствениците на издателската компания „Народен глас“ публикуват и 4 алманаси /1918, 1921, 1923, 1933/, посветени на българската емиграция. Тези енциклопедичен тип издания също се нареждат сред незаменимото информационно градиво по интересуващата ни тук проблематика. Защото, освен писменна информация, в алманасите са публикувани и хиляди снимки на емигранти, техните домове, бизнеси, както и обществени изяви. Първият опит за създаването на български емигрантски архив е направен през 1912-1913 година, при основаването на Българомакедонския народен съюз /БМНС/. Той обаче не е съхранен в цялост. ЦК на Македонската политическа организация в САЩ, Канада и Австралия /МПО/ започва най-рано да събира редовно и да съхранява правилно цялата документация, създавана в структурите на една българска патриотична политическа организация в Новия свят. И нейният архив обаче, е основан едва през 1922 година, като активната набирателска дейност там започва през втората половина на 20-те години на ХХ век.

В института „Хувър“, към Станфордския университет в Калифорния, е създадена ценна славянска документална колекция. Там се съхранява архивът, изнесен от цар Фердинанд от България през октомври 1918 година. В него се намират ценни документи за най-ранните официални дипломатически отношения между България и САЩ. Едва през 70-те години на ХХ век, д-р Иван Гаджев започва да създава в Детройт и специален „Институт по история на българската емиграция в Северна Америка - „Илия Т. Гаджев“. Там са събрани много от старите емигрантски издания и лична архивна документация на видни емигрантски политически и културни дейци. Като цяло обаче, документалното наследство на българската емиграция до края на Първата световна война е сравнително най-слабо запазено. Огромна част от него просто изчезва със смъртта на хората, които са събирали информационните източници.

Определено неблагоприятно отражение върху документалното на-

следство на българската диаспора в Новия свят дават и обтегнатите отношения между Изтока и Запада през годините на Студената война. В края на 40-те години на XX век например, с административни мерки в Съединените щати са забранени емигрантските структури на българите сред диаспората, които са с комунистически убеждения. Тогава са затворени клубовете им, ликвидирана е част от документацията, а някои от лидерите като Георги Пирински /баща/ например, дори са съдени и интернирани от Съединените щати. В същото време комунистическата власт в България, на свой ред, също плаща дан на догматиката от епохата на Студената война. За близо половин век българските емигрантски организации и тяхната дейност в Новия свят са обявявани за носители на „вражеската пропаганда“, осъществявана от „оръдия на империализма“. Така че, политиката на властта в София за около половин век също спъва реално възможностите за разгръщането на мащабни и системни научни изследвания в тази област на националната история, която е свързана с емиграцията. В резултат до 80-те години на XX век „Емигрантистиката“ реално липсва като самостоятелен и добре развит дял на научните изследвания в областта на новата българска история.

Въпреки всички трудности обаче, още преди падането на Желязната завеса в края на 80-те години, отделни автори проявяват интерес и в тази област на историческото познание. Типичен пример в това отношение е професор Николай Алтънков. През 1979 година, той публикува в Пал Алто, Калифорния монографията си „The Bulgarians Americans“.¹ Тя е написана главно въз основа на публикувани документални източници, но е ценна с това, че за пръв път там на едно място е събрана, систематизирана и обобщена основната информация, свързана с различните прояви в живота на българската емиграция в Съединените щати и Канада. От авторите, работещи в чужбина по проблематиката, несъмнено най-голям принос даде д-р Иван Гаджев. През 2003 година той закупи място и построи в гр. Гоце Делчев нова сграда, в която прехвърли цялото документално богатство, събрано в института за емигрантска история „Илия Т. Гаджев“ в Детройт. В резултат на дългогодишните събирателски усилия д-р Гаджев подготви в Съединените щати, но публикува в София и своята „История на българската емиграция в Северна Америка“ /Поглед отвътре/, т. I, С., 2003; т. II, С., 2006г.² Това издание няма класически облик на научноизследователска монография. То по-скоро е с енциклопедичен характер. Защото в него, на първо място, са препечатани буквално снимков материал и текстове от

ценни стари български емигрантски издания. По този начин се възражда и обогатява възможността за работа на повече хора с първоизточникова информация от епохата. Паралелно с това обаче, д-р Гаджев публикува и ръкописни документи, събирани от него главно по линия на личните му познанства с видни емигрантски дейци от различните поколения. В двутомника се съдържат и авторови анализи, в които се предава информация, събирана от д-р Гаджев главно чрез разкази на емиграцията. Поради това тя не е отразявана в писмен текст.

Свой ценен принос, за разширяване обсега вече на сериозните научни изследвания по интересуващата ни тук тематика от началото на 80-те години на XX век, дават и учените, които работят в различни институти и университети в България. Професорите Андрей Пантев и Витка Тошкова написаха поредица от солидни монографии върху двустранните отношения между България и Съединените щати. В тях се съдържа информация и за дейността на първите български заселници в Северна Америка.³ През 1983 г. Георги Тамбуев публикува ценна статия за ранния български емигрантски печат в Северна Америка.⁴ Борис Николов обнародва през 1986 година ценна оригинална документация за резултатите от ранните опити, за създаване на български патриотични организации в Америка.⁵ След средата на 80-те години Коста Пандев, Симеон Дамянов, Любен Беров, Георги Генов, Константин Гърдев, Кирил Тодоров също обнародваха ценни изследвания, посветени на тази проблематика.⁶ През последните години свои спомени публикуваха и активните дейци на МПО в САЩ и Канада - Пандо Младенов, Борислав Иванов и Любен Топчев.⁷

Авторът на настоящата монография получи възможност от 1988 до 2001 г. да работи няколко пъти лично в Архива на „Хумър институт“ в Калифорния, Архива на ЦК на МПО в гр. Форт Уейн, Индиана, Славянската емигрантска документална колекция в Южноилинойския университет в Едуардсвил, Илинойс, както и в местните архивни сбирки на най-старите български църкви в Гранит сити и Медисън, щат Илинойс. Беше му предоставен достъп и в лични колекции на българи с богати собствени сбирки в тази част на Америка. Това позволи в България да се пренесе сериозно оригинално архивно градиво, с помощта на което да се напишат и издадат 4 научни монографии на български език, 4 брошури на английски език, както и статии, публикувани в научната периодика през последното десетилетие на XX век.⁸ В резултат може да се приеме, че на базата на вече съществуващата сериозна научна продукция в България съществуват основания да се

говори за наличието и на „Емигрантистиката“ като самостоятелен и развиващ се дял на хуманитаристиката в нашата страна.

Обобщено, целта на настоящата монография е, да се проследи специално появата, еволюцията, срещаните трудности, постиженията и резултатите на онези емигрантски организации в Новия свят /САЩ, Канада, Австралия и Нова Зеландия/, които са свързани трайно с подкрепата на борбите за довършване на националното освобождение и обединението на българите през ХХ век. **Въз основа на информацията в труда се формулира новата научна постановка, че българите като народ имат сериозни основания да приемат, че от края на ХІХ до края на ХХ век в Новия свят съществува и се изявява реално един солиден и активно действащ български емигрантски патриотичен политически фронт.** Той бележи възходи и спадове в своята цялостна еволюция, но е оставил незаличими следи в общобългарските усилия да се постигне националното обединение на насилствено разпокъсания ни народ, по волята на великите сили през 1878 година.

За написването на труда са използвани постиженията, реализирани от авторите в съществуващата научна литература. Основното градиво на текста обаче, е новооткритата историческа документация, голяма част от която се пуска за пръв път в научно обръщение. Надеждата на автора е, че с тази работа ще се отвори максимално широко една от най-ценните страници, свързани с историята на българското присъствие между народите, обитаващи Новия свят. Едно познание, което има важно значение за разработването и успешното реализиране на политиката, която съвременна България трябва да провежда по отношение на най-новите емигрантски пластове на близо три милионната българска диаспора по света.

БЕЛЕЖКИ

1. Altankov, N., The Americans-Balgetians, Palo Alto, California, USA, 1979.
2. Гаджев, И, История на българската емиграция в Северна Америка. /Поглед отвътре/, т. I, С., 2003, т. II, С., 2006.
3. Пантев, А., П. Петков, САЩ и България по време на Първата световна война, С.,1983; Пантев, А., Българският въпрос в САЩ, /1876-1903/, В.Търново, 1984; Същият: Историческата българистика в САЩ, /1856-1919С.,1986.
4. Тамбуев, Г., Из историята на българския емигрантски печат, сп. „Родо-

- любие“, С., 1983, кн.5.
5. Николов, Б., Документи из дейността на българските емигрантски дружества в САЩ и Канада от началото на ХХ век., сп. Истор. Преглед, 1986, кн.3.
  6. Пандев, К., Документи из македоно-одринското национално освободително движение от архива на Димитър Стефанов, сп. Истор. Преглед, 1982, кн.6. ; Дамянов, С. и Л. Беров, Българите в Австралия., С., 1986.; Генов, Г., Организирано македоно-одринско движение в Северна Америка /1899-1905/, сп. Истор. Преглед, 1988, кн.11; Гърдев, К., Македонските патриотични организации в Канада, С., 1991.; Тодоров, К., Героят от Прилеп. Йордан Чкатров в драматично време за ВМРО, С.,2015.
  7. Младенов, П., В Македония и далеко от нея, /Спомени/, Благоевград, 2005; Иванов, Б., Свободата има своята цена. /Спомени на Борислав Атанасов Иванов/, С.,2012; Топчев, Л., От Струмица до Америка. /Спомени и размисли/, С.,2020.
  8. Митев, Тр., Македонобългарският Централен комитет в САЩ, /1918-1919/, С., 1992; Същият: Българската емиграция в Америка и борбите за освобождението на Македония /1919-1945/, С., 1993; Същият: Американският юнионизъм и българските еселписти в САЩ, /Идеология и политическа практика/, С. 2002; Същият: Българските буквари в Америка, С., 2018; Същият: The USA and Macedonia, /1834-1945/, Sofia, 1999.; Същият: A short History of the MPO Sofia, 2001; Същият: Отношенията между македонските българи и хърватската емиграция в САЩ и Канада между двете световни войни, В: Известия на Института за военна история, С., 1995, т. 58 с.146 и сл.; Същият: Устави и правилници на български емигрантски организации в САЩ и Канада, сп. Военноистор. сборник, 1992, кн.6, с. 38 и сл.. Същият: Възникване и същност на българския епископски въпрос в САЩ и Канада, сп. Военноистор. сборник, 1993, кн. 2, с. 57 и сл.; Същият: Формиране лобитата на балканските православни общности в САЩ, сп. Военноистор. сборник, 1998, кн. 2, с. 8 и сл.; Същият: Илинденските основи на „старото пробългарско лоби“ в САЩ, сп. Македонски преглед, 2001,кн.3, с. 47 и сл.; Същият: Българите в армията на САЩ през Първата световна война, Сб. Европа между средновековието и новото време, Юбилеен сборник в чест на проф. Радослав Мишев, ВТърново, 2009, с. 264 и сл.; Същият: Паметната „пробългарска есен“ в Америка през 1912 година, п. Македонски Преглед, 2012, кн. 4, с.45 и др.

Гл. I. Изграждане и дейност на организациите, формиращи българския емигрантски патриотичен политически фронт в Северна Америка /1878-1944г./

1. ПЪРВИ ОПИТИ ЗА ОБЕДИНЕНИЯ НА ПАТРИОТИЧНА ОСНОВА В САЩ ОТ КРАЯ НА XIX И НАЧАЛОТО НА XX ВЕК

Макар и далеч от Родината, първите българи, установили се в Северна Америка през втората половина на XIX век, не прекъсват връзките си с Отечеството и се ангажират трйно с неговата съдба. Още през Възраждането, Любен Каравелов разказва във в. „Свобода“, за делата на един от предполагаемите първи български емигранти в Новия свят – Гълъб войвода /Христо Донов Сариев/. Той заминал за Съединените щати преди 1860 година. Там се срещнал с други сънародници и се опитал да ги сплоти в някаква патриотична политическа организация. Целта му била, след известна подготовка, да формира въстанническа чета, която да се завърне в България, когато борбата за свобода се развие във върховата си фаза за разрешаването и на българския национално освободителен въпрос.¹

Ако в тази история има известен елемент на легендарност, не така стоят нещата с другите известни българи, оказали се зад океана през последната четвърт на XIX век. Типичен пример е „доайенът“ на българската емиграция в Америка – Илия С. Йовчев. Той е роден в град Елена, където възрожденските процеси сред българите дават сериозни резултати. Там израстват видни деятели на просветното, църковното и национално освободителното движение. Под влияние на новите тенденции на времето, още на младини, Илия Йовчев отказва да понася неволите на българина в границите на Османската империя и през 1870 година емигрира за Съединените щати. Установява се в Ню Йорк, където завършва висшето си образование и се отдава на журналистика. Името му става известно чрез публикуваните пламенни статии в защита на българския народ, които са поместени в цариградските и някои американски вестници. Особено емоционални стана-

ли неговите материали по време на Освободителната война от 1877-1878 година. Затова „той се завърнал в България тъкмо в разгара на войната и се опитал да присади в младото ни отечество принципите на самоуправление и демокрация. За тая цел той започнал да издава в София вестник „Родолюбец“, в който бичувал тогавашното правителство и даже особата / на княза б.м./, за което е бил преследван, арестуван и даже принуден да избяга пак в Америка“.²

След повторното си пристигане в Съединените щати Илия Йовчев постъпва на работа като библиотекар на университета Харвард. Там той обогатява още повече своите знания и разширява идейните хоризонти на демократичния си мироглед. През 1893 година Йовчев сътрудничи на български търговци, изложили за пръв път стоки на световното изложение в Чикаго и се среща с Алеко Константинов. До смъртта си на 19 юли 1907 година Илия Йовчев живее в Ню Йорк. Неговата съпруга работи като преводач на известния остров Елис Айлънд, където акустират всички кораби, пътуващи между Европа и Америка. Там се извършва и задължителният медицински преглед на новопрстигащите пътници. Това позволява на семейството да посреща всеки съотечественик, стъпил на американска земя. Така Илия Йовчев става известен сред своите сънародници зад океана с отзивчивостта и готовността си да даде съвети и окаже помощ на всеки нов емигрант, докато човекът си стъпи на краката. Поради това хората го уважавали като свой незаменим житейски наставник. “Той непрекъснато работеше за издигане на българското име“, свидетелстват издателите на Алманаха, посветен на в. „Народен глас“ през 1918 година. Илия Йовчев създава първото взаимнопомагателно дружество на българите в Северна Америка – „Пришълец“ и става член на Управителния съвет на Славянското емигрантско дружество. Превежда на български език социалния роман на Едуард Белеми - “След 100 години“, в който е обрисувано едно идеално, социално ангажирано общество в Съединените щати към 2000-та година. “Неговата смърт бе оплакана на времето си от всички българи тук, които с неговата загуба се лишиха от един добър учител и водител“, свидетелстват съвременници.³

След разгрома на Априлското въстание през 1876 година, Американската протестантска мисия в българските земи се ангажира с усилията на обществото за подпомагане на деца, чиито родители са пострадали по някакъв начин в кървавите събития. Тогава, със средства на мисията, за Съединените щати са изпратени братята Иван и Христо Балабанови, Иван Мишев, Димитър Станев, Георги Чакалов, Станислав Шумков и други мла-

дежи. Болшинството от тях завършват медицина в престижни американски университети.

Иван и Христо Балабанови са родом от Търновския край. Те следват в престижния Нюйоркски университет, дипломират се през 1889 година, след което се установяват в гр. Такома, в близост до Вашингтон. Иван Балабанов е специалист по очни болести, а неговия брат Христо е хирург. Димитър Станев следва медицина в университета на гр. Синсинати, дипломира се през 1892 година и се установява на практика в Южен Чикаго. В Съединените щати тези млади българи се утвърждават като авторитетни медици, които вземат участие и в различни патриотични прояви на емиграцията. След дипломирането някои от първите българи, учили в Америка обаче, се завръщат обратно в родината си, където също участват в патриотичните обществени организации и дейности. Има и такива, които по различни причини пътуват по няколко пъти между България и Америка.

Много интересен в това отношение е случаят с д-р Георги Чакалов. Той заминава за Съединените щати през 1887 година. Преди това, като 18 годишен младеж, Георги взема активно участие в Сръбско-българската война за защита на Съединението през 1885 година. Постъпва като доброволец в четата на Спас Джезаджията, която се сражава на Пиротския фронт. А вече в новия свят, този българин установява трайни връзки с онези емигранти, които са ангажирани с усилията за разрешаване на българския национален въпрос чрез освобождението и на Македония. Като студент в трети курс по медицина Георги Чакалов участва през 1890 година в учредяването на първото българско студентско патриотично дружество „България“ в гр. Ню Йорк.

Вече с университетска диплома в джоба, д-р Чакалов е препоръчан за семеен лекар на богатия хотелиер Хардинг. В хода на общуването си с него, този българин пръв получава възможност да се запознае с бъдещия президент на Съединените щати – Теодор Рузвелт. Това става, когато Рузвелт води предизборната си кампания за губернатор, като кандидат на Републиканската партия. Тази връзка ще се окаже важна за еволюцията на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Америка, след разгрома на Илинденското въстание през 1903 година.³ След дипломирането си д-р Чакалов се завръща за известен период в България. Там установява връзка с ВМОК и Задграничното представителство на ВМРО, а по време на Илинденското въстание отново се завръща в Съединените щати. През 1904 година е избран в ръководството на „Двойния българо-американски

македонски комитет“, който разгръща активна дейност в защита на пострадалото българско население в Македония. Става съавтор на д-р Станислав Шумков в знаменитата книга „Македонският въпрос и неговото правилно разрешение“, която претърпява три издания на английски език в САЩ. Впоследствие отново се завръща в България и взема участие, като лекар, във войните за национално обединение.

Друг активен представител на първата българска емигрантска генерация в Северна Америка е споменатият Станислав Шумков. Той е роден в София и произхожда от революционно семейство. Неговият баща – Иван Б. Шумков завършва висшето си образование в Атинския университет. През 60-те години на XIX век младежът работи в Солун, Крушево, Белград, Свищов, Букурещ и Русе. Това му позволява да установи тесни контакти с Г.С. Раковски и Васил Левски. За своята ангажираност с национално освободителното движение Иван Шумков е изпратен на заточение, със заплаха от смъртна присъда. Така че, синът - Станислав Шумков, израства в една будна и патриотична среда. След заминаването му за Съединените щати, това обстоятелство предопределя неговото активно ангажиране със зараждащия се български емигрантски патриотичен фронт от края на XIX и началото на XX век в Северна Америка. Станислав Шумков също е сред основателите на студентското патриотично дружество „България“ в Ню Йорк, завършва специалност история в Пенсилванския университет, като защитава там и докторска дисертация по проблемите на Българското Възраждане. Така че, вече като „доктор по история“, Станислав Шумков на практика е първия български учен, който ще разработи, публикува и разпространи в Съединените щати, най-рано появилите се в Новия свят солидни научни монографии върху проблематиката, свързана с България и Македонския въпрос в частност.⁴

Към началото на 90-те години на XIX век между българската младеж започват да пристигат сведения, че първите българи, заминали на учение в Америка се справят успешно с проблемите, които съществуват в новата за тях обществена и академична среда. Тези, които са завършили медицина, по това време вече се установяват и на постоянна и добре платена работа в Съединените щати. Поради това сред българската младеж в гимназиите нараства интересът към възможността да се добие диплома в престижен американски университет. Така, през 1890 година става възможно в България да се организира колективното изпращане на група от близо 100 младежи, които заминават за Съединените щати с образователна цел. Тези от тях, чи-

ито семейства вече са приели протестантството, получават и стипендии от Борда на протестантската църква в Бостън. Между тях са бъдещият поет и писател Стоян Ватралски, теологът Петър К. Дънов, д-р Димитър Калинов, д-р Пандо Каменов, д-р Георги Бойчев, Марко Калудов, Жеко Банев, Васил Стефанов, Стетозар Тонджоров и др.

В резултат от началото на на 90-те години на XIX век българската студентска младеж в Съединените щати вече надхвърля 110 души. Тези младежи знаят, че правителството на Стефан Стамболов вече е реализирало значимата си дипломатическа инициатива пред правителството на Османската империя, която съдейства през 1890 година султанът да разреши завръщането на българските владци в Македония. Така са стабилизирани позициите на Екзархията – резултат, който позволява на екзарх Йосиф I да разгърне изключително плодотворна дейност сред българите в Македония. Възстановяват се българските основни народни училища, активизира се църковното самоуправление в енориите, създават се читалища и други просветни средища като Солунската българска гимназия, педагогическото училище в гр. Щип и др. Така че в началото на 90-те години сред българското общество значително нараства и самочувствието, и готовността да се реализират нови полезни инициативи в подкрепа на българите, останали по силата на Берлинския договор от 1878 година в границите на Османската империя.

Запознаването с политическата обстановка в Щатите, придобиването на добро образование, постепенното увеличаване числеността на българската емигрантска общност зад океана и особено активизирането на българското национално движение в поробена Македония, съдействат за появата и на първите конкретни усилия за създаването и на българска емигрантска патриотична политическа организация в Съединените щати. Началото е поставено през 1890 година от българските студенти, родом от свободното Княжество. Тогава в Ню Йорк е основано вече споменатото първо патриотично дружество „България“. То съществува като културно-просветна и пропагандна структура до 1897 година. Инициативата принадлежи на братята Христо и Иван Балабанови. Към 1890 година и двамата вече са дипломирани лекари. Те практикуват в град Такома и разполагат с достатъчно финансови средства, за да си позволят реализирането и на патриотична политическа дейност в Северна Америка. По тяхно предложение, през лятото на 1890 година в Ню Йорк пристигат към двадесетина български студенти, следващи в различни щатски университети. Тогава е взето решението да се основе българското студентско патриотично дружество „България“.

По време на учредителното събрание се обсъждат основните въпроси, на първо място, как да се реализират практическите инициативи, в полза на българската национална кауза? Основната трудност в случая е свързана с това, че всеки един от тези млади българи учи в различен университет. Д-р Станислав Шумков следва в Пенсилванския университет, Петър Дънов е в Харвард, Димитър Станев е в Синсинати, Димитър Калинов е в Мичиганския университет, Георги Бойчев – в Сиракуза, щат Ню Йорк, Васил Стефанов - в Индианаполис, Светозар Тонджоров - в Ню Йорк и т.н.

Следователно, постоянните ангажименти на студентите в университетите, разположени в различни американски градове, не позволява те да се събират често. Така, че членовете на дружеството да са обединени в някаква стройна организация /с постоянно ръководно тяло, редовни заседания, писан устав, организационни структури по места и пр./ Поради това е проявено оригинално политическо творчество. Решено е, периодично, главно по време на летните ваканции, българските студенти в Съединените щати да се събират на „заседателни сесии“. Тоест – общите срещи да се провеждат един път в годината, за да се отчетат резултатите от извършената дейност и да се набележат нови задачи, които трябва да се осъществяват. А изпълнението им по места да е индивидуален ангажимент на всеки един от членовете на дружеството. За сега е известно провеждането на три годишни сесии. Първата е през 1890, втората в 1891, третата през 1897 година. За да се поддържа все пак някаква координация в действията между членовете на дружество „България“, след всяка сесия се обявява „седалище“ на дружеството. Най-напред то е в Ню Йорк, след това в Бостън /1891/ и накрая е във Филадельфия /1897г./. Съответно, българските студенти, следващи там, изпълняват до следващата заседателна сесия ролята на нещо като „координиращ фактор“ в дейността на членството. На практика, студентите, които следват в тези градове, през съответните периоди между заседателните сесии изпълняват главната функция като посредник между останалите членове на патриотичното дружество „България“.

Към средата на 90-те години основателите на първото българско родолюбиво дружество в Съединените щати установяват връзка с ВМОК в София, тъй като той се придържа към тактиката на легалната политическа дейност. Това е задължително условие за спокойната просветна и пропагандна работа на младата българска емигрантска патриотична структура в Съединените щати. Тъй като американската конституция не толерира нелегалните и въоръжените форми на политическа борба. По тази причина

се избягват връзки с ВМОРО. Защото тя е нелегална, въоръжена организация, която прилага революционните методи. Това обстоятелство е в противоречие с основния закон – Конституцията на Съединените американски щати. Така, че американската администрация не би толирирала дружество „България“, ако то се афишира като симпатизант или подразделение на нелегалната ВМОРО.

По време на първата заседателна сесия е изяснен и другия важен организационен въпрос – каква да бъде тактиката, към която да се придържат членовете на дружество „България“? Това, че тя трябва да бъде легална е ясно. Основната форма на публична дейност, която българските студенти, членувачи в дружество „България“ реализират по време на своето следване, е пропагандата на българската позиция и политика по неразрешения Македонски въпрос. За целта е решено всички членове на дружеството да изнасят лекции из градовете, където следват. Най-често като поводи се използват студентски събрания и университетски тържества, или публични обществени инициативи в съответните градове. Много преподаватели поощряват и оказват подкрепа на младите български агитатори. Благодарение на това, един от активните дейци на комитета „България“ - Станислав Шумков например, реализирал, по негови сведения, към 2000 сказки на публични места. Поощрен от получаваната подкрепа от страна на университетската общност, след дипломирането си Шумков постъпва в Пенсилванския университет и на обучение в докторантура. В резултат пише и защитава успешно първата докторска дисертация, разработена в американски университет, по проблемите на Българското Възраждане. А през 1897 година публикува и книга на английски език на тема: „Състоянието и бъдещето на балканските държави“.

За да увеличат ефективността на разгърнатата организирана пропаганда по българската национална проблематика, членовете на дружеството „България“ изискват, чрез посредничеството на свой приятели в София, да им се изпраща информация по пощата и най-новата литература по Македонския въпрос. Въз основа на доставените сведения един от студентите, които създават дружество „България“ – Стоян Ватралски „приготвя на английски език защитата на македонската кауза...в Съединените щати. То ми е патриотична длъжност“, пише Стоян Ватралски до своите кореспонденти в столицата на България. В статии, публикувани из американски вестници, като „Бостън транскрипт“ например, Ватралски разкрива непоносимото положение на българите в Македония. С аргументи авторът отхвърля об-

виненията, че причините за размириците в тази балканска провинция се дължат на дейността, реализирана от „външни агенти“. С конкретни факти авторът на материалите доказва, че македонските българи разглеждат „Княжеството като...другата – свободна част от тяхното отечество“.

По отношение на политическата стратегия, членовете на дружеството „България“ подкрепят идеята за извоюване на „автономия за Македония“. Защото още в текста на чл.23 на Берлинския договор е записано задължение за Османската империя да реформира цялостно административното управление в тази балканска провинция. В лекциите се доказва, че подвластното българско население на султана е лишено от елементарни човешки права и свободи. Поради това то неизбежно ще се вдигне на въстание, за да извоюва своите права. Набляга се обаче на факта, че българите много трудно биха могли да постигнат своя национален идеал, ако световното обществено мнение не повлияе, за да се поправят грешките, допуснати от великите сили в текста на Берлинския договор, подписан на 1 юли 1878 година. Обобщавайки логиката на тази подготвителна дейност, реализирана от дружество „България“ в Америка, още през 1896 година, Стоян Ватралски заявява, че „според силите си“ той и неговите съратници са защитавали „нашите интереси пред английския свят“. Тази дейност българите зад океана смятали за особено важна, защото в „чисто демократичните страни, каквито са англосаксонските...публичното мнение седи на трона“, по изрза на Ватралски.⁵ Следователно от общественото мнение на англосаксонския свят, американските възпитаници сред българската интелигенция вече очаквали реални действия в полза на националната кауза.

Сред най-значимите следи, оставени в Америка, свързани с ранната пропаганда на истината около българската национална проблематика, има споменатият активен член на дружеството „България“ – Станислав Шумков. След като се дипломира в Пенсиванския университет като историк, той пише и защитава там и докторска степен на тема „Българското Възраждане“. Още като студент, през 1897 година Шумков публикува на английски език и книгата си „Бъдещето на балканските държави“. В нея е маркирана и перспективата за разрешаване на македоно-одринския въпрос. С подкрепата на свои преподаватели, както се спомена, Шумков разгръща и активна лекционна пропаганда, пътувайки дори из различни американски градове. В тази връзка Станислав Шумков обобщава в спомените си: „В Америка държах над две хиляди сказки. Популяризирах каузата пред няколко милиона американци“.⁶

Резултатът от тази ранна изява на българите в Новия свят, макар и все още сравнително скромен като мащабност на действията, се оказва нова крачка в цялостното развитие на българското политическо мислене и действие по националната проблематика: обединени са индивидуалните родолюбиви инициативи на отделните българи, оказали се в Северна Америка; на базата на натрупания опит и постиженията на национално освободителното движение в България, започва формирането и на политическа идеология сред българската емигрантска общност зад океана. Акцентът е поставен върху необходимостта да се използват легалните форми на борба за разрешаването на македонския въпрос; по пътя на реформите да се създаде една „автономна Македония“, защото великите сили са постановили тази необходимост още в член 23 на Берлинския договор от 1878 година. И най-важното, именно с този млад и сравнително слаб в началото фактор в българския патриотичен фронт, започва преодоляването на европо-центристки синдром в българското национално политическо мислене. В смисъл, че бъдещето на българите в Македония ще зависи само и единствено от благосклонното отношение на великите сили на Стария континент. Оформя се убеждението, натрупва се и практически опит, който доказва, че американската общественост проявява интерес и разбиране към българския национален идеал през ХХ век. Така се затвърждава разбирането, че българската кауза ще спечели ако нейните носители и защитници разгърнат постоянна и целенасочена работа и в Америка.

Причините за това са обективни и сериозни, според дейците на комитета „България“. На първо място българите в Съединените щати имат предвид, че американските дипломатически представители и журналисти като Д. Макгахан и Ю. Скайлер например, играят водеща роля, при разобличаването на зверствата, проявени от турците след Априското въстание от 1876 година. Тяхната дейност съдейства за поставянето на българския въпрос за разрешение пред правителствата на великите сили. Младите и образовани българи в Съединените щати съзнават, че представители на официален Вашингтон не участват и в Берлинския конгрес, поради което американците не носят пряка отговорност и за разпокъсването на Санстефанска България. Отгоре на всичко, в края на ХІХ век, официален Вашингтон все още няма и свои, корисни политически и икономически интереси на Балканите.

В конкретния случай – важна роля изиграва и подкрепата, оказвана от Борда на Американската протестантска църковна организация в България.

Болшинството от първите български студенти, следващи в САЩ, са подпомогнати да заминат /а някои от тях получават и стипендии/, от протестантската централа в Бостън. Въпреки, че тя оказва сериозна икономическа помощ на първите българи, следвали в американски университети, върху тях не се оказва каквото и да било влияние, за да се превърнат те в протестантски пастори. Напротив, тази значима духовна организация в структурата на американското общество изпълнява уникална роля в цялостното развитие на българо - американските отношения след Освобождението. С нейната подкрепа е формиран важен пласт на светски образованата, новобългарска интелигенция. Една част от нея остава да живее в Съединените щати, факт който позволява основите на българското емигрантско патриотично движение да се положат от представителите на високо образованата съставка сред българската диаспора в Новия свят. А друга част от тази интелигенция ще се завърне в България, където тя също ще участва активно в обществения живот, чийто представители защитават националните интереси на насилствено разпокъсаната нация.

Така че, както през 70-те години, така също и в края на XIX век, това са предпоставки, които според българите, полагащи основите на патриотичния емигрантски политически фронт позволяват на американското правителство и в бъдеще да играе много по-безпристрастна роля при третирането и на „македонския въпрос“. Защото подобна политическа дейност ще се различава съществено от противоречивите и като правило антибългарски действия на основните велики сили в Западна Европа. Една последователно провеждана, пробългарска политика може да утвърждава авторитета на Съединените щати като нова, равностойна велика сила сред империалистическите държави на Стария континент. На преден план в нейната дейност ще изпъква защитата на човешките права и свободата на народите. Тази новозародила се тенденция в българското емигрантско национално- отговорно политическо мислене ще залегне трайно в основата на цялостната по-нататъшна еволюция на българския емигрантски патриотичен фронт в Новия свят. Тя ще мотивира всичко, свързано с подкрепата, оказвана от българите зад океана за постигането на българския национално обединителен идеал.

И нещо, което е особено важно да се подчертае специално: за разлика от емиграцията на много европейски държави, основите на българската диаспора в Северна Америка не са поставени от избяга-

ли престъпници, безконтролни авантюристи или представители на колониалните власти. Първата крачка на българите към Новия свят е направена от млади хора, жадни за знания, завършили едни от най-престижните университети в Съединените щати. Поради това след тях остава значима културна следа. Тя не само обогатява двустранните отношения между България и Съединените щати, но и вписва българите в структурата на космополитната американска нация като представители на един висококултурен европейски народ. Буквално с първите крачки, реализирани от неговите представители на американска земя.

* * *

Нова важна крачка в еволюцията на зараждащия се български патриотичен емигрантски фронт в Северна Америка е направена в края на 90-те години. През 1899 г. от гр. Норд Адамес в САЩ тръгва формирането на първата, широко разклонена българска патриотична емигрантска организация. Тя е наречена кратко и ясно - „Левски“. Този факт разкрива мечтата на онези, които основават новата българска емигрантска патриотична структура да продължат великото дело на Апостола за извоюването на свободата и за българите в Македония. Начело на новото патриотично движение застава вече централно ръководно тяло. То се нарича с добре известния български възрожденски термин - „Настоятелство“. За негов председател е избран Марко Калудов, секретар е Борис Рачев, а касиер Борис Делчев.⁷ Под тяхно ръководство възниква първата мрежа от идейно и организационно свързани български патриотични комитети в някои от най-големите градове на Северна Америка. За седалище на „Настоятелството“ е обявена квартирата на Марко Калудов в Чикаго на S.Sanganow St. № 270 Chicago, Illinois, USAmerica.

През 1900 година е формиран вторият български комитет „Левски“ в Ню Йорк. За негов председател е избран Жеко Станев, а за секретар Иван Станев. Адресът на тази патриотична структура е: Rivingston Str, № 97, New York, USAmerica. Нюйоркският комитет „Левски“ установява лична връзка с ВМОК в София. Изпращат се парични средства, отчети за дейността, вестник „Борба“ и започва получаването на в. „Реформи“. От едно писмо на Жеко Станев до ВМОК става ясно, че този комитет „Левски“ има 48 члена, от които 29 са родом от България, 15 от Македония и от „другаде“ - 4 души. Следва създаването на подобни структури в Толидо, Чикаго /1901/, Бостън,

Синсинати, Дейтън и Сейнт Луис /1902/, Кълъмбъс, Медисън, Филадельфия, Бъркли и др. – общо 16 на брой. Фактът, че всички местни комитети приемат едно и също име – „Левски“ е безспорно доказателство, за провеждането на един предварителен дебат между организаторите. Те очевидно са се съгласили и за възприемането на общото име на сдружението си, и за ролята, която то ще изпълнява, след като за идеал е избран лидерът на Вътрешната българска революционна организация през Възраждането.

Изготвен е организационен печат, еднакъв за всички клонове на организацията. С него се заверяват издаваните документи. В центъра на печатния кръг е изобразен човешки череп, а под него кръстосани кости и е изписан на английски и български език текстът - “Македонско дружество в САЩ”⁸ Хералдическата символика на организационния печат очевидно е заимствана от аналогични печати на български емигрантски организации в България, в края на XIX век. Настоятелството въвежда практиката: задачите, които се поставят пред местните структури на „Левски“ да се общават чрез специални „Окръжни писма“. Съответно те задължително се заверяват с дружествения печат, като всяко едно от 16-те дружества „Левски“ респективно е снабдено с един и същ образ на печата. Върху първата страница на Окръжните писма, най-горе вляво, се поставят адресът и точни инициали за ден и дата на издаването. Така се придава достоверност и оригиналност на разпращаната информация. В организацията съществува дух на демократизъм. Това се доказва от факта, че ръководното тяло – „Настоятелството“ редовно провежда допитване до членовете по най-важните въпроси в дейността. А на базата на изказаните от тях мнения се формулират възловите решения на организацията.

Изготвен е и Устав на съюза „Левски“. Той е съобразен с ръководните документи на Върховния комитет в София. Това е направено по две основни причини. Първо, основателите на комитетите „Левски“ все още нямат богат собствен опит, свързан с организационната проблематика и е било добре те да получат известни съвети от по-опитни хора в българската столица. И на второ място, с този ход се цели да се даде видимост, че възниква нова важна структура на общобългарския легален, патриотичен политически фронт, която е ангажирана тясно с националната проблематика. Документът е изпратен в столицата на България и е утвърден от ръководството на ВМОК. Така се установява тясна идейна и организационна връзка между легалното патриотично движение в България и нововъзникващото негово разклонение, вече сред емиграцията в Северна Америка. В резултат от края

на XIX век, очевидно са положени основите на нещо ново. То би могло да се определи като „общобългарски емигрантски патриотичен политически фронт“. Неговата структура обединява емигрантските организации в България и Новия свят.

В устава на българската емигрантска организация „Левски“ се казва: „Член може да бъде всеки българин, без разлика на пол, който не е компрометиран с нищо нечестно и безхарактерно пред обществото“.⁹ Този текст разкрива подчертано демократичните организационни принципи на новата патриотична структура. Въпреки, че до края на съществуването си в дружествата „Левски“ членуват само мъже. Никакви религиозни различия или въпроси, свързани с месторождението на личността /в свободна България или Македония/ не могат да бъдат пречка, за да се членува в организацията „Левски“. Важното е новият член да е „българин“, който не е компрометиран „с нищо нечестно“. Тези уточнения са съществени, тъй като една част от първите българи, установили се трайно в Северна Америка принадлежат към протестантското вероизповедание. Такъв е например случаят с Илия Йовчев, д-р Георги Чакалов, пасторите Н. Попов, В. Фурнаджиев и други. А те са ангажирани с българските патриотични инициативи. Освен това някои от българите в Съединените щати са родени в свободното княжество, а други в поробена Македония. Следователно факт е, че при полагане основите на българския емигрантски патриотичен фронт достъп до неговите структури получават всички българи, които се намират в края на XIX и началото на XX век в Северна Америка. **Това обстоятелство спомага в дейността на българското емигрантско патриотично движение с еднаква полза да се включат и православните българи, и онези които по различни причини са били принудени да приемат протестантското и католическото вероизповедание, още по родните си места.** И тези от свободна България, и онези които прииждат от поробена Македония. Тази тенденция ще бъде проследена по-нататък в текста на монографията. Защото тя се запазва в българската емигрантска история до края на Втората световна война. Истина е, че основите на българския емигрантски патриотичен фронт в Новия свят са положени от православни българи, които ще вземат и най-активно участие във всички негови изяви. Българите-протестанти и католици обаче, макар и по-малобройни като състав, също дават ценна подкрепа на православните българи, за цялостното възходящо развитие на емигрантската общност и нейния принос за подкрепа на националната кауза в „старата родина“.

През 1902 година новата българска емигрантска организация „Левски“ започва да публикува и първия патриотичен политически вестник в Америка, с родолюбиво съдържание - „Борба“. Той се печата в гр. Гранит сити, щат Илиноис, на литературен български език. Ръководството на организацията за известно време се премества в Ню Йорк, тъй като българската колония там е най-голяма, а накрая, през 1901 година, се установява в Чикаго. Така, благодарение на реализираната дейност там, през следващите три години Чикаго постепенно се налага като първия трайно изявен български организационен център, на емигрантското патриотично движение в Северна Америка.

Ръководна роля в местните структури на патриотичния емигрантски политически съюз „Левски“ играят д-р Станислав Шумков, Марко Калудов, Жеко Банев, д-р Георги Чакалов, Борис Рачев, Иван Станев, Михаил Карчов, Атанас Стойчев, Тодор Терзиев, Борис Делчев, Петър Игнатов и др. От общо 500-те българи, пребиваващи в Съединените щати до 1903 година, в местните дружества на съюза членуват 110 души. Специално д-р Станислав Шумков, Марко Калудов, Жеко Банев и Светозар Тонджоров се утвърждават като най-изявени и авторитетни лидери на зараждащото се българско емигрантско патриотично движение. В продължение на следващия четвърт век те ще играят ръководна роля в неговата цялостна еволюция. Тъй като дейността на местните български патриотични структури се ръководи от общо „Настоятелство“, работата навсякъде се основава на единен организационен устав, издава се и колективен печатен орган на български език. Поради това най-правилно е да се приеме, че през 1899 година в Съединените щати на практика възниква първия **„Български емигрантски патриотичен политически съюз – „Левски“**

В тактическо отношение при патриотичния политически съюз „Левски“ е налице приемственост, но и доразвитие на вече установената практика от старото родолюбиво дружество „България“. Организацията е привърженик на легалната политическа дейност и ратува за „реализирането на автономна Македония“. В статии, публикувани по страниците на в. „Борба“ се разкрива нерадостната съдба на поробената част от българския народ. На тази основа е формулиран основният политически проблем на политическия дебат от края на XIX век, чиито отговор търси българския емигрантски патриотичен съюз „Левски“: „Трябва ли българинът да стои със згърнати ръце?...Трябва ли българинът да мълчи?“ Отговорът, който дават членовете на патриотичния съюз „Левски“ на тази съдбовна дилема е:

“Не, никак не!...Всеки който съзнава своя дълг към отечеството си, трябва и длъжен е, да се притече на помощ на тези, които стоят начело на Върховния Македонски комитет...всеки, па бил той в България, в Азия, Африка, Америка или Австралия”.¹⁰

В началото на ХХ век организационните връзки с Върховния комитет в София се разширяват и задълбочават. През януари 1900 година, както се спомена вече, Настоятелството на съюза „Левски“ изпраща до Върховния комитет в София своя устав за одобрение. Той е прегледан от ръководството на ВМОК и е върнат обратно на българската емигрантска организация, за да базира тя своята дейност върху този основен, ръководен документ. Членовете на „Левски“ изпращат в България броеве на вестник „Борба“ и друга политическа литература, събират първите, макар и скромни финансови помощи, пристигнали от Америка за освободителното движение. Парите се изпращат в България чрез ВМОК, а получателите задължително изпращат в САЩ квитанции, за отчитане на извършените разходи. Отчитайки резултатите от реализираната дейност и особено нейните възможности в бъдеще, Върховния комитет отправя покана към членове на първата българска емигрантска организация в Америка да изпратят и делегати на конгресите на ВМОК в София.

Първият официален представител на българския емигрантски патриотичен съюз „Левски“ в Съединените щати, който пристига като делегат на конгрес на ВМОК е д-р Станислав Шумков. Той участва в работата на Шестия извънреден конгрес на ВМОК. По време на заседанията Шумков разказва за изграждането на емигрантския патриотичен съюз „Левски“ в Америка. Поради това, ВМОК опълномощава Шумков да се завърне в Съединените щати, вече и със статут на „официален представител“ на комитета, в тази част на света.¹¹ В продължение на три години комитетите „Левски“ събират парични средства, които се изпращат в София до ВМОК за закупуването на оръжие. Доларите са набирани от членския внос, абонаментите за в. „Борба“, чрез организирането на вечеринки и театрални представления. Сумите не са големи /126 долара, 110 долара, 20 долара, 10 долара/. Те свидетелстват обаче, за ангажиране на българските патриоти в Америка и с тази дейност на националноосвободителното движение в Македония.¹² Така приключва процесът, при който са положени основите на общобългарския патриотичен емигрантски политически фронт. Той обединява усилията на структурите в „стария край“ и тези, които поради обстоятелствата на живота, се оказват в „Новия свят“. Емиграцията в Северна Америка се интегрира

в общобългарските усилия за национално обединение, като активен подпомагащ фактор. Той действа със собствени организационни структури, на свой специфичен, но сериозен политически терен. Обединяващата сила е идеалът за национално освобождение на насилствено разпокъсания български народ от великите сили, по време на Берлинския конгрес от 1878 година. И нещо, което не е маловажно: цялата дейност на съюза „Левски“ се издържа само и единствено със средства, предоставени от членовете на организацията. Болшенството от тях вече работят и разполагат с доходи за финансиране на общонародната кауза.

Постепенно, натрупващият се опит и здравият разум дават основание на ръководното тяло на българския емигрантски патриотичен политически съюз „Левски“ в Америка да заеме към началото на ХХ век активна, собствена позиция и по отношение на проблемите, свързани с избухналите вътрешни борби във ВМОК. Много остри са изказванията от страна на членове на „Левски“ срещу политиката на ген. Иван Цончев. Той е обвинен, че е допуснал дейността му да се „инспирира отгоре“ – тоест от двореца и лично от княз Фердинанд I. Със специално окръжно № 7, от 10 октомври 1902 г., настоятелството на „Левски“ иска да узнае мнението на местните си структури в Съединените щати по въпроса: какво трябва да бъде официалното отношение към комитета „Цончев - Михайловски“. На базата на получените отговори от местните дружества, Настоятелството на „Левски“ обявява официално, че българската патриотична емигрантска организация в Северна Америка се отцепва от „генералския комитет“.¹³ Така е записано в документа.

Това е основната причина, по време на X конгрес на ВМОК вторият пратеник на емигрантския патриотичен съюз „Левски“ в Америка – Л. Кереков да има сериозни проблеми с признаването на представеното от него пълномощно като делегат. Направени са усилия дори той да не бъде допуснат в заседанията. Благодарение подкрепата на единомишлениците си обаче, Кереков успява да попадне в залата и присъства на конгресните заседания. След завръщането в Америка Л.Кереков публикува отчет за своята дейност по време на конгреса. Там той разкрива перипетиите, създадени му от „генералите“. С тяхната дейност той обяснява защо, заедно с още 27 делегати, Кереков е бил принуден да подпише и специална „Декларация“. Като израз на делегатската воля, този документ също дал част от основанията за образуването на нов ръководен орган на ВМОК. В него влизат арх. Станишев, Т.Карайовов и П. Яворов. На базата на получената информация „Настоятел-

ството“ на Българския емигрантски патриотичен съюз „Левски“ прави ново допитване до членовете си: при така представените факти, трябва ли да се признае „комитетът Станишев“? Отговорили 65 души като мнозинството дало положително мнение. В резултат Настоятелството на емигрантския съюз „Левски“ се обявява за симпатизант и партньор на новия състав във ВМОК.¹⁴

Междувременно, през първата половина на 1902 година, в Съединените щати нашумява много „аферата Мис Стоун“. Американската протестантска мисионерка Елена Стоун е отвлечена от чета на ВМОРО. От американската държава се иска откуп, а средствата да бъдат използвани за закупуването на оръжие за освободителното движение в Македония. В продължение на половин година темата заема централно място по страниците на американските вестници. Така македонският въпрос добива още по-голяма популярност в Съединените щати. В резултат самочувствието и основанията за активна дейност и на Българския емигрантски съюз „Левски“ също се увеличават. След завръщането си в Съединените щати Мис Стоун, на свой ред, изнася много лекции, които също съдействат за популяризирането на българската кауза. В едно от изказванията си, обаче, тя допуска и някои фактически неточности. Поради това Настоятелството на българския емигрантски патриотичен съюз „Левски“ започва да следи отблизо и нейната дейност. В статия, публикувана във в. „Борба“, българските автори оборват погрешно твърдение на мисионерката за наличието и на „разбойници в Македония“. Доказва се, че тежкото положение е причина много „мирни хора да оставят занаятието си, да хващат гората, за да отмъстят за поруганата си чест“.

За да се защити авторитетът на ВМОК като легална, национално освободителна организация, която няма участие в отвлечането на мисионерката /защото не прилага въоръжените форми на дейност/, на 15 май 1902 година д-р Станислав Шумков публикува в няколко американски вестници и официална декларация. В нея категорично се заявява: „Упълномощен съм, в качеството на специален агент на Върховния Македоно-Одрински комитет в Северна Америка, да заявя на всеослушание, че последният е непричастен към пленяването на г-ца Стоун“.¹⁵ По този начин дейците на съюза „Левски“ внасят яснота сред американското обществено мнение за различията в политическата тактика на ВМОК, който е легална организация със седалище в София и ВМОРО – нелегалната революционна структура, действаща в Македония, чиято чета е пленила мис Елена Стоун.

Възникналата нова благоприятна обстановка за реализиране на про-

пагандата по българската национална проблематика, съдейства през 1902 година за разширяване активността на емигрантския патриотичен съюз „Левски“. Чрез обръщения по страниците на в. „Борба“ българите в Съединените щати са призовани да влязат в редовете на съюза. „Срамно е да признаем - се казва в една от агитационните статии на „Борба“, че от 500 души българи, нам познати из тази страна, само 110 от тях са членове /на съюза „Левски“ б.м./ Прочее на работа“.¹⁶ За да си осигури нови съратници Настоятелството на съюза полага много усилия за подпомагане на заболелите си другари: организират се курсове за изучаването на английски език, защото без неговото знание трудно се намира работа; новопрстигащи българи в Америка се запознават с особеностите на американското емиграционно законодателство, с политическите права и зъдълженията на гражданите; събират се средства, които се изпращат в подкрепа на българските черкви и училища в Македония.¹⁷

През 1903 година обстановката на Балканите се усложнява рязко. В резултат на въоръжени сблъсквания, станали в Горноджумайско от 1902 г., репресиите на османската администрация в Македония се засилват много. Поради това през януари 1903 година, ръководството на ВМОРО взема съдебното решение: българите в областта да се вдигнат масово, на въоръжено народно въстание.¹⁸ Вече установените тесни организационни връзки между ВМОК в София и българския емигрантски патриотичен политически съюз в САЩ – „Левски“, позволяват новината бързо да достигне и до българските патриоти в Северна Америка. Връзката е установена посредством официалния представител на Върховния комитет зад океана – д-р Станислав Шумков. Поради това, след като информира членовете на съюза „Левски“ за предстоящите драматични събития, в Македония през пролетта на 1903 година, Шумков решава да даде личен пример: той информира съратниците си, че заминава като доброволец, за да участва във въстанието лично, с оръжие в ръка.

Д-р Станислав Шумков действително пристига в София през пролетта на 1903 година и се среща с дейци на ВМОК, за да се реши къде да бъде изпратен той в хода на въстанието. Предвид на това, че д-р Шумков вече се е доказал като опитен пропагандатор и защитник на българската национална кауза в Америка, в качеството си на официален представител на ВМОК зад океана, той е помолен да се завърне обратно там и да възглави кампанията в защита на въстанието. Така започва подготовката на една от най-масовите външнополитически акции, която ще се проведе от бъл-

гарското национално освободително движение по време и след Илинденско-Преображенското въстание от 1903 година – кампанията за търсене на подкрепа от страна на правителството и обществеността в Съединените щати. Д-р Станислав Шумков се подчинява на организационната дисциплина и се завръща в САЩ, вече с потвърден статут на „специален пълномощник“.¹⁹ А промяната в неговия статут /от „представител“ в „пълномощник“/ вече означава, че му е дадено по-голямо право да води кампанията за популяризиране на решителното усилие на българите в Македония за извоюването на своите граждански свободи и човешки права. Така ВМОК на практика признава по официален начин ролята на българския емигрантски патриотичен фронт в Америка като свой, важна и незаменим партньор за въздействие върху световното обществено мнение.

След завръщането си в Съединените щати д-р Станислав Шумков запознава ръководния екип на българския партиотичен съюз „Левски“ с поставената им конкретна политическа задача: да се популяризира и защитава каузата на въстаниците като се мобилизират всички възможни сили и се събират материални помощи, в подкрепа на разбунтувалото се българско население. Около него се формира една „ударна пропагандна група“, в която влизат д-р Георги Чакалов и българския журналист в Ню Йорк – Станислав Тонджоров. Специално Тонджоров е много полезен за пропагандата, тъй като след дипломирането си той прави през 90-те години блестяща журналистическа кариера в Ню Йорк. Към 1903 година този българин вече е утвърден и търсен автор „в много от американските списания“, както отбелязват негови съвременници. А конкретно през 1903 година Тонджоров вече е на работа като „постоянен редактор на в-к „Ивнинг Мейл“ /“Вечерна поща“/. Той осъществява връзката с редакциите на авторитетните американски издания, в които през 1903-1904 година са публикувани най-важните материали, свързани с подкрепата на въстаналото българско население в Македония. Този екип реализира най-важните инициативи за запознаване на американското обществено мнение с решителното усилие на българите в Македония, през 1903 година да подобрят своята нерадостна съдба.

За да изпълнят мисията си, с посредничеството на Светозар Тонджоров тези българи установяват връзки с издатели и журналисти на едни от най-авторитетните американски медии: информационната агенция „Асошиейтед прес“, както и с редакциите на влиятелните ежедневници „Чикаго дейли нюз“, „Бостън глоуб“, „Бостън транскрипт“ и др. В статии и интервюта, публикувани там по време на въстанието, дейците на българ-

ския патриотичен емигрантски съюз „Левски“ доказват, че болшинството от християнското население в Македония е българско по националност; че то се е вдигнало на справедлива борба за отхвърлянето на чуждата османска власт, защото султанът не е изпълнил ч.23 от Берлинския договор, като проведе реформи в Македония. За да се разшири ефектът от мащабната кампания за запознаването на американското обществено мнение с истината за събитията в Македония, д-р Станислав Шумков и неговите съратници започват издаването и на първия български емигрантски вестник в Северна Америка, списван на английски език - „Македониян хералд“.²⁰ Предполага се че негов спонсор е Светозар Тонджоров. Целта е очевидна: в собственото издание може да се каже всичко онова важно за информиране на общественото мнение в Съединените щати, което евентуално би било спестено от редакциите на американските издания, по някакви свои издателски съображения.

В защитната кампания много активно се включва и Настоятелството на българския емигрантски патриотичен съюз „Левски“, което работи в гр. Чикаго. Там ръководна роля продължават да играят председателят на съюза – Марко Калудов, секретарят – Жеко Банев, както и активните членове на чикагския клон на съюза - Атанас Стойчев, Тодор Терзиев, Н.Зафиров и др. Те пишат статии във вестник „Борба“, в които се разкрива мащабът на започналата драматична битка за освобождението на Македония от властта на Османската империя. Чрез в-к. „Борба“ е отправен апел към българите в Съединените щати да се запишат доброволци, а формираният отряд да замине и вземе участие във въстанието. Пропагандата и практическата организационна дейност, реализирани от страна на съюза „Левски“, не остават напразни. Вестник „Борба“ съобщава, в един от своите броеве, че „хиляди българи“, които се намират в Северна Америка вече са се организирали и подготвят своето заминаване за Европа, за да участват като доброволци във въстанието.

Някои изследователи твърдят на тази основа, че в Чикаго е бил формиран „почти цял доброволчески полк със седалище в Чикаго“.²¹ В тази информация със сигурност има известна доза съзнателно преувеличаване на данните, защото към 1903 година в Северна Америка все още няма толкова много българи. Тя е напълно оправдана, обаче, като пропаганден похват, защото цели да се направи по-голямо впечатление на американското общество. Въпреки всичко, безспорен факт е, че някои българи действително успяват да се завърнат от Америка на Балканите и вземат участие в съби-

тията из Леринско и Костурско. Едно от препятствията, което не позволява кампанията за изпращането на доброволци от Америка към Македония да придобие по-масов характер, се създава от германското посолство в Съединените щати. Тъй като по това време между Германия и Османската империя вече съществуват тесни партньорски отношения, в рамките на известния Троен съюз, официалните представители на Берлин във Вашингтон заявяват, чрез съобщение в печата, че Германия няма да допусне преминаването през нейна територия на българи, които са тръгнали да участват във въстанието.²²

Паралелно с усилията емиграцията за пръв път да се включи непосредствено във въоръжената борба за освобождението на Македония, през 1903 година е направена и първата съществена крачка за цялостното обогатяване на тактиката, която се използва от формирация се български патриотичен емигрантски политически фронт в Новия свят. Става дума за едно ново и много важно направление: решено е да се установят първите лични контакти между активните дейци на българския емигрантски патриотичен политически фронт и официалните представители на властта в Съединените щати. Като най-образован и опитен, между ръководните дейци на съюза „Левски“, д-р Станислав Шумков, отново играе водеща роля и в това направление. Негов най-близък сътрудник в кампанията е д-р Георги Чакалов. Доктор Шумков посещава няколко пъти американското дипломатическо ведомство във Вашингтон – Държавния департамент на Съединените щати за външна политика. Така той успява да си осигури среща лично с държавния секретар Дж. Хей. В проведения разговор с ръководителя на американската дипломация Хей уверява българския представител в своите искрени симпатии към страдащите представители на българския народ. Поставен е въпросът да се уреди официална среща в Белия дом между представители на българския емигрантски патриотичен политически съюз „Левски“ и президента Теодор Рузвелт.

Такава среща действително се е състояла. От страна на българите в Съединените щати в нея участват двамата доктори от български произход – Станислав Шумков и Георги Чакалов. Между авторите, които пишат за организирането на тази безспорно най-важна стъпка, предприета в цялостната еволюция на политическата дейност, реализирана от дейците на патриотичния съюз „Левски“ до този момент, има известни различия. Разминаването в случая е главно в това: кой всъщност е уредил аудиенцията в Белия дом и разговора с президента Рузвелт? Едни автори смятат, че

това е държавния секретар – Хей. Други изказват мнение, че определена положителна роля е изиграло съдействието и на „бивши преподаватели“ на българите от университетите, в които те са учили. Прокрадва се мнение, че Теодор Рузвелт е помнел специално д-р Георги Чакалов от времето, когато той е бил личен лекар на президентския приятел – богатия притежател на хотели – Хардинг. Очевидно във всяка една от тези мнения има някаква истина. Защото без да се подеме инициатива от страна на ръководителя на дипломацията - държавния секретар, такава среща трудно би се провела. А д-р Иван Гаджев, като се основава на свои информационни източници твърди, че по време на приема в Белия дом „Рузвелт си спомня, че вече се е срещал с д-р Чакалов по времето, когато е бил кандидат за губернатор на Републиканската партия, а младият лекар се е грижел за здравето на неговия приятел – богатия хотелиер Хардинг“.²³

Всички тези детайли са важни, но несъмнено не са основното в същността на разглеждания въпрос, свързан с практическите усилия на българския емигрантски патриотичен съюз „Левски“ да ангажира лично президента на Съединените щати в защитната кампания за подпомагането на възстаналото българско население в Македония. В случая най-важното е, че д-р Станислав Шумков и д-р Георги Чакалов в края на краищата действително са приети на първата аудиенция в Белия дом, на която представители на българската диаспора в Америка пледират за подкрепа на борбата за освобождението на Македония. По време на разговора с Рузвелт, двамата български пратеници разкриват истината за драмата на населението във възстаналите области и молят за намеса. Американският президент обобщава, че по отношение на Европа, правителството на Съединените щати провежда една традиционна политика на ненамеса. Но това не пречи да се усведоми английското правителство например, че Америка е морално солидарна с усилията на официален Лондон да се проведат радикални реформи в Македония, в полза на възстаналото население. Английската дипломация наистина получава уверения, че може да разчита на съдействие от страна на американското посолство в Цариград, за да се приложат най-сетне реформите в Македония, обещани още с Берлинския договор от 1 юли 1878 година. Тази намеса на Рузвелт се оценява като един от факторите, който са подкрепили инициативата на официален Лондон, за да се придвижи напред реформената програма в Македония след Илинденско-Преображенското въстание от 1903 година.²⁴

Приемът, оказан на българските патриоти в Белия дом, най-напред

дава нови стимули на дейците в съюза „Левски“ за допълнително активизиране на народозащитната им дейност. От друга страна, благодарение на благосклонната реакция на президента Рузвелт, става възможно в пробългарската кампания из Съединените щати да се включат и авторитетни американци. Така ефектът от кампанията в защита на борещите се българи в Македония се увеличава значително. През септември, когато пламъците на Илинденско-Преображенското въстание все още горят, в Ню Йорк и Филадельфия започват преговори за привличане в кампанията и на видни общественици, духовни лица и представители на финансовите среди. Така започва изграждането на общ българо-американски център на пробългарската пропаганда. Положени са основите на известния по-късно „Двоен българо-американски комитет“. В него, освен активните дейци на българския патриотичен съюз „Левски“, са привлечени и бившия кмет на Ню Йорк – Сет Лоу, bankerите Джон С. Кенеди и Морис Р.Джесъпс, както и епископ У. Потър. В този си състав комитетът разширява и обсега на инициативите, и аргументацията, с които дотогава се води пробългарската кампания.

Най-важният впечатляващ документ, който основателите на Двойния българо-американски комитет приемат и публикуват във влиятелни американски вестници, е известен като „Плачът на Македония“. С множество конкретно изброени факти, предоставени от българите, в него се доказва, че „страданията и бедите, последвали въстанието в Македония са изключителни. Четиридесет хиляди македонци са принудени да пресекат границата на път за България“, в търсене на спасение за своя живот. Най-много жертви са дадени от беззащитните деца и жени във възстаналите райони, „които ще продължават да загиват с хиляди по още по-жесток начин, докато християнска Европа и християнска Америка не им се притекат на помощ“.²⁵

Фактът, че този документ е подписан освен от българи и от авторитетни американци, прави силно впечатление на обществеността. Доказателство за това е незабавната реакция и на участниците в Панамериканския конгрес на епископите от протестантските вероизповедания, проведен във Вашингтон. На 27 октомври 1903 година участниците във форума гласуват специална резолюция, която също е разпространена чрез печата. В нея духовният елит на американската нация заявява: “Настоящият съвет реши да документира и протоколира своя ужас и възмущение от повсеместните зверства, извършени и продължаващи да се извършват над нашите братя-християни в Македония. Изразяваме дълбокото си съчувствие заради страшните изпитания, на които те са подложени и отправяме молитви към

Всевишия да им изпрати избавление...моралното въздействие на правителството на нашата велика република може да натежи на везните, в полза на ... реформи, които да осигурят на македонците защитата на закона, срещу неправди и гнет. А там, където оцелелите след подобни жестоки преследвания сега гинат от болести, студ и глад, призоваваме всички християни, незабавно и енергично да предприемат всякакви мерки, които биха могли да бъдат в подкрепа на тези онеправдани хора и специално да им изпратят помощи, които биха облекчили най-жестоките им нужди“. Конгресът призовава президентът и правителството на Съединените щати, да окажат своето „морално влияние...за да получат македонските българи законна защита срещу неправдата и терора“.²⁶

Поощрени от получената подкрепа, дейците на съюза „Левски“ правят следващата важна крачка в своята пробългарска кампания: организирана е масова подписка, в която се включват всички българи, живеещи по това време в Съединените щати. Оригиналът на този документ е връчен в Държавния департамент във Вашингтон, отново с призив американското правителство да протестира срещу престъпленията, вършени от султанската администрация и военните в Македония.²⁷

Мащабите на пробългарската кампания се разширяват още повече през ранната пролет на 1904 година. Тогава д-р Станислав Шумков и д-р Георги Чакалов завършват работата си върху текста на книга, озаглавена „Македонският въпрос и неговото правилно разрешение“.²⁸ Трудът е публикуван на български и английски език и бързо се продава. Това налага веднага да се издаде второ, а след него и трето издание, поради изключителния интерес на читателите към разглежданата там актуална политическа проблематика. Появата и влиянието на това първо цялостно научно изследване по македонския въпрос в Съединените щати, на свой ред оказва положително влияние за по-нататъшното ангажиране на авторитетни американци в пробългарската кампания за защита на жертвите от Иленденско-Преображенското въстание. Защото, с тиражите в трите си издания, книгата е разпространена в над 10 000 екземпляра из градовете, библиотеките и университетските центрове на Съединените щати

Благодарение на обстоятелството, че в „Ню Йорк Таймс“ следи отблизо хода на пробългарската кампания в Съединените щати, там е запазена изключително ценна информация, свързана с нейната еволюция, настъпила през зимата на 1904 година. В броя на вестника от 28 март 1904 година се казва: „Македонският комитет в Ню Йорк – една организация, подобна

на Македонския комитет в Лондон, чиито председател е членът на парламента Джеймс Брайс, бе организирана вчера в града“.²⁹ На практика в тази информация е отразен финалът на усилията да се изгради един сериозен „двоен българо - американски македонски комитет“. Дейност, която стартира още през септември 1903 година.

В окончателно формирания състав на „Двойния българо - американски македонски комитет“ продължават да фигурират имената на основателите на Двойния комитет, възникнал през септември 1903 година - бившия кмет на Ню Йорк – Сет Лоу, bankerите Кенеди и Джес и епископ Потър. Новото в случая е, че към названието „двоен българо-американски комитет“, е добавено и уточнението „Македонски“. Тази корекция има за цел да конкретизира насоката, в която ще работят неговите членове: защитата на пострадащото българско население в Македония. От сведенията, поместени във вестник „Ню Йорк Таймс“ става ясно, че тази дейност е приключила на 27 март 1904 година. Тогава, в един американски ресторант в Ню Йорк, се събират бъдещите членове на „Българо-американския македонски комитет“. Много важна роля във финалната фаза на дейността по неговото окончателно комплектуване играе американският журналист Алберт Соинксен.³⁰

За председател на комитета е избран възпитаникът на Йейлския университет – Константин Стефанов. Той е българин, родом от Разлог. Брат е на Катерина Стефанова, Цилка – българката с протестантско вероизповедание, която е отвлечена от четата на ВМОРО, заедно с американската протестантска мисионерка мис Елена Стоун. Тази афера популяризира фамилията Стефанови сред американското обществено мнение. Самият Константин Стефанов вече е лежал в турски затвор. Защото след дипломирането си той се завръща в България, а подир Горноджумайското въстание от 1902 г. придружава английския анкетьор Джон Макдоналд по време на неговите проучвания за дейността на турците в Пиринския дял на Македония. По тази причина К.Стефанов е арестуван и хвърлен в „Мехомийския затвор“ /Разложкия затвор б.м./, където е държан до 1 юли 1903 година. След това е прехвърлен в затвора на гр. Серес и там го заварва избухването на Илинденското въстание в Македония. По време на суматохата, настъпила в хода на събитията, Константин Стефанов успява да се отскубне от турската администрация и се завръща в София. След потушаването на въстанието той е снабден с документ от Задграничното представителство на ВМОРО и в края на 1903 година пристига в Съединените щати.

В Ню Йорк Константин Стефанов се среща с д-р Станислав Шумков и Спас Тонджоров, двамата дотогавашни представители на ВМОК в София и на ВМОРО. Тъй като Константин Стефанов също носи пълномощно от Задграничното представителство на революционната организация ВМОРО с право да бъде „главен представител“ на националноосвободителното движение в Америка, в ръководния екип на „Двойния българо-американски македонски комитет“ настъпва известна промяна. Авторитетът на документа, издаден на Константин Стефанов от ВМОРО – организацията, която вдига и ръководи въстанието в Македония, надделява над моралната сила, която има пълномощното, дадено на д-р Шумков от ВМОК в София преди въстанието. Поради това, за председател на разширения „Българо-американския македонски комитет“ е избран Константин Стефанов. А д-р Станислав Шумков и Спас Тонджоров дори не стават членове на този комитет. През втората половина на 1904 година те остават настрана от неговата дейност, естествено без да бездействат. На практика обаче, това е първата малка „политическа криза“, през която преминава ръководният елит на младия български емигрантски патриотичен политически фронт в Северна Америка.

За секретар на „Българо-американския македонски комитет“ е избран Алберт Сонинксен. Целта е очевидна – втората по важност позиция в организацията е поверена на авторитетен американски журналист, за да се увеличи ефекта от реализираната политическа дейност пред общественото мнение в Съединените щати. За касиер на комитета е избран вторият пратеник на ВМОРО от началото на 1904 година в Съединените щати - Иван Радулов. Той е бивш четник, участвал преди въстанието няколко години в нелегалната дейност на организацията в Македония. Радулов пристига в Ню Йорк през зимата на 1904 година, установява ведната връзка с К. Стефанов и участва в оформянето на „Българо-американския македонски комитет“, поемайки в него функцията на касиер. Тя е особено важна, защото през касиера преминават парите, дарявани от американци, за подкрепа на претърпялата поражение ВМОРО и пострадалото българско население в Македония. Така че, за разлика от предишния „Двоен комитет“ от есента на 1903 година, в които са представителите на легалния ВМОК в София, в „Двойния българо-американски македонски комитет“ вече доминира влиянието на Задграничното представителство на нелегалната ВМОРО, от периода след разгрома на Илинденското въстание. Защото в Съединените щати са изпратени двамата нови представители на нелегалната организация.

В „Изпълнителния съвет“ на „Българо-американския македонски ко-

митет“ влизат: членовете на съюза „Левски“ - Георги Терзиев и д-р Георги Чакалов, а от американска страна – Джон Голдрейп и У. Ивънс. Привлечени са и така наречените „почетни членове“, за да се придаде допълнителен авторитет на комитета. В тази роля са американците: Сет Лоу - бивш кмет на Ню Йорк, bankerите - Джон С. Кенеди, Морис Р.Джесъпс и Джон Конвърс, епископ У. Потър, протестантският пастор - Негово Благоговейство С.К.Пархърст. Благодарение усилията, положени от Сонинксен, към дейността на комитета са привлечени и някои представители на арменската диаспора в Съединените щати, чиито лични имена засега не са известни.³¹ За официални говорители на „Двойния българо-американски македонски комитет“ са определени: членът на ВМОРО - д-р П. Яколов и протестантските пастори от български произход – Н. Попов и В. Фурнаджиев.

Създаването и дейността на „Българо-американския македонски комитет“ предизвиква остра съпротивителна реакция от страна на турската легация във Вашингтон. На 6 май 1904 година посланикът на Османската империя връчва официална протестна нота в Държавния департамент на Съединените щати, срещу съгласието на американското правителство да допусне създаването и дейността на тази антиосманска политическа организация. Президентът Теодор Рузвелт и правителството на Съединените щати обаче, не се поддават на оказания натиск. В документ, разпространен от американското външно ведомство до дипломатическите представители на САЩ, в балканските столици е дадена допълнително официална информация, че такъв комитет действително съществува, неговото седалище е в Ню Йорк, а основната му цел е да запознава общественото мнение с развитието на българското националноосвободително движение в Македония. Както и да събира доброволни помощи, за подпомагане на пострадалото население.³²

Една от най-важните инициативи на „Българо - американския македонски комитет“ е свързана с разработването и публикуването на другия обширен и много широко разпространен документ, озаглавен „Зов от Македония“. В него е разобличена действителността в границите на Османската империя. С много факти в текста се доказва, че ситуацията в Македония е толкова тежка, че населението е загубило всяка надежда за подобрене на своя живот. Поради това то е било принудено да възприеме последното възможно средство - оръжие за самоотбрана. “На всеки е известно, до някаква степен, какво става в онази злочеста страна през последните две и половина години: За дейното участие на хората в Македонското въстание,

за надигация се дух на непокорство сред част от македонското население, за опитите на турската власт да потиснат с крайно сурови мерки този бунт, като го задушат с непреодолима сила. Не можем да поемем ангажимент за всички добри и лоши неща, които се случват на македонците. Но не можем като човеци и християни да не се заангажираме с помощта, която дължим на нашите братя – невинните жени и деца, стотици от които гинат днес, но хиляди ще загинат по най-жесток начин още утре, ако християнска Европа и християнска Америка не им се притекат на помощ“³³

След това в текста на „Зов от Македония“ подробно се изброява как българите търпеливо е трябвало да понасят „алчността на данакосъбирачите“; да се опитват да избягнат повсеместната корупция на турските чиновници, при положение, че на българите не се разрешава „дори най-елементарно участие в управлението на държавните дела“. На този фон се задава логичния въпрос: кой нормален човек би могъл да обвини българите, че са тръгнали да се защитават с оръжие в ръка, след като техните домове, училища и черкви са превърнати „в казарми на бруталното и разюздано турско войскачество“. Ето защо българите в Македония на практика предпочели „ужасите с край сега, отколкото подлагане на ужаси без край“.

Въз основа на тази информация е изяснена основната цел и предстоящите практически задачи на комитета. По този въпрос в Апела се казва дословно следното: „Нашата мисия в тази страна е да изложим пред американския народ истинските причини за сегашното плачевно състояние в Македония и да молим за неговата морална и материална подкрепа в нашата борба за поносимо съществуване“.³⁴ Като се вземе предвид времето, когато е разпространен апела, тази основна задача става напълно разбираема. Към пролетта на 1904 година Илинденско-Преображенското въстание в Македония вече е смазано с жестокост от армията на Османската империя. Така, че на дневен ред по необходимост излиза задачата - да се разобличават турските престъпления и се събират помощи за пострадалото българско население в Македония.

В кампанията на „Българо-американския македонски комитет“, по своя инициатива, както бе споменато по-горе се включва и мис Елена Стоун. По време на пленничеството си в Македония тя осъзнава справедливата освободителна кауза, в името на която се бори ВМОРО. Поради това, след завръщането си в Съединените щати тя организира впечатляваща лекционна кампания, в която разказва не само перипетиите, свързани с нейната лична съдба, но и за положението на българите в Македония и същността на бор-

бата, водена от революционната организация. Елена Стоун публикува по страниците на вестник „Крисчън херълд“ и отделен „Апел за македонците“. В него, от свое име и от името на протестантската църковна организация в България, американското общество е призовано да предприеме „навременни мерки, за да се сложи край на ужасните жестокости и на бързото изтребление на християнското население в Македония“.³⁵

Впечатлени от изнесените данни в разгърнатата пропаганда, за подкрепа на българската национална кауза в Македония, сенаторите от щата Масачузетс – Пенроуз и Хоър също търсят лична среща с „Българо-американския македонски комитет“. В проведения делови разговор им е предоставен екземпляр от споменатия по-горе „Зов от Македония“, разпространен от комитета сред американското общество. Сенаторите Хоър и Пенроуз запознават Американския парламент с целите, които си е поставил двойния комитет. В специално писмо до Константин Стефанов т сенатор Хоър го уведомява, че е депозирал оригинала на Апела в Сената на Съединените щати. В речта, която Хоър произнесъл по този повод, той обяснил на колегите си, че българите се надяват на подкрепа от страна на Англия, Съединените щати, Франция и Италия, за да се принуди султанът на Османската империя да прокара реформите в Македония, предвидени още в чл. 23 на Берлинския договор през 1878 година. Българите мечтаели за „човешко управление и закрила от насилия“.³⁶ Така в официалните протоколи и архива на Сената на Съединените щати постъпват първите официални документи, предоставени от дейците на емигрантския патриотичен политически фронт, във връзка с българската национална кауза. Във връзка с кампанията, организирана от сенаторите Пенроуз и Хоър, д-р Станислав Шумков разказва следното: „те положили големи усилия, за да се стигне до гласуване на резолюция /в Сената на САЩ б.м./, в която се изказва пожелание до президента да използва ефективно службите на Съединените щати, за да се повлияе на държавите, участвали в Берлинския конгрес през 1878 година, да се съберат отново и да се погрижат клаузите на договора, гарантиращи закрила и реформи за християнското население на Османската империя, да бъдат върно и честно изпълнени“.³⁷

За да се увеличи доказателствената сила на реализираната пропаганда от страна на „Българо-американския македонски комитет“ е решено неговият секретар Алберт Сонинксен да замине за България, а от там да се превърли в Македония. Така той да се запознае на място и лично с мащабите на нанесения погром над българите, за да се увеличи и ефектът от реализи-

раната пробългарска дейност в Съединените щати. На 4 юли 1904 година касиерът на комитета и представител на ВМОРО в Съединените щати – Иван Радулов издава специална препоръка на Сонинксен до един от сътрудниците на задграничното представителство на ВМОРО – Димитър Стефанов. В него се съобщава, че Сонинксен е член на Македонския комитет в Ню Йорк, поради това в София трябвало да му се има пълно доверие и да му се съдейства „във всичко“. Снабден с този документ през лятото на 1904 година Сонинксен пристига в София, а от там, с посредничеството на революционерите, успява да премине с чета в Македония. По време на престоя си там Сонинксен изпраща до американските вестници поредица от дописки, в които разкрива ужасяващите измерения на погрома, нанесен от турските въоръжени сили над българското население. След завръщането си в Съединените щати към края на 1904 година А. Сонинксен пише и знаменитата си книга „Изповедта на един македонски четник“. Тя се нарежда сред най-доброто, написано в англоезичния свят във връзка със справедливата борба за свобода и човешки права на българите в Македония.³⁸ Заедно с трудовете на д-р Станислав Шумков и д-р Георги Чакалов – „Бъдещето на балканските държави“ и „Македонският въпрос и неговото правилно разрешаване“, книгата на А. Сонинксен е третото значимо теренно изследване, с което в началото на XX век се обогатява солидно българознанието в Съединените щати.

Междувременно, докато А. Сонинксен е в Македония, говорителите на „Двойния българо-американски македонски комитет“ – д-р Яколов и пасторите - Н. Попов и В. Фурнаджиев, реализират отделна агитационна кампания, в подкрепа на пострадалото българско население. Тримата се възползват от обстоятелството, че са протестанти, а последните двама и пастори. Така че, едновременно с работата им в богослужението, те използват събралите се множества от американски граждани, за да произнасят речи в защита и на българската кауза в Македония. Изявите им са толкова впечатляващи, че редица влиятелни американски вестници отразяват и тяхната пробългарска дейност. Например, в интервю пред вестник „Ню Йорк Уърлд“ д-р Яколов разкрива, че българите желаят стабилна, отговорна и толерантна власт в Македония, която да е заинтересувана от добруването на гражданите. Ако това не се постигне, американското общество трябвало да е сигурно, че „вдъхновени от примера на неговата революция, ние /т.е. българите б.м./ ще пролеем и последната си патриотична капка кръв в Македония. Ще предпочетем да направим това, пред удължаването на нашето подчинение на турския ярем“.³⁹

Един от най-важните резултати на пробългарската кампания реализирана в Съединените щати през 1903-1904 година е свързан със събирането на парични средства, които се изпращат до Американската протестантска мисия в Солун. А тя, от своя страна, ги пренасочва по целесъобразност, за подпомагане на пострадалото българско население в Македония. Влиятелният вестник "Крисчън хералд" също обявява специална подписка в своите страници за набирането на средства. Само в нея постъпват 30 000 американски долара. Като резултат, след помощите от България, от Съединените щати пристигат едни от най-големите суми, които външният свят изпраща за оборудването на болници и прехраната на бежанците, чиито домове са изгорени от турците, след разгрома на Илинденско-Преображенското въстание от 1903 година.

* * *

От началото на 1905 година активността на българското патриотично движение в Съединените щати за известен период намалява. Роля за това изиграват редица обстоятелства. След въстанието отново се активизират инициативите на великите сили в Европа за реформи в Македония. Поради това се формира впечатление, че са налице известни шансове за подобряване положението на населението там. На тази основа кампанията в негова защита постепенно започва да отслабва. Междувременно избухва първата голяма война на XX век между две велики сили – Русия и Япония. През втората половина на 1904 година Руско-японската война дори навлиза в най-драматичната си фаза. Така събитията в Далечния изток приковав вниманието на американското обществено мнение. Русия е победена и предстои да се види каква роля ще играе в Далечния изток новата велика сила – Япония. Защото тази част на света интересува живо САЩ.

Между представителите на ВМОК /д-р Станислав Шумков и Спас Тонджоров/ и на ВМО /Константин Стефанов и Иван Радулов/ както се каза, възникват търкания, за това кой реално представлява българското националноосвободително движение в Северна Америка. Нито тогава, нито по-късно става достатъчно ясно, защо след като преди въстанието в Съединените щати вече има официално опълномощени представители на организираното националноосвободително движение на българите в Македония, е трябвало да се изпращат още двама – вече след погрома на въстанието. Така или иначе, факт е, че на тази основа настъпва известен

разнобой между ръководителите на младия български емигрантски патриотичен съюз „Левски“. Това са част от причините, към края на 1904 година „Българо-американския македонски комитет“ също постепенно да намали, а след това и да преустанови своята активна дейност. Българският емигрантски патриотичен съюз „Левски“ също намалява значително своите инициативи. Останал без средства, пратеникът на ВМОРО след въстанието - Иван Радулов е принуден да иска помощ от Задграничното представителство на ВМОРО в София. В писмо до Димитър Стефанов той пише: „Аз съм отчаян, понеже оставам самичък тук, а и свършено без средства. Добре ще бъде ако може да направите нещо за моето връщане“ в България.⁴⁰ И действително, в началото на 1905 година Радулов се завръща обратно в София.

С неговото заминаване приключва етапът, в който ВМОРО се опитва да наложи ръководната си роля в дейността на българския емигрантски патриотичен съюз „Левски“, чрез свои официално опълномощени и изпратени представители. Почти по същото време, д-р Станислав Шумков също се отказва доброволно от предоставените му права преди въстанието, като пълномощник на ВМОК за Съединените щати. Започва нов етап в цялостното развитие на българското емигрантско патриотично движение в Северна Америка. Главната негова особеност е, че от този момент нататък българската емиграция в Северна Америка започва да търси форми и средства за работа, при които на преден план излиза страмежът за по-голяма самостоятелност в действията, но в покрепа на общобългарските усилия.

В случая не става въпрос за сепаратизъм и стремеж за реализирането на някаква отделна линия, в българското национално освободително движение. Българското емигрантско тяло в Северна Америка в началото на XX век все още е доста слабо. Освен това, то се намира на 8000 километра от родния край, за да може да претендира за такава особена, самостоятелна роля в общобългарския патриотичен фронт. На практика и в бъдеще, българските патриоти зад океана ще оказват съдействие на борещите се българи в Македония за свобода и човешки права. Но това ще става от позицията на едни по-самостоятелни и самоуправляващи се български емигрантски патриотични политически организации. В тях ВМОРО няма да играе ролята на пряк ръководител, каквото усилие е налице през периода 1899-1904 година. Особено с изпращането на Константин Стефанов и Иван Радулов начело на Българо-американския македонски комитет. След въстанието основателите и ръководители на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Съединените щати вече разполагат с близо

петнадесетгодишен политически опит. И комитетът „България“, и съюзът „Левски“, основани през 1890 и 1899 година, се появяват на политическата сцена, или преди да се основе ВМОРО през 1893, или малко след появата на ВМОК в София през 1895 година. Така че, опитът дава и реални основания, а и самочувствие на българските патриоти в Съединените щати, че могат да се ръководят и самостоятелно, в по-нататъшната еволюция на българското патриотично емигрантско движение в Новия свят. Отслабването на ВМОРО, след разгрома на Илинденското въстание, на свой ред намалява възможността на нелегалната революционна организация да се намесва пряко в ръководството на емигрантския политически живот. А и самият факт, че ВМОРО е нелегална революционна организация, кара ръководителите на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Съединените щати да се придържат към линия на поведение, която не би ги компрометирала като привърженици на нелегалните и въоръжените форми на борба. Нещо, което конституцията на Съединените щати не допуска, а и гръцкото лоби там би могло да го използва срещу дейността, реализирана от съюза „Левски“.

Практиката доказва, че разнобоя, появил се сред дейците, които полагат основите на българското емигрантско патриотично движение в Северна Америка не дава положително отражение върху неговото цялостно развитие. Доказателство за това е постепенното заглъхване на дейността, реализирана и от съюза „Левски“ след 1904 година. Със сигурност определена роля за възприемане на курса към „по-самостоятелно действие“ изиграва и възникналата дълбока криза в националноосвободителното движение на Балканите, след разгрома на Илинденско-Преображенското въстание. Както и последвалата междуособица между отделните крила. Жертва на този конфликт става признатият лидер на ВМОК – Борис Сарафов. Тъй като ударът е нанесен от дейци на вътрешната организация, това поражда допълнителни критики по адрес на ВМОРО, а Сарафов получава известен ореол на мъченик. Поради това неговото име за известен период се превръща в мобилизиращ символ за продължаване дейността на самостоятелното българско легално емигрантско патриотично движение в Северна Америка.

Документите показват, че след преустановяване дейността на Българо-американския македонски комитет, патриотите около д-р Станислав Шумков продължават да провеждат самостоятелно акция за набирането на финансови средства, които да се изпращат в помощ на бежанците от Македония, настанени в България. За целта са отпечатани специални разписки

с лика на Борис Сарафов. С тях се отчитат получените дарения в пари. Тъй като кампанията очевидно е взела широки размери, българският свещеник – емигрант в Съединените щати, Васил Гошев пише специално писмо до Задграничното представителство на ВМОРО в София. В него е отправено питане дали революционната организация има все още свои официални пълномощници в Северна Америка, които да събират помощи за пострадалото население в Македония? И ако има, то кои са те? Отговаря членът на Задграничното представителство на ВМОРО – Димитър Стефанов. В неговото писмо до Васил Гошев се казва дословно следното: „Задграничното представителство на Вътрешната македоно-одринска революционна организация Ви явява за знание, че никакви пълномощници то няма в този край за събиране на пари и че издаваните разписки с лика на Борис Сарафов са фалшиви. Събиране на пари с тези разписки не допускайте по никакъв начин. Пратениците ни ще притежават специални пълномощни“.⁴¹

Този документ разкрива най-ясно появилите се различия между Задграничното представителство на ВМОРО и дейците на легалния български емигрантски патриотичен политически фронт в Северна Америка, след разгрома на Илинденско-Преображенското въстание. От него става ясно, че ръководителите на революционната организация в България не само, че не са поставяли задачи, но те и не знаят нищо конкретно, за дейността на емиграцията в Америка след 1904 година. Задграничното представителство на ВМОРО дори обявява официално за „фалшиви“ документите, въз основа на които емиграцията провежда акцията си в Съединените щати, за набирането на материални помощи за бежанците. Даже е заповядано да не се допускат „по никакъв начин“ дейности от хора, гравитиращи около бившия ВМОК в София, ръководен от Борис Сарафов. Има основания да се допуска, че това конфликтно поведение, налагано от Задграничното представителство на ВМОРО има за цел да ограничи възприетия курс на по-самостоятелна дейност от страна на българския емигрантски патриотичен фронт в Северна Америка. То също е оказало, известно влияние за възприемането на по-самостоятелния курс за действие от страна на дейците, които полагат основите на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят.

Въпреки всичко, фактите доказват, че и след Илинденско-Преображенското въстание този фактор на българското национално освободително движение, съществува. Нещо повече той получава нови импулси за развитие. Причините за това също са обективни. Развитието на събитията в Ма-

кедония след 1903 година доказва, че пътят на революцията, като средство за разрешаването на българския национално освободителен въпрос, е затворен. Следователно българите трябваше да търсят нови форми и средства за борба за постигане на заветната цел – свободата и обединението. При условията на тази перспектива, възможностите за влияние на сериозно отслабналата ВМОРО сред емиграцията намаляват, защото тя продължава да е привърженик на революционната акция. В допълнение, през периода 1904-1907г. българската диаспора зад океана за пръв път започва да се масовизира. След разгрома на Илинденското въстание през 1903-1904 година хиляди македонски българи напускат родните си места и емигрират за Америка. Само от октомври 1903 до януари 1904 година от Костурско, Леринско и Преспанско за Съединените щати и Канада заминават над 1000 българи. Пораженията, нанесени от турската власт по време на въстанието там, са най-много и най-тежки. Приижда и икономическата емиграция от свободна България. Това налага на 14 януари 1907г. в Ню Йорк да се основе дружество „Пришълец“, което си поставя за цел да посреща и подпомага новоприиждащите емигранти, до като те се интегрират успешно в структурата на американското общество. За председател е избран Илия Йовчев, подпредседател – Никола Везов, секретар – Александър Матеев и касиер Стоян Карастоянов. Този Управителен съвет изработва обемист „Устав“, който е разпространен сред емиграцията с призив, в отделните градове на САЩ да се създават местни комитети на дружеството. След това, обединени в един общ съюз, да се разгърне благотворителна дейност за подпомагане на българите при болест или безработица. Призивът е последван от конкретни дела. Българите в отделните градове започват да изграждат местни взаимоспомагателни сружества, като си създават устави по подобие на обрезаецът разпространен от Управителния съвет на „Пришълец“ в Ню Йорк. До сгласяването им в единен – общобългарски помощен съюз не се стига, но факт е, че след 1906 година в САЩ и Канада възникват над 200 „землячески дружества“ - едно безспорно постижение на емиграцията, по посока на нейната вътрешнообщностна организация.

Увеличената численост на българското емигрантско тяло зад океана към средата на първото десетилетие на ХХ век, на свой ред води до нарастване и на самочувствието, и на финансовите възможности на диаспората, за да се предприемат в нейната среда нови, самостоятелни инициативи. През 1907 година в гр. Гранит сити, щат Илиноис например, е създадена първата българска издателска фирма в Северна Америка – „Народен глас“. Там започ-

ва да излиза седмичникът - вестник „Народен глас“, който се публикува на литературен български език. Появява се една общоемигрантска трибуна, върху чиито страници се обсъждат всички въпроси свързани с активността на диаспората. Като резултат започва целенасочена работа за изграждане то и на българската православна църковна организация в новия свят. След преговори с екзарх Йосиф I, през 1908 година в Съединените щати е изпратена първата българска църковна мисия. Нейните основатели – архимандрит Теофилакт /Димитър Малин/ и свещ. Христо Карабашев се установяват в гр. Гранит сити и организират църковното дело сред емиграцията. За няколко години в САЩ и Канада са построени пет български православни храмове. Най-старата българска черква „Св.св. Кирил и Методий“ е построена в град Гранит сити, Илинойс през 1908-1909 година. Тя е осветена от архимандрит Теофилакт на 14 септември 1909 година. По същото време, под ръководството на Теофилакт, са събрани средствата, закупени са места и са изградени черквите в градовете Медисън - „Св. Троица“ и в Стилтън „Св. Благовещение“. През 1910 година отваря врати български храм в Торонто /Канада/, където е осветена черквата „Св.св. Кирил и Методий“. А през 1915 година започва работа черквата и „Св. Стефан“ в столицата на щата Индиана - град Индианаполис. Около тях са завърта един целогодишен, български културен цикъл, който сплотява още повече емигрантите. Независимо от това, в коя част на националното землище те са родени и израстнали до тогава – в свободна България или поробена Македония. В резултат, започва нов етап в развитието и на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Северна Америка. Всяка от българските православни черкви в Северна Америка се управлява въз основа на устав, който определя правата и задълженията на Църковните настоятелства. „Настоятелите и контролната комисия дават клетва тържествено пред народа за честно служене – клетвата се дава в църква по време на богослужение“ се казва в устава на черквата „Св.св. Кирил и Методий“ в град Торонто, Канада. Българската християнско-православна цивилизация стъпва солидно в Новия свят, благодарение и на съществуващата религиозна толерантност на американското общество.

Въпреки че първият емигрантски патриотичен политически съюз „Левски“ отбелязва спад в своята дейност след края на 1904 година, поради посочените по-горе причини, членовете на неговото настоятелство в Чикаго – Марко Калудов и Жеко Банев продължават, от време на време, да публикуват броеве на вестник „Борба“. Това печатно издание все така про-

пагандира идеята за поддържането на трайна емигрантска патриотична политическа организация. В брой 21, от началото на 1912 година издателите пишат изрично: “Рано или късно, като народ в тая държава, ний ще трябва да се обединим в едно цяло или да забравим, че сме народ“. Важна роля в развитието на емигрантската патриотична, политическа дейност след 1905 година, продължава да изпълнява и д-р Станислав Шумков. През 1907 година той премества седалището си от Филадельфия в новооформящата се „българска столица“ в Северна Америка – град Гранит сити, Илиноис. Около него се формира тесен кръг от съмишеници, между които са художникът Делчо Главчев и Тома Игнатов. Тримата полагат основите на нова патриотична организация. Тя е наречена „Македония“. По същество става дума за патриотичен български политически комитет, с пропагандно-агитационни амбиции. Закупена е малка печатница с кирилски букви, в която Шумков започва издаването на отделен печатен орган – в. „Македония“. Той е обявен за „орган на българските емигранти в Америка“. Това на практика е втората официална, печатна трибуна на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Северна Америка, върху чиито страници преднина има национално освободителната кауза. В специална статия д-р Шумков обяснява и причините за вече следвания нов, самостоятелен курс за действие. По неговите думи след 1904 година „не се изискваше голяма прозорливост, за да се забележи“, че „и Върховният комитет нямаше привърженици в Америка“. Това наложило емиграцията сама да продължи своята патриотична политическа дейност.⁴²

За да се разгърне новата, по-самостоятелна патриотична пропаганда ръководителите на новата организация – „Македония“ обявяват, че искат да си сътрудничат с всички „способни дописници в по-главните центрове на българското население“. Целта им е, „колоните на в. „Македония“.../да/ бъдат достъпни за всички български читатели, като третираат въпроси от всенароден характер. Специалните новини от Македония и България ще се публикуват редовно. Важните събития от Америка ще се предават в кратка и привлекателна форма“.⁴³ За да изпълнят обещанието си издателите на вестник “Македония“ въвеждат трайни рубрики - „Новини из България“, „Новини из Македония“, „Вътрешни новини“, „Местни произшествия“, „Писма до редакцията“. Автор на болшинството от материалите, публикувани във в. „Македония“ е д-р Станислав Шумков. В първите 12 броя на новия печатен орган на българския емигрантски патриотичен фронт в Северна Америка е поместена поредицата от статии с общо заглавие „Българите в

Америка и македонското дело“. Там в основни линии е обобщен опитът на Българския емигрантски патриотичен съюз „Левски“. Като отделен подлистник на в-к. „Македония“ е публикувана и монографията „Македонският въпрос“, която отразява основното в съдържанието на колективната книга, написана от д-р Шумков и д-р Чакалов - „Македонският въпрос и неговото правилно разрешение“.

Този текст разкрива най-ясно същността на новата политическа линия, към която се придържат дейците на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Америка от 1905 до 1912 година. От изнесената по-горе информация стана ясно, че до 1904 година съюзът „Левски“ следва курс на тясно единодействие с ВМОК /по време на въстанието и с ВМОРО/. В резултат през 1904 година се стига дори до налагане начело на „Българо-американския македонски комитет“ на хора, специално изпратени от революционната организация. Фактът, че през 1903 година България не предприема решителни военни действия, за да защити въстанниците в Македония, ясното съзнание сред емиграцията за претенциите и на Сърбия и Гърция към части от Македония, очевидно доказват на българските емигрантски лидери в Америка, че македонския въпрос не би могъл да се разреши цялостно и със силата на българската армия. Поради това, след погрома на въстанието, възникналата криза в редовете на революционното движение и въздържаността на свободна България от активни военни действия, надеждата на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Америка се насочва за известен период, към възможностите за намеса от страна на великите сили, за справедливото разрешаване на македонския въпрос. Основанията за това са изглеждали като сериозни за емиграцията, тъй като Османската империя през 1903 година се е компрометирала окончателно като нецивилизована държава. Чрез натиск на великите сили за прокарване на реформите в Македония, които са обещани от тях, още при подписването на Берлинския договор през 1878 година, се очаква желаното разрешение на македонския въпрос.

Тази теза д-р Станислав Шумков прокарва като червена нишка през цялото съдържание на книгата си „Македонският въпрос“. Като обобщение в последната глава авторът отправя следния водещ призив към световното обществено мнение: „Цивилизованият свят няма никакво извинение, като отлага разрешаването на Македонския въпрос. В последните две години той получи честно и почтено предупреждение за неизбежния ход на събитията. Пределно ясно му е, че само прякото заплашване на Високата пор-

та може да осигури правата на християните в Македония. Защото докато посланиците се придумват в Цариград, турците продължават кървавото си унищожително дело.

Докато европейските правителства не успеят да наложат истински реформи, които да доведат до желаната автономия на македонците, няма да стихнат опитите за бунт и погромите на Балканите. Човечеството не може да понася повече страданието, което съпътства непрекъснатото отлагане на правилното решение. Да се упорства в запазването на турското негодно управление в Европа и да се поддържа политиката, залагаща като предпоставка запазването на статуквото, би било не по-малко престъпление, отколкото да се осъди цялото християнско население в Македония на непрекъснатата робия.

Зовът на агонизиращите мъченици в Македония трябва да бъде чул от всички, за които справедливостта и свободата са свидни идеали. **Македонците призовават всички християни да спомогнат за свикването на масови събрания, където и когато това е възможно, в които да се настоява за европейска намеса в защита на македонците и установяване на автономна форма на управление, под контрола на генерал-губернатор от европейска страна, който да бъде подкрепян в дейността си от европейски служители на жандармерията**.⁴⁴

Дружеството „Македония“ и издавания от него вестник с едноименното заглавие, излиза малко повече от една година. Общо от този печатен орган на българския емигрантски патриотичен политически фронт излизат 36 броя. Към края на 1907 година, по инициатива на д-р Шумков в Гранит сити е организирана първата среща между представителите на методистката и презвитериантската църкви в щата Илинойс и многолюдната българска общност в Гранит сити и Медисън. Американските духовници поемат ангажимент, да съдействат за безпроблемната интеграция на българите в американското общество. Наложено е убеждението, че българите в Съединените щати „могат да разчитат на добро отношение и сътрудничество от страна на американския народ, дотогава докато спазват техните закони и почитат техните традиции, без да губят идентичността си като българи“.⁴⁵ Новосъздадения в. „Народен глас“ през 1907 година обаче, оказва мощна конкуренция и издателите на в. „Македония“ са принудени да спрат своето издание, главно по финансови причини.

През 1908 година д-р Станислав Шумков си поставя за цел създаването на едно „модерно списание“ – „Нов свят“. То е с 16 страници, богато илюс-

тровано и цели да привлече вниманието на българските читатели в Северна Америка към новите тенденции на модерния човешки бит. Останал без средства, през 1908 година д-р Станислав Шумков прекратява и това си начинание и се завръща завинаги в България. Така завършва близо 15 годишната политическа кариера на този пръв оригинален идеолог и политик-практик, дал съществен принос за полагане на идейно-теоретичните и организационни основи на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят. Той завинаги ще си остане, обаче, като първия неуморим апостол, дал съществен принос за пренасяне на българското национално дело в Северна Америка.

Междувременно през лятото на 1908 година избухва Младотурската революция. Отчитайки ефекта от дейността, реализирана през предишните години от вече реално съществуващия общобългарски емигрантски фронт в новия свят, Задграничното представителство на ВМОРО в София изпраща кап. А. Бозуков в Съединените щати. Там той влиза във връзка с някои от старите дейци на българското емигрантско патриотично движение. С тяхна помощ, в продължение на половин година кап. Бозуков се опитва да възроди комитетската структура сред емиграцията. В някои градски центрове на Съединените щати и Канада /Гранит сити, Медисън, Стилтън, Индианаполис и др./ са създадени т.нар. „Български конституционни клубове“. На практика те са копие на първата легална българска политическа патрия, създадена със същото име в Македония, след преврата на младотурците от юни 1908 година. В тези комитети членуват едновременно и българи от Княжеството, и родените в Македония. Ръководството на конституционните клубове настоява чрез статии и изказвания в печата /главно по страниците на в. „Народен глас“/, американското обществено мнение да съдейства, правителството на Съединените щати да влияе в Истанбул за задълбочаване на реформаторската политика на младотурския екип, поел властта в Османската империя. Обща е надеждата, че с тези свои изяви на американската обществена сцена, българската диаспора ще съдейства, дипломацията на Съединените щати да окаже благоприятно влияние на онези процеси в Османската империя, които разширяват правата и свободите на българското население в Македония.

Животът опровергава тези илюзии. През 1909 година, младотурците постепенно се отклоняват от курса на своята реформаторска политика. Отново са предприети репресии, организирани са „разоръжителни акции“, подновени са преследванията срещу дейците на ВМОРО вътре в Македония.

Въпреки всичко, безспорен факт е, че общонационалният патриотичен емигрантски фронт в Северна Америка, обединяващ българите от свободното княжество и Македония, съществува и през тези години. Нещо повече – той е готов да реализира още една интересна страница в своята еволюция. Тя също е свързана с надеждата, че великите сили са в състояние да окажат натиск върху султана в Истанбул, българите в Македония да получат права по мирен – конституционно еволюционен път.

Провалът на младотурския експеримент и предприетият нов курс на репресии срещу българското население в Македония изправя Балканите пред алтернативата за организиране и провеждане вече на една голяма, справедлива война на „кръста срещу полумесеца“. През 1912 година България, Сърбия и Гърция създават Балканския съюз. А на 5 октомври 1912 година пламва и Балканската война. Съзнанието, че предстои практическото разрешаване на проблема за освобождение и обединение на всички българи, задвижва по качествено нов начин и ражда най-мощните изяви на общонационалния български емигрантски фронт в новия свят, реализирани през второто десетилетие на XX век. Проблематика, която ще се разгледа по-подробно в следващата глава на настоящото изследване.

* * *

Изнесената фактология доказва по безспорен начин, че макар и далеч от родината, българските емигранти в Новия свят в края на XIX и началото на XX век запазват своето ясно национално самосъзнание. Известната политика на „мелтинт пат“ /мелницата/, провеждана от правителствата във Вашингтон, с цел да се асимилират и интегрират новите емигрантски общности в структурата на американската нация, не дават реални резултати при първата изселническа генерация на българи в Новия свят. Решаваща роля за това имат поредица от обективни фактори и обстоятелства. На първо място стои ясното национално самосъзнание на тази отломка от българското национално тяло. След това от значение е, че правителството във Вашингтон не налага своята интеграционна политика със сила и репресии. Много голяма е и надеждата, че рано или късно Македония ще бъде освободена и българите ще се обединят в една силна и преуспяваща държава. В нейните граници емигрантите /след като нарупат първоначалния си капитал/ ще се завърнат и живеят нормално като цивилизовани хора. А дотогава всички българи зад океана смятат за свой неизменен синовен

дълг да подпомагат борбата за довършване на националното освобождение и обединение. Независимо от това, дали българинът в Съединените щати е студент в едни от най-престижните американски университети; без значение дали вече е носител на авторитетната академична степен „доктор“ или пък работи във фабриките и железопътното строителство; за патриотичната дейност не пречи и религиозната принадлежност на хората – болшинството от тях са с православно вероизповедание, но има и българи, принадлежащи към други християнски деноминации. За съжаление, засега, фактологията с която разполагаме позволява да се хвърли малко повече светлина предимно върху приноса на българите- протестанти в Северна Америка.

Благодарение на това кристално чисто родолюбие, още през 90-те години на XIX век са положени основите на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Северна Америка. В рамките на близо четвъртвековната негова начална дейност, от 1890 до 1912 година той създава няколко собствени патриотични структури – дружеството „България“, комитетите „Левски“ „Българските конституционни клубове“ и дружеството „Македония“; влиза в тесни връзки с ВМОК и ВМОРО; приносите и значението на емигрантския патриотичен фронт са признати от лидерите на българското национално освободително движение, поради което и представители на емиграцията се канят на конгресите на Върховния комитет. По време на Илинденско-Преображенското въстание младият български емигрантски патриотичен фронт за пръв път успява да достигне до Държавния департамент и президента на Съединените щати – Теодор Рузвелт. През 1903 година официален Вашингтон подкрепя инициативата на Великобритания за реформи в Македония. Със съдействието на авторитетни представители на американското обществено мнение е създаден двойният „Българо-американски македонски комитет“. Със своето влияние сред обществото той съдейства от Съединените щати да тръгнат едни от най-значителните материални помощи, които са дарени от общности извън свободна България за подпомагане на пострадалото българско население в Македония след въстанието.

Тъй като основите на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Северна Америка са положени от млади хора, които в началото нямат сериозен собствен опит в националноосвободителното движение, пионерите съзнателно търсят съветите и подкрепата на ВМОК в София. По този начин ръководителите на пробългарското движение в Северна

Америка затвърждават своите политически убеждения и организационни постижения. До началото на ХХ-то столетие между двата центъра на българското националноосвободително движение – този в България и другия в Съединените щати, съществуват отношения на партньорство и невмешателство във вътрешния живот. В навечерието и по време на въстанието от 1903 година, ВМОК и ВМОРО обаче, полагат усилия да наложат в ръководните органи на българския емигрантски патриотичен фронт свои представители. И то на челни, ръководни позиции. Тази намеса внася известен разнородност сред ръководните дейци на емигрантския патриотичен фронт, които полагат самостоятелно неговите основи през 90-те години на XIX век. Поради това от 1905 до 1912 година сред българския емигрантски патриотичен фронт в Съединените щати, за около десетилетие се налага разбирането за необходимостта от една по-самостоятелна линия на поведение в общобългарската борба, за довършване на национално-освободителното дело. За известен период надеждите за разрешаването на Македонския въпрос се насочват към пропагандата на една намеса от страна на великите сили. Така че техните правителства да наложат прокарването на реформите в Македония, прокламирани като обективна необходимост още в текста на Берлинския договор от 1878 година.

Благодарение на тези промени, в тактиката на Българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят през годините преди Балканската война, той не се превръща в безлично копие - нито на ВМОК в София, нито на ВМОРО! Напротив - в неговите редици се оформя първата ярка генерация от ръководни дейци, които ще играят близо половин век водеща роля в едно относително самостоятелно развило се, но активно ангажирано с националната кауза емигрантско движение. То има свой облик и характерни особености. Сред неговите строители и ръководители са д-р Станислав Шумков, д-р Георги Чакалов, Марко Калудов, Жеко Бенев, Спас Тонджоров и др. Лидерите и участниците в дейността на българския емигрантски патриотичен политически фронт създават през изследвания период и едни от най-ценните научни и публицистични съчинения, които дават важен принос за запознаването на американската общественост с българската проблематика. Тези трудове формират и самобитната идейно-ценностна политическа основа на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят.

Създадени са, излизат и са разпространени и първите вестници с патриотично съдържание – „Борба“, „Македония“ и „Народен глас“, които се

издават на литературен български език в Съединените щати. А „Македония хералд“ е първият български седмичник, публикуван на английски език в Новия свят. Така е положен солидният фундамент на българската емигрантска периодика като мощен мобилизиращ фактор и инструмент за практическите изяви на емиграцията, в подкрепа на националната кауза в „старата родина“. **Направена е първата значима крачка за вграждането на българската култура, чрез разпространението на кирилската азбука, вестникът и книгата с българска проблематика, които стават неразделна част от структурата на космополитната американска цивилизация.** /Вече се спомена, че през 1904 година трудът на д-р Ст. Шумков и д-р Г. Чакалов, посветен на македонския въпрос претърпява три издания само за няколко месеца! / А теренното проучване, направено от Алберт Сонинксен вътре в Македония и отразено в книгата „Изповедта на един македонски четник“, се нарежда сред най-доброто, написано в англезичния свят, в защита на българските национални интереси през целия ХХ век. И там личи надеждата, че така се подпомага каузата за обединението на един жестоко и несправедливо разпокъсан от великите сили християнски народ на Балканите – българите.

БЕЛЕЖКИ

1. В-к „Свобода“, г.І, 6 ноември 1869г.Виж:Гаджев, И. История на българската емиграция в Северна Америка./С поглед отвътре/, С.,2003,с.31.
2. Юбилеен сборник на вестник „Народен глас“ /1907-1918/ /Издаден по случай 10 годишнината на вестника/, Гранит сити, Илиноис, САЩ, 1918, с.237.
1. В. Свобода, г. І, 6 ноември 1869г. Вж. Гаджев, И.История на българската емиграция в Северна Америка. /СКПоглед отвътре/, С., 2003, с.31.
2. Гаджев, И., цит. Съч. с
3. Пак там.
4. Пак там, 241-242.
5. В-к.Македония, Гранит сити, 1907, бр.13-14.
6. Сп. „Родолубие“, 1983, кн.5, с.54.
7. Пак там, с.24-29.
8. Генов, Г, Организирано македоно-одринско движение в Северна Америка /1899-1905г/, сп. Истор. Преглед, 1988, г. кн.11,с.23.

9. В-к.“Борба“, №16, 15 дек. 1902 г.
10. НБКМ,БИА, ф.224,а.е.23, л.163 и сл.
11. Гаджев, И.цит. съч. с.182.
12. НБКМ – БИА, ф.224, а.е.25, л.2402-2404.
13. Генов, Г, цит. Съч. с.25.
14. В-к „Борба“,г.1, бр.15,15 октомври 1902г.
15. В-к. Борба, бр.9, от 1 юни 1902, стр.2.
16. Пак там, бр.16, от 5 декем.1902г.
17. Пак там, бр.9, от1 юни 1902; бр.10 от 15 юни 1902.
18. Историята на българското национално освободително движение в Македония от края на XIX и началото на XX век във всичките й аспекти, не е предмет на настоящото изследване. В тази област на историческото познание са работили и съвременници и преки участници в събитията. Изследването на проблематиката през последните десетилетия получи мощен тласък благодарение на системните и неговата цялост, не е предмет на това изследване като самостоятелен научен проблем. Този дял на националната ни история е проучван от съвременници и участници в събитията. През последните десетилетия разработването на тази тематика получимощен задълбочени трудове, реализирани от една фаланга професионали историци. Между тях водещи позиции заемат с най-съществените си приноси доц. д-р Костадин Пандев, проф. д.ист. н. Светлозар Елдъров, проф. д.ист. н. Тодор Петров, , доц,д-р Станчо Станчев; доц,д-р Румен Пасков, доц. Николай Янакиев, Цочо Билярски и др. Виж: Пандев, К., Документи за македоно-одринското национално освободително движение от архива на Димитър Стефанов, сп. Истор. Пре., 1982, кн.6; Елдъров, Св., Сръбската въоръжена пропаганда в Македония /1901-1912/, С.,1993; Елдъров, Св. Македоно-одринското движение в България и офицерските братства в Българската армия в навечерието на Балканската война В: “Известия на държ. Архиви“, 1991,т.61; Л.Панайотов, С.Дамянов, Св.Елдъров, и колектив, Илинденско-Преображенското въстание от 1903г. /Военна подготовка и провеждане/, С.,1992; Елдъров, С., Тайните офицерски братства в Българската армия и освободителните борби в Македония /1878-1912/, С.,1993; Петров, Т., Нелегалната армия на ВМОРО в Македония и Одринско /1899-1908/, С.,1993; Пасков, Р. ,Борис Петров Сарафов /1872-1907/, Военноист. Сб.,1992, кн.2. и др. Във всяко едно от тези изследвания е привлечена огромно количество новоиздирена архивна документация и са цитира-

ни трудовете на останалите автори, дали свои приноси.

19. Генов, Г., цит. съч. с.29.
20. Пак там.
21. Пак там.
22. Altankov, N., The Bulgarians Americans, Palo Alto, California, 1979 , p.95.
23. Гаджев, И., цит съч. с.243.
24. Пак там, с.29.
25. Stefanov, C., The Bulgarians and Anglo Saxondom, Berne, 1919, p.324.
26. Ibidem, p. 325.д-р Шумков; д-р Ст.Шумков, Г. Чакалов, Македонският въпрос и неговото правилно разрешаване, С., 1905, с.109-110.
27. Генов, Г., цит. Съч. с.30.
28. д-р Шумков, Ст., д-рГ, Чакалов, цит. Съч., 115с.
29. The New York Times, 28 march 1904.
30. Генов, Г., цит. Съч. с.30.
31. Пак там.
32. Пантев, А., Българският въпрос в САЩ /1876-1903/, В.Търново, 1984, с.177.
33. д-р Шумков, Ст.,д-р Г. Чакалов, цит. съч. с.109.
33. The New York Times, 28 march, 1904.
34. The Missionary Review of the World, Vol.17, 1904, p70-71.
35. Генов, Г., цит. съч. с.32.
36. д-р Шумков, Ст., Г., Чакалов, цит. Съч. с.109.
36. Сонинксен, Ал. Изповедта на един македонски четник, С.,1983, с. 9 и сл.
37. New York World, 26 March, 1904.
38. Пандев, К., Документи за македоно-одринското националноосвободително движение от архива на Димитър Стефанов, сп. Истор. Преглед, 1982, кн.6, с.112-113.
39. Генов, Г., цит. съч. с.34.
40. Гаджев, И., цит. съч. с.244.
41. Пак там.
42. Генов, Г., цит. съч. с.34.; Николов, Б., цит. Съч.с.74.
43. Гаджев, И., цит. съч. с.244.
44. Д-р Шумков, Ст., д-р Г. Чолаков, цит. Съч. с.113-114.
45. Д-р Шумков, Ст. Македонците в Гранит сити и американския народ.В: в. „Македония“, г. I, бр.2, от 14 декември 1907г.

2. СЪЗДАВАНЕ И ДЕЙНОСТ НА БЪЛГАРО-МАКЕДОНСКИЯ НАРОДЕН СЪЮЗ /БМНС/ В СЪЕДИНЕНИТЕ ЩАТИ И КАНАДА СЛЕД БАЛКАНСКИТЕ ВОЙНИ

Политическото раздвижване, обхванало Балканите през пролетта на 1912 г. във връзка със създаването на Балканския съюз между България, Сърбия и Гърция, активизира рязко българската патриотична емиграция в Северна Америка. Слуховете, тиражирани от световните информационни агенции, че правителството в София най-вероятно ще се възползва от Италиано-турска война, за да извоюва свободата на Македония и Одринско, раждат нови идеи сред дейците на бившите емигрантски патриотични организации, действали в САЩ в края на XIX и началото на XX век. През март 1912 г. Жеко Банев, Марко Калудов, Александър Белиев, Иван Шоканов и др. полагат в Чикаго основите на нова политическа структура, която е наречена „Българо-македонска народна организация“ (БМНО).

В началото това е един комитет от десетина българи, който разгръща активна пропагандна дейност. Наименованието му цели да подчертае българския характер на диаспората, която се е нагажира с дейност в защита на поробена Македония. Членовете на комитета си поставят за цел да обединят около себе си, в една патриотична политическа структура, „селските взаимоспомагателни дружества“, възникнали през първото десетилетие на века, културно-просветните клубове, организациите с политически цели (примерно „Българския социалистически работнически съюз в Америка“ (БСРСА) основан през 1911 година), настоятелствата на българските православни енории в САЩ и Канада, редакциите на емигрантските вестници, излизали в тези две държави („Народен глас“, „Работническа просвета“ (САЩ) и „Балканска звезда“ в Торонто (Канада)¹ За постигане на целите си в края на март 1912 г. споменатите лица разпространяват обширен „Апел“ към лидерите на споменатите български емигрантски структури. В документа се доказва необходимостта от обединението на самостоятелно действащите дотогава организации и дружества за „задружна работа“ в името на националната кауза. Като непосредствени причини се сочат възможните предстоящи събития на Балканите.²

Апелът получава широка гласност сред емиграцията. Към 1912 годи-

на, нейният контингент в Северна Америка надхвърля 50 000 души. Освен в споменатите градове на Съединените щати, вече е формирана солидна българска общност и в гр. Торонто, Канада. Идеята, заложена в призива за общи действия, обаче, е доста сложна за буквално реализиране. На практика чикагци за пръв път поставят въпроса за обединение (под формата на коалиция), на всички емигрантски структури на патриотична основа, в едно общобългарско политическо тяло. Без те да се саморазпускат или обезличават чрез промени в своите устави и програми.

Всяка една от посочените организации обаче изповядва различни, някои дори напълно противоположни, възгледи във връзка с пътищата за разрешаване на българския национален проблем. Лидерите на БСРСА например, пропагандират тезата на тесните социалисти в България за необходимостта от създаването на Балканска федеративна република, чрез обединение на християнските държави на полуострова. Тази идея, предполага най-напред да се премахнат монархиите в София, Белград и Атина, без да е ясно по какъв път. След това социалдемократическите партии да поемат властта в трите балкански столици. И чак в бъдеще да се пристъпи към изграждането на федеративната републиканска държава. Нещо, което практически е абсолютно невъзможно при конкретиката на балканската обстановка през 1911-1912 година.

Дейците на българските православни енории в Съединените щати и Канада на свой ред симпатизират на екзархийската тактика. Чрез културно-просветна дейност в Македония и Одринско да се стабилизират позициите на българската етническа общност там. Така в бъдеще да се гарантира цялостното обединение на двете области със свободната българска държава. Членовете на бившите дружества, ангажирани с пропагандата на ВМОРО или Върховния комитет в София, също имат самостоятелна концепция по въпроса. Те симпатизират на революцията, колебаят се между „автономията“ и „националното обединение“ и пр. Някои културно-просветни и взаимоспомагателни дружества се занимават предимно с проблеми, които самата българска емиграция има в Северна Америка. Полагат се грижи за болни и временно нетрудоспособни хора, изпращат се парични помощи до близките в „стария край“, подпомага се строителството на църкви и училища там и т.н. Предвид на това механичното обединение (сливане или дори коалиране) на всички български емигрантски организации в САЩ и Канада в една обща патриотична политическа структура, с общи цели и тактика, не е възможно да стане бързо и много лесно.

Апелът на БМНО и особено бързо развиващите се събития на Балканите през 1912г. обаче, оказват своето стимулиращо въздействие. Из големите български емигрантски колонии в Чикаго, Ню Йорк, Гранит Сити и Медисън, щата Илинойс, Индианаполис, Индияна, Стилтъп, Пенсилвания, Детройт, Мичиган, Торонто, Канада и др. започва дискусия на патриотична тема. Свикани са десетки събрания, на които македонският въпрос е разгледан подробно. Обсъждат се различни варианти на тактиката, която българската емиграция в Северна Америка би трябвало да следва в предстоящите драматични събития. Отправени са и нови призови, всички български емигранти в САЩ и Канада да се запишат за членове на БМНО. Дават се съвети как да се изграждат по места регионални подразделения на БМНО: членовете да плащат по 25 цента месечно членски внос за финансиране на евентуални общи акции; след изграждането на мрежа от емигрантски организации да се свика общоемигрантски български конгрес. Тогава да се прокламира официално съществуването на коалиционно обединение с патриотична насоченост. Съответно, то да поеме ръководството на дейността в подкрепа на българските национални интереси. Комитетът в Чикаго, иницирал създаването на БМНО, предлага услугите си да поеме цялата работа, свързана с организирането и провеждането на обединителния конгрес.³

Интересна е активността, която реализират тогава българите в Ню Йорк. До 1912 година там съществуват две български емигрантски организации – „Пришълец“ и „Македонско благотворително братство“, което обединява българи, родени в България и Македония. След като инициативата на чикагци става известна, лидерите на двете структури в нюйоркската българска колония изоставят до догавашните си блоготворителни цели и пристъпват към обсъждането на идеята за изграждането на обща, патриотична политическа организация. В унисон с отправения призив, тя е наречена „Македоно-Одринска Българска Народна Организация“. /МОБНО/ Разработен е обемист „Устав“, който съдържа 91 члена. Първият определя наименованието на комитета /“МОБНО в Ню Йорк“/. Вторият член обявява, че беседите и деловодството на организацията ще се водят само на „български език с българско литературно произношение и по английски“. Английският да се използва, когато на събранията присъстват американци или се отправят документи, адресирани до институции на властта във Вашингтон. Член 3 на проекта за устав определя за знаме на МОБНО – „българския национален флаг: бял, зелен и червен с коронован лъв на червено короновано поле и с надпис: “Македоно-одринска Българска на-

родна Организация в гр. Ню Йорк“.

За членове на организацията се приемат „всички българи от двата пола, както из Македония и Одринско, тъй също из Царството и други страни живущи не само в Америка, но и из стария край“. /чл.10/ Допускат се също така за членове „руси и всички други славяни, като наши братя, които говорят български език и съчувстват на целите и задачите на организацията“./чл.15/ Тук се има предвид привличането и на други славянски емигранти, за придаване на по-голяма представителност на МОБНО. По статут членовете трябвало да бъдат: „редовни“ /на възраст от 16 до 60 г./, „спомагателни“ - /над 60 г./ и „почетни“ – „особи занимаващи високи правителствени длъжности и обществени положения“. /чл.11, 12 и 14/

След приемането в редовете на МОБНО, всеки член трябвало да получи екземпляр от устава, членски билет /карта/, диплом и значка на организацията“. В ежедневието си приетият в МОБНО се задължава да носи на левия си ревер специалния „знак“. /Значката на МОБНО/. Той съдържа „златен венец, в центъра позлатен коронован лъв“, а под него с английски „букви: MOBNO – NY“. Ръководството на комитета се избира от членовете. Дейността се планира и отчита на редовни събрания. Бюджетът се формира от членски внос и дарения. Организацията работи за обединението на българите в Северна Америка, за да се „**подема и усилва патриотическия дух у своя народ, чрез разни патриотически сказки, съчинения и манифестации, като възпитава в него неизменни чувства на любов и преданост към любимата Татковина; да запознава както своя народ, тъй и американския свободолюбив народ с действителността**“. /чл.7/в./ Така българите „**да могат и те в момент на всяко движение да постъпват солидарно и достойно в полза и слава на цялото българско общество**“./чл.7/б/ МОБНО трябвало да работи за създаването на подобни организации в Северна Америка и в България, като Централният комитет се предвижда да бъде в София. А комитетът в Ню Йорк да поддържа редовни връзки с него. МОБНО може да прекрати своята дейност, само в случай че правителството на Съединените щати забрани нейните изяви или в състава ѝ останат по малко от пет члена. „**Ако не дай Боже настъпи лош час за Организацията и стане нужда да преустанови или закрие своята дейност, тогава всички парични суми, знаме и архива да се изпратят в главния Централен комитет на МОБНО Организация в Ст/олицата/ София, България**“./чл.85/./3,а./

Както се вижда от този ценен документ, през 1912 година сред колонистите на българската емиграция в Северна Америка настъпва едно наистина

сериозно идейно и практическо раздвижване. Пристъпва се към основаването на нови оригинални, местни патриотични политически структури. В тях се влива членската маса на някои от съществувалите до тогава, разпокъсани благотворителни дружества. Започва сериозно обсъждане на организационните и идейно-ценностни проблеми на общобългарското емигрантското, патриотично политическо движение. Във вътрешно устройствен план надделяват демократичните принципи, а поставяните цели са подчертано родолюбиви и са разработени в максимално широк диапазон. Съзнателно се подчертава българският характер на подетата нова инициатива, като се дава възможност за сътрудничество и с други славянски емигрантски общности в Северна Америка. Стига те да съчувстват на идеите, изповядвани от общобългарската патриотична политическа организация. Цялата символика е заимствана и пренесена буквално от хералдиката на Третата българска държава /триколъорът, лъвът, българският език и др./. Уставът на МОБНО очевидно е бил разпространен и сред други важни български емигрантски центрове в Северна Америка, защото впоследствие редица негови идеи ще залегнат в основополагащите документи на създадения през 1913 година БМНО в Америка.

Въпреки че по места е направено не малко, до избухването на Балканската война през октомври 1912 година обединена, обща патриотична политическа организация на българите в САЩ и Канада не възниква. Най-сериозни препятствия създават идейните различия между отделните структури, поканени да влязат в БМНО и МОБНО на коалиционен принцип. Липсват богат опит и традиции за подобен род съвместна работа на цялата българска емигрантска общност в Северна Америка, макар и в името на общонародните интереси. Специално в Канада българската емиграция все още е сравнително лошо организирана. Няма и достатъчно интелигентни сили⁴, защото сред емигрантското тяло преобладават предимно хора от сверата на наемния труд и дребния частен бизнес.

Инициативният комитет в Чикаго също не всякога успява да обоснове убедително предимствата на една или друга своя идея. Поради това, в някои случаи се забелязва и конкуренция по отношение на лидерството. Например в устава на МОБНО в Ню Йорк е прибавено и понятието „Одрински“, идея която не се предлага в предложенията на чикагци. Нещо повече – там се казва, че „клонове на МОБНО /в Ню Йорк б.м./ могат да се образуват във всички части на Щатите и да са съюзени с Централното управление на всички организации, което се избере и одобри от делегатите на Конгреса“/

чл.81/ От този пасаж личи, че дейците в Ню Йорк дори се опитват да наложат своя местен комитет като организационен център. Така, че изграждането на бъдещата общобългарска патриотична политическа организация да стане под тяхно лидерство. Неговите членове все още живеят със самочувствието, че нюйоркската българска емигрантска общност играе най-важна роля в движението за защита на българите в Македония. Каквато е ситуацията по време и след Илинденското въстание от 1903 година. Най-важното обаче е, че до октомври 1912 година не е намерена общоприемлива (компромисна) крайна цел на борбата по националния въпрос, която да се подкрепя от всички. Социалистите продължават да смятат за правилно решението на българската национална проблематика в рамките на една Балканската конфедерация. Либералните демократи защитават искането за обединението на Македония със свободна България. Чуват се гласове да се иска „автономия за Македония” и т.н. Предвид на това Балканската война започва преди още да е изградена обща патриотична емигрантска коалиция на местните комитети, изградени от българите в Северна Америка.

Положените усилия през 1912г. обаче, не остават без резултат. Установените връзки и разменените мнения облекчават задвижването на най-голямата помощна акция, провеждана в чужбина през 1912-1913 г., за подпомагане на българската армия през Балканската война. Над 10 хиляди български емигранти в САЩ и Канада се самоорганизират. В някои градове, като Гранит сити и Медисън, щат Илиноис, запасни офицери провеждат строеви занятия. Построени в стройни редици, българите маршируват, променят строя си в движение, организирано настъпват и т.н. На тези занятия присъстват много американски граждани, както и възрастни българи, които не подлежат на военна мобилизация. След това се събират парични средства за „обмундирането на доброволците“, на гарата им се провеждат шумни изпращания с речи, музика и много благопожелания за успех. Така близо една четвърт от българското емигрантско тяло в Северна Америка се завръща в отечеството си след обявяването на мобилизацията. Болшинството от тези хора са поданици на българската държава и поради това са военно отчетни лица. Затова, в случай, че се обяви война, те са длъжни да се явят под бойните знамена. Завърналите се участват като войници и подофицери в военните действия. Мнозина падат убити в битките на Тракийския военен театър. Някои са ранени, а други остават инвалиди за цял живот, въпреки че след Балканските войни се завръщат в Америка.⁵

По инициатива на МОБНО и БМНО в САЩ и Канада започва събирането

на парични помощи, които се изпращат, чрез царица Елеонора на Българския червен кръст. Само чрез редакцията на в. „Народен глас“, през есента на 1912 г. в София пристигат 7000 щатски долара. По последни данни на професор В. Трайков, общо емиграцията в Америка събира огромната за времето си сума от около сто хиляди долара. Те са предадени за нуждите на Българския червен кръст⁶ в София за закупуването на медикаменти, превързочни материали и други потреби за медицинските служби в армията. В израз на благодарност цар Фердинанд, царица Елеонора, премиерът И. Е. Гешов и други държавници и общественици изпращат специални благодарствени телеграми до емиграцията в Северна Америка: „Трогнат от Вашите привети благодаря сърдечно на българите в Америка на техните чувства на добри патриоти“, се казва в документа, подписан специално от цар Фердинанд.⁷

Най-големите градове на Северна Америка - Ню Йорк, Чикаго, Торонто, Индианополис, Гери, Детройт, Форт Уейн, Джанстаун и др. стават свидетели на възторжени публични български демонстрации в подкрепа на обединителния поход, „на кръста срещу полумесеца“, предприет на Балканите⁸. Българската емигрантска интелигенция публикува статии във влиятелни американски вестници, чрез които се описват целите и характера на Балканската война.⁹ Така българската емиграция в немалка степен и провокира, и подхранва паметната „пробългарска есен“ в Северна Америка през 1912 година. Македония и българите стават още по-известни в задокеанските държави. Защото отново се превръщат в централна тема за медиите и в обществения дебат. Специално в САЩ все повече се разширява убеждението, че българите са действителния мотор за напредничавите тенденции в балканското развитие. Затова те заслужават всички симпатии и поддръжката на цивилизования свят.¹⁰

Драмата на българската национална съдба след Балканските войни наелектризира по нов начин българската диаспора в Северна Америка. След Междусъюзническата война и налагането на Букурещкия мирен договор от 28 юли 1913 година, в най-големите градове в Северна Америка се провежда нова внушителна вълна от протестни митинги. (Ню Йорк, Торонто, Детройт, Чикаго, Гери, Стилън, Индианополис, Гранит сити, Медисън и мн. др.). В речи, произнесени там емиграцията осъжда и отхвърля безапелационно диктата, наложен на България в Букурещ от нейните съседи.¹¹ Гласуват се гневни резолюции, в които завоевателната политика на правителствата в Букурещ, Белград и Атина е осъдена категорично. Доказва се, че „новите

владетели (на Вардарска и Егейска Македония-б.м.)- сърби и гърци, искат всичко българско да се изтрие от лицето на земята”.¹²

Най-бурна е реакцията в Америка на македонските българи. Лидерите на отделните емигрантски поселения в големите американски градове се обръщат с обширни писмени документи към европейските велики сили. Отправени са искания за намеса, за да се установят „човешки правдини” във Вардарска и Егейска Македония, „чрез ревизиране на Букурещкия договор”.¹³ Специални писмени изложения, в същия дух, са изпратени до президента на САЩ, държавните глави и външните министерства на Русия, Германия, Франция, Великобритания, Австро-Унгария и Италия. Съвсем определено в тази кампания се чувства надеждата, че усилията на емиграцията ще бъдат подкрепени от правителството на САЩ, насочило от 1913 г. за пръв път трайно своя поглед към България и българите.¹⁴ Управляващите във Вашингтон съзират по това време възможност, чрез засилване на влиянието си сред българите, да си осигурят един „плацдарм“, за първото трайно навлизане на американската дипломация във вътрешно европейските политически проблеми.

Катастрофалната перспектива, очертала се пред Македония след нейното разпокъсване през 1913 година, в резултат на агресивната анексионистична политика на правителствата в Белград и Атина, дава обаче нов мощен тласък и на обединителните тенденции сред българската емиграция в Северна Америка. В хода на протестната кампания срещу Букурещкия договор за мир, през лятото на 1913 година, в големи градове на САЩ са създадени нови временни български „патриотични комитети“. На 10 септември 1913г. Македоно-одринска българска народна организация е основана и в Торонто, Канада.¹⁵

В тази нововъзникнала обстановка, през август 1913г. БМНО в Чикаго и нейното подразделение в град Гери, Индиана, подновяват инициативата си от 1912 година, за свикването на общоемигрантски български конгрес. С нов „Апел“, разпространен от комитетите на БМНО в Чикаго и Гери, се предлага конгресът да се открие на 21 септември 1913 година. Двама представители на чикагци (Иван Шуканов и Александър Балиев) предприемат обиколка из емигрантските центрове в големите индустриални градове на Съединените щати. Те разясняват принципите за избор на делегати и същността на въпросите, по които отделните пратеници трябва да има готовност да вземат отношение.

Инициаторите на конгреса предлагат един делегат да се избира от

15 члена на българските политически, взаимоспомагателни, просветни и църковни общности. Дружествата с над 15 члена да изпращат двама делегати, тези с над 25 души - по 3, а при наличието на повече от 50 члена - не повече от 5 делегати. Всяка българска емигрантска организация да предостави официално пълномощно на своите представители, подписано от председателите по места и подпечатано с организационния печат. Ако делегатът представлява неорганизирана емигрантска общност, той трябва да носи препоръчително писмо, заверено най-малко от 10 души - българи между тези, чието мнение изразява.¹⁶ Тези мерки са взети с цел да се избегне попадането на случайни лица в конгреса, които не изразяват колективното мнение на отделните български, емигрантски общности. Инициаторите полагат усилия, за да не се допуска и числено превъзходство на която и да е било от отделните колонии, за да не диктува тя насоката на дискусиата. Както и за да не се предрешава характера на официалните общи решения по време на конгреса.

Благодарение на разяснителната дейност, реализирана от двамата представители на БМНО откриването на първия емигрантски конгрес на българите в САЩ и Канада се предшества от провеждането на нова кампания на общи събрания и митинги. Те са свикани от местните ръководни тела. На тях са избрани 96 официални делегати, които са изпратени от 16 македоно-български дружества в Съединените щати и Канада. Техният общ числен състав по това време възлиза на 850 организирани членове. Този факт доказва, че на практика вече тече процес за формирането на една сравнително масова, българска емигрантска патриотична политическа организация. В работата на конгреса са поканени да присъстват и журналисти, които представляват авторитетни американски вестници и списания като „Чикаго Екзаминър“, „Интер Ошън“, „Чикаго дейли нюз“ и др.

Първият общобългарски, патриотичен емигрантски конгрес е открит на 21 септември 1913 година в Чикаго. Заседанията продължават шест дни. Най-напред е избрано бюро и председател на конгреса. В състава на ръководния орган влизат главата на Българската православна мисия в Северна Америка - архимандрит Теофилакт /Димитър Малрин/ и активните дейци на бившия емигрантски патриотичен политически съюз „Левски“ - Марко Калудов и Жеко Банев. За председател на конгреса е утвърден архимандрит Теофилакт, а за секретар Жеко Банев. След това са проверени и приети пълномощните на делегатите и се пристъпва към официалната дейност.

Основният доклад е подготвен преди конгреса и е изнесен от главата на

Българската православна мисия в Северна Америка – архимандрит Теофилакт. Като пратеник на Св. Сонод на БПЦ в София, той вече носи авторитета на единствен официален представител на българската държава. А постигнатите от Теофилакт сериозни резултати от дейността му през изминалите пет години /към 1913 година под негово ръководство вече са построени и функционират 4 български черкви в Северна Америка/ придават допълнителен авторитет на този български доховник. Темата на първия основен доклад е „Нашата организация в Северна Америка“. В него е направен отчет за извършената до момента дейност около сплотяването на емиграцията в обща, патриотична политическа организация. Докладчикът подчертава, че са постигнати сериозни резултати в това направление като са анализирани най-честите трудности и допусканияте слабости. Отправен е и призив, организацията да продължават своята активна, родолюбива дейност, вече обединени в една общобългарско патриотично тяло.

Вторият доклад, изнесен по време на Учредителния конгрес е прочетен от вече наложилия се активен лидер на българското емигрантско патриотично движение в Северна Америка и секретар на нововъзникващата политическа структура – Жеко Банев. Неговото заглавие – „Автономна Македония“ свидетелства за основната политическа стратегия, която е била разисквана от делегатите и целта, към която е разумно да насочат те своята бъдеща политическа дейност. Защото, след разпокъсването на Македония през юли, българският национален въпрос е заплетен по нов, сложен начин. А решението на великите сили, заложено в чл.23 на Берлинския договор от 1878 година остава все още неизпълнено. Така че, при неговото евентуално прилагане се вижда възможност за извършването на мирна ревизия на Букурещкия договор, подписан между балканските държави Сърбия, Гърция и Румъния от една страна и България от друга.

След това подробно е обсъден „Правилник за вътрешния ред на конгреса“, с който се налагат демократичните принципи по време на гласуването и приемането на основните решения. На 25 септември 1913 г. започва обсъждането на устава за вътрешното устройство, тактиката и целите на бъдещото общоемигрантско българско патриотично обединение. Уставът на организацията, след известни корекции, също е гласуван и приет единодушно от участниците в конгреса. Някои от основните идеи, заложили в устава са заети от вече коментирания проектоуставен проект на МОБНО, създаден в Ню Йорк, през есента на предишната 1912 година. Но като цяло Първият български емигрантски конгрес в Чикаго накрая приема един по-кратък,

много стегнат и разумно балансиран основен документ на организацията.

Във финалната фаза на конгреса е гласувано решение, съществуващите 16 български емигрантски организации в САЩ и Канада да се обединят в една обща патриотична политическа организация. За име на коалиционната структура се приема окончателно варианта **„Българо-македонски народен съюз в САЩ и Канада“**¹⁸ (БМНС). /В някои текстове се среща и предишното наименование - „Македоно-български народни организации“ /МБНО/, което се използва от есента на 1912 до есента на 1913 година. Накрая са събрани парични средства за полагане основите на общата организационна каса на бъдещия емигрантски политически съюз. В предконгресната кампания ръководствата на местните български патриотични комитети се утвърждават като органи, които поемат доброволно ролята си на координатори за реализирането на бъдещата програма, която конгресът ще приеме.

С официално конгресно решение е определено град Чикаго да бъде седалище на централния ръководен орган на общобългарската емигрантска патриотична политическа организация в Северна Америка. За официален годишен празник на БМНС е обявен 4 юли за САЩ – датата, на която американците отбелязват своя национален празник, а за българите в Канада, тази роля да играе 24 май - денят на българската писменост и славянската книжнина. По този начин от една страна да се използват масовите тържества в Съединените щати, по време на които да се пропагандира и българската национална кауза, а от друга да се подчертава важната роля, която българите и тяхната държава са играли за създаването на третата /след гръцката и латинската/ писмено - книжовна цивилизация в Европа.

В официалните приветствия и в речите на делегатите е декларирано недвусмислено, че славянското население в Македония е неразделна част от българския народ. Поради това всички българи в Америка /и тези родени в царството, и онези чиито семейства са в Македония/ заявяват, че са решени да изградят и работят в обща патриотична политическа организация. Тя ще има за задача да поведе борба, за да съдейства за ревизията на жестокия Букурещки договор от 28 юли 1913 година, довел до разпокъсването на Македония. Посочено е, че този диктат поставя свободната българска държава в крайно неблагоприятни условия за развитие, а българите във Вардарска и Егейска Македония отново са попаднали в „робство“. Цялостната история на македонските българи - особено културните им постижения през Възраждането, доказват обаче категоричната невъзможност „те да бъ-

дат откъснати от българската нация по никакъв начин“.¹⁷

Така формулираната крайна цел на БМНС говори за видим, но не много ясен компромис между делегатите. Пратениците на отделните колонии на практика се оказват разделени /макар и не в конфликтен вариант/, на две главни групи: едните предлагат, във връзка с евентуална ревизия на Букурещкия договор в бъдеще, да се иска автономен статут и самоуправление на Македония. На тази тема, както се спомена е посветен вторият основен доклад, четен по време на Учредителния конгрес от Жеко Банев. А втората група, по време на изказванията, агитира емиграцията да подкрепя борбата за непосредственото обединение на българския народ около свободна България. Защото македонските българи не можело да „бъдат откъснати от българската нация по никакъв начин“! Това налага в окончателното решение на конгреса да се възприеме една категорично недефинирана, „оптекаема“ крайна цел на емигрантските искания. Тя да не противоречи и на идеята за автономия, и на искането за обединение на Македония с България. Очевидно при обобщаването на дебата е надделяло убеждението, че по този начин се осигурява възможност за алтернативност при разрешаване на македонския въпрос в бъдеще. В зависимост от конкретиката на обстановката в Европа, към момента, в който ще се пристъпи към ревизия на Букурещкия договор за мир. При наличието на благоприятни условия – добре е да стане обединението. А ако това не е възможно, то тогава да се търси решение в автономията. Само и само да се гарантира на българите в тази част на Балканите възможност за създаването на свое управление.

Съгласно с устава, приет на конгреса, начело на БМНС застава централен комитет (ЦК). Той се избира от делегатите на конгреса и се отчита пред него. Състои се от четирима членове. За пръв председател на БМНС е избран главата на Българската православна църковна организация в Америка - Архимандрит Теофилакт. За подпредседател е издигнат Вангел Вангелов, за секретар - Жеко Банев и за касиер - Марко Калудов.²⁰ Секретарската и касиерската длъжност са платени със средства от бюджета на ЦК на БМНС. За да могат двамата лидери на организацията да се посветят изцяло на каузата, в името на която е създаден БМНС в Америка.

За седалище на ЦК е избран както се спомена гр. Чикаго. Предвижда се конгресите на БМНС да се свикват ежегодно, като делегатите се излъчват по вече възприетата схема, преди свикването на учредителния конгрес. Местните коалиционни обединения на емиграцията съставляват подразделения на БМНС в САЩ и Канада. Те също избират свой председател, секре-

тар и касиер. За спазването на устава в цялостната дейност на българската патриотичната политическа организация се грижи специална Контролна комисия, избрана на 24 септември 1913 година.

Сериозен спор между делегатите на обединителния конгрес се води за името на печатния орган, който БМНС ще издава. Съревновават се три заглавия – исканията вестникът да се нарича „Автономна Македония“, „Целокупна България“ или „Свобода“. На практика в този диспут отново се проявяват различията, свързани с предпочитанията на отделните емигрантски организации, обединяващи се в съюза, във връзка с начина за разрешаването на македонския въпрос. Онези делегати, които смятат че обстановката в Европа, към навечерието на Първата световна война, е такава, че обединението със свободна България не може да се реализира бързо, не подкрепят предложението, вестникът на БМНС да е „Целокупна България“. И обратно – убедените, че е възможно и пълно национално обединение – са против „Автономна Македония“. Между спорещите обаче няма никакъв диалог, в смисъл, че което и заглавие да се избере, вестникът ще се списва на литературен български език, както и че по неговите страници ще се защитава каузата на македонските българи.

В последна сметка надделява компромисният вариант - за орган на БМНС е приет в-к. „Свобода“.²¹ Гласувано е и решение на конгреса, според което изрично се споменава, че той трябва да се печата на литературен български език. Издаването на съюзния печатен орган е поверено на ЦК, към който се формира и съюзна „Редакция“ (реално в нея работят Жеко Банев и Марко Калудов). Седалището на редакцията е при ЦК в Чикаго. Средствата, необходими на ЦК за пропаганда и за издръжка на в. „Свобода“ се осигуряват от местните структури на БМНС в САЩ и Канада.²² Приходите на организациите идват от членския внос, част от сумите, събрани на вечеринки и забави, както и от доброволни дарения. Конгресът решава да се използват специални отличителни знаци /подобни на проекта, разработен от комитета в Ню Йорк/, с инициалите на БМНС, които членовете на съюза да носят постоянно на левия ревер на самото си. ЦК е натоварен да отпечата и разпространи устава на организацията (на български и на английски език), за да се изпрати той на местните структури, с оглед ръководството на тяхната дейност по места.

Важна нова крачка, в цялостната еволюция на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят, прави уставът на БМНС, специално що се отнася до организационния строеж, управлението, права-

та и задълженията на централните и местни ръководни органи на комитетите, както и на всеки отделен член на съюза. **В това отношение най-напред е важно да се отбележи, че новият основен закон на БМНС е дело на самата българска емиграция в САЩ и Канада. Времената от края на XIX век, когато дейците на съюза „Левски“ изпращаха своя устав за редакция и одобрение от ВМОК в София, вече отдавна са отминали. Към есента на 1913 година сред емиграцията са налице лидери с близо чътвъртвековен собствен практически и идеен опит в народните дела. Той им позволява да разработят самостоятелно един наистина оригинален и впечатляващ Устав на БМНС.** Този основополагащ политически документ е несъмнено доказателство за видимата идейно-теоретична еволюция на българската емигрантска политическа мисъл, свързана с националните интереси на „старата родина“ в сърцето на Балканите. Поради това новият Устав на БМНС за пръв път осигурява обединението, в едно единно цяло, на българските емигрантски общности в две съседни, но все пак различни държави на Северна Америка - Съединените щати и Канада.

Кое е особеното и важното в този случай ? САЩ са суверенна и напълно независима република, докато Канада през 1913 година все още е със статут на „доминион“ по отношение на Великобритания. Така, че в двете съседни страни са в сила различни конституционноуправленски традиции, политически практики и отношения към България и съдбата на българите. Съединените щати разполагат със собствен основен закон - Конституцията на Съединените американски щати, въз основа на която е създадена и функционира президентската република. След Балканските войни в тази велика сила вече съществува известна традиция за подпомагането на българската национална кауза, нещо което не може да се каже, че е практика за канадското общество. Освен това Англия е парламентарна монархия, която няма официално писана конституция. Там политическия процес се основава върху тълкуването на поредица от стари закони, чието прилагане в доминионите като Канада е значително по-сложен проблем от онова, което заброявя или разрешава Американската конституция в сверата на общественополитическата дейност на гражданите. Това е важно да се отбележи, като значима разлика в обстановката, при която предстои да работи БМНС, в отличие от времето, когато в Северна Америка действа политическия съюз „Левски“. Защото от 1899 до 1904 година неговата структура се основава преди всичко на български патриотични комитети, които съществуват и работят в градовете на Съединените Щати.

Засега все още не разполагаме с оригинален екземпляр от първия устав на БМНС, приет в края на септември 1913 година, по време на Учредителния конгрес на Съюза. Известни са ни проектоуставът, изготвен от инициаторите за създаването на БМОНО в Ню Йорк, за който стана дума по-горе, както и коригирания вариант на устава, използван от БМНС, след 22 ноември 1915 година. Това става по време на подготовителната конференция на Съюза, състояла се в гр. Индианаполис, във връзка с провеждането на предстоящия Трети конгрес на съюза, състоял се на 30 ноември същата година. Като се има предвид, че и хората, които са в централното ръководно тяло на съюза, и неговите членове, са едни и същи лица – и през 1913 и през 1915 година, то очевидно не е възможно в коригирания устав през 1915 година да се извършени много важни промени по същество. Така, че да видоизменят драстично обликът на БМНС – в сравнение с онзи вид, който му е даден при неговото основаване, през септември 1913 година.

Онова, което е било напълно възможно и наистина е променено в рамките на двете години между септември 1913 и ноември 1915 година най-вече е наименованието на съюза: от „Българо-македонски Народен съюз“ в „Български народен съюз“/гл.1, членове 1, 2 и 3/; премахната е неясно дефинираната стратегия на организацията – автономия или обединение, като е наложена идеята само за националното единство /гл. 2, чл. 4/; извършено е сливане и на секретарската и касиерската длъжности в една - секретар-касиерска /гл.5, чл.15/. Така е намален броят на даваните заплати сред ръководния състав, за да се облекчи бюджета на патриотичната българска емигрантска организация. Останалото, особено това което се отнася до права и задължения на централното и местните ръководства, на членовете, както и процедурите, по които се вземат и изпълняват решенията, остава едно и също. Само така е било възможно да се съхрани вече набраното доброволно членство на организацията и да се осъществи приемственост при реализацията на прехода, осъществен на Третия конгрес през ноември 1915 година. Поради това, че не разполагаме с текста на документа от септември 1913 година, тук ще анализираме коригирания вариант на Устава от 22 ноември 1915 година. Това е наложително, за да се добие представа за вече официално изявената еволюция и равнището, на което се намира българската идейно-теоретична, политическа мисъл в средите на емигрантския патриотичен политически фронт през второто десетилетие на ХХ век.

В структурно отношение Уставът на БМНС е разделен на 11 глави. Първата изяснява името на новата българска патриотична политическа орга-

низация. В чл. 2 се прави пояснението, че „отделните /местните б.м./ организации съставляват съюза“. Във втория раздел, член 3 се дефинира целта на съюза. Тя е определена като „тройка: политическа, народнокултурна и благотворителна. Политическата цел се състои в **„добиване обединение-то на българския народ“**; Народнокултурната е свързана със запазване народността на българина – засилването в него на патриотичното му чувство и народно съзнание. А благотворителната се изчерпва „в подпомагане /при/ нещастни случаи като: болест, осакатяване, изпадане в мизерни условия и смърт“.

В третата глава се изброяват „средствата“, с които си служи БМНС в своята обществена дейност. Те са сведени до 9 главни: поддържане на постоянна подвижна пропаганда **„посредством особени агитатори, за поддържане духа в емиграцията ни в полза на делото“**; издаването на „Апели и Мемоари, според случая“, които да се отправят към правителствата на САЩ, Канада и европейските държави; издаването на собствен вестник, който редовно да се разпространява между българската емиграция вече „в Америка /САЩ б.м./ и Канада“; издаването на списание на английски език, **„за да се държи в течение чуждия свят върху народното ни дело“**; редовно да се предоставят на американската преса „сведения в полза на българската кауза“; организиране на вечеринки, беседи и откриването на читалища, в които да се осъществява допълнителна културно-просветна и възпитателна дейност сред българската диаспора в Северна Америка в патриотичен дух; издаване „на ниска цена“ различни подходящи брошури, книги, календари и др. с агитационно-пропагандна цел. Що се отнася до подпомагането на всеки пострадал българин, местната структура на БМНС в съответния американски или канадски град се задължава „веднага /да/ свиква събрание, за да разгледа случая и определи размера на помощта“.

Обобщена в цялост, информацията, която се съдържа в раздел трети на устава, разкрива облика на една наистина демократична, обществено политическа и спомоществувателна българска емигрантска организация. В нейната дейност се предвижда използването на добре познати практики от българската национална политическа традиция: най-вече апостолският тип обиколки на лидерите сред диаспората, за „поддържане духа на емиграцията ни в полза на делото“. Както и в България се използват вестникът, вечеринките и читалищата като основни инструменти за разпространението на родолюбива информация. В същото време погледът е насочен решително и към различни нови инициативи /издаването на списание,

изготвянето на отделни апели и мемоари, предоставянето на информация за вестниците в САЩ/. Така, че обществеността в Северна Америка и Европа да се информира редовно за онова, което е в „полза на българската кауза“.

В четвъртвъртата глава на устава, приет на общобългарския емигрантски конгрес, са изяснени въпросите, свързани с ръководството на БМНС. Начело на съюза стои избран от конгреса орган, който е наречен „Централно тяло“. То се състои от председател, подпредседател, секретар-касиер и трима души контролна комисия. Към централното тяло „се придава редакционен комитет“, в който само редакторът се избира от конгреса на БМНС. Останалите се назначават от централното ръководно тяло на организацията. Централното тяло „дава направление за работа на организациите“ по места, като ги държи в течение на всички дела, които се отнасят до целите на БМНС. Ако една местна структура на съюза не изпълнява „точно предписанията на настоящия устав“, Централното тяло има право да не признава нейния организационен статут и да постави въпроса за по-нататъшното ѝ членство за окончателно разрешение „в идущия конгрес“. Всички лица, които влизат в състава на „централното тяло и редактора се избират с тайно гласуване“ от законно избраните делегати на редовния конгрес на БМНС.

Петата глава описва „длъжностите на Централното тяло“. Председателят е посредник между „Съюза и отделните организации“ и всякакви външни на него учреждения; той свиква „Централното тяло“ на заседания и определя дневния ред; на него се делегира правото да „подписва всички изходящи писма на съюза“; подпредседателят замества председателя при неговото отсъствие. В специална забележка се уточнява, че ако някое от тези две най-важни лица в съюза „не си изпълнява добросъвестно работата“ то такова лице може да бъде отстранено от поста му чрез референдум между членството. Секретар-касиерът отговаря за правилното събиране и движение на съюзните средства; парите се влагат в солидна местна банка, като тегленето на необходимите суми става чрез „подпис на секретар-касиера и един от членовете на Контролната комисия“; секретар-касиерът води ежедневно текущата кореспонденция и съхранява съюзния архив. За да се гарантира, че секретар-касиерът няма да злоупотребява със съюзния бюджет, още при встъпването в длъжност той „дава гаранция от хиляда долара“ – една доста сериозна сума за онова време.

Членовете на Устава от 16 до 20 в тази глава изясняват правата и задълженията на „Контролната комисия“ на БМНС. На този орган е дадено право да „прави три внезапни ревизии на съюзната каса“ в течение на го-

дината, за да следи паричната наличност. Като за всяка проверка се съставя подробен протокол. В препис той се „изпраща за знание до организациите, за общо сведение“. В централното ръководство на БМНС има само две платени длъжности - на секретар-касиера и редактора на съюзния вестник „Свобода“. Размерът на техния доход се определя „от конгреса“, а заплатите на останалите сътрудници в редакцията определя Централния комитет. В случай, че някои член на Централното тяло си подаде оставката доброволно, по някакви обективни причини, то останалите „своевременно поканват отделните организации да изберат нов с референдум“. Тази информация дава нагледна представа, че в БМНС са наложени дори принципите на пряката демокрация, благодарение на които членовете на организацията имат решаващия глас, по най-важните въпроси на общата политическа дейност. Така, че тук е налице една видима и много съществена заемка, която лидерите на БМНС правят от политическите традиции на американското общество. Нещо, което не е така често срещана практика при уставните документи на патриотичните организации, действащи при много по-тежката обективна обстановка в „стария край“ – България и Македония.

Шестата глава е озаглавена „организации“. Там са изяснени правилата, правата и задълженията на членската маса на БМНС. Регламентира се, че във всеки град на САЩ и Канада, където има „най-малко 10 души българи“, може да се създаде местна структура на съюза, която е длъжна да се запознае и спазва неговия устав, в своята дейност по места. Не се допуска обаче съществуването по две български патриотични структури в един и същи град. За да се приеме нова организация в редовете на БМНС, тя трябва да изпрати кандидатурата си в писмен вид, подписана от членовете, а Централното тяло решава приемането, като известява за това чрез печатния орган на съюза; на местно равнище също се избират председател, подпредседател, касиер, секретар и „три до пет /члена б.м./, според нуждата, контролна комисия“; при всеки нов избор на член в местното ръководство съответната организация е длъжна да уведоми Централното тяло; длъжностите на отделните членове в местните организации на БМНС по същество повтарят онова, което вършат хората в Централното тяло /касиерът събира сумите и внася членския внос в централната каса, контролната комисия проверява внезапно неговите сметки/. Местното настоятелство се избира с мандат от една година, само измежду тези членове, които са „били такива най-малко три месеца редовни“. А предаването на делата от старото на новото ръководство става чрез подписването на специален акт от двете настоятелства. Вся-

ка местна структура на БМНС изпраща тримесечен доклад до Централното тяло за извършената дейност, а в края на годината и общ отчет. При преустановяване дейността на една местна организация, цялото ѝ имущество се поема от Централното тяло, което го предава на нововъзникнала структура.

Особено важна е глава 7 на устава – „членове“. Там е регламентирано, че член на БМНС може да бъде „всеки българин, който е съгласен с целта и средствата на съюза“. По този начин се дават едни и същи права на българите от Царството и онези, които са родени в Македония. Там, където няма местна организация, но отделен българин желае да членува в съюза – независимо от това къде е роден той, лицето може да изпрати писмена молба до Централното тяло, което ще го приеме, ако е декларирано съгласие с устава на организацията. Член 36 гласи буквално: „всички членове имат еднакви права. Те взимат участие в делата на организацията, в разискванията и могат да предлагат разни въпроси и мерки, за в полза на организацията“; всеки член е длъжен обаче и да се подчинява на устава, на конгресните решения и разпорежданията, правени от неговата местна организация; трябва да се посещават редовно заседанията, да се плаща навреме членския внос, да се получава съюзния орган в-к „Свобода“, да се популяризират между емиграцията целите на съюза и да се разпространява неговия печатен орган. Член, който нарушава устава, или с делата си компрометира Съюза, не плаща членския си внос три месеца или не изпълнява възложените му задължения „се изключва от организацията“. Тази мярка не се прилага при болест или безработица на хората. Изключването на член подлежи на одобрение от страна на Централното тяло, а недоволните могат да се оплачат пред ръководството на съюза. Ако недоволството е от централното тяло – оплакването се прави пред идущия конгрес; всеки член притежава членска книжка, в която е напечатан устава на БМНС, а когато българинът се премести в друг град, с книжката той доказва своето членство пред ръководството на съществуващата там, нова за него организация.

Глава 8 е най-кратка – от два члена. Тя регламентира видовете събрания и поводите за тяхното провеждане. Събранията на членството в БМНС биват организационни и „настоятелствени /т.е. на ръководството/; редовни и извънредни; редовните се провеждат през първата половина на всеки месец, а извънредните „когато се чувства нужда“. Деветата глава описва създаването, функциите и управлението на „съюзната каса“. Приходите на БМНС се осигуряват от членски внос, доходът от разпространението на в. „Свобода“, парите получени от продажбата на списания и брошури, дарения

по време на вечеринки и пр. А разходите се осъществяват за конгресните разноски на Централното тяло, за канцеларските потребности, за издръжката на съюзните издания, както и за устната пропаганда и агитация. Разходите се реализират в рамките на одобрения от конгреса годишен бюджет. Централното тяло има право „да превишана бюджета до сто долара най-много, с мотивирано решение, което подлежи на одобрение от следния конгрес“. Ако е необходима по-голяма сума в разхода, тогава се провежда референдум между членовете на организацията. Тези прецизно дефинирани права и задължения са особено важни, тъй като БМНС не разполага с големи доходи, освен посочените. Те по принцип не са много големи / месечният членски внос е от 25 цента/, нещо което предполага наистина стриктност при набирането и особено в разходването на парите.

В тази глава е обявено изрично, че БМНС издава свой печатен орган, който се нарича в-к „Свобода“. Той се списва на литературен български език в духа на целите и задачите, съдържащи се в устава на организацията. Съдържанието на вестника се контролира лично от Централното тяло, като всички оплаквания от написаното се отправят пак към Централното тяло за отстраняване на допуснати слабости. Конгресът „е върховното учреждение на Съюза“. В неговата работа участват само редовно избрани делегати сред членовете на местните организации, а се свиква всяка година в един, от два възможни градове, посочени по време на предишния конгрес. Всяка местна структура има право да изпрати свои делегати на поредния конгрес, като се спазва правилото: до 20 члена в организацията – 1 делегат; до 40 членове – 2; до 60 – 3; и над 60 души – 5 делегати. Конгресът разглежда всички актуални проблеми, свързани с дейността на БМНС и формулира окончателните официални решения. Те стават задължителни и за ръководството, и за всеки отделен член на организациите по места.

Последната 11 глава регламентира набирането на паричните средства, с които да се финансира патриотичната дейност на БМНС. Всеки член е задължен да изплаща месечно по 25 цента членски внос, от които 10 цента се изпращат в централната каса на БМНС в Чикаго, а 15 цента остават за нуждите на местната патриотична организация. Новоприетият член заплаща по един долар допълнително, за да получи членската си книжка и организационната значка. БМНС има свой оригинален печат. Той е в кръгла форма с надпис околоръст: „Български народен съюз в Съединените Държави и Канада“. А местните организации заверяват документите си с подобен печат, като при тях околоръст на кръга е изписано „Българска народна

организация в... /след което се добавя името на съответния град в САЩ или Канада/. Член 58 на тази глава обявява официално, че 4 юли е „годишен патронен празник“ на БМНС в Съединените щати, а в Канада – 24 май. Според член 59 „всяка организация /местните структури б.м./ има свое трикоълорно знаме: бяло, зелено и червено на хоризонтална форма“. А уставът може да се променя само от конгреса на БМНС и то при искане поне от две трети от присъстващите делегати.²²

Първият общобългарски конгрес на патриотичната емиграция в Северна Америка завършва с гласуването на официален конгресен документ, озаглавен „Апел“. Той е публикуван на български и английски език и е изпратен до президента и държавния секретар на САЩ, до българското правителство, външните министерства на великите сили в Европа, до „Българския комитет“ в Лондон и до най-влиятелните вестници по света. Между тях са „Таймс“ в Лондон, „Тан“ – Франция, „Новое время“ – Русия, „Райхпост“ – Германия, „Ной Фрай Пресе“ – Виена и до българските вестници в София, а в Америка – до „Народен глас“ в Гранит сити, САЩ и „Балканска звезда“ в Торонто, Канада. С този документ българската емиграция в САЩ и Канада осъжда Букурещкият договор от 1913 година. Описва се, как сръбските и гръцки власти грабят и затварят българските училища в Македония. Митрополитите на Екзархията са прогонвани от епархиите, учителите са „преследвани, затваряни, изтезавани или прогонвани – дори убивани“. Така че българите в Македония са хвърлени в „ново робство“.

Тази нова трагедия наложила и българската емиграция да свика на 21 септември 1913 година своя конгрес в гр. Чикаго, чийто делегати изразяват мнението на 50 000-та българска емиграция в Северна Америка. „През своите четиридневни заседания и в своите резолюции, конгресът призна и подчерта обстоятелството, че македонският въпрос – въпросът на близкия Изток – е открит и че сръбското и гръцкото правителства, със своята завоевателна политика и тероризъм над македонския българин са прямите виновници за продължаването на тоя въпрос. По-нататък конгресът дойде до заключение, се казва в „Апела“, и единодушно прокламира Автономията на Македония под Европейски контрол като едничкото средство да се гарантира свободата на македонския българин и на всички други народности, които живеят заедно с него“. В името на тази цел македонският българин се е борил и загивал и „щом стане нужда, ще се бори и мре“. Поради това емиграцията отправя апел към правителствата на великите сили, да се намесят за „прекратяване на гръцкия и сръбски терор над незащитно-

то българско население в Македония както и за прокарване на Автономията на Македония“²³

Апелът на БМНС е публикуван в различен обем и в четирите български емигрантски вестници, издадени през 1913г. в САЩ и Канада - „Народен глас“, „Работническа просвета“, „Борба“ и „Балканска звезда“. Така усилията на емиграцията да изгради една общобългарска коалиционна организация, която да започне системна борба за ревизията на Букурещкия мирен договор, завършва с успех. За пръв път в историята на българската общност в Северна Америка различните взаимноспомогателни, културно-просветни, църковни и политически организации на българите в Новия свят се коалират, в един общ и централизиран съюз, с подчертана патриотична, политическа насоченост. Така българите в Северна Америка изразяват общото си недоволство от тежката съдба, сполетяла българите в Добруджа, Вардарска и Егейска Македония. Тя издига високо глас срещу неправдата над онази част от нацията, която през 1913г. попада в границите на Румъния, Сърбия и Гърция. Ревизията на Букурещкият мирен договор, с цел предоставяне на възможности „за автономия на Македония и за единство и обединение на българина, гдето и да живее“, са двата, единствено справедливи изходи, според българските изселници в САЩ и Канада, от създалата се нова ситуация на Балканите, през юли 1913 година.

Решимостта за активна борба срещу Букурещкия мирен договор, демонстрирана от новото равнище, на което се изявява вече българския емигрантски патриотичен фронт в Новия свят, през втората половина на 1913 година, дава импулси за реализирането на дейност и след завършването на конгреса. ЦК наема самостоятелно помещение в Чикаго на бул. „Адамс-Запад“, № 864. То е обявено за официално седалище на централното ръководно тяло на БМНС в САЩ и Канада. Съответно адресът е съобщен на всички организационни структури из градовете на САЩ и Канада, за поддържане на постоянна връзка. Изготвен е специалния организационен печат. Той има кръгла форма, с диаметър 4 сантиметра. Околовърст, от едната страна на печата, е изписано наименованието на организацията: „Македоно-български народен съюз“. Под този текст, с по-дребен шрифт е добавено „в Съединените щати на Америка и Канада“. На противоположната страна околовърст е маркирано местопребиваването на ЦК на БМНС - „Седалище гр. Чикаго, Илиноис“. В средата е розположена фигура на красива българка, която държи в дясната си ръка сабя, а в лявата развято знаме, на което се чете надписа „Македония“. Вляво от жената – символ на продължаващата

борба за свобода, стои разярен лъв, а далеч назад се виждат планините на Македония. С този печат започва заверяването на всички писмени текстове, разпространявани от ЦК на БМНС /устава, писма до местните организации, обръщения и др./.

Отделните комитети също разработват подобни организационни печати, с които заверяват документите, които издават те. В тях са извършени леки наложителни промени, като вместо „Македоно-български народен съюз“ е изписано „Македоно-българска народна организация“, а на срещуположната страна околворът е обозначена съответната организация в дадения град – примерно „гр. Стилтън, Пенсилвания“. Всичко останало във впечатляващата фигурална композиция на централния организационен печат е запазено. ЦК отпечатва и специални бланки, с които реализира своята кореспонденция. Най-отгоре на листа е изписано на английски език - „Macedono-Bulgarian National Alliance“. Под него е българския вариант на текста - „Македоно-Български Народен Съюз“. А най-долу, е изписан и адресът на комитета: „U S and Canada, 846 W. Adams street, Chicago Ill“. Почти същия вид имат и квитанциите за отчитане на приходите и разходите, извършвани в рамките на БМНС. Уставът е напечатан в отделна брошура и е разпространен сред емиграцията. Изработени са и специалните значки, които членовете на БМНС носят открито като отличителен знак, върху левия ревер на саката си. Най-многолюдни подразделения на съюза в САЩ са създадени и действат в градовете Чикаго, Ню Йорк, Гранит сити, Уокеган (щат Илинойс), Гери, Идианаполис, Хемънд (щат Индиана), Синсинати, Маямисбърг, Дейтън, Спрингфилд, Ист Янгстаун (щат Охайо), Стилтън и Джанстаун (щат Пенсилвания), Детройт (щат Мичиган), а в Канада в гр. Торонто - общо 16 организации.²⁴

Марко Калудов управлява формирания бюджет на БМНС чрез вноски-те, направени по време на Учредителния конгрес. Заедно с Жеко Банев те закупуват малка печатница с кирилски шрифт. От края на декември 1913 г., в нея започва издаването на съюзния орган - в. „Свобода“²⁵, официалната трибуна на БМНС. През 1914 г. той излиза два пъти седмично и се разпространява по пощата до местните комитети. Върху неговите страници са публикувани десетки обзорни статии, много писма и телеграми, изпращани от структурите по места. С тях е дадена още по-широка гласност на протестите на българите в новия свят, срещу жестокото разпокъсване на Македония и откъсването на Южна Добруджа от България през 1913 година.

Още от начало на следконгресната практическа политическа дейност

на БМНС обаче, се очертават някои противоречиви тенденции. Те подсказват, че запазените идейни различия, между онези структури, които са се втели като колективни членове в новия коалиционен вариант на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Северна Америка, не са благоприятна предпоставка за сложната и продължителна борба, с която се ангажира българската патриотична емиграция в Новия свят. Първите различия се появяват по повод на стратегията, защитавана от ЦК след конгреса. Тъй като председателят на комитета - Архимандрит Теофилакт, резидира в Торонто, Канада, със списването на съюзния орган се занимават главно Жеко Банев и Марко Калудов. И двамата, обаче, в миналото изпитват влиянието главно на ВМОРО и Върховния комитет в София. По тази причина през зимата на 1913-1914 г. в „Свобода“ започва да защитава преди всичко идеята за автономия и самоуправление на Македония като втора българска държава на Балканите.²⁶ Част от емиграцията проявява недоволство, че Жеко Банев фактически игнорира втората съставна част от стратегията. А тя е фиксирана официално и в устава на съюза за „обединението на българина, гдето и да живее“. Чуват се дори гласове, че споменатите двама членове на ЦК са „узурпатори“, които нарушават устава и по-същество игнорират необходимостта от непосредственото национално обединение на българския народ. Защото автономията се разбира като преходен вариант на българска държавност в Македония, която да позволи в бъдеще да се реализира истинското национално обединение. С абсолютизирането на своите лични идейни предпочитания, вместо да сплотяват, двамата членове на централното ръководство обратно - обвинени са че „разединяват“ емигрантското тяло отвътре.

Критиците на Банев и Калудов заявяват ясно, че „като се задава за задача да ратува за автономна Македония /БМНС б.м./, идея едва ли осъществима, след като България води две войни за освобождаването и обединението на Македония с България...се всява разделение в редовете на българската емиграция тук“.²⁷ Най-твърдите привърженици на националното обединение обвиняват Жеко Банев и Марко Калудов, че с автономистките си възгледи „тази организация (БМНС-б.м.)... от ден на ден се превръщала в широк социализъм“.²⁸ В това обвинение се съдържа намек, че част от ръководството е изпаднало на абстрактни теоретични (не- прагматични) позиции по националния въпрос, каквито са характерни за българските емигранти - социалисти, обединени през 1913-1915 година в БСРСА. Защото по отношение на националния въпрос, тази левичарска българска емигрантска орга-

низация ратува за реализирането на най-трудната формула за разрешаване на националния въпрос: създаването на „автономна Македония“, като елемент за изграждането в бъдеще на една Балканска федеративна република.

Крайно неблагоприятно отражение върху дейността на БМНС в САЩ и Канада през есента на 1913 г. оказва и невиджаната антибългарска кампания, подета тогава отстрана на сръбската и особено от гръцката дипломация и емигрантска диаспора. В Америка се пръскат лъжи за ужасяващи „български зверства“, извършени уж в Македония през периода на Междусъюзническата война.²⁹ Чак до зимата на 1914г. българските емигрантски вестници в Америка съобщават за неочаквано големия неблагоприятен ефект от реализираната кампания в Северна Америка. В началото на тази първа, яростна антибългарска пропагандна атака, общественото мнение в САЩ и Канада е объркано.³⁰ От началото на 1914г. се забелязва дори видимо охлаждане на редица вестници и организации, по отношение на проблемите, повдигани от българите в Новия свят. Не се пише с предишния възторг за България и българите, цитират се мнения на гръцки и сръбски политици или изказвания на лидери на тяхната диаспора в Северна Америка. На тази основа българската емиграцията изведнъж започва да се чувства самотна и до известна степен изолирана. Не малка част от нея направо е объркана и дори респектирана.³¹ Защото по-старата, по-богата и по-влиятелна гръцка емиграция в Северна Америка, успява с подкупи да реализира една наистина безпрецедентна антибългарска пропагандна кампания. Нейно острие е флагманът на прогръцкото лоби в САЩ – в. „Атлантис“.

Неблагоприятно отражение дава и т.нар. „дезертьорски въпрос“. През втората половина на 1913г. в Америка става известно, че правителството на Васил Радославов е обявило за „дезертьори“ всички военноотчетни лица, които са поданици на България, но не са се завърнали в родината си след обявяването на мобилизацията, през есента на 1912 година. Включително и такива, които са емигрирали по икономически причини в Америка. Затова те не участват във войната срещу Османската империя, а след това и в Междусъюзническата война. Плъзват слухове, че властта в София възнамерява да ги третира съдебно, по смисъла на военния закон.

Предвид на сериозното смущение, настъпило в тази връзка сред част от емиграцията, през януари 1914г. редакцията на вестник „Народен глас“ организира подписка между българите в САЩ и Канада. В нея се отправя искане към Народното Събрание на Царство България, такива лица да се помилват. Защото имайки присъди, те не биха могли да се завърнат в ро-

дината си никога, предвид на грозящата ги заплаха там от дългогодишен затвор. А принудителното им оставане в Америка, заради решението на българския парламент, би се отразило крайно неблагоприятно върху самочувствието, а оттам и на патриотичната дейност на българския емигрантски политически съюз в Новия свят.

В изложението на потърпевшите се отбелязва, че в болшинството от случаите, българите от царството, които като военноотчетни лица се намират в Америка, но не са се явили в наборните комисии през 1912 г., са били принудени да направят това по обективни и независещи от тях причини. Най-често става дума за хора, които са били или болни, или не са разполагали със средства за пътуване от САЩ до България. На мнозина пък не им е било съобщавано, дали поради напреднала възраст те лично са призовавани в редовете на войската, при нейната мобилизация през есента на 1912 година.³² Подписката пристига в София и е внесена в Народното събрание. В хода на парламентарните дебати по този въпрос, през юни 1914г., някои от народните представители предлагат амнистията да обхване и посочената категория българи, които се намират в Северна Америка. В официалния правителствен законопроект, внесен за обсъждане през юли 1914 г. обаче, „въпросът за амнистиране на българите в Америка... не е предвиден“.³³ В резултат, проблемът за невиновността на военноотчетните лица, които не се завръщат от Америка в България остава неразрешен. Този факт също оказва известно неблагоприятно психологическо въздействие, сред някои членове на БМНС, за активно участие в патриотичната пропаганда на съюза.

До избухването на Първата световна война част от военноотчетните лица – български емигранти в САЩ и Канада, се чувстват объркани в допълнителна степен, предвид и на неяснотите в тяхната лична съдба в бъдеще като български граждани. В резултат на посочените обстоятелства, през 1914г. сред част от емигрантите готовността за по-нататъшна активна борба започва да спада. Налага се и ЦК на БМНС, и емигрантските вестници, често да публикуват апели за повече кураж и самочувствие, особено що се отнася до ефекта от пропагандата на прогръцките институции, за да се разобличава непрекъснато предприетия „подход на лъжата“ от тяхна страна. **„Ние апелираме към българите в Америка, особено ония от новопоробена Македония, да се не боят от гръцките закани и клевети, а здраво да се държат о националното си съзнание и да не губят надежда, че скоро ще дойде денят на разплата, с подлите похитители на Македония“**, пишат например редакторите на в. „Народен глас“ по това време.³⁴ Не-

зависимо от усилията, полагани в тази насока, факт е, че и антибългарската кампания, водена и в Америка през есента и зимата на 1913-1914г., както и въпросът за съдбата на неявилия се в армията, оказват определено стагниращо въздействие и допълнително усложняват положението в редовете на БМНС в САЩ и Канада.

Като грешка, допусната от ЦК на съюза, оказала демобилизиращото въздействие, трябва да се посочи също така и липсата на инициативност, от страна на ръководния център, за избягване на изкуствено създадената изолация около българите в Новия свят, вследствие на политика, реализирана от заинтересованите фактори в Северна Америка. Например, през късната есен на 1913 година ръководството на БМНС не установява пряка връзка дори с Изпълнителния комитет на македонските братства в София (ИК-МБ). Вестта, че в Чикаго е формирана общобългарска патриотична, емигрантска организация, прави силно впечатление в свободна България. Затова в началото на 1914 г. председателят на ИК -МБ - Генерал Александър Протогеров решава пръв да поеме инициативата за установяване на контакт и съгласуване на действията. Така че, както през годините 1903-1904 година, организациите на емиграцията в свободна България и патриотичния политически фронт в Новия свят да започнат да действат отново активно, в единодействие. Заедно със секретаря на ИК - Георги Попхристов, Протогеров изпраща обширно писмо до ЦК на БМНС. В него е дадена висока оценка за постигнатото обединение сред емиграцията. БМНС е наречен „Мощна и единна организация“. Централният ѝ комитет е поканен да упълномощи свой представител в София. Той да бъде кооптиран в състава на Висшия съвет към ИК-МБ за съвместна работа, в името на ревизията на Букурещкия мирен договор.³⁵

Както ще стане дума малко по-късно, в края на 1913 година важни инициативи са предприети и от страна на официалната власт в София, за разобличаване на антибългарската кампания в Северна Америка. Те ще окажат известно стабилизиращо влияние върху дейността на БМНС. Поради това през пролетта на 1914 година пробългарският лобизъм в САЩ ще отбележи известно активизиране. С избуването на Първата световна война, през лятото 1914г. обаче, обстановката, при която действа БМНС в Северна Америка отново се усложнява. Така, че не всичко, свързано с активността на новата българска, общоемигрантска патриотична политическа организация зависи само и единствено от политиката на ЦК на съюза. Факт е обаче, че той сам не успява да преодолее уединението, защото не са

предприети реални стъпки за установяването на единодействие, дори с ИК на Македонските братства в София. Не са потърсени връзки и с други емигрантски организации в Америка /като хърватската диаспора, например/. За да може, чрез единодействие с тях, да се неутрализирана напълно и изолацията, която гръцкото лоби се стреми да наложи на БМНС. Така, че с общи действия на сродни политически партньори да се поддържа една постоянна, пробългарска активност в Северна Америка. Такава, която да импулсира отвътре организационния ритъм и работа на местните структури на БМНС в САЩ и Канада. Определена вина има и българското правителство, защото до есента на 1914 година то не решава навреме „дезертьорския проблем“. До ноември 1914 година в САЩ все още няма и българска легация с посланик във Вашингтон. При наличието на официално дипломатическо представителство там, БМНС би имал още една, изключително важната опора, за реализиране на народополезната пропаганда на българския емигрантски патриотичен политически съюз в Новия свят.

Определено влияние за приливите и отливите на актиност сред българската емиграция (особено през лятото на 1914г.) оказва и вече започналата Първа световна война. Балканите се оказват въввлечени и в този грандиозен военен конфликт. Великите сили, на които БМНС разчита да работят колективно за мирната ревизия на Букурещкия договор, са разделени полярно по фронтовете като смъртни врагове. Англия и Франция стоят зад сръжаващата се Сърбия срещу Австро - Унгария, а Германия е основна опора за политиката на Виена по посока на Балканите. След юли 1914 година, каквото и да било колективно действие, за евентуална мирна ревизия на Букурещкия договор от 1913 година на държавите от Антантата и Тройния съюз, става невъзможно. Всяка една от големите държави в Европа предлага вече противоречащи си идеи за бъдещето на българския народ. Всеки един от тези планове предполагат нови, съдбоносни изпитания и неизвестности за насилствено разпокъсаната българска нация. Така до голяма степен изчезва самата база, която ражда надеждата на българската емиграция в Америка, че разумът на цивилизована Европа не може да не проумее грешката, допусната и в Берлин през 1878, и в Букурещ през 1913 година. В резултат великите сили да я поправят чрез мирна ревизия на договора от 28 юли 1913 година.

За задълбочаване на демобилизацията сред ръководния екип и особено на членската маса в БМНС, не е без значение и поведението на някои от членовете на ЦК на Съюза. В началото на май 1914г. в. „Свобода“ съобщава

за назряването на остър конфликт между председателя на комитета – Архимандрит Теофилакт и Жеко Банев. Председателят на ЦК е обвинен в нецелесъобразно разходване на комитетски пари. Поради това Жеко Банев поставя въпроса да се поиска оставката на Теофилакт.³⁶ Привържениците на главата на Българската православна църква в Америка, обаче, контраатакуват. Те лансират тезата, че въпросните средства са пропилены от опонентите на архимандрита. По този повод се припомнят предишни грешки на някои лидери на БМНС от миналите им участия в обществените дела на емиграцията. В резултат на тези вътрешно организационни събития, към края на май 1914 г. в „Народен глас“ вече прави извод, че „съюзът и организациите [т.е. местните структури, б.а.] - всичко е тръгнало по пътя на разкапацията. Действително това е едно печално и нежелателно явление. Който обаче е проследил развоя на този съюз и тези организации, основите на които те бяха поставени, лицата, които бидоха избрани, както и деянията - минали и настоящи на тия лица, ни най-малко няма да се чуди“³⁷ на възникналата ситуация - пише споменатия анализатор на събитията.

В тази позиция несъмнено личат някакви лични отношения между дейците на БМНС и издателите на единствения ежедневник, разпространяван на български език в Северна Америка – в-к „Народен глас“. Васил Граматиков и Васил Стефанов – собствениците на „Народен глас“ недоволстват, че органът на Съюза – в. „Свобода“, конкурира тяхното издание, което носи загуби за фирмата им. За сега е трудно да се изяснят обективно и някои други причини за проявата на подобни оценки по страниците на в. „Народен глас“. Така че, в изнесената по-горе позиция не се съдържа цялата истина за състоянието на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Северна Америка. Факт е обаче, че съюзът продължава да съществува и след май 1914 година, а вестник „Свобода“ се издава по два пъти седмично и се разпространява сред местните комитети.

Колкото и емоционална да е приведената по-горе оценка, обаче, няма съмнение да се приеме за вярно в някаква степен и другото мнение, а именно, че една година след основаването на БМНС в САЩ и Канада, той преживява периоди на подеми и активност, които се редуват и с демобилизация на силите. Както се каза, тази сложна вътрешна обстановка е продиктувана от множество фактори: нерационалността на формулата, въз основа на която е извършено коалирането на емигрантските организации на базата на алтернативната стратегия – „автономия“ и „обединение“ на българите; от голямо значение е активната антибългарска пропаганда на гръцкото и

сръбското лоби в Северна Америка; влияние оказва и сложността на международната обстановка, както и поляризацията, настъпила между великите сили в Европа след избухването на световната война. Не е без значение и нерешаването бързо и справедливо и „дезертьорския“ въпрос. Роля играят и някои грешки, допуснати от централното ръководно тяло на БМНС. Така или иначе – факт е, че ЦК на БМНС не съумява да намери, до есента на 1915 година, една общоприемлива стратегическа цел, както и да неутрализира множеството неблагоприятни влияния върху българската диаспора в Новия свят. За да се сплотят трайно всички легални организации на българите в Северна Америка, като се неутрализират негативите на останалите неблагоприятни въздействия върху дейността на съюза.

Практиката доказва, че болшинството от емиграцията е привърженик на искането, борбата да се води в името на обединението на Македония със свободна България, а не да се търси решение на македонския въпрос по пътя на автономията и самоуправлението. Съображението, че с автономния принцип се неутрализират експанзионизма и подозренията на съседните държави и се предлагат по-широки възможности за подкрепа на българските искания, от страна на великите сили, не удовлетворява грамадното мнозинство от българите в САЩ и Канада. Особено, след като през юли 1914 г. Сърбия е въввлечена във война с Австро-Унгария. Тогава съдбата на Вардарска Македония и националното обединение започват да изглеждат лесно решими по военен път. В случай, че България се намеси в конфликта.

Точно тогава възниква един принципно нов проблем, който не е обсъждан на Учредителния конгрес: каква позиция трябва да заеме БМНС, ако България влезе във войната като съюзник на една от воюващите групировки в Европа – Антантата или Тройния съюз? Поради това и на тази основа, през втората половина на 1914 г. вътрешните колебания сред членовете на БМНС се задълбочават. Това става особено ясно, когато ЦК свиква Втория редовен конгрес на БМНС. През есента на 1914г. на него се явяват само 19 официално избрани делегати. Фактически през 1914 г. сериозен конгрес на българската родолюбива емиграция в Северна Америка не е проведен. Роля за това имат и някои конкретни, обективни обстоятелства към онзи момент. Със започването на активния работен сезон (от април до октомври 1914г.) емиграцията се разпръсква по далечни обекти на железопътното строителство в САЩ и Канада. Защото заплатите там са сравнително най-високи. В резултат, много местни комитети на БМНС започват да съществуват формално – без редовен организационен живот. Затова и ръководствата на ре-

дица комитети бездействат преди свикването на Втория организационен конгрес. Не се събира редовно членския внос. В резултат през 1914г. ЦК вече започва да изпитва остра нужда и от финансови средства.

Жеко Банев и Тодор Калев са критикувани, че БМНС не се включва активно и в голямата помощна кампания, проведена в САЩ по инициатива на Американския червен кръст, за подпомагане на бежанците от Македония, настанени в България. ЦК се стреми, но не успява да използва достатъчно ефективно положителния ефект от новото активизиране на пробългарския лобизъм в САЩ през пролетта на 1914 година, след разпространението на доклада, издаден от Карнегиевата анкетна комисия. А международните наблюдатели разкриват на място – в Македония, Гърция и България истината за престъпленията на Балканите, извършени през периода на Балканските войни. Главната вина за „зверствата“ в Македония е адресирана обаче вече не към българите, а спрямо гръцката и сръбската армии.

Практиката с всеки изминат месец доказва все по-ясно, че не само алтернативната стратегия на БМНС - „автономия“ и „обединение“, но и формулата (схемата), по която е сглобен Съюза не работи достатъчно ефективно. Вместо да се изгради като обединение на идейни едномишленици (нещо, което предполага лично, а не колективно членство на разнородни обществени структури), БМНС продължава да е сглобяване на доста и при това съвсем различни в идейно отношение културно просветни, спомагателни и политически тела. Преди да емигрират от България, определена част от емигрантите, са членували или симпатизирали на различни български политически партии. Затова между тях съществува и разнообразна идейно-ценностна ориентация. Неслучайно един съвременник на тези събития заявява, че друго не би могло да се очаква, когато „почти всички български партии се развиват тук (между емиграцията - б.м.), както и в България, и ние си вадим очите един друг“³⁸ констатира цитираният автор. Това означава, разпространение и сред емиграцията на различни идеи за ценостите, въз основа на които да се гради свободния живот в една бъдеща, обединена България. А от тази картина страда общото дело, предвид на идейните различия, между отделните пластове на българската емиграция в Америка. Едва с откриването на Българската легация през ноември – декември 1914 година и появата на първия български пълномощен министър във Вашингтон, ще се внесе нова, видима стабилизация в дейността на съюза, за която ще стане дума по-късно.

Въпреки всичко, все пак безспорен факт е, че създаването на БМНС е

качествено новата кръчка в цялостната еволюция на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят през първата половина на XX век. В средта на второто десетилетие, тази българска емигрантска патриотична организация сплотява за пръв път, за около пет години, българската диаспора в Новия свят. Тя осъжда подялбата на Македония и откъсването на Южна Добруджа чрез Букурещкия мирен договор от 1913 година. БМНС е един от малкото политически фактори, вдигнали смело глас в САЩ и Канада за защита на българите във Вардарска и Егейска Македония, когато сръбската и особено гръцката емиграция заливат Северна Америка с лъжите за някакви „български зверства“ в Македония по време на Междусъюзническата война. Не е без значение и обстоятелството, че ЦК на БМНС в продължение на пет години ще символизира пред общественото мнение в САЩ и Канада, идеята за ревизия на Букурещкия мирен договор. Вестник „Свобода“ разпространява това искане в Северна Америка и през периода на Първата световна война. За незапознатите с вътрешните проблеми на българската емиграция в новия свят (и в БМНС в частност) не можеше да не прави впечатление самият факт, че по страниците на това печатно издание се доказва и защитава българската национална принадлежност на славянското население от Добруджа до Вардарска и Егейска Македония. Така че, ако и в дейността на БМНС да се наблюдават подеми и кризи, поради посочените обективни причини, гласът на неговия печатен орган - вестник „Свобода“ продължава да звучи в Северна Америка до края на 1917 година. И то като един ясен български протест, идващ от задокоеанските държави. Той зове съвестта и разума на цивилизования свят да поправят новата, фатална грешка, допусната в националната проблематика на Балканите с договора от Букурещ, подписан на 28 юли 1913 година.

БЕЛЕЖКИ

1. Гърдев, К., Македонските патриотични организации в Канада, С., 1993, с.29.
2. Пак там.
3. В-к. „Борба“, г. II, бр. № 21, 9 авг. 1912г.
За Устав на МБНО в Ню Йорк, 1912 година. Екземпляр /копие/ на документа е дарен на автора през 1989 г. от стария деец на българския емигрантски патриотичен фронт в САЩ г-н Христо Низамов.

4. Гърдев, К., цит. Съч. с. 30.
5. Юбилеен сборник на вестник – „Народен глас“/1907-1918/, Изд. Гранит сити, САЩ, 1918, с.38.
6. Трайков, В., Българската емиграция в Северна Америка и Балканската война /1912-1913г./, Военноистор. сборник, 1993, № 3, с.50.
7. Юбилеен сборник на вестник „Народен глас“,...,с.29.
8. Трайков, В., цит. Съч. с.46.
9. Гърдев, К., цит. Съч. с.31.
10. През февруари 1914 година влиятелният американски сенатор Д. Кинг заявява в публична реч, произнесена в гр. Сент Луис: “Ако никоя от европейските сили не се застъпи /за България б.м./ оправдано ли ще бъде и за Америка да мълчи? Букурещкият мир е един нещастен мир...защото няма да донесе желаното спокойствие на Балканите. Ние не можем да повярваме, че Америка и американците ще откажат да помогнат на българския народ в днешните му тежки моменти“. Вж. В-к „Народен глас“, бр.27, 4 февруари 1914г. Все по това време професор А. Гибънс печата поредица от статии във влиятелния американски вестник „Индипендънт“. С тях той протестира „против умишлената кампания /на гръцката и сръбската дипломация в САЩ б.м./ целяща очернянето националната чест на България“. Пак там, бр. 26 от 3 февруари 1914г. В началото на февруари 1914 година крупният американски издателски магнат – Уилям Рандолф Хърст публикува личен призив в САЩ да започне кампания за набирането на доброволни помощи за бежанците от Вардарска и Егейска Македония, наводнили България след Междусъюзническата война. Пак там, бр.27, 4 февруари 1914 г. На неговата покана откликва веднага дори „Фондация Рокфелер“, която предоставя 10 000 долара за тази цел – една крупна за времето си сума. Пак там, бр.18, 24 януари 1914 г.
11. Народен глас, 1913, /юли-август/.
12. Балканска звезда /Торонто/, № 52, 12 октом. 1913г.
13. Гърдев, К., цит. Съч. с.31.
14. Пантев, А., П. Петков, САЩ и България по време на Първата световна война“, С.1983, с. 40. Митев, Тр., Македонобългарският централен комитет в САЩ /1918-1919/, С., 1992, с.13 и сл.
15. Гърдев, К.,цит. Съч. с.32.
16. Балканска звезда /Торонто/, № 541, 5 септ. 1913г.
17. Народен глас, № 128, 24 септ. 1913г.
18. Юбилеен сборник на вестник „Народен глас...с.59.

19. В. „Свобода“, г. I, № 46, 5 март 1915г. По-подробно: Николов, Б., Документи из дейността на българските емигрантски дружества в САЩ и Канада от началото на XX век. В: Истор. Преглед, 1986, кн.3, с76.
20. Юбилеен сборник на вестник „Народен гас...“,с.59.
21. Пак там.
22. Пак там, с. 60.Николов, Б., цит. Съч. с.76-79.
23. В-к Народен глас, №132, 30 окт. 1913. По-подробно: Николов, Б., Документи из дейността на българските емигрантски дружества в САЩ и Канада... с.75.
24. Юбилеен сборник на вестник „Народен глас“...с.62.
25. Пак там.
26. Пак там.
27. Юбилеен сборник на вестник „Народен глас“,с.60.
28. В. Народен глас, № 431, 24 февр. 1914г.
29. В тази връзка на 26 януари 1914г. българският емигрантски вестник „Народен глас“ обобщава: “Гърците и сърбите бяха наводнили с най-мерзки клевети, статии и картини против нас, цяла Европа и Америка“. Вж. в-к. „Народен глас“, № 18, 26 ян. 1914г.
30. Пак там. По този повод българският емигрантски вестник „Народен глас“ в САЩ отбелязва: “С болка на сърце приятелите на България замлъкнаха срещу бесния вой с убеждението, че рано или късно истината ще възтържествува“.
31. Налага се ръководството на БМНС и редакциите на българските емигрантски вестници периодично да публикуват призови за повече борбеност и оптимизъм при защитата на българските национални интереси пред общественото мнение на САЩ: “Ние апелираме към българите в Америка, пише в един от тези текстове, особено ония от новопоробена Македония, да се не боят от гръцките закани и клевети, а здраво да се държат о националното си съзнание и да не губят надежда“: Вж. Народен глас, №24 от 28 ян. 1914г.
32. Пак там, №117, 26 май 1914г.
33. Пак там.
34. Пак там.
35. Пак там, №236, 15 окт.1914.
36. Пак там.
37. Пак там.
38. Пак там.

3. ДОКЛАДЪТ НА КАРНЕГИЕВАТА АНКЕТНА КОМИСИЯ ЗА СЪБИТИЯТА В ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА ПРЕЗ 1913 ГОДИНА И ИЗЯВИТЕ НА ПРОБЪЛГАРСКИЯ ЛОБИЗЪМ В САЩ ПРЕЗ 1913-1914ГОДИНА

Раздвижването, обхванало Балканите през пролетта на 1912 г. във връзка със създаването на Балканския съюз, активизира рязко и гръцката и сръбската емиграция в САЩ. Слуховете, тиражирани от световните информационни агенции, че Атина, Белград и София ще се възползват от Итало-турската война, избухнала през 1911 г., за пръв път създават база за известно сближение в част от позициите на трите емигрантски общности зад океана. До създаването на сериозен, християнски антиосмански емигрантски фронт в Северна Америка обаче не се стига. Причините за това са няколко:

Първо, до този момент липсват каквито и да било традиции и организационни връзки, между трите емигрантски общности в Северна Америка, за бърза съвместна мобилизация на силите им, с оглед реализацията на резултатни общи действия.

На второ място, всяка от емигрантските диаспори в тази част на Новия свят е заинтересувана преди всичко от пропагандата на собствената си националноосвободителна и обединителна кауза. По-голямата толерантност, забелязваща се между българи, сърби и гърци в САЩ през 1912 г., се изразява предимно в по-очевидната въздържаност, която е проявена от техните вестници, около навечерието и през Балканската война, за да не се раздухvat излишно старите взаимни вражди между представителите на трите балкански народа, оказали се в Северна Америка.

Третата, и най-важна, причина за липсата на тясно единодействие между споменатите балкански емигрантски общности в Северна Америка през 1912 г. трябва да се търси, обаче, в липсата все още на силна, общобългарска самостоятелна патриотична организация, обединяваща специално емиграцията от свободна България и Македония. Така, че до септември 1913 година, лобистките структури, работещи в полза на Гърция и Сърбия - особено „Панелинистическият съюз“ и „Съюзът на съединените сърби“, дори и да искаха, не можеха да намерят в САЩ и Канада сериозен партньор от българска страна.

На последно, но не и по значение място трябва да се постави и добре известната осъдителна позиция на българската емиграция в Новия свят, по отношение на политиката, провеждана от Атина и Белград в Македония преди балканските войни. Специално македонските българи бяха изпитали и на гърба си последиците от някои техни прояви преди, по време и след Илинденското въстание. Било поради действията на сръбски и гръцки чети из българските райони, било заради инициативи на Вселенската патриаршия и дори вследствие на единодействия между фанариотите и турската администрация по места.

Неблагоприятните последици от очерталата се ситуация в навечерието на Балканската война са осъзнати от дейците на бившите разпокъсани български родолюбиви дружества, действали в Америка през първото десетилетие на века. Затова, както се каза вече по-горе, през март 1912 г. Жеко Бонев, Марко Калудов, Александър Белиев, Иван Шуканов и др. полагат основите на нова Македонобългарска народна организация (МБНО).² Апелът на МБНО и особено бързо развиващите се събития на Балканите през пролетта и лятото на 1912 г. оказват силно въздействие върху емиграцията. Българите в САЩ свикват десетки събрания, на които са обсъдени перспективите по националния въпрос.³ До избухването на Балканската война през октомври 1912 г., както се каза вече, обединена политическа патриотична организация на българите в Северна Америка не е създадена.

Инициативният комитет в Чикаго не всякога успява да докаже убедително предимствата на една или друга своя идея. И най-важното – хората около Жеко Бонев не съумяват да формулират общоприемлива крайна цел на борбата, която да се подкрепя от всички⁴. Независимо от това, над 10 000 емигранти в САЩ се завръщат доброволно и на своя сметка в отечеството. Те участват като войници и подофицери в бойните действия на тракийския военен театър. Някои от тези хора падат убити, мнозина са ранени, а десетки остават инвалиди за цял живот⁵. По инициатива на МБНО – Чикаго, в САЩ започва събирането на парични помощи, които се изпращат на Българския червен кръст (БЧК) в София.⁷ Естествено българите полагат най-големи усилия, за да направят по-популярна в задокеанското общество предимно своята родина и борбата за освобождението на Македония. В САЩ се разширява убеждението на общественото мнение, че България действително е моторът за напредничавите тенденции в балканското развитие, след като през 1912-1913 г. дава най-голям принос и за разгрома на Османската империя. Затова тя заслужава симпатиите и поддръжката на

цивилизацията свят. И тук трябва изрично да се подчертае, че до юни 1913 г. усилията на българската диаспора да подобри имиджа на своето отечество пред американското общество нямат за цел това да става за сметка подкопаване престижа на гръцкия или на сръбския народ.

Не е известен нито един случай за съзнателно злепоставяне и на гръцката и сръбската лобистки общности, които действат в Новия свят – „Панелинистическия съюз“ и „Съюзът на обединените срби“. Въпреки че от май 1913 г. по страниците на вестник „Народен глас“ в Илинойс вече се появяват съобщения за назряващия конфликт между бившите съюзници на Балканите, във връзка с предстоящото прокарване на новите граници в Македония. Българите в САЩ демонстрират видимо своето убеждение, че българската, сръбската и гръцката емигрантски общности зад океана не носят конкретна вина за оформящия се конфликт на Балканите. Затова от страна на българските дружества и вестници в САЩ и Канада съзнателно не се търси конфронтация с „Панелинистическия съюз“ и „Съюза на съединените срби“.

Споменатите две лобистки структури обаче са много по-стари от българските емигрантски организации в Северна Америка. Те разполагат с значително по-богат практически опит, имат трайни връзки с влиятелни обществени среди и печата в Северна Америка и боравят с повече финансови средства. Отдавна е изградена и тясна обвързаност между тях и официалната политика, провеждана от Атина и Белград. Прогръцкото лоби разполага и с подкрепата на гръцката легация и пълномощния министър във Вашингтон. Всичко това позволява панелинистите и великосърбите в Америка да възприемат през лятото на 1913 г. и да приложат първи един съвършено друг модел на поведение. Той няма нищо общо с този, към който се придържат българите, намиращи се зад океана. Особено при отразяване на истината за драмата, разиграла се на Балканите след 16 юни 1913 година, когато избухва Междусъюзническата война. Опряни на несравнимо по-големите си финансови възможности, подготвени кадри и влиятелните си печатни издания, сръбската и особено гръцката емиграция в САЩ и Канада поемат безкритично и веднага лансират нашироко официалните тези на Атина и Белград за втората балканска война: след завладяването на Егейска и Вардарска Македония гръцката и сръбската армия открили там „подавяващо мнозинство“ на своите народи! Това била причината българската армия да извърши „невиждани жестокости“ в Македония през Втората балканска война! За доказателство на тази теза сръбската и особено

гръцката емиграция в САЩ заливат американския печат с фалшиви „писма на очевидци“ и пострадали от „българските зверства“. Разпространяват се неистинни статистики, свързани с етническата картина на отделните региони в Македония. Препечатват се „мнения на чужди наблюдатели“, платени със сръбски и гръцки пари, някои от авторите на които изобщо не са стъпвали в Македония и т. н.

По страниците на вестниците и като отделно разлепени екземпляри по стените на сградите, в САЩ са разпространени всяващи ужас плакати със сцени, които разкриват как гръцките евзони, за да отмъстят за „българските зверства“, ядат жива човешка плът, от ранени български войници; как им изваждат очите с остри пръти и пр.⁹ Начело на този буквално невиджан дотогава прилив на антибългаризъм на американска земя, през лятото на 1913 г. застава официозът на Панелистическия гръцки съюз в Северна Америка в-к „Атлантис“. Така, Междусъюзническата война, насилственото разпокъсване на Македония, наложено с Букурещкия договор от 28 юли 1913 г., и особено предприетата злостна антибългарска пропаганда, под диктовката на Атина и Белград, смразяват опиянението, обхванало българската емиграция в Северна Америка през 1912 година.

Първата реакция на емиграцията е да протестира срещу извършената жестока неправда на Балканите. В най-големите градове на Северна Америка - Ню Йорк, Детройт, Торонто, Чикаго, Гери, Стилтън, Индианаполис, Гранит сити, Медисън и мн. др., е проведена нова внушителна вълна от протестни митинги. Българската емиграция осъжда и отхвърля безапелационно „диктата, наложен в Букурещ“. Гласуват се първите гневни резолюции, в които завоевателната политика на Букурещ, Белград и Атина е осъдена вече публично и най-категорично. Доказва се, че „новите владетели (на Вардарска и Егейска Македония) – сърби и гърци, искат всичко българско да изтрият от лицето на земята“¹². По този начин ударът на българската емиграция е насочен вече срещу политиката на Атина и Белград в Македония. По отношение на гръцката и сръбската емиграция в Северна Америка, българите там не виждат /и след Букурещкия договор/ конкретни причини, за да започнат открита политическа война с „Панелистическия съюз“ и „Съюза на обединените сърби“. Макар и наивистично, в началото преобладава мнението, че тези две емигрантски организации не са „причината“ за антибългарското настъпление. Те само са „въвлечени“ в него от съответните правителства.

Най-бурна е реакцията на македонските българи, изселили се в Аме-

рика. Те изпращат колективни писмени молби до правителствата на Великите сили в Европа с искания да се застъпят и чрез ревизия на Букурещкия договор да се установят „човешки правдини“ за населението във Вардарска и Егейска Македония, което в своето мнозинство е българско¹³. През август 1913 г., както се каза по-горе, МБНО в Чикаго подновява инициативата си за свикването на общобългарски емигрантски конгрес в САЩ и успява да го организира само за един месец. Заседанията са открити на 21 септември 1913 г. След няколкодневни разисквания делегатите решават да се основе единна, общобългарска патриотична организация на коалиционен принцип, наречена Българо-македонски народен съюз в САЩ и Канада (БМНС)¹⁴. За негов печатен орган е учреден нов вестник – „Свобода“. Като крайна цел на борбата, с която МБНС се ангажира, е искането за „автономия на Македония и за единство и обединение на българина – гдето и да живее“¹⁵.

Така формулирана, крайната цел на МБНС свидетелства за видим компромис между неговите основатели. Практиката впоследствие доказва, че „двойната цел“ на МБНС означава липсата на единство сред членовете на съюза по най-важния проблем – в името на какво да се води борбата, с която се е ангажирал. Това обстоятелство по-късно спъва практическите инициативи на МБНС и по същество го обезсилва¹⁶. Най-голям стагниращ ефект върху МБНС, от факторите които действат в Северна Америка обаче, оказва обстоятелството, че още с появата му на политическата сцена, „Панелинистическият гръцки емигрантски съюз“ и „Съюзът на съединените сръби“ успяват да поставят новообразуваната българска патриотична организация в политическа изолация. Грандиозната антибългарска пропаганда война, предприета по това време, под диктовката на Белград и Атина - включително и в Съединените щати, става причина от септември 1913 г. до януари 1914 г. българите в САЩ на практика да изживеят първия истински шок, свързан с небивалите лобистки фалшификации, тиражирани от гръцки и сръбски емигрантски центрове, по адрес на тяхната родина и народ¹⁷.

Целта на настъплението, предприето от гръцкото и сръбското лоби зад океана е очевидна: да се обоснове неизбежната необходимост от анексията на Вардарска и Егейска Македония. Само така можело да се „спаси“ цивилното „сръбско“ и „гръцко“ население там, от „зверствата“ на „българските орди“!? За да се постигне реализацията на тази задача, през цялата втора половина на 1913 г. в света непрекъснато се разпространяват нови и нови, фалшиви статистически данни за „етнографията на Вардарска и Егейска Македония“. При това в течение на месеци антибългарската пропаганда

вместо да намалява – непрекъснато се октивизира и засилва с нови инициативи. В специално издавани материали в Гърция, доставени в САЩ и Канада, се тиражират непрекъснато нови измислени случаи на „геноцид“, инсцениран уж от българската армия. В нито един от тези текстове не са поместени оригинални фотографии на реални случаи, от които да се вижда действително, че в Македония са вършени „български престъпления“ над гърците. Такива просто не съществуват. Поради това в изпратените листовки в Северна Америка се използват предимно графики и рисунки с маслени бои. В тях се изобразяват „зверски образи“ на български войници и геройски борещи се срещу тях „гръцки евзони“. Гърците започват да изпращат тези материали по пощата до влиятелни американци и непрекъснато разлепват подобни листовки по улиците на американските градове, след което местната управа ги зачиства. Така е дадена безпрецедентна видимост на антибългарската пропагандна кампания. Тази информация започва да стряска читателите на получаваните пропагандни текстове. Особено въздействаща е серията от разлепвани литографии, на които български войници са нарисувани като хищници, прегризващи гърлата на живи гърци, или като страшни вампири, вадещи човешки очи¹⁸.

Цивилизованият свят в Северна Америка е стъписан! Гърция – „люлката на древната цивилизация“, е представена от панелинистите в Северна Америка като невиждан мъченик! Почитателите на Омир и Аристотел зад океана, разбира се, не подозират, че гласът на Елада в случая се фалшифицира! Че почитателите на елинизма през 1913 г. са превърнати в жертва на една невиждана по своята непочтеност, враждебна пропагандна кампания срещу България и българите. Затова при първия досег до този небивал прилив на антибългаризъм в Северна Америка, интересуващите се от балканската проблематика в САЩ се стъписват. Все пак има ли нещо вярно в това, което се изнася като информация и се показва като илюстрация? Такъв въпрос започва да занимава трайно вниманието на интересуващите се от развоя на събитията в зоната на Балканите през лятото 1913 година.

При тези условия, през втората половина на 1913 г. МБНС и българската емиграция в САЩ като цяло се оказват в невъзможност да дадат сами, един бърз и достъпно ефикасен отпор, на тази невижданата неприятелска пропаганда. Най-напред, защото тя избухва внезапно и заварва българската емиграция неподготвена за адекватна реакция – отговор. Освен това, гърците са много повече от българите в Северна Америка. Така че, те успяват да покрият със своята пропаганда, значително повече американски

градове, от тези в които живеят и работят и българи.

Освен всичко друго БМНС току-що е основан. Той не установява веднага редовни връзки, нито с официалните власти в София, нито с легалните организации на македонската емиграция в България. Хаосът, настъпил в българската столица след Междусъюзническата война, е голям и това допълнително спъва връзките между Чикаго и София. Затова българската емиграция не разполага с необходимите печатни материали и контрааргументи за отпор, като едно добре организирано лоби. Току-що основан, БМНС все още няма връзки и сред влиятелните среди на американското общество.

Освен всичко друго, през 1913 г. България все още не е открила своя легация с пълномощен министър във Вашингтон. Така че, след първата национална катастрофа през 1913 година, официална София не разполага все още с необходимите задгранични пропагандни институции, няма достатъчно подготвени кадри за работа в тях, липсват и свободни финансови средства за адекватна ответна реакция. БМНС няма собствени наблюдатели или кореспонденти на Балканите и също не може да организира равностоен отпор срещу гръцкото и сръбското лоби, базиран на безспорни собствени факти от терена. Ето защо, емиграцията е объркана като никога преди това! Българските приятели в Новия свят (доколкото ги има) са стъписани още повече. Те са принудени временно да замлъкнат. Обобщавайки създалата се ситуация през втората половина на 1913 г., в „Народен глас“, излизаш в гр. Гранит сити, щат Илинойс, САЩ, отбелязва: **„Гърците и сръбите бяха наводнили с най-мерзки клевети, статии и картини против нас цяла Европа и Америка. С болка на сърце приятелите на България замлъкнаха срещу бесния вой“**¹⁹.

Специално в САЩ начело на антибългарската пропаганда стои в. „Атлантис“, орган на Панелинистическия съюз. Той също се печата в Чикаго. Но, поради наличието на повече средства, предоставени от много по-богатата гръцка емиграция в Северна Америка, в-к „Атлантис“ се списва и в много по-голям тираж, и значително по качествено от българските емигрантски издания. Освен това гръцкото издание се публикува на английски език, а вестник „Свобода“ излиза на български, тъй като неговата задача е да съдейства за обединението на българската диаспора около БМНС. Следователно, възможностите за въздействие на двата печатни органа върху общественото мнение в САЩ и Канада са несравними. Затова и пропагандния ефект от гръцката емигрантска преса е доста по-голям. Освен че тира-

жира безкритично всичко, осигурено му от гръцката легация във великата северноамериканска република, някои от неговите издатели си позволяват да отправят и открито заплашителни закани спрямо българските емигранти в Северна Америка. В тези изяви се прокарва неприкритото намерение, специално македонските българи, да бъдат принудени да мълчат, тъй като те са оставили в „стария край“ своите семейства. Поне докато целенасочената пропагандна кампания постигне своите антибългарски цели. Известни корабоприетжатели от гръцки произход и видни търговци дават дори подкупи, за да бъдат уволнявани от работа български емигранти - работници в САЩ²⁰. Тълпи от гърци в Ню Йорк нападат и провалят събрания на българската колония в града²¹. При това положение диаспората действително се оказва в обстановката на пълна политическа изолация, и дори с опасности за репресии, откъдето безпомощността ѝ се засилва. Първата гигантска битка между балканските християнски лобита в САЩ се очертава като загубена за българите.

Точно в този драматичен момент се ражда инициативата на големия американски меценат Ендрю Карнеги. Той е една от най-популярните и влиятелни личности в предвоенна Америка. Ненадминат филантроп, потресен от разпространяваната гръцка информация, Карнеги решава пръв да провери, без пристрастия и то на самото място, какво вярно има всъщност в тази небивала вълна на антибългаризъм, заляла земята на Америка? Защо само половин година, след като българите накараха целия цивилизован свят да им се възхити затова, че през Балканската война развенчаха Османската империя като велика сила, този славянски народ е стъпкан в калта!? Има ли нещо вярно, или всичко е измислица в гръцката националистическа пропаганда в Северна Америка, реализирана след лятото и есента на 1913 година? Така започва историята на знаменитата „Карнегиева анкета“. Тя се превръща в интересен елемент и от живота на българската емиграция в САЩ, и в цялостната еволюция на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Северна Америка.

Европейското бюро на Карнегиевата фондация се споразумява с централата си и Ню Йорк, за създаването на една авторитетна Международна анкетна комисия, около средата на месец юни 1913 година. От проучвателите се очаква „безпристрастен доклад за ... осветляване на световното обществено мнение с истинските факти във връзка с двете балкански войни от 1912–1913 г.“²² За председател на комисията е поканен барон Д’Естурнел дьо Констан - френски сенатор и председател на съветническото бюро към

Карнегиевата фондация в Европа. Той приема предоставената му чест и провежда консултации с членовете на Европейското бюро на Карнегиевата фондация във връзка с евентуалните участници.

Някои от първоначално поканените лица отказват, вероятно под натиска на гръцката и сръбската дипломация. В последна сметка в анкетната комисия влизат: Йозеф Редлих - професор по държавно право във Виена, представител на Австро-Унгария; Жюстен Годар, депутат от френската Камара; Валтер Тукинг - професор по право от Германия; Френсис Хърст - редактор в сп. „Икономист“, и известният английски журналист - д-р Хенри Брайлсфорд - редактор на „The Nation“. Русия е представена от професор Павел Милюков - водач на Партията на кадетите, а САЩ - от професора в Колумбийския университет в Ню Йорк - Самюел Датън²³. На 19 август 1913 г. болшинството от членовете на комисията се събират в Париж, за да разработят план, по който ще действат. На 21 август анкетъорите тръгват за Виена. След няколко срещи в австроунгарската столица те се отправят най-напред за Сърбия. Премиерът Н. Пашич обаче, отказва да приеме гостите на аудиенция. Под предлог, че във Вардарска Македония съществува военно положение, той не разрешава никой от тях да посети и тази територия²⁴. Истинските причини са ясни: да не се даде възможност на анкетъорите да се запознаят на място в Повардарието с разрушителната политика, провеждана там от новоналожената сръбска администрация.

Основната част от срещите и разговорите, свързани с обследването, протича в София, Атина и Пиринския дял на Македония. Годар и Брайлсфорд посещават Самоков и Дупница, за да се срещнат лично с бежанците от Македония, настанени в тези градове. Само в Самоков те разговарят лично с повече от 200 души, свидетели на зверствата и престъпленията, извършени във Вардарска и Егейска Македония от сръбската и гръцката армия. На 22 септември 1913 г. членовете на Карнегиевата анкетна комисия напускат България. На 28 същия месец в Париж те се разделят със задача всеки да подготви своята част от текста на бъдещия доклад.

* * *

През януари 1914 г. във влиятелното английско списание „The Nation“ - разпространявано широко по света, Брайлсфорд публикува обширни откъси от вече съгласуваната част на бъдещия доклад за Балканските войни. Публикацията веднага привлича вниманието на англосаксонското общест-

вено мнение в Северна Америка, тъй като по оценка на съвременници „съдържа есенцията на онова, което ще бъде писано в рапорта на Карнегиевата комисия“²⁵. Така в самото начало на 1914 година, „The Nation“ запознава англоговорящото общество и с „другата страна на медала“. С безспорни документи и аргументация, Карнегиевата анкетна комисия доказва убедително, че основните престъпления в Македония през Междусъюзническата война 1913 година, са дело на сръбската и особено на гръцката войска. Д-р Хенри Брайлсфорд има репутацията на един от най-добрите познавачи на македонския въпрос по това време. Поради това публикуваните от него части на доклада се приемат като безспорна истина за реално случилите се събития.

В края на месец януари, неизвестно точно кой, но явно някой заинтересован, доставя въпросното издание на откритата наскоро преди това, американска консулска служба в София. Консулският агент д-р А. Керемедчиев, изпраща веднага списанието в двореца, за сведение на цар Фердинанд. Напоследък стана известно също така, че към края на януари 1914 г. американският консулски агент в София, е бил снабден и с преписи от известните писма на гръцки войници, заловени като пленници от българите, през Междусъюзническата война. Те също са включени като оригинално, документално приложение в текста на Карнегиевия доклад. Там самите гръцки войници описват, в писма до своите близки, нечуваните жестокости, проявени от тяхната армия спрямо българите в Егейска Македония. Тези писма са подготвени за изпращане, но не успяват да заминат при получателите си, заради пленяването на техните автори от българските военни части. Американският представител в София изпраща копие и от тези документи в личната канцелария на цар Фердинанд. По това време монархът вече разполага с екземпляри и от тях²⁶.

По същото време в българската столица пристига делегация на т. нар. „Панамска комисия“, водена от пълномощния министър на САЩ за България, Румъния и Сърбия – Чарлз Вопика. Той също се запознава най-подробно с истината за драмата, устроена в Македония от Сърбия и Гърция през 1913 година. Поради това американските гости предлагат в България да бъде поканен „някой виден американски писател, който да види лично положението и със своето перо да опише за американското общество една ясна представа за бедствието“. Идеята им е обсъдена и с царица Елеонора. В завързалия се разговор на тази тема в двореца, тя заявява на Вопика обаче, че в София вече е „разработен един много по-добър и по-целесъобразен

план“, който предстояло да се реализира²⁷. Защото информацията, разпространена от Карнегиевата анкетна комисия, „измивала съзнателно каляното лице на българите“ и създавала възможност за една въздействаща информационна кампания от страна на самата България пред общественото мнение в Северна Америка. Но през януари все още било сравнително рано да се обявят целите и начинът, по който ще бъде реализирана българската контракампания в Новия свят. Поради това Чарлз Вопика е помолен да изчака още известно време, докато българското царско семейство реши да направи официалното съобщение за своите контрапропагандни инициативи.

Подобни факти дават основание да се приеме, че четири месеца преди доклада на Карнегиевата комисия да е публикуван официално, световната общественост - включително официалните власти в София, вече са били напълно наясно с благоприятния за България краен резултат от проучванията на международната анкетна комисия. Това обстоятелство дава и аргументи, и самочувствие на управляващите среди в България да разработят планът за действие, оповестен съдържано от царица Елеонора пред американския пълномощен министър и пратениците на Панамската комисия, пристигнали в българската столица през зимата на 1914 година. Както ще стане ясно по-късно, неговата основна цел е била насочена към неутрализиране на антибългарската кампания в Северна Америка, а оттам и в Европа.

Въпросният „план Елеонора“ имал за цел да подготви почвата за оборване на антибългарските клевети, пръснати от гръцката и сръбската пропаганда през лятото на 1913 г., за да се спечели отново американското общественото мнение. Последвалите събития показват, че в началото като главен изпълнител на плана „царица Елеонора“ (извоювала си вече много добро име в света, заради милосърдната ѝ дейност през Руско-японската и Балканските войни), трябвало да бъде общността на американските протестантски мисионери и учители, работещи в американските училища в България. Впоследствие, като се реализират замислените от тях действия, в кампанията, подкрепена лично и явно от царицата, да се ангажират и влиятелни фактори и издания в Съединените щати. Разбира се и българската емиграция в Северна Америка. На даден етап, в хода на повторното активизиране на пробългарската кампания в Северна Америка, самата царица Елеонора да осъществи едно пътуване до Съединените щати. Така и тя лично, със своя авторитет, да допринесе за ефекта от разяснителната кампания, свързана с истината за събитията в Македония през 1912-1913 година

Практическото изпълнение на „плана Елеонора“ започва през януари 1914 година. По инициатива на пастор Удров в София е създадена **„Американска комисия по бежанците“**. Тази хуманитарна организация си поставя за цел най-напред да подпомогне материално българите, прогонени от Вардарска и Егейска Македония. За изпълнението на своята мисия Американската комисия възнамерява да предизвика нова, пробългарска пропагандна кампания в САЩ. В нейния ход американците, пребиваващи в България, трябвало да разкрият истината за събитията, станали на Балканите през 1913 година. Така да се възвърне уважението на американското обществено мнение към България и българите. Защото пробългарската информация в Северна Америка ще се разпространява вече не от българи, а от американци, които живеят от дълги години на Балканите и познават отлично обстановката в региона след Междусъюзническата война. В резултат да се даде самочувствие на българската емиграция в Щатите, за да може и тя да премине в пропагандно настъпление. Този план наистина се отличава съществено от гръцката антибългарска пропаганда, тъй като тя се реализира само от гръцки и сръбски емигранти в Северна Америка.

С непосредственото практическо изпълнение на тази стратегическа задача са ангажирани много хора. Началото поставя мисията на протестантката от български произход Зорница Фурнаджиева. Около 10 януари 1914 г. тя пристига в Ню Йорк със средства, предоставени ѝ от американските протестантски мисионери в България. Още със стъпването си на Нюйоркското пристанище мисионерката заявява публично пред представители на американските вестници, че е **„изпратена от България в Америка с мисия да популяризира българската кауза и да събере средства за издържането на българските сираци от войната“**²⁸. За да увеличи психологическия ефект от действията си, Фурнаджиева разказва на заинтересуваните се от нейното посещение представители на различни вестници, сърцераздирателна лична история: как посред зима е изоставила двете си невръстни деца в гладната и студена София. Само и само да помогне на бежанците, прокудени от Македония насилствено от сръбската и гръцката власт. Печатните издания на българската емиграция незабавно се ангажират с темата и започват да следят внимателно реакцията на американското обществено мнение.

През януари и февруари 1914 г. протестантската мисионерка Зорница

Фурнаджиева реализира успешна обиколка в едни от най-големите градове на САЩ и Канада. Навсякъде на сказките ѝ са канени американски филантропи, духовни лица и представители на българските емигрантски колонии. Лекцията ѝ на 16 януари в Чикаго е проведена в представителния „Сити клуб“. На събитието присъстват много българи от колонията в града и ЦК на БМНС. На 18 януари Зорница Фурнаджиева говори пред публика в Сент Луис, в залата на „Централ хай скул“. Там мисионерката заявява: **„Враговете на България се втурнаха хайдутски в градовете и селата из Македония и с един варваризъм, който кара да настръхнат косите и да се вкочаняват сърцата, разориха и избиха всичко българско, оскверниха всичко свято за българина“**²⁹.

В град Медисън, щат Илиноис събранието е свикано в сградата на „Първа българска протестантска мисия“ на пастор Цвятко Багрянов. Присъстват над 200 души българи - емигранти, които правят дарения за бежанците в България. В Гранит сити речта на Фурнаджиева е в кафенето на македонския българин Иван Цакев. Събрани са 485 долара помощи. След сказката на Зорница Фурнаджиева в град Кливлънт, Охайо, са събрани 227 долара, в Торонто - 450, в градчето Уокегън - 65 и т. н. Така инициативата на царица Елеонора, чрез протестантските мисионери в България, да се разобличават сръбските и гръцките фалшификации, разпространявани по български адрес в САЩ през 1913 година, стартира успешно. Зорница Фурнаджиева подкрепя доброволно плана и с действията си засилва ефекта от усилията на българската страна да започне разкриването на истината за жестокостите на Балканите от 1913 г., станали предмет на Карнегиевата анкета. Освен това по изчисления на българския емигрантски вестник „Народен глас“ Зорница Фурнаджиева събрала между емиграцията нови, над 7000 долара, които тя отнася през февруари 1914 година от САЩ в България за оказване помощ на бежанците.

Много по-голям обаче е политическият ефект от координираните усилия между пратеничката от София и емиграцията. В продължение на два месеца (януари-февруари 1914 г.) българските емигрантски вестници в Щатите отразяват всяка среща, изказванията и начина, по който американците посрещат поднесената им нова и обективна информация. Благодарение на разяснителната кампания, реализирана от З. Фурнаджиева от януари 1914 г. и публикациите в българския емигрантски печат, за пръв път след настъпилото масово стъписване сред общественото мнение в САЩ спрямо българите, обстановката, до известна степен, започва да се проме-

ня. През зимата на 1914 година, редица американски вестници в Ню Йорк, Бостън, Чикаго, Сан Франциско, Лос Анжелис също излизат с положителни статии по български адрес. Авторите им призовават след всичко чуто, за повече обективност и компетентност при интерпретацията на темата за „българските жестокости“ в Македония. В град Сейнт Луис д-р Джордж Уейлс Кинг например, свиква първото „общо събрание“, станало по инициатива на американски граждани. При откриването на заседанието инициаторът заявява, че целта е да се направи критично преразглеждане на „българската тема“. След оживена дискусия присъстващите американски граждани гласуват единодушно и изпращат за пръв път **„до президента на САЩ Удро Уилсън една резолюция и един апел, щото той ... да издигне гласа си и се застъпи пред великите сили в Европа за туряне край на гръцките и сръбските зверства над българите“**³⁰.

Наличната архивна документация показва, че през зимата и ранната пролет на 1914 г. американската дипломация също следи отблизо хода на работата, извършвана под влияние на Карнегиевата анкета, като се стреми да съдейства за по-бързото и безпристрастно изясняване на една от най-големите мистерии, създадени в новата история на Балканите по инициатива на Атина и Белград³¹. Този благосклонен подход на Държавния департамент се обяснява с усилията на Уилсън през 1914 г. да си осигури влияние в София, с оглед получаването на така желаня вече от американците „вход“ в Европа. Защото обстановката в света подсказвала вече предстоящото обявяване на отдавна подготвяната световна война. В нейния ход се налага, американците за пръв път да се намесят активно във вътрешноевропейските проблеми.³² За това, че съществува тясна връзка между намеренията на американците на Балканите (поведението на консулския агент д-р Керемедчиев, дейността на протестантите мисионери, подкрепата дадена в Съединените щати за мисията на Зорница Фурнаджиева) и желанието на официална София да използва очакваните благоприятни заключения от Карнегиевата анкета, говорят и други документирани факти.

Например, по време на пътуването си в САЩ, на 26 януари 1914 г. в едно интервю Зорница Фурнаджиева дава да се разбере официално, че тя **„обикаля някои от по-големите градове и за популяризиране идеите, свързани с апела на българската царица Елеонора, изпратен до цивилизования свят“**³³. Това изказване не е случайно. В изпълнение на оповестения вече план, пред членовете на Панамската комисия, точно по това време, българската царица Елеонора разпространява в САЩ и първия си „Апел на

българската царица Елеонора“.

Каква е неговата конкретна история? Една седмица преди Зорница Фурнаджиева да слезе на Нюйоркското пристанище, царица Елеонора изпраща чрез информационната агенция „Асошиейтед прес“ телеграма до ръководното тяло на Американския червен кръст (АЧК). С нея е отправена официална молба, тази влиятелна организация да окаже материална помощ на македонските бежанци, настанени в България вследствие на жестокото отношение, проявено към тях от гръцката и сръбската власт. Тази телеграма е преподписана от „много американски граждани, живеещи у България“³⁴. Това всъщност отново са протестантите, членове на Американската комисия по бежанците на пастор Удров. Двама от влиятелните членове на Борда на АЧК – Мейбъл Бордмън и Джон Басет Мур, реагират веднага благосклонно. На 2 януари 1914 г. те се разпореждат структурите на организацията им из Съединените щати да започнат кампания за набирането на средства, които да „се изпратят на царица Елеонора и да се раздадат на нуждаещите се“³⁵.

Два дни по-късно - на 4 януари 1914 г., АЧК публикува и разпространява официален собствен печатен апел „за събиране на помощи за бежанците в България“. Членът на Борда на АЧК – г-жа Мейбъл Бордмън, е натоварена с практическото ръководство на акцията. Тя влиза във връзка с официалните представители на АЧК в Европа, за да събере и собствена информация за положението и реалните нужди на македонските бежанци в България. От София мис Абот я уверява, че положението е тежко и специален „Дамски комитет“, формиран по нейна инициатива в българската столица, вече е събрал 5000 долара в помощ на прокудениците³⁶. Запасният генерал Нелсън Майбс, минал като пътешественик през България след Междусъюзническата война, също описал „в най-мрачни краски ... положението на бежанците в България“. Бившият сенатор Лафайет Йънг, по това време на турне из Европа, също изпратил писмо до АЧК, „в което разправя сърцераздирателни работи върху бедствията на народа“ (българския народ – б. а.)³⁷. Българските емигрантски вестници в САЩ следят внимателно резултатите и от царския апел и дават гласност незабавно на всяко благоприятно за българите действие, предприето от американска страна във връзка с разпространяващия се „Апел на царица Елеонора“. По този начин българската емиграция постепенно започва да реагира като едно по единно пробългарско лоби и дава принос за по-големия отзвук сред обществеността в САЩ на още една важна инициатива. Нейната успешна реализация увеличава благоприят-

ния политически ефект за българите.

Информирана за положителния отклик на АЧК по повод на апела, популяризиран от българските емигрантски вестници, на 10 януари 1914 г. Елеонора изпраща нова телеграма до редакцията на вестник „Ню Йорк Американ“. В нея се съдържа молба, това влиятелно американско издание да дава отзив на всички благоприятни за българската кауза инициативи, подети вече сред обществеността в Съединените щати. На 13 януари 1914 г. Елеонора телеграфира същото и до вестник „Ню Йорк Джърнал“ заедно с предложение „да открие първата подписка за бежанците“³⁸. Вече в резултат на тези нови инициативи в някои американски градове възникват т. нар. „граждански комитети“ съставени от американци, за подпомагане на бежанците, прогонени от сърбите и гърците от Македония. В Бостън начело на комитета застава дългогодишният директор на Робърт колеж в Цариград – д-р Джордж Уошбърн. В Ню Йорк най-активна роля в комитета за подпомагане на жертвите на гръцката и сръбската политика в Македония играе журналистът Хенри М. Яулсис. В град Гранит сити, Илинойс, начело на гражданския помощен комитет стои протестантската мисионерка - Невянка Багрянова и пр.

Така, под влияние на очакваните благоприятни изводи на Карнегиевата анкета в САЩ, се появява една, паралелна на организациите на АЧК, нова обществена структура - „гражданските комитети“. През зимата на 1914 година те също се ангажират с пробългарската пропаганда и събирането на помощи за бежанците. Емиграцията следи и отразява изявите и на хората работещи с АЧК, и на гражданските комитети. Българите в САЩ за пореден път се опитват да поощряват целенасочено, постепенно възраждащото се благосклонно отношение на американското обществено мнение към тяхната родина. За около половин година, макар и бавно, се очертава една по-благоприятна обстановка и за реализиране плана на царица Елеонора.³⁹ През януари и февруари 1914 г. споменатите американски „граждански комитети“ осъществяват серия важни инициативи, които затвърждават стартиралата нова позитивна тенденция по отношение на българите в САЩ, с ясен лобистки оттенък.

На 23 януари по инициатива на Хенри Яулсис, най-влиятелните вестници в Ню Йорк, Бостън, Чикаго, Сан Франциско и Лос Анжелис публикуват една и съща уводна статия под надслов: „Жалостният апел на българите към цивилизования свят“. Там вече се казва ясно: „Американските вестници са публикували жалния апел за помощ (Апелът на царица Елеонора – б.

а.), трогателният вик, излизащ из гърлата на милиони гладуващи човешки същества. Този апел трябва да бъде чул и отговорът към него да бъде щедър и да дойде от всеки кът³⁹. Още на следващия ден само Фондация „Рокфелер“ предава на АЧК 10 000 щатски долара, една значителна сума за времето. Мейбъл Бордмън веднага я изпраща на бежанците в България⁴⁰. Из американските вестници отново се появяват статии, в които след пауза от половин година се казва, че **„по отношение на куража, трудолюбието, морала, честността и възпримчивостта българите стоят на първо място между останалите нации на Балканите“**⁴¹. Големият издател и влиятелен вестник – Уйлям Ран, поема инициативата и чрез своите ежедневници успява да организира на 1 февруари 1914 г. едновременни „църковни събрания“ в Ню Йорк, Бостън, Атланта, Чикаго, Сан Франциско и Лос Анжелис. На тях се държали „църковни служби, посветени изключително на българската кауза. Тия служби ще останат исторически, коментира вестник „Народен глас“, като служби за облекчаване делото на България“⁴². По примера на американската протестантска религиозна общност в САЩ, на 7 февруари 1914 г. подобна кампания провеждат в своите синагоги и евреите в Щатите⁴³.

В резултат на цялата тази дейност след средата на февруари 1914 г. в Съединените американски щати отново се създава по-благоприятна за българите обществена атмосфера, след обръкването което внася през втората половина на 1913 година, масираната антибългарска пропаганда на гръцкото и сръбското лоби в Северна Америка. Като отбелязва, че тя се дължи на известията за изводите, до които Карнегиевата анкетна комисия вече е достигнала, и на предприетото на тази основа контранастъпление от страна на официална София и българските приятели в САЩ, подкрепени всестранно и от емиграцията, на 26 януари вестник „Народен глас“ обобщава: *„Скоро ще се отпечата докладът на международната анкетна комисия на американския милиардер Карнеги... Тоя доклад, уверени сме, ще представи нашите врагове в истинския им образ на клеветници и варвари...Бавно, но сигурно се възстановява честта на България. Най-сериозният американски печат започва отново да хвали добродетелите на българския народ. С десетки се броят вече статиите на американската преса, в които се въстава против клеветите на гърци и сърби срещу България. Америка е... проникната вече от мисълта, че България е жертва на коварни замисли, следователно тя заслужава симпатиите на американската нация. Днес американците*

със своите вестници справедливо обвиняват нашите клеветници в това, че те са станали причина, щото десетки хиляди бежанци и бегълци от техните злосторства да прибегнат в България⁴⁴.

Като резултат от започналото разпукване на ледовете, струпали се около българската диаспора в Америка през зимата на 1914 г. българската емиграция в САЩ също се опитва да премине в политическо настъпление. На 28 февруари 1914 г. в. „Народен глас“ призовава открито: „Ние апелираме към българите в Америка – особено ония от новопоробена Македония, да се не боят от гръцките закани, а здраво да се държат в националното си съзнание и да не губят надежда, че скоро ще дойде денят на разплата с подлите потисници на Македония... Македония само за кратко време, и то по стечение на обстоятелствата, е попаднала под властта на гърци и сърби“⁴⁵.

На 4 февруари 1914 г. в. „Народен глас“ вече съобщава, че БМНС е изпратил и нова официална телеграма до президента „Уйлсън и държавния секретар Брайн от името на техните нещастни сънародници в Македония“⁴⁶. А когато в средата на месец май в Ню Йорк е разпространен и самият доклад на Карнегиевата анкетна комисия, органът на БМНС съобщава тържествувайки: **„Съдържанието на доклада на Карнегиевата анкетна комисия, което беше протелеграфирано и в Европа от американската Асошиейтед прес, в свързка с жестокостите на Балканите, произведе болезнено впечатление в Атина.... Жестокостите се приписват на сърби, гърци и турци, а за „българските зверства“ се казва, че те съществували само във фантазията на гръцките вестникари**⁴⁷.

Така приключва първият самостоятелен етап от историята на въздействието, което Карнегиевата анкета оказва върху съдбата на българската емиграция в Северна Америка. От изложените факти се вижда, че Ендрю Карнеги всъщност е първият американски хуманист със световна известност, който след жестокото разпокъсване на Македония през 1913 година, се противопоставя срещу тенденциозното фаворизиране на отделни балкански национализми. Той пръв илюстрира, с ужасяващи примери, до какви печални резултати може да доведе подобна практика в Югоизточна Европа. Така Карнеги отрича изявите на гръцкото и сръбското лоби в Америка и предупреждава, че те трябва да бъдат обективни в своите пропагандни изяви. Неговото безсмъртно прозрение обаче не е разбрано. То не отваря очите на нито едно от правителствата на великите европейски държави. Само пет години по-късно, през 1919 г., на Парижката мирна конференция гръцкият и сръбският експанзионизъм са поощрени още повече

от силите - миротворци, за сметка на българския народ. Така се ражда Версайска Югославия, просъществувала с насилие 70 години.

Информацията, че в хода на своите проучвания Карнегиевата анкетна комисия е достигнала до крайно благоприятни изводи за българския народ, дава живителни сили за постепенно активизиране на българското патриотично емигрантско движение в Съединените щати, след Балканските войни. Благодарение на резултатите от анкетата то излиза от кризата, обхванала го през есента на 1913 г. Подкрепата, оказана му от официална София в началото на 1914 г., за пръв път провокира една плодотворна и добре координирана лобистка тактика. Нейните привърженици се опират на твърдото убеждение, че свещената национална кауза на един народ не може, /а и не бива/ никога да се защитава с фалшиви аргументи и с неистини. Българите в САЩ стават очевидци на срама и укора, който гръцкото и сръбското емигрантско лоби преживяват заедно през 1914-1915 г. при вида на унищожителните факти, изнесени в доклада на Карнегиевата анкетна комисия по повод на политиката, реализирана от Атина и Белград в Македония през Междусъюзническата война.

Карнегиевата анкета от 1914 г. спомага за формулирането на едно основно правило в цялостната по-нататъшна история на българските приятели в САЩ - да не водят безогледна пропагандна война срещу българския народ. Отзвукът на Карнегиевата анкета в САЩ доказва, че безогледната лобистка пропаганда не винаги води автоматично до създаването на трайни позиции сред меродавните кръгове в Северна Америка. Затова борбата за влияние над американското обществено мнение, свързано с Балканите, българската емиграция ще води впоследствие единствено от позицията на обективната истина и на базата на необоримата фактология като аргументация. Дори до степен на наивната вяра, че историческата справедливост в края на краищата не може да не възтържествува някога и в политическата практика. Така българите натрупват интересен, собствен опит в тактиката на лобизма, който се отличава с липсата на необоснована агресия - срещу когото и да било. Животът показва обаче, че без официално дипломатическо представителство във Вашингтон (до ноември 1914 г. България все още няма свой пълномощен министър в столицата на САЩ) координацията на лобистките структури се осъществява трудно. На тази основа през 1914 г. в София се ражда идеята за откриването и на българската легация във Вашингтон. Тя е реализирана през есента на 1914 г., когато в САЩ пристига професор Стефан Панаретов - първият пълномощен министър на България

в Северна Америка. Усилията на българските изселници и приятели в Северна Америка за изграждане на свое лоби навлизат в нов етап на развитие - тема, която ще бъде предмет на изследване по-нататък в изложението.

* * *

Анализът на фактите, свързани с отношението на общественото мнение и меродавните фактори в САЩ към драмата, преживяна от България след първата национална катастрофа през 1913 г., дава основание да се говори за рядък пример на един „спонтанен пробългарски лобизъм“, реализиран във великата северноамериканска република. „Спонтанен“ дотолкова, доколкото българската емигрантска общност в САЩ, която е най-заинтересованата съставка от пробългарската кампания, по това време все още не е готова сама да застане начело и да направлява целесъобразно благоприятните реакции на местната обществена енергия. Както и за печелене на симпатии пред администрацията във Вашингтон. От изнесените данни се вижда, че решаваща роля за задвижването на благоприятната за България пропагандна кампания, след информационната агресия на гръцкото и сръбското лоби, изиграват инициативата на Е. Карнеги за проучването на истината за трагедията на българите в Македония и стъпките, предприети на тази основа от българската царица Елеонора.

За това, че в случая става дума за лобизъм, макар и „спонтанен“, може да се съди от логиката, по която е задвижена новата пробългарска кампания през 1914 година. Инициативата за поправка на имиджа на България е стартирана от американците, пребиваващи на Балканите. След това със задачата е ангажирана успешно вестникарската империя на Уилям Ран. Тя, на свой ред, увеличава пропагандния ефект и накрая е оказан натиск върху президента на страната от АЧК, обществените комитети и БМНС. За целта в Съединените щати е организирана мащабна хуманитарна акция за събиране на помощи за бежанците. А спонтанно възникналите „граждански комитети“ и БМНС изпращат серия телеграми до Удро Уилсън, за да не допусне фалшивата представа за България, наложена от нейните врагове, да обладае съзнанието на отговорните американски политици във Вашингтон. В тази кампания българската емигрантска общност не играе ръководна роля. Само тя обаче, чрез вестниците си я подкрепя всеотдайно и дава още по-широка гласност на всяка нова инициатива. В резултат на акцията, реализирана през първата половина на 1914 г., към момента на публикува-

нето на доклада, изготвен от Карнегиевата анкета за Балканските войни (април 1914 г.), съзнателно каляното лице на българите пред американското обществено мнение е изчистено напълно. С избухването на Първата световна война, през лятото на същата година обаче, става ясно, че в новата обстановка е необходимо да се разшири арсеналът за задвижване на про-българските инициативи. Ако официална София желае в бъдеще „спонтанният“ лобизъм да прерастне в трайна приятелска политическа традиция в двустранните отношения.

БЕЛЕЖКИ

1. Митев, Т. Създаване и дейност на Българо-македонския народен съюз в САЩ и Канада след Балканската война. – Военноистор. сборник, 1995, кн. 1, с. 8.
2. Пак там.
3. Борба, г. II, бр. 21, 9 авг. 1912.
4. Пак там.
5. Юбилеен сборник на вестник “Народен глас” (1907–1918). Изд. Гранит сити, Илинойс, САЩ, 1918, с. 38.
6. Трайков, В. Българската емиграция в Северна Америка и Балканските войни (1912–1913 г.). – Военноистор. сборник, 1993, кп. 3, с. 50.
7. Митев, Т. Създаване и дейност на БМНС..., с. 9–10.
8. Пак там.
9. Другите Балкански войни. С., 1995, с. 90.
10. Митев, Т. Македонобългарският централен комитет в САЩ (1918–1919). С., 1992, с. 29.
11. Гърдев, К. Македонските патриотични организации в Канада., С., 1991, с. 301.
12. Балканска звезда (Торонто), бр. 52, 12 окт. 1913.
13. Митев, Т. Създаване и дейност на БМНС..., с. 12 и сл.
14. Пак там.
15. Пак там.
16. Пак там.
17. Другите балкански войни..., с. 90 и сл.
18. Пак там.
19. Народен глас (Гранит сити, САЩ), г. VII, бр. 18, 26 ян. 1914.

20. Митев, Т. Македonoбългaрският центрaлен комитет в САЩ..., с. 18 и сл.
21. Пак там.
22. Другите балкански войни..., с. 90 и сл.
23. Пак там, с. 15 и сл.
24. Илчев, Карнегиевата анкета. Изд. „Абагар“, В. Търново, 1995, с. 15 и сл.
25. Митев, Т. Македonoбългaрският центрaлен комитет в САЩ..., с. 19.
26. Пак там.
27. Пак там, с. 18 и сл.
28. Народен глас, г. VII, бр. 14, 21 ян. 1914.
29. Пак там.
30. Пак там, бр. 24, 31 ян. 1914.
31. Митев, Т. Македonoбългaрският центрaлен комитет в САЩ..., с. 19 и сл.
32. Пантев, А. П. Петков. САЩ и България но време на Първата световна война. С., 1983, с. 21 и сл.
33. Народен глас, г. VII, бр. 18, 26 ян. 1914.
34. Пак там, бр. 4, 6 ян. 1914.
35. Пак там.
36. Пак там.
37. Пак там, бр. 8, 12 ян. 1914.
38. Пак там, бр. 19, 13 ян. 1914.
39. Пак там, бр. 17, 23 ян. 1914.
40. Пак там, бр. 18, 24 ян. 1914.
41. Митев, Т. Македonoбългaрският центрaлен комитет в САЩ..., с. 25 и сл.
42. Народен глас, г. VII, бр. 27, 4 февр. 1914.
43. Пак там.
44. Пак там, бр. 18, 26 ян. 1914.
45. Пак там, бр. 24, 28 ян. 1914. 4й Пак та м, бр. 27, 4 февр. 1914.
47. Пак та м, бр. 113, 21 май 1914.

4. ОТКРИВАНЕТО НА БЪЛГАРСКАТА ЛЕГАЦИЯ ВЪВ ВАШИНГТОН И ИЗДИГАНЕ РАВНИЩЕТО НА БЪЛГАРСКОТО ЕМИГРАНСКО ПАТРИОТИЧНО ДВИЖЕНИЕ ПРЕЗ ГОДИНИТЕ НА ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

В навечерието на Първата световна война Съединените щати вече са най-силно развитата държава на планетата в икономическо отношение.¹ Старите велики сили от Европа обаче, макар че се съобразяват с поведението на официален Вашингтон, все още третират великата северно американска република като “младши партньор” в световните дела. Затова администрацията на президента У. Уилсън се придържа общо взето към линия на невмешателство във вътрешноевропейските проблеми, довели до избухването на световния военен конфликт. Официален Вашингтон заема през лятото на 1914 г. неутрална позиция към разгорелия се безпрецедентен военен сблъсък между Антантата /Англия, Франция и Русия/ и Тройния съюз /Германия, Австро-Унгария и Османската империя/.

Непознатите мащаби на предприетите военни операции, интензивността на водените сражения по фронтите и обемите на материалните и човешки загуби обаче, твърде скоро превръщат САЩ в главен военен доставчик за воюващите. Още в края на 1914 г. това обстоятелство се оценява от прозорливите наблюдатели като “крайгъгълен камък” и решаващ фактор, от който ще зависи крайната военна победа. В резултат САЩ постепенно се превръщат в арена на глобални дипломатически усилия за това, на чия страна в последна сметка ще воюва американската армия. Така лобизмът - понятие, свързано до тогава предимно с вътрешната политика на Съединените щати, еволюира, навлизайки и в сферата на международните отношения.

Управляващите в София също осъзнават рязкото повишаване на ролята, която “Америка” ще изиграе при отчитането на крайните резултати от назряващия военен конфликт, в недалечно бъдеще. Затова цар Фердинанд и правителството на Васил Радославов решават да съдействат за издигане на качествено ново ниво и пробългарското лоби в САЩ. Неговата дотогавашна практика показва, че то периодически отбелязва впечатляващи фази на “стихийен подем”. След него обаче, бързо следват месеци на застой или по-слаба инициативност. Така че, успехите на пробългарските кампании в

САЩ не са гарантирани трайно като политически процес, който държи солидно общественото мнение в Щатите на пробългарска вълна.

Причините за това са много. На първо място, от значение е разпръснатостта и икономическата слабост на българската емигрантска общност в САЩ. Недостатъчно развито е съзнанието за необходимостта от вътрешно организационно единомислие поради различията в целите и задачите, които си поставят отделните български емигрантски структури в Северна Америка. От една страна, поради симпатии към различни идейно политически ценности: едни изповядват социалистическите идеи, други - либералните, има привърженици на реформаторството и на революционната идеология на ВМОРО. От друга страна, вътрешната хлабавост на българските емигрантски патриотични организации се получава заради „двуделния произход“ на хората: приблизително половината от тези българи са родени в Македония, а другата част - в свободна България. Преди да емигрират за Америка, между тях не е съществувала тясна връзка, създадена примерно чрез завършването на общи училища или общата служба в армията. В българския случай, възрастни хора се срещат далеч от Родината, като общуването между тях се основава само на общия език и единната принадлежност към българското православие. Все още липсва трайно единодействие между американските приятели на България и диаспората. Поради отсъствието на българска легация и пълномощен министър във Вашингтон, емиграцията не може да се получи пряка подкрепа от страна на българското правителство, за да си изгради един общопризнат - координиращ център. Той да стимулира усилията за единодействие на всички пробългарски настроени фактори. Така че, от тяхното влияние в перспектива, американското правителство и общественото мнение в страната да заемат благоприятна позиция към домогванията на българския народ за национално обединение.²

Предвид на посочените обстоятелства, след избухването на световния военен конфликт, през лятото на 1914 г., в София е взето важно външнополитическо решение: да се открие за пръв път българска легация и във Вашингтон. Там да се акредитира представител на българската държава от най-висок ранг - извънреден и пълномощен министър. За пръв ръководител на дипломатическата мисия, който да заеме този пост, е избран Стефан Панаретов. До септември 1914 г. той е професор в американския „Роберт колеж“ в Цариград. Неговият тридесетгодишен преподавателски стаж, в най-реномираното американско учебно заведение в Европа по това време и познанството му с всички бивши посланици и чиновници, служили през

последната четвърт на XIX век към мисията на Съединените щати в турската столица, са фактор, от който се очаква бързо вписване на българския посланик в политическата система на Съединените щати. Освен това Панаретов има добри лични връзки и с американски протестантски мисионери, учените и пътешествениците, пътували до и работили във Османската империя и на Балканите. Благоприятни са и неговите семейни връзки (съпругата на професор Панаретов - Лидия, е американка). Всичко това прави от този българин идеалния кандидат за новия важен пост. И действително, проф. Стефан Панаретов ще изпълни достойно поставената му задача в световната политика. Той пръв поставя на солидни основи работата за формирането на едно надеждно, пробългарско лоби в САЩ.

Досега този проблем е проучван частично.³ В настоящия труд се хвърля повече светлина специално върху приноса на професор Стефан Панаретов за издигане равнището на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Съединените щати, в рамките на първия му четиригодишен мандат като посланик - между 1914 и 1919 година. Така ще стане по-ясно защо българската политика успява тогава да постигне най-големия си успех, реализиран изобщо на американската политическа сцена: през годините на Първата световна война, а след това и на Парижката мирна конференция през 1919 г., единствено дипломатията на САЩ по същество е спечелена на българска страна. През април 1917 година, Съединените щати ще изоставят своя неутралитет и ще заемат позицията на един „недоговорен съюзник“ на Антантата. Уйлсън ще обяви война на Германия, Австро-Унгария и Османската империя, но не и на техния съюзник - царство България. На Парижката конференция за мир Уйлсън ще настоява от България да не се откъсват някои важни области, населени с българи. А след налагането на Нъойския диктат от 27 ноември 1919 година, Конгресът на Съединените щати няма да ратифицира този срамен международноправен акт. В резултат, ще се запълни важно бяло поле в знанията, свързани с опита и постиженията на пробългарското лоби в САЩ. Той може да се използва и в бъдещата еволюция на българо-американските политически отношения.

Указът за назначаването на първия извънреден и пълномощен министър на България във Вашингтон е подписан от цар Фердинанд на 5 септември 1914 година.⁴ Външното министерство информира Панаретов още същия ден и го кани да посети София, за да му се дадат нужните инструкции. За няколко дни той урежда проблема с преустановяването на преподавателската си работа в Роберт колеж. На 15 септември 1914 г. Панаретов пристига в българската столица с „Ориент Експрес“. В продължение на десет дни бъдещият пълномощен министър провежда два дълги разговора с премиера д-р Васил Радославов. След това се среща с висши служители от външното министерство и е приет от цар Фердинанд в двореца, на прощална аудиенция.

Правителството и държавният глава осигуряват финансово новата легация и дават ясни инструкции за насоките на работата, които трябва да следва нейния персонал: да се полагат усилия за спечелване доверието и симпатиите на президента У. Уилсън и на дипломатите от Държавния департамент по отношение на България; да се направи всичко необходимо за формиране на благоприятно обществено мнение, чрез системни и ползотворни връзки с вестниците в САЩ; за тази цел да се стъпи върху благоприятното впечатление за българите, формирано от Карнегиевата анкета за Балканските войни; специално внимание да се обърне на работата за организационното сплотяване на българската емиграция в Северна Америка, с цел да се повиши ефектът и от нейните родолюбиви политически изяви; да се следи еволюцията на американската политика по отношение на войната, бушуваща в Европа и др.⁵

На практика през септември 1914 г. отговорните фактори в София формулират първата относително завършена българска програма за изграждането на едно надеждно, пробългарско лоби в САЩ. Основният замисъл е: българската легация да се възползва от липсата на корисни американски интереси в района на Балканите, по това време. Така, че да се осигурят нови политически ресурси, които да съдействат на българските усилия за обединение на нацията. В същността си концепцията предвижда да се съчетаят два основни политически фактора: възможностите за провеждане на благоприятна политика, предоставени от страна на официалните институции във Вашингтон, като се мобилизира и потенциалът на българската емиграция в Съединените щати.⁶

Анализирайки внимателно мисията, с която е натоварен, проф. Панаретов разбира още в София, че ефективността от използването на първия фактор, предвиден в програмата - благосклонното поведение на управляващите в американската столица, е нещо, което трябва да се установи като възможност на място. Докато проблемът с мобилизирането на българската диаспора зависи изцяло от политическия такт и инициативността на легацията. Същевременно Панаретов е наясно, че най-старата и авторитетна общоемигрантска структура в Северна Америка, е Българската православна църковна мисия в САЩ и Канада. Затова той преценява правилно, че що се отнася специално до политиката за сплотяването на диаспората, трябва да се тръгне от окончателното стабилизиране на църковната организация като институция. Само така църквата ще се превърне в духовен обединител и възпитател на емиграцията. Ето защо, за да си изгради цялостна представа за конкретното състояние, в което се намира българското църковно дело в новия свят по това време, проф. Панаретов моли да бъде приет и в Светия Синод.

Екзарх Йосиф I, с когото Панаретов се познава повече от 30 години вследствие на работата им в Цариград, провежда дълъг и полезен разговор с новоназначения пълномощен министър във Вашингтон. Тогава проф. Панаретов е запознат с живота на четирите български православни енории, съществуващи вече в САЩ (Гранит сити и Медисън - щата Илинойс, Стилтън - Пенсилвания и Торонто - Канада); дадени са му сведения за духовниците, които служат там (свещ. Христо Карабашев в Медисън и Гранит сити, а архимандрит Теофилакт в Торонто). Екзарх Йосиф I съобщава, че Св. Синод осигурява финансовата издръжка на свещениците и вече е назначил свещ. Давид Наков за титуляр на четвъртата черква в Стилтън. Той обаче не можел да отпътува за САЩ, поради избухване на световната война през лятото на 1914 г., та се чакало сгоден момент да тръгне. На раздяла Екзархът изказва голямо задоволство от това, че правителството е избрало именно професор Панаретов за отговорната мисия и го моли да работи упорито за откриването и на нови български православни църкви в Съединените щати. А около тях да се задвижи един още по-активен български духовен живот сред диаспората. Само така, според духовния глава, е възможно превръщането на църковната организация в активно и сплотено патриотично тяло, което да стои в основата на всяка пробългарска инициатива в Северна Америка.⁷

На 24 септември 1914 г. българите - възпитаници на Роберт колеж, кои-

то по това време са в София, дават прощална вечеря на своя бивш и уважаван учител - проф. Стефан Панаретов. В поредицата от изказвания те му пожелават успех, при изпълнението на новата и изключително отговорна политическа мисия. На следващия ден пълномощният министър се запознава с д-р Христо Пулиев и Христо Кънев.⁸ Те са назначени съответно за първи и втори секретари на българската легация във Вашингтон. Следобед Панаретов получава в предплата заплатата си за една година в размер на 981,08 щ. долара месечно. На 28 септември 1914 г., снабден с акредитивните писма, подписани от цар Фердинанд, Панаретов се завръща в Цариград.⁹

През октомври проф. Панаретов освобождава квартирата си в Истанбул и подготвя багажа на своето семейство за презокеанското пътуване. В Цариград пристигат и двамата му сътрудници - д-р Хр. Пулиев и Хр. Кънев. С тях и съпругата си Лидия, на 12 ноември 1914 г. проф. Стефан Панаретов заминава за Неапол. Там се налага българското дипломатическо пратеничество да изчака няколко дни, докато на пристанището акустира американски презокеански параход. В това време професор Панаретов си купува официален фрак и всички други принадлежности /цилиндър, вратовръзка, ръкавици и др./, които придават тържествен вид на първия български пълномощен министър, в стилистиката на тогавашните традиции сред дипломатите. Детайли, които са от голямо значение за впечатлението, което българският пълномощен министър иска да направи, когато се появи на официалните си срещи във Вашингтон. На 18 ноември групата се отправя за Ню Йорк. След шестдневно пътуване през Атлантическия океан, на 24 ноември (6 декември н.с.) 1914 г. персоналът на първата официална българска дипломатическа мисия пристига Съединените щати.

* * *

Първите практически задачи, с чието разрешение проф. Панаретов се заема след пристигането си в Америка, са: най-напред да установи връзка с видни прадставители на българската емиграция в Северна Америка. От тях да получи необходимата му информация за състоянието на диаспората. Паралелно с това да си създаде и трайни официални връзки с отговорните политически институции във Вашингтон - Държавния департамент и Белия дом. Важна роля за установяването на първите му непосредствени контакти в Ню Йорк изиграва дългогодишният американски дипломат на Балканите - Клейтън Ракхил. През април 1914 г. той вече е назначен

от българското правителство за почетен генерален консул на България в Ню Йорк. Ракхил се познава лично с проф. Панаретов от времето на своята служба в американските легации в Атина и Цариград и е напълно наясно с проблемите на България по това време.

Впрочем, Ракхил е уведомен от Панаретов с телеграма, изпратена му още от борда на парахода, с който пътува дипломатическото пратеничество, точно кога то ще бъде в Ню Йорк. Така, че преди още българската мисия да е пристигнала, Клейтън Ракхил на свой ред уведомява държавния секретар Браян за очакващото се българско дипломатическо пратеничество. Придържайки се към изискванията на дипломатическия протокол, Браян от своя страна изпраща чрез Ракхил поздравителна телеграма до Панаретов, с която го „приветства с добре дошъл“ на американска земя. Клейтън Ракхил посреща българската дипломатическа мисия на Нюйоркското пристанище и изпълнява молбата на държавния секретар, като връчва поздравителната телеграма на бъдещия пълномощен министър на България във Вашингтон.

Стефан Панаретов остава в Ню Йорк пет дни. В първия си доклад до външното министерство в София, той съобщава, че по време на престоя си там той се е срещнал с „неколцина видни българи, живеещи в този град“, за да събере „разни сведения за българите въобще, които се намират в Съединените щати“. Благодарение на връзките, които Ракхил има, на ново-пристигналия български пълномощен министър бързо са уредени няколко важни срещи и с репортери на „главните вестници в Ню Йорк“. Те проявили жив интерес „да чуят нещо от мене, за моята мисия тука. Всички изказаха удоволствие от отварянето на Българската легация във Вашингтон“, докладва Панаретов в София. Така българската легация си отваря вратата към едни от най-важните трибуни на американския печат – нюйоркските вестници, които впоследствие ще отразяват често изявите на легацията.

Освен любезните поздрави от държавния секретар Панаретов е изненадан приятно и от още един акт на проявено внимание: узнал за пристигането на българската мисия, бившият американски президент Теодор Рузвелт, който по време на своето управление си спечелва прозвището „българофил“ сред емиграцията, /заради позицията, заемана от него по време на Илинденското въстание/, също изпраща чрез Ракхил на Панаретов мемоарната си книга „Автобиография на Теодор Рузвелт“. Молбата му е тя да се изпрати с първата дипломатическа поща на новия извънреден и пълномощен министър на България от Вашингтон в София, за ползване

от държавния глава – цар Фердинанд. Така между проф. Стефан Параретов и Клейтън Ракхил се установяват отлични двустранни отношения. В израз на благодарност за активното съдействие, оказано от българския генерален консул в Ню Йорк, в споменатия доклад до българското външно министерство Панаретов дава изключително висока оценка за качествата на Клейтън Ракхил като дипломат. В доклада си от 19 декември 1914 година по този въпрос Панаретов пише: „Г-н Ракхил направи всичко възможно за приятното ми пребиваване в Ню Йорк и аз се радвам, че България има в негово лице такъв деятелен, разумен и полезен представител в Ню Йорк“.

На 29 ноември /12 декември н.с./ 1914 г., придружена от Ракхил, българската мисия пристига във Вашингтон. Там тя се настанява най-напред на ул. “Н” № 1761, а след това на “Кънектикът авеню” в сграда, наета вече специално за българска легация. На 15 декември 1914 година, в израз на любезност, проф. Панаретов посещава най-напред френския посланик – М. Жусрен, който по това време е доайен на дипломатическия корпус в американската столица. След това се явява на първата си неофициална аудиенция при държавния секретар – Бриан, на когото връчва нота, с която уведомява Държавния департамент за акредитацията му от страна на българската държава. Подчертава се статутът на мисията - в качеството на извънреден и пълномощен министър при президента на Съединените щати. На 16 декември с ответна нота Бриан отново изразява задоволството на ръководеното от него дипломатическо ведомство във връзка с българската инициатива за издигане равнището на българо-американските отношения. Същевременно насрочва и първия официален прием на Панаретов в Държавния департамент за 17 декември, вторник от 11,30 часа.¹⁰

Служебната опознавателна среща между Бриан и Панаретов продължава около час и половина. Българският представител впечатлява домакиня си с брилянтния английски език, който говори, с отличното познаване на американската история и култура, както и с ясно демонстрираното желание да установи тесни приятелски отношения между правителствата на България и САЩ. В израз на своите почитания към госта, Бриан подарява на проф. Панаретов за спомен от първата им среща книгата си “Послания от Витлеем”. Обещава също така, в скоро време да уреди и официалната аудиенция в Белия дом за връчване на акредитивните писма пред президента Удро Уйлсън. Междувременно, още същия ден, се отдава възможност държавният секретар да разговаря на тази тема с президента Уйлсън, като го запознава и с дългогодишната работа на Панаретов в Роберт колеж. У.

Уилсън веднага дава съгласие да приеме Панаретов на 22 декември 1914 г. от 14 часа. На 18 декември, с втора нота Бриян съобщава официално на Панаретов деня и часа на първата официална аудиенция, дадена на български пълномощен министър в Белия дом.¹¹

На 22 декември 1914 г. Бриян пристига с автомобил на Държавния департамент в българската легация, за да вземе и придружи проф. Панаретов по време на неговия първи прием при държавния глава. Двата пристигат в Белия дом в 13.50 часа. Церемонията по връчването на акредитивните писма се провежда в Овалния кабинет от 14 до 14,45 ч. След представянето на Панаретов пред президента Уилсън, българският пратеник заявява в кратко слово, че възложената му мисия е израз на голямото желание от българска страна да се засилват “приятелските връзки, честито съществуващи между САЩ и България”. Подчертава също така, че напълно съзнава невъзможността да изпълни мисията си без добрата воля и разбиране от страна на президента и правителството на Съединените щати. Панаретов предава съболезнованията на българския цар към Уилсън за смъртта на съпругата му през август 1914 г. и завършва с пожелания “за напредъка и преуспяването на Вашата велика страна (САЩ - б.м.) и благоденствието на нейния народ”.¹²

В отговора си президентът Уилсън заявява с видима любезност: “Правителството на Съединените щати научи с голямо задоволство за намерението на Вашето правителство да даде подчертан израз на желанието си за усиление на приятелските връзки, съществуващи между България и Съединените щати, чрез установяването на дипломатическа мисия във Вашингтон. Това задоволство бе увеличено от информацията, която наскоро получихме, че Негово Величество - Вашият господар, е избрал във Ваше лице за пръв пълномощен министър на България в Съединените щати един човек, чиито добри чувства към Съединените щати **са ни отлично известни** (к.м.). Ето защо, с искрено удовлетворение аз приемам от ръцете Ви писмата на Негово Величество - Царя на българите, които Ви акредитират в качеството Ви на извънреден пратеник и пълномощен министър в Съединените щати. Не храня никакво съмнение, завършва Уилсън, че Вашите усилия ще бъдат насочени към поддържане и укрепване на добрите отношения между двете страни и към следване на интереси, които са общи за тях. В постигането на тези желания и благотворителни цели аз ще съм особено щастлив да Ви окажа пълното си съдействие”.¹³

На практика, на 22 декември 1914 г. е отстранен един от най-големите

дефекти на пробългарското лоби в САЩ, проявявал се до този момент - невъзможността на силите, ангажирани с подкрепа на българската кауза да съчетават обществените инициативи с политиката на американското правителство. За пръв път скромното пробългарско лоби в Съединените щати се сдобива с качествено нов политически инструмент - пряката връзка на новооткритата българска легация с Държавния департамент и Белия дом. Впоследствие проф. Панаретов ще влиза в дипломатическото ведомство по най-бързия начин, когато обстановката налага това. Тази връзка увеличава възможностите да се получава вярна информация за намеренията на официалните фактори в американската политика, свързана със събитията в Европа и конкретно на Балканите. Нарастват шансовете да се разяснява непосредствено пред хората, които вземат отговорните политически решения във Вашингтон, какви са целите, които преследва българската политика във вече бушуващата голяма война в Европа. Изравняват се политическите възможности на пробългарското лоби да води по-равностоен двубой със силите, които след 1913 г. работят усърдно в подкрепа, специално на гръцката национална кауза. (В сравнение с просръбското лоби например, от края на 1914 година, българското дори вече разполага с известни предимства, поради отсъствието до 1917 г. все още на сръбска легация във Вашингтон). Създадени са нови и по-добри възможности за още по-ефективна работа със средствата за масова информация, различни обществени, духовни и научни институции в Съединените щати и за още по-тясно сплотяване на българското емигрантско тяло. Факторите, от чиито изяви щеше да зависи подкрепата на официалния политически курс, защитаван от Панаретов пред Бриян и Уилсън през годините на Първата световна война.

* * *

Изворите свидетелстват, че паралелно с полагане основите на стабилните дипломатически отношения между България и Съединените щати проф. Стефан Панаретов започва работа за развиването и на такъв важен фактор в лобистката дейност, какъвто е благоразположението на медиите и на американското обществено мнение. Както беше споменато вече, още с пристигането си в Ню Йорк извънредният и пълномощен министър на България изказва желание да се срещне и разговаря и с представители на най-влиятелните нюйоркски вестници. Тази негова публична инициатива е продиктувана от няколко сериозни причини. Първо, Панаретов знае от

вестниците, а е и информиран допълнително в София за невиданата дотогава антибългарска пропаганда, реализирана в Щатите от прогръцкото лоби през 1913-1914 г. Неин главен рупор е влиятелният вестник - "Атлантис", издаван в Чикаго. След Междусъюзническата война приятелите на Ванзелос разпространяват зад океана небивали измислици за някакви "български зверства", извършени в Егейска Македония през юни и юли 1913 година. В тази пропаганда изцяло се оправдава антибългарският геноцид, извършен в тази част на Балканите от гръцката армия. В последна сметка усилията целят да подронят международния престиж на българската държава.

На втори план проф. Панаретов е осведомен за опита, направен през зимата и пролетта на 1914 г. от цар Фердинанд и царица Елеонора, да противодействат, като използват услугите и на т.н. "пропагандни агенти". За такива са наети известните американски журналисти от предвоенния период - Оливър Бейнбридж и Уилям Гаспар. Първоначално двамата дават решителен отпор на антибългарските писания, появили се по страниците на вестниците "Атлантис" и "Дейли джърнъл". По този начин те съдействат за постепенното обръщане на тенденциите в американското обществено мнение в полза на България и българите, за което стана дума по-горе. Създава се по-благоприятна обстановка за практическата реализация и на планираното посещение на царица Елеонора в Съединените щати. С избухването на общоевропейската война обаче, визитата на българската царица в Съединените щати става практически невъзможна. Останали сами, Бейнбридж и Гаспар се объркват в логиката на събитията. През лятото на 1914 г. между тях избухва дори конфликт във връзка с пропагандната стратегия, която следва да се провежда при по-нататъшната защита на българите. Междувременно, нововъзникналата военна обстановка и провала на пътуването на Елеонора активизира още повече прогръцката емигрантска преса. По този повод, по страниците на в. „Атлантис“ близо един месец, се препечатва радостният възглас: "Сбогом Елеонора, Сбогом"! Така че, към края на 1914 г., когато дипломатическата мисия, изпратена от София, пристига в Америка, гръцките тези, ако и вече не така безапелационно, все пак още доминират при интерпретацията на някои сериозни проблеми от балканската политика.

Ясно е следователно, че "гръцкото завоевание", реализирано върху страниците на американския печат и сред общественото мнение през 1913 г. трябваше да се намали до възможния минимум. Това би могло да стане

само, ако срещу тезите, развивани от “Атлантис” и “Дейли джърнъл”, се противопоставят становища, разпространени от такива авторитетни ежедневници, като “Ню Йорк Таймс” например. Проф. Панаретов разбира отлично, че за пропагандата няма нищо по-добро от това да установиш ползотворни лични контакти с интересуващата те, възможно най-авторитетна редакция. Затова той моли Клейтън Ракхил да го свърже с представители на най-влиятелния ежедневник, излизащ в Съединените щати – най-стария и меродавен вестник “Ню Йорк Таймс”. Благодарение връзките и съдействието на Ракхил, в рамките на петдневния си престой в Ню Йорк, както се каза вече, проф. Панаретов провежда “няколко срещи” с журналисти и репортери на това влиятелно издание. Те са информирани подробно за “моята мисия тука”, както докладва Панаретов в София на 19 декември 1914 г.

В срещите и разговорите с американските журналисти е внушено, че с откриването на българската легация във Вашингтон се поставя началото на “нова важна страница” и в политиката на САЩ към Близкия изток, и за развитието на българоамериканските отношения в бъдеще. Основен акцент е поставен върху уникалните възможности, които все още неутралната по това време България притежава, със своята бъдеща позиция да повлияе върху хода на войната в Югоизточна Европа. Постигната е договореност между проф. Панаретов и редакцията на “Ню Йорк Таймс” българската легация във Вашингтон да изпраща своите официални съобщения за публикуване най-напред на това вече приятелски настроено издание. Така то получава възможност първо да информира общественото мнение в САЩ за съответната новина. “Всички изказаха задоволство от откриването на българската легация във Вашингтон”¹⁴, пише проф. Панаретов, когато общава резултата от усилията си да спечели симпатиите на авторитетните американски издания. Неслучайно още на 23 декември, един ден след аудиенцията на Панаретов в Белия дом при Уйлсън, именно вестник „Ню Йорк Таймс“ единствен публикува пълните текстове на речите, произнесени в Овалния кабинет от американския президент и пълномощния министър на България във Вашингтон. Така е дадена широка гласност на извършената важна стъпка в установяването на трайни официални отношения между София и Вашингтон.

С пристигането на българската дипломатическа мисия във Вашингтон работата за установяването на нови полезни връзки в американската столица продължава: преди още Панаретов да е приет от Бриян в Държавния департамент, той успява да се представи лично на френския пълномощен

министър Жусрен. Както се спомена вече, по това време той е доайен на дипломатическия корпус в столицата на Съединените щати. На 23 декември 1914 г. проф. Панаретов има аудиенция при руския посланик в САЩ – Н. Бахметиев. Преди мандата му във Вашингтон той изкарва няколко години като генерален консул и пълномощен министър на Русия в София. Така че, представителят на Петербург в САЩ познава отлично проблемите на българския народ. На него проф. Панаретов благодари за успешната защита на българските интереси пред американското правителство, до откриване на легацията. В проведенния продължителен разговор с руския дипломат, българският пълномощен министър се интересува, дали той има официални данни за истинността на две новини, съобщени през декември по страниците на американските вестници. Според първата, по изявление на Михаил Маджаров, между България и Румъния в края на 1914 година е постигната договореност за мирно връщане на Южна Добруджа. И втората новина - че при затягането на общоевропейската война, в балканските столици се възродила идеята за подновяване и на Балканския съюз. Българските условия за това обаче били Гърция да върне територията на юг до гр. Кавала, а Сърбия да се изтегли от Македония. Попитан, дали има сведения по тези въпроси, Бахметиев отговаря, че не разполага с официална информация. На 19 декември 1914 година Панаретов съобщава в доклада си до Външното министерство в София, че двамата пълномощни министри са се разделили приятелски, с обещание да запазват тези си отношения през целия период на Първата световна война.

В навечерието на коледните празници проф. Панаретов е приет също от германския и от австроунгарския посланици във Вашингтон. По време на аудиенцията с представителя на виенското правителство, той проявил много голям интерес към една информация, появила се в американски вестник. Според нея, при разговорите на Стефан Панаретов с пратениците на различни редакции в Ню Йорк, той уж бил заявил, че „ако Сърбия ни повърне Македония, България ще ѝ даде военна помощ против Австрия“. Панаретов декларира, че „такова нещо“ не е казвал и в случая става въпрос за обикновен слух. Австроунгарският посланик останал доволен от дадените му разяснения. За всеки случай и тази информация е съобщена в София с доклада от 19 декември 1914 година. Така са установени близки отношения и с представителите на Австро-Унгария и Германия, акредитирани във Вашингтон. До средата на януари 1915 г. българският пълномощен министър успява да се срещне и установи добри отношения и с всички министри от

първото правителство на Уилсън.

Тези връзки и особено благоприятните публикации, появили се в “Ню Йорк Таймс” предизвикват “лавинообразен ефект”. За по-малко от месец в българската легация са получени много писма, новогодишни честитки и поздравителни телеграми - едно небивало до този момент официално изразено положително отношение към България и българите на политическия терен в Северна Америка. Като обобщава тези нови и обнадеждаващи факти, в един от докладите си до Външното министерство в София Панаретов пише: “С удоволствие констатирах, че пресата, правителството, както и всички официални и частни лица, с които съм се срещал досега, посрещат с голямо задоволство и съчувствие отварянето на българската легация във Вашингтон. Много писма съм получил със съдържание, ласкаво за мене и за България и нямам никакво съмнение, че тези изрази на съчувствие към нашия народ са искрени и че занапред това съчувствие ще се разширява и увеличава.”¹⁵

Подобна картина на преобладаващо топло, пробългарско настроение в една чужда столица, е рядко изключение за международната атмосфера, при която действа българската дипломация през зимата на 1915 година. По това време в съседните на България страни и сред европейските велики сили, цари едно подчертано противоречиво отношение към българите. Едни /Гърция и Сърбия/ се страхуват от България, други /Виена и Берлин/ не са доволни от нейния неутралитет, а трети /Антантата/ очакват сътрудничество, без да гарантират предварително бъдещите придобивки за България. В превод на политически език разглежданите факти означават само едно, а именно, че за по-малко от два месеца проф. Стефан Панаретов успява на практика да навлезе успешно и сред американския политически елит, и в средите, формиращи общественото мнение в Съединените щати. По същество е постигната и втората поставена му цел в София през септември - да се създадат активни връзки с властите, обществените институции и влиятелните представители на американските средства за информация. За да може в бъдеще, с тяхна подкрепа, да се издигне цялостното равнище на пробългарското лоби в САЩ. За пръв път са създадени познанства и извън кръга на отговорните политици, които също биха могли да са от полза за българските интереси. Затова още в началото на своя мандат у проф. Панаретов се затвърждава убеждението, че “неформалните” връзки и приятелства в САЩ също са потръгнали добре и трябва да се разширяват още повече в бъдеще. “Колкото повече отношения и познанства завържем с разни

лица - обществени дейци, банкери, търговци, журналисти и др. - пише той в един от първите си доклади до външното министерство в София, толкова повече влияние ще има легацията и толкова повече ще се ползва България. Има тук голяма работа да се върши за нашето отечество"¹⁶ обобщава той оптимистично в края на поредния си доклад до Външното министерство в София.

* * *

Установяването на стабилни официални отношения с отговорни политици във Вашингтон и успешното навлизане на българския пълномощен министър във влиятелните сфери на американското обществено мнение през първата половина на 1915 година създават благоприятни условия да се придвижи напред и работата, свързана с третото направление, от което зависи издигане равнището на пробългарското лоби в Съединените щати: още по-тясното сплотяване на емиграцията от Царството и Македония, с оглед нейното превръщане в активен фактор на полезни инициативи в защита на българските национални интереси. Всъщност, както вече се спомена, проф. Стефан Панаретов започва да се ориентира в проблемите на българското емигрантско тяло още с пристигането си в Ню Йорк на 5 декември 1914 година. Когато докладва с какво се е занимавал по време на петдневния си престой след пристигането там, той съобщава изрично във Външното министерство: "Бавих се пет дни в Ню Йорк, за да се срещна с неколцина видни българи, живеещи в този град и да събера разни сведения за българите въобще, които се намират в Съединените щати".¹⁶

В случая Стефан Панаретов има предвид Александър Ангелинов, Васил Попстефанов, Коста Петков, Фоти Митрев, Светозар Тонджоров и още няколко представители на бюро за продажба на параходни билети и превод на парични суми от САЩ за България. Те са собственици на ресторанти и малки хотели в Ню Йорк. Тези хора са в постоянна връзка с българските емигрантски колонии в Съединените щати. Защото те им продават билети за влакове и параходи, посрещат ново пристигащи от стария край, настаняват ги временно в Ню Йорк, изпращат пари до емигрантските семейства в България и пр. По време и след Илинденското въстание, през 1903-1904г. в Ню Йорк действа „Българо-американския македонски комитет“. В началото на 1912 година, именно под тяхно ръководство е изграден, споменатия по-горе ЦК на МОБНО. Част от тези българи участват в работата и на Учре-

дителния конгрес на БМНС в Чикаго, през септември 1913 година. Така че, те знаят най-добре в кои градове, колко българи живеят. Какви са проблемите на отделните колонии, имат адресите и телефоните на най-влиятелните личности между тях. Все информация, без която Стефан Панаретов не би могъл да започне успешно работата си за сплотяването и активизирането на диаспората. От запазените документи е видно, че “разузнаването” в Ню Йорк бързо дава резултат. Веднага след коледните и новогодишните празници Стефан Панаретов установява първия си ползотворен контакт с една от най-старите и добре устроени български емигрантски колонии в град Стилтън, щат Пенсилвания, основана през 1902 година от прилепчани.

На 3 януари 1915 г. проф. Стефан Панаретов е поканен да посети на 5 януари град Стилтън, за да присъства на церемонията по хвърлянето на кръста в реката, по случай празника Богоявление. Придружен от първия секретар д-р Христо Пулиев, пълномощният министър се отзовава на поканата. Двамата пристигат с влак в Стилтън на 4 януари следобяд. Българската колония в този град вече надхвърля 500 души, които работят по това време в железодобивните заводи на град Стилтън, щат Пенсилвания. В болшинството си това са българи от гр. Прилеп, Македония. Към 50 души от тях имат вече семейства и за си построили свой домове. Най-напред двамата български дипломати посещават домакините в няколко къщи, а вечерта в залата, построена към българската православна черква “Св. Благовещение”, е свикано общо събрание. Присъства „почти цялата колония“ от българи. “По лицата на всички ясно се изразяваше голямата радост, която чувстваха като виждат помежду си официалния представител на България в Съединените щати, - пише на 9 януари 1915 г. Панаретов в доклада си до Външно министерство в София...Бях приветстван от жарки речи, пълни с верни и искрени чувства на преданост към царя и България, от пеене на народни песни, викане на “ура” за царя и България и п р . .”¹⁸

В речта си, произнесена на срещата, професор Панаретов съзнателно се въздържа от остри нападки спрямо политиката, провеждана от сръбското и гръцкото правителство в Македония, за да не би „да се даде на идването ми, съобщава той, характер на политическа пропаганда“. След официалната част проф. Панаретов разговаря с хората за проблемите им в личния и обществен живот. Домакините го информират, че болшинството са българи от град Прилеп, Македония, че работят в стоманодобивните заводи край Стилтън, където получават добри заплати и живеят нормално. Вечерта проф. Панаретов и д-р Пулиев преспиват в български къщи.

На 5 януари цялата колония в Стилтън се събира в 10 часа в черквата. Свещеник Никола Павлов служи литургия. След нея цялата колония, придружена и от много американци - жители на град Стилтън, се отправя към река Саскуахана. "Предвождани от двама души - с американско и българско знаме. Пред многолюдното множество от местни жители - българи и американци, се хвърли кръста. Приятно ми беше да слушам в черковната служба да се споменава името на Н.В. царя и семейството му, на Негово блаженство Екзарха и Св. Синод и на българското войнство. На водосвета при реката се изпяха "Многая лета" за Царя, Екзарха и България. Български трикольори и знамена (така е в оригинала - б.м.) се забелязваха у много лица и домове. Не се виждаше никъде нищо, което да ни напомня, че тези хора са под сръбско владение"¹⁹ - докладва Панаретов в София, за първото културно тържество, проведено от българската емиграция в САЩ в присъствието на пълномощен министър.

След обяд проф. Панаретов отново разговаря дълго с хората, събрани на тържествен обяд в черковната зала. Обсъдени са две главни теми: какво е отношението на македонските българи, емигрирали в Америка, към повиквателните, изпратени им от сръбското военно министерство да се явят на служба във войската, за да се бият срещу австроунгарската армия и какво е състоянието на енорията в Стилтън. Становището на прилепчани Панаретов резюмира така: **"Преди няколко време мнозина от тях приели призовки да заминат за войната в качеството на "сръбски поданици", но те скъсали и стъпкали с псувни призовките. Впечатлението, което ми остана от тази визита в Стилтън никога няма да забравя. Едничкото нещо, което донякъде намаляваше радостта и възхищението беше, че родината и роднините на тези хора са засега под сръбско управление или по-право да кажа - угнетение. Като гледам изблика на патриотизма им, като слушах горещите им изявления на любов, преданост и вяност към България - голям грях ще бъде, си думам, и пред Бога и пред потомството, ако ние оставим тези наши братя под чуждо иго"**²⁰ Българският пълномощен министър е посетен лично от кмата на град Стилтън, придружен от двама служители в общината. И тримата дали „добри отзиви за българалрите като хора трудолюбиви, честни и мирни“.

Що се отнася до състоянието на българската православна енория в град Стилтън, проф. Панаретов обсъжда с колонията два от най-наболелите въпроси по тази тема: първо - как да се регистрира все още неосветената им, новопостроена черква в града - "Св. Благовещение". И второ - как да се

назначи официално и за нея титулярен свещеник. Проблемът с регистрацията възниква от изискването на законодателството в Съединените щати, всяка религиозна общност да регистрира официално своя храм, само при наличието минимум на трима американски граждани сред нея. През януари 1915 г. в Стилтън имало вече няколко българи с такъв статут, ако и болшинството да не били придобили още граждански права. Черквата и залата към нея обаче са първия имот, закупен колективно от колонията с общи средства. Затова все още липсвал опит как да се управляват те при положение, че болшинството от българите там все още не са граждани на САЩ. Някои от енорияшите просто се страхували, че ако черквата се регистрира само на имената на трима-четирима души, /защото само те са граждани на САЩ/, то някои от тях в бъдеще може да започне да се разпорежда със зданията, като със своя частна собственост.

За да се избегне подобна перспектива, болшинството от прилепчани в Стилтън били на мнение, че „добре ще бъде щото българският пълномощен министър да бъде почетен член на черковното настоятелство и негов председател или някое друго лице /като например/ секретаря на легацията, когото министърът може да назначи за председател“. За целта да се промени църковния устав. В него да се впише член, според който председателят на черковното настоятелство в гр. Стилтън се назначава от пълномощния министър на България в САЩ. (Някои дори направо поискали за пръв председател на черковното настоятелство да се назначи секретаря на легацията - д-р Христо Пулиев). Така че, ако ръководството на черквата в бъдеще поведе себична политика, Панаретов да може, чрез смяна на председателя, да защити общия интерес.

Прилепчани в този случай не се интересуват ни най-малко, че формално никога не са били със статут като граждани на свободна България. След като те са българи по националност, а върховен надзорник на Българската православна църква е Екзархът и Св. Синод в София, то посоченото разрешение на проблема им се струвало най-сигурно. Неудобства създавал само фактът, че българският пълномощен министър по същество трябвало да поеме официално контрола над една институция, която не е подразделение на легацията. Църквата „Св. Благовещение“ в гр. Стилтън, на практика защитава духовните интереси на граждани и хора, живеещи в Съединените щати. Затова, със специален доклад до Министерството на външните работи и изповеданията в София, Панаретов моли за инструкции, как да постъпи. Така че, с действията си по-нататък по „Стилтънския черковен въпрос“,

той да не влиза в противоречие със статута си на пълномощен министър в една чужда държава. Без да се дава повод обаче и на македонските българи да се чувстват недостатъчно защитени, от страна на българската държава. Защото в Стилтън имало „неколцина сърбомани“, които като американски граждани, можели да поискат регистрацията да стасне само на тяхно име. „А това не се желае от колонията“, обобщава Панаретов ситуацията в своя доклад до външното министерство в София, изпратен на 22 януари 1915 година.

При обсъждането на свещеническия въпрос прилепчаните в Стилтън най-напред питат Панаретов дали не им носи някакви сведения от Св. Синод в София, тъй като те отдавна известили върховната управа на БПЦ, че нямат титулярен свещеник и чакат да им се изпрати такъв от България. Панаретов разказва подробно за срещата си с Екзарха, в която е информиран, че за титулярен свещеник в Стилтън, Св. Синод изпраща свещеник Давид Наков. Но поради избухването на световната война той не можал да пристигне навреме. При положение обаче, че вече не било ясно дали Наков изобщо ще може да се добере до Съединените щати, при условията на бушуващата война в Европа, българите в Стилтън помолили Панаретов да ходатайства в София за свещеник да им се назначи временно изпълняващия длъжността – Никола Павлов.

Той е родом от гр. Дебър. На младини служил като дякон при владиката Натанаил Охридски, където натрупал огромен организационен опит. Тогава е въведен и в духовнически сан. Човек с ясно българско национално самосъзнание свещеник Павлов взел дейно участие и в борбите за освобождението на Македония. Екзарх Йосиф I го познавал лично. През Балканската война отец Павлов постъпва като доброволец в Македоно-Одринското опълчение и дори получава от българския цар орден за гражданска заслуга. В САЩ той пристига през октомври 1914 година. „Колонията е много задоволена от него, както и той от тях. В краткото време на служението му в Стилтън той е спомогнал на черквата да се освободи от 300-400 долара дълг, успял е да привлече даже власи към черквата и аз убедително ви моля да настоите пред Негово Блаженство и Синода да го назначи окончателно за енорийски свещеник в Стилтън и да не пращат друго. Колонията силно желае да си остане под духовното ведомство на Синода /на БПЦ-б.м./ Изпращането на друг свещеник може да има за последствие раздвоение и разцепление между колонията, тъй като хората са крайно благодарни на отец Павлов“. В края на доклада си от 22 януари 1915 година, Степан Панаретов

моли правителството да обърне внимание на Св. Синод в София, че той е дал обещание да изплаща редовно месечната заплата на свещеник Никола Павлов от 40 долара. Тъй като цялата колония в Стилтън се застъпва за свещеник Павлов, като за "горещ патриот българин", Панаретов настоява в доклада си "Негово Блаженство и Синода... да назначат окончателно за енорийски свещеник в Стилтън" свещеник Никола Павлов. Независимо от това, че болшинството от членовете на неговата енория не са българи от царството, а от Прилеп - Македония.

Първата среща между пълномощния министър на България и голямата емигрантска колония в град Стилтън предизвиква неочаквано голям подем сред цялата българска емиграция в Съединените щати. Важна роля за това изиграват вестниците "Народен глас" и „Свобода“, издавани на български език в град Гранит сити и Чикаго, щат Илинойс. В няколко поредни броя, през януари 1915 г. - Васил Стефанов, Васил Граматиков и Жеко Банев описват подробно как се е провело първото културното тържество в Стилтън, в присъствието на двамата официални представители на българската държава. Сведенията им доставя техен кореспондент по телефона. Като водещ акцент в информацията се извежда идеята за това, колко голяма е ползата от подобно единодействие между емиграцията и официалните представители на българската държава във Вашингтон. В резултат, както в редакцията на в. "Народен глас", така също и в легацията на името на проф. Панаретов, до края на януари 1915 г. са получени множество писма с патриотично съдържание. Тяхната същност проф. Панаретов е резюмирал по следния начин в доклада си до външното министерство от януари 1915 г.: "Прикачвам ви откъслечи от вестници, относно моето посещение в Стилтън. Един откъслек от "Народен глас" ... ще ви увери в готовността на тукашните българи от България и Македония да се отзоват с възхищение на поканата, ако стане нужда, да се обяви мобилизация и с уверения, че хиляди българи на драго сърце ще отидат пак да се бият за отечеството си. Имайте, моля ви, предвид това и в случай, че България се реши да мобилизира, явете ми навреме и пратете на легацията достатъчно средства за изпращането на тези българи, които може да се нуждаят от помощ за пътни разходи".²¹

Невероятно силният отзвук от визитата на проф. Панаретов в Стилтън показва, че сред българското емигрантско тяло е налице една извънредно повишена чувствителност към националните проблеми. Затова през зимата на 1915 г. в легацията е разработен първия план за още по-активно

сплотяване на диаспората в бъдеще. Той се състои от две части. Най-напред проф. Панаретов решава да си изясни същността на американската политика по отношение на бушуващата война в Европа, между Антантата и Тройния съюз. На тази основа да стане ясно, какво е отношението на общественото мнение и управляващите във Вашингтон специално към България, която през първата половина на 1915 година официално все още е неутрална държава. Така да се очертаят контурите на обстановката, при която българската легация във Вашингтон, предстои да работи с българското емигрантско тяло. А след това Панаретов да направи една голяма, официална обиколка, по време на която пълномощният министър на България, да посети всички големи градове на Съединените щати. Там, където по това време вече съществуват значителни български колонии. Така той на място и лично да разясни политиката на правителството в София по македонския въпрос, в светлината на американските настроения спрямо воюващите. След като се запознае с постиженията и проблемите на всяка българска колония, да се дадат и напътствия за отстраняването на най-наболелите въпроси и да се установят лични връзки с влиятелните личности по места. А в зависимост от резултата на срещите и разговорите, да се намерят и използват нови, още по-ефективни форми за връзка и работа, с оглед активизиране дейността на БМНС и превръщането на диаспората в сплотено и активно действащо патриотично политическо тяло.

За да изпълни първата част от своя план, Стефан Панаретов полага големи усилия през февруари 1915 година за да си изясни същността на американската политика по отношение на войната в Европа. За целта той следи внимателно какво пишат влиятелните вестници, среща се и разговаря по тази тема с посланници на други държави, с журналисти и свои познати американци. В обширен доклад до правителството в София, от 28 януари 1915 година, Панаретов резюмира по следния начин събраната информация: "Макар че правителството на С/ъединените/ Щ/ати/ се стареа по всекой начин да се държи строго неутрално в настоящата война, общественото мнение в огромно болшинство е в полза на Англия, Франция и Русия. Това се види ясно от настроенията на пресата, която е почти всичката противогерманска, а и от публичните изяви на частни видни лица във вестниците или в общи събрания. Като изключим германското население, на брой 7-8 милиона души, което се състои от германци - пришълци и поселенци, с придобити права на американски граждани и които естествено залитат за Германия и Австрия, смело мога да кажа, че останалата част от сто милиона

население в страната, е в огромен размер противно на Германия. В политическите и правителствени кръгове даже, същото настроение преобладава, но разбира се, не се изказва явно“.

По време на своите проучвания, Панаретов установява, че в Съединениите щати преобладава мнение, според което и Италия, и Румъния предстои да се намесят във войната в полза на Тройния съюз /Антантата/. Като доказателство пълномощния министър на България привежда една телеграма от Лондон, според която английски банки вече са отпуснали на румънците заем от 100 милиона франка. През зимата на 1915 година специална румънска военна делегация пребивава дълго в САЩ, за да подпише /и успява да подпише/ договор за доставката на американско леко стрелково оръжие, за нуждите на румънската армия. Русия също сключила заем с американски банки, на стойност 100 милиона франка. В същото време Панаретов информира правителството в София, че „нито Германия, нито Австрия имат добър шанс за сключване на заеми тук, понеже преобладаващото мнение тук е, че в края на краищата Тройното съглашение /Антантата б.м./ ще излезе победоносно от войната“.

От цялата информация, която Панаретов събира и изпраща на правителството в България с доклада си от 26 февруари 1915 година се вижда, че обявения „неутралитет“ от страна на американското правителство, всъщност има доста формален характер. Защото, в същото това време, американската индустрия е впрегната изцяло за производството на оръжие, което се доставя на англичани и французи. „Тукашните фабрики за оръжие, военни припаси и пр. са денем и нощем заети да работят поръчки за силите от Тройното съглашение /Антантата б.м./, докладва Панаретов в София на 26 февруари 1915 година. Огромни суми са иждивени /инвестирани б.м./ за тази цел, както и за разни други доставки. Казват, че /и/ Италия е дала големи поръчки“.

За да се доставя навреме и сигурно военната продукция и американците да си получат печалбата, Съединените щати са жизнено заинтересувани от сигурността на мореплаването през Атлантика. Точно поради това, правителството на Уилсън реагира много остро срещу всяка възможност презокеанският транспорт да се спъне по някакъв начин. Като голяма опасност, през зимата на 1915 година, се оценява възприетата практика от страна на английското адмиралтейство, кораби на Великобритания, които превозват военните пратки от Америка, да развяват американски флаг. По този начин германците да бъдат заблудени, за да се избегнат ударите на

техните подводници и торпильори, предвид на официалния неутралитет, деклариран от правителството във Вашингтон. В тази връзка, в средата на февруари 1915 година, силно впечатление на Панаретов правят две остро протестни ноти, връчени от Държавния департамент във Вашингтон едновременно на правителствата в Лондон и Берлин. В първата ясно се заявява, че такива действия съставляват „сериозна и постоянна опасност за живота и корабите на американските граждани“. Съответно, настоява се английското правителство „да забрани подобни действия на английските кораби“. В противен случай Англия ще носи „една част от отговорностите“.

Във втората нота, изпратена на германското правителство в Берлин, американците изразяват несъгласие срещу обявяването на „водите, които заобикалят Великобритания и Ирландия, както и целия пролив – Ламанша...в кръга на германските военни действия“. Поради това всички неприятелски кораби, които плават в тези води, ще „бъдат съкрушени“ от подводниците и торпильорите. Ако в тази обстановка американски кораби бъдат потопени, без те да се проверяват, „за да се установи народността им и ако действително американски кораби пострадат от нападение на германски военни кораби, това ще се счита от американското правителство за враждебно дело, за което германското правителство ще се държи „строго отговорно“ и ще се вземат нужните мерки, за запазване живота и имотите на американците“, се казва категорично във втората нота, чието съдържание Панаретов резюмира в доклада си до София от 12 февруари 1915 година.

На този фон Стефан Панаретов полага големи усилия, за да изясни какво е отношението на управляващите и на общественото мнение в Съединените щати, специално към България, която през първата половина на 1915 година, също все още се придържа официално към позицията на неутралитет. Отлична възможност за това му дава задачата, поставена от правителството на Васил Радославов, да се провери какви са шансовете и на България да сключи един външен заем с американските банки. В хода на сондажите си Панаретов констатира наличието на сериозен интерес сред американските делови среди за развитието на търговските отношения между Съединените щати и България. Доказателство за това той вижда в поканата, отправена му през февруари 1915 година, да посети Ню Йорк, за да произнесе слово пред месечното събрание на „Експортното дружество на американските индустриалци“. Темата на сказката била „Американски търговски възможности в България“. Въпреки проявата на подобен интерес, американските банки изразили официално готовност да отпусне заем

и на България през 1915 година, но само при наличието на твърди гаранции от страна на Великобритания – тоест, на английските банки. Поради това, като обобщава позицията на бакерите в доклада си от 28 януари 1915 година, Панаретов съобщава в София следното: „Всичко което можах да изтръгна от тях беше, че ако Англия гарантира заема, те са готови да се наемат с прокарването му“.

Въз основа на тази информация, още през февруари 1915 година българският пълномощен министър във Вашингтон изяснява на Радославовото правителство същността на американската политика по отношение на България. В споменатия си доклад от 28 януари 1915 година Панаретов я обобщава по следния начин: “Относително България има въобще голямо съчувствие между хората за нас и нашите злочестия, които ни постигнаха след Втората балканска война и всички биха с радост посрещнали удовлетворението на нашите справедливи искания. **Нашата днешна неутралност се одобрява и желание се изказва да можем да избегнем, да влезем във война. Но това се дължи повече на чувства от човеколюбие и опасение от страхоите на войната, отколко на добро разбиране на същинското ни положение. Никой тук не може да ни гарантира, че нашите интереси ще бъдат запазени и нашите искания - напълно удовлетворени, ако си останем неутрални до край.** Твърде много се съмнявам, обобщава в края на доклада си Панаретов, дали С /ъединените/ Щ /ати/ ще могат да ни помогнат в крайното уреждане на Балканския въпрос, ако и да вярвам, че симпатиите им ще бъдат с нас. Струва ми се, че въпросът ще бъде решен в Европа, а не тук. Това е впечатлението, което съм придобил от разговори с политически и правителствени мъже“.

Обобщени в цялост, резултатите от изпълнението на първата част на плана, разработен в легацията към началото на 1915 година, може да се обобщат по следния начин: макар и официално неутрална страна, Съединените щати реално симпатизират на Англия и Франция и дават решаващ принос за тяхната победа с доставката на оръжие, необходимо за армиите на Западния фронт. Държавите от Тройния съюз /Германия, Австро-Унгария и Турция/ не са популярни сред преобладаващата част от американското общество. По отношение на България, в Америка съществува разбиране за тежките неправди, които са нанесени на нейния народ след Междусъюзническата война. Поради това, почти повсеместно се изказват мнения в подкрепа на необходимостта, справедливите български искания да се удовлетворят. Панаретов прави реалистичния извод обаче, че специално

Съединените щати, като неутрална държава няма да имат възможност сами да окажат решаваща помощ на българите при окончателното прокарване на следвоенните граници. Докато България е неутрална обаче, симпатиите проявявани към нейната съдба, създават отлични условия за активизиране на работата, която легацията може да реализира сред българското емигрантско тяло.

Фактите и изводите от подобно естество дават основание на професор Стефан Панаретов да пристъпи към реализацията и на следващата част от своя план, разработен в началото на 1915 година: организирането и реализацията на първата офизциална обиколка на пълномощния министър, из най-големите български емигрантски колонии в САЩ. Тя започва на 10 април 1915 г. и продължава около един месец. В това време той посещава градовете Детройт, Толидо, Чикаго, Гери, Гранит сити, Медисън, Индианаполис и Синсинати, като навсякъде остава по няколко дни. На 6 май 1915 г. пълномощният министър се завръща във Вашингтон и на следващия ден докладва във Външното министерство в София събраните впечатления: "Във всички тези градища бях посрещнат с голяма радост и държах речи пред многобройни събрания", се казва в доклада. „Всички се радваха да видят първия официален представител на Н.В. българския цар и изказаха голямо задоволство от отварянето на българската легация в САЩ. В речите си се постарях да им изложа положението на работите в нашето отечество, да им посоча мъдрото и предосторожно поведение на политиката на нашето правителство в днешните критични времена и да ги насърча и ободря в нашето бъдеще.

Последното беше най-важното, понеже по-голямата част от тези, които ме слушаха бяха македонци, повечето от Костурско, Леринско, Охридско и пр., които с недоумение и в неизвестност гледат на своето бъдеще. **Намерих духа на македонците да е добър и тяхната привързаност към България - голяма. Едничкото им желание е да се видят обединени с България и поставят под нейно управление. Омразата им към днешните владетели на Македония е дълбока...макар че сръбски агитатори се трудят да ги разклатят в убежденията им. Агитация има, обаче отива на халос....** В посещенията, които направих по частни домове и заведения, аз не правих разлика между действителни наши поданици и македонци, а отидох навсякъде, дето ме каниха. В случай на нужда България може да разчита на голямо число ратници и от едните, и от другите".²²

Навсякъде професор Панаретов доказвал необходимостта да се подо-

бри състоянието на организационните структури, от които зависи обществения живот на емиграцията. За да може тя да си създаде повече инструменти, чрез които да бъде полезна в бъдеще и на себе си, и на отечеството при нужда: "Аз не пропусках случай да внуша, че трябва да се образуват (т.е. да се обединят - б.м.) в клубове или дружества в разните градища, да си отворят читалища", допълва Панаретов в доклада си."И по този начин да се обединят и действат заедно. Такива клубове или дружества ще бъдат полезни на легацията като служат за канали на съобщение между нея и българските емигранти и (да) може да упражняват доста силно влияние върху обществото и пресата в разните градища. За жалост, между нашите емигранти има малцина образовани и интелигентни мъже, които да бъдат водители на другите. Огромното болшинство се състои от прости селяни и работници. Но ний ще трябва да работим с такъв материал, какъвто имаме на ръка, (та) когато настанат по-благоприятни времена и можем да работим по-явно и енергично между всички българи като наши поданици, ще организираме нещо по-обширно и поставено на по-здрава основа".²³

Видният деец на българското патриотично емигрантско политическо движение в Северна Америка от междувоенния период – Кирил Чалев, който е присъствал на срещата между Стефан Панаретов и българската колония в гр. Индианаполис, конкретизира по следния начин, напътствената реч на българския пълномощен министър: "Ние го поканихме да дойде в Индианаполис. Да каже нещо. Нашите хора бяха патриоти и искаха да чуят нещо за Македония. Той дойде и беше посрещнат много внимателно. Указаха му голяма чест. Имаше знамена, дойде в залата и каза: "Вие...македонците погрешно е да имате / отделни б.м./ организации като Леринско братство, Костурско братство и други такива братства. Вие казва, трябва да работите за Македония. За българите в Македония – за целия български народ. ...Вие, казва, трябва да се обедините /всички б.м./ и да работите за Македония и македонците. Вие ще можете да пробиете повече път, ако се влеете в една организация. Тогава вие ще сте силни и ще имате по-добри резултати".²⁴

Речта на Стефан Панаретов е публикувана в най-влиятелните американски вестници, издавани в гр. Индианаполис. Цялостният анализ на позициите, които той защитава по време на първата си официална обиколка из Съединените щати, може да се обобщи по следния начин: българската емиграция трябва да се възползва от благоприятната обстановка, съществуваща в Щатите по отношение на България и българите. Тя позволява отломката от българското национално тяло в Северна Америка да се изя-

вява в рамките на една обща, патриотична политическа организация. А тя да насочи своите сили към подпомагане на усилията за националното обединение на българите. Това ще стане, ако емигрантската организация има единна цел, която се преследва с общи действия. Така, без официално да споменава името на БМНС, Панаретов на практика дава солидна подкрепа на неговата дейност.

Изворите свидетелстват, че на практика на Панаретов не се е налагало дълго да чака “по-благоприятни времена”, за да види резултатите от активизиране на политиката, реализирана от страна на българската емиграция. Първата му обиколка дава тласък за ново раздвижване в дейността на БМНС. По случай двегодишнината от Одринската епопея, сътворена от Втора българска армия през 1913 година, ЦК на съюза най-напред организира панихида в памет на загиналите емигранти. Тези, които се завръщат от САЩ в България и падат геройски по бойните полета в двете балкански войни. За целта, на 1 март 1915 година, не местната църковна организация, а настоятелството на местния патриотичен комитет в гр. Стилтън, Пенсилвания отправя покана към българите в САЩ, в която се казва: “Настоятелството на тукашната МБНОрганизация поканва господата членовете на същата организация и всички българи из Македония и Царството, да присъстват на ПАНАХИДА за упокоение душите на доброволците от Стилтън и цяла Америка, убити в двете балкански войни и всички герои, убити за освобождението на Македония, която ще стане в тукашната българска православна църква „Св. Благовещение“ на 7 март – неделя, след църковната служба“.

Поканата е отправена чрез специална бланка, издадена в Чикаго в печатницата на в. „Свобода“, орган на БМНС. Това е отбелязано изрично най-долу върху листа. Подобно обстоятелство доказва, че инициативата изцяло е била съгласувана с ЦК на БМНС и е проведена с негово съгласие. Обявлението прилича на некролог, като в горната част на листа са поместени образите на Гоце Делчев и Дамян Груев, а между тях е разположено развято знаме, върху което личи разярен лъв. Най-отдолу, вдясно, поканата е заверена с печата на местния комитет на БМНС в гр. Стилтън, Пенсилвания.²⁵

На практика с тази инициатива е поставено началото на една качествено нова традиция в дотогавашната история на българската емиграция в Северна Америка: редовно да се чества паметта на героите, които самата емиграция вече е излъчила из своите среди, чрез доброволците, взели участие в двете балкански войни през 1912 – 1913 година. Те дават живота си за

освобождението на Македония и нейното обединение със свободна България. Панахидите ще се провеждат всяка година на 13 март – денят в който е превзета Одринската крепост. Така БМНС започва да стимулира по нов и силно въздействащ начин патриотизма на емиграцията. Една тенденция, която става особено актуална при проявената нова решимост на българите в Северна Америка, през зимата на 1915 година, да участват в един военен реванш с Гърция и Сърбия. В случай, че България обяви мобилизация на своята армия. Въпреки, че приблизително половината от българите в Съединените щати са родени в Македония и поради това не са военноотчетни лица, които са задължени да се върнат обезателно при обявяване на военната мобилизация.

Инициативата на ЦК на БМНС, във връзка с годишнината от Одринската епопея, подтиква колониите, в които вече съществуват български православни черкви, да се направят за пръв път организирано панихиди за падналите герои в балканските войни. Тази колективна акция сплотява още повече духовете и дава нов импулс за активизирането на диаспората. Голямата българска колония в град Индианаполис например, тогава решава също да си построи своя черква. Защото там съществували една гръцка и една „влашка“ православни черкви. Поради липсата на свой храм, към 600-те българи в Индианаполис се черкували в двета чужди черкви. В гръцката обаче, започнал да се чувства полъхът на антибългарската пропаганда, разгърнатата в Северна Америка след Междусъюзническата война. Поради това, до края на април 1915 г. Инициативен комитет в Индианаполис успява да събере нужната сума и на ул. „Блакфорд“, №226 в Индианаполис е закупено празно място. През юни, по молба на колонията, Стефан Панаретов информира Св. Синод в София, че е необходимо да се уреди и въпросът за свещеник в Индианаполис. Междувременно, през това време Давид Наков успява да пристигне в Съединените щати. Той се явява в гр. Стилтън, за където го е изпратил Св. Синод в София и поема работата в черквата „Св. Благовещение“. При това положение, отново с ходатайството на Стефан Панаретов, Синодът в София назначава освободения свещеник от Стилтън - Никола Павлов за титуляр на бъдещия храм в град Индианаполис, щат Индиана.

Получил благословията на върховната църковна управа в София, Никола Павлов веднага се залавя здраво за работа. За по-малко от месец той обикаля всички големи американски градове в Индиана, Илиноис, Охайо, Ню Йорк, Пенсилвания и Мичиган, където има големи български колонии. Така са събрани дарения от българи в размер на 9 000 щатски долара. С

тези пари, през юли 1915 г. започва строежа и на черквата “Св. Стефан” в Индианаполис. Благодарение на доброволния труд, положен от българите в града, храмът е издигнат само за половин година. През януари 1916 г. той е осветен официално в присъствието на всички български свещеници в Северна Америка.²⁶

По време на посещението си при българите в гр. Гранит сити, щат Илинойс, Стефан Панаретов е запознат с още един „църковен“ въпрос, свързан с българите в Съединените щати. При полагане основите на „Българската православна мисия в Америка“ през 1908 година, Св.Синод на БПЦ в София изпраща за свещеник в църквата „Св. Троица“ отец Христо Карабашев. Медисън обаче се намира на около 1,5 км. от един друг град - Гранит сити, в който също живее и работи голяма българска емигрантска общност. И там е изградена българска православна черква - „Св.св. Кирил и Методий“. Уговорката в началото била Христо Карабашев да служи и в двата тези храма. Практиката обаче доказала, че, примерно неделните служби, не могат да се провеждат нормално, по едно и също време в двете черкви. Защото, свещеник Карабашев първо служел в „Св. Троица“ в Медисън. Поради това в Гранит сити, службите или закъснявали, или не се провеждали редовно. Освен това, Христо Карабашев се записал студент по медицина във „Вашингтон юнивърсити“ на гр. Сент Луис. Неговите ангажименти - в лекции и по изпити, също започнали да пречат на нормалния църковен живот в енориите на Гранит сити и Медисън. По тези причини българите изразили своето недоволство от тази ситуация и помолили Панаретов да ходатайства пред Св. Синод в София, който да съдейства за нормализацията на обстановката и в двете най-стари и активни български православни черкви в Северна Америка.

За да изясни позицията на легацията по подобни църковни въпроси, на 11 юни 1915 г. Панаретов изпраща специален доклад до правителството в София. В него той съобщава следното: “Възползвам се от случая да ви препоръчам, че ще бъде добре, ако отношенията въобще между легацията и тукашните наши черкви и свещеници се определят точно и ясно от Св. Синод и Министерството /правителството б.м./, тъй щото да знам как да се ръководя, в случай на изникването на разни въпроси, които се касаят до черквите и свещениците, какъвто е случая със свещеник Хр. Карабашев в Медисън”²⁷ Тази информация била важна за пълномощния министър, тъй като в своята дейност той се стреми да не поставя под контрола на легацията черковните настоятелства, чиито върховен началник не е Външното

министерство в София, а Св. Синод на БПЦ.

Значението на яснотата върху политиката на българското правителство и легацията по отношение на емигрантските черкви се увеличавало, предвид на перспективата, в недалечно бъдеще българите в Америка да построят още свои храмове, в които да започнат работа и повече български свещенници. А това означавало църковната проблематика да заема все по-голямо място в живота на емиграцията и политиката на българската царска легация. Освен това Стефан Панаретов прочел в някои български вестници, пристигнали в САЩ, че през зимата на 1915 година, руският владика – Евдоким, на път за Северна Америка, минал и през София. Тогава Св. Синод на БПЦ му разрешил „да надзирава ... българските черкви и свещеници в Америка“. Тъй като българският пълномощен министър нямал никаква официална информация и по този въпрос, той моли да му се даде „нужното осветление върху размера на управление, правата и длъжностите на гореказания владика, неговите отношения спрямо легацията, като не ме лишите от инструкции, по този предмет, които считам за нужни“.²⁸

Обиколката на Стефан Панаретов из най-големите български емигрантски колонии през пролетта на 1915 година и насърчителните речи, които той държи на многолюдните събрания, активизират още повече ЦК на БМНС в САЩ. През август 1915 година ЦК кани в гр. Гери, Индиана да пристигнат делегати от почти всички градове, където съществуват местни структури на съюза. Събират се над 100 българи от царството и Македония. Там те отбелязват изключително тържествено двегодишнината от основаването на БМНС. Накрая, пред сградата на кметството в Гери, е направена голяма снимка на участниците в тържеството. Тя също е разпространена между българите из колониите. По време на това честване е решено: през ноември 1915 г. в гр. Индианополис да се проведе Третият редовен конгрес на БМНС.²⁹

Междувременно, през втората половина на 1915 г. обстановката на Балканите се променя. Правителството на Васил Радославов и цар Фердинанд решават, че освобождението на Македония може да се постигне по-сигурно чрез присъединяването на България към Тройния съюз, начело с Германия. Причините: по време на преговорите държавите от Антантата обещават промяна на границите в българска полза, но само „след войната“, когато се види какъв е реалният принос на България за окончателната победа. Докато Германия заявява, че ако правителството в София подпише договор с Тройния съюз, „веднага“ българско става онова, което българското оръжие

си отвоюва. Без да е изяснен, обаче, основния проблем: какви са гаранциите, че Тройният съюз действително ще бъде окончателният победител в световната война, от когото ще зависи следвоенното устройство на Европа и света. Така или иначе, през октомври 1915 г. Първа и Втора български армии започват настъпление в Сърбия и Македония.

В разгара на най-тежките сражения, водени в Повардарието ЦК на БМНС потвърждава решението си: Третият конгрес на българската емигрантската патриотична организация да се проведе в гр. Индианополис, от 30 ноември до 1 декември 1915 година. Така, при нововъзникналата обстановка, когато войниците на свободна България отново проливат кръвта си за свободата на своите братя в Македония, Третият конгрес на БМНС се превръща в една от най-ярките манифестации на истинските мечти и разбирания, които въодушевяват македонските българи, изразени извън пределите на свободна България. Военновременната обстановка съдейства между делегатите на Третия конгрес да се създаде небивало единомислие. Една седмица преди откриването на конгреса, на 22 ноември 1915 г. в Индианаполис е проведена работна среща. Участниците в нея формулират основните промени, които трябвало да се направят в Устава на БМНС, по време на конгресните заседания. Тази подготвителна дейност позволява да се вземат няколко нови и важни решения, свързани с дейността на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Северна Америка.

Кои са най-съществените? Първо, при наличието вече във Вашингтон на българска легация, ЦК на БМНС отправя покана до проф. Стефан Панаретов да присъства като гост на конгреса. Пълномощният министър преценява, че подобна стъпка от негова страна може да се изтълкува превратно в пресата, поради това е решено легацията да бъде представена от секретаря – д-р Г. Пулиев. Така, за пръв път на един общоемигрантски, патриотичен политически форум на българската общност в Северна Америка присъства и официален представител на българската държава. Д-р Пулиев произнася приветствена реч към делегатите на Третия конгрес на БМНС, като в края заявява, че „легацията няма да бъде чужда на всяка помощ, за успеха на делото на Съюза“.³⁰

Второ, въодушевени от това неприкрито ангажиране на легацията с делото на БМНС, делегатите на Третия конгрес решават единодушно, пълномощният министър на България във Вашингтон – проф. Стефан Панаретов да бъде обявен за почетен председател на съюза. Идеята е, по този начин да се издигне авторитетът на патриотичната организация и да се придаде

по-голямо значение на нейната дейност. В тази връзка, председателстваният заседанието, проведено на 30 ноември – Коста Пеев изпраща следната телерама до Панаретов: “Конференцията на Българския Народен Съюз в Индианаполис ви прокламира почетен председател на Съюза. К. Пеев – председател”.

Трето, още от текста на телеграма е видно и третото решение: делегатите променят наименованието на съюза. Първоначалният вариант - „Балгаромакедонски народен съюз“ е коригиран в „Български народен съюз“ / БНС/. Длъжностите на секретаря и касиера на ЦК са обединени в една – секретар-касиерска. В подробен доклад, изпратен от Л. Шишков и Ж. Банев, на Панаретов е обяснено, че тази промяна се е наложила поради **„развитието на събитията в Европа и на Балканите – от обявяването на общоевропейската война и досега“**.³¹ Тоест, с абривиатурата „БНС“ българите от свободното царство и от Македония дават да се разбере недвусмислено, че в дните, когато българската армия пролива кръвта си отново, за освобождението на Македония от сръбска и гръцка влат, емигрантите застават под едно знаме – българското. Независимо от това, кой в коя част на народното землище е роден.

Четвъртото решение на конгреса в Индианаполис е свързано с главната стратегическа цел, в името на която БНС води своята борба. По този въпрос в споменатия доклад е казано дословно, че „старата двойственост“ на стратегията, възприета през есента на 1913 г. – борба за автономия и обединението на българския народ е изоставена. Идеята за автономия е преценена като изживяла времето си и е наложена само стратегията за националното обединение на всички българи. Поради „най-новите събития на Балканите“, които според авторите на споменатия доклад **„очертаха пълното обединение на българския народ / като реалност б.м./ и ако даже настъпи нова криза, по пътя на нашето обединение, то целокупния български народ, без да се означава къде живее той - свободна България или поробена Македония, заедно ще се бори. В измената на нашата политическа цел всички делегати виждат един прогрес – достойно разбиране на времето, що създаде тая измена /т.е. промяна б.м./“**, завършва доклада на Л. Шишков и Ж. Банев до Панаретов.³²

Петото важно решение на Индианаполския конгрес на БНС е свързано с „благотворителността“. Тоест – БНС се ангажира, да продължи да оказва активна морална и материална подкрепа на своите членове в случай на нужда – болест, трудова злополука и дори при безработица. В тази връзка

Ж. Банев докладва на Панаретов: „С това съюза цели да отговори на всички нещастия, които биха постигнали членовете и като начало на „по-съвременни икономически организации“, каквито другите народи ги имат.“³³ Не би било пресилено, ако тук се възприеме тезата, че в случая БНС си поставя за задача, изпълнението на функции, които са характерни за синдикатите в една индустриална държава, но базирани на национален принцип.

Шестото ново решение на конгреса в Индианаполис от края на ноември 1915 година е свързано с промени в организацията и пропагандата на съюза. За целта, е взето решение от началото на 1916 година, печатният орган на съюза - в. „Свобода“ да се издава не два пъти седмично, а всеки ден. А още в хода на заседанията е приет и редактирания и усъвършенстван устава на БНС. Така, че той да отрази новите решения на конгреса и да позволи на БНС да изпълнява новите си, по-сериозни и мащабни ангажименти.³⁴

По този начин българската патриотична емиграция в САЩ демонстрира своята пълна солидарност и подкрепя усилията на свободните си братя, за едно радикално разрешение на македонския въпрос. За пръв път в своята история, организираната българска патриотична емиграция в САЩ пренебрегва всички условности на дипломацията и избира за „почетен председател“ на своята родолюбива организация пълномощния министър на България във Вашингтон. Този жест към Стефан Панаретов е израз на уважение за активната работа, разгърната от него за сплотяване на емиграцията и активизирането на българския патриотичен политически фронт. В същото време обаче, той е и нова ярка демонстрация за готовността на БНС да работи в най-тясно съдействие (и даже под идейното ръководство) на легацията, в подкрепа на българската национална кауза.³⁵

Стефан Панаретов следи отблизо подготовката и хода на Третия конгрес на БМНС. Нещо повече, той подкрепя най-дейно работата на делегатите. Както се каза по-горе, при откриването на заседанията в Индианаполис като гост на конгреса пристига негов специален пратеник - първият секретар на легацията - д-р Христо Пулиев. В обширното си приветствие към делегатите той заявява ясно и недвусмислено, че „легацията няма да бъде чужда на всякаква помощ за успеха на делото, подето от съюза“.³⁶ Когато Панаретов е избран за почетен председател на БМНС, секретарят на заседанията К. Пеев уведомява пълномощния министър със специална телеграма. А през декември 1915 г. Жеко Банев и Лазар Шишков - председател и секретар на ЦК на БМНС, изпращат в легацията подробен доклад за цялостната работа на Третия конгрес /така както се полага да бъде запознат

почетния председател на БНС/.

Всички документи в архива на Стефан Панаретов показват, че пълномощният министър е приел с благодарност високата чест, която емиграцията му оказва. Така той постига напълно и третата задача, с която тръгва от София: за една година е постигнато пълно единомислие и организационно сплотяване на българското емигрантско тяло около легацията. Независимо от това, в коя част на народното землище са родени и израснали отделните българи – в свободното Царство или в поробена Македония. С успех завършват усилията за пълно сглобяване на всички съществени елементи, формиращи българския емигрантски патриотичен политически фронт в Съединените щати. От ноември 1915 г. до ноември 1918 г. той отбелязва апогея в своите изяви и следващите ги успехи. НО! Българите в английския доминион Канада са принудени в по-голяма степен да се съобразяват с политиката на официален Лондон. Поради това между 1915 и 1919 година БНС реално се лишава от подкрепата на емигрантските организации в Торонто. Активно работят предимно неговите структури в Съединените щати.

* * *

Тезата, че дейността на професор Стефан Панаретов издига на качествено ново ниво възможностите на пробългарското лоби в Съединените щати през годините на Първата световна война, се доказва убедително преди всичко от успехите, които то успява да реализира. Тук за илюстрация ще бъдат резюмирани само най-важните от тях.

През зимата на 1914-1915 г. правителството на Васил Радославов все още се нуждае от средства за довъръжаване на армията. За целта се водят преговори с финансови институции в Германия. С две поредни телеграми от декември 1914 г. премиерът възлага на Стефан Панаретов да проучи условията и на американската финансова борса, та евентуално България от там да получи сума от 100 милиона долара. Пълномощният министър се ангажира веднага с придвижването на проблема. След един месец той докладва в София, че американските банки са му отговорили утвърдително, стига "Англия да гарантира заема. Те са готови да се наемат с прокарването му на борсата",³⁷ съобщава Панаретов в доклад до Радославов. За това, какъв успех е постигнат в този случай във Вашингтон, може да се съди от следния факт: в същото това време германското правителство също полага усилия да получи заем от Съединените щати. Отговорът, който се давал

на немците обаче е, че “големите банки, които обикновено се занимават с правенето на заеми, не рачат (т.е. не искат - б.м.) да участват в лансирането на германски заем”.³⁸

Влизането на България в Първата световна война провокира в началото заплашителни признаци за пораждаща се нова, антибългарска враждебност сред определени проантантски среди в американското обществено мнение. Главно поради неутралната позиция, заемана все още от САЩ към бушуващата война в Европа. Благодарение на активната дейност, разгърнатата от легацията обаче, ситуацията е овладяна бързо. До края на Първата световна война в Съединените щати не се формира трайна, враждебна антибългарска вълна: нито сред общественото мнение, нито сред управляващите във Вашингтон! В доклади до Външното министерство Панаретов описва периодично своята работа за печелене на приятели и за разсейване на недружелюбните настроения чрез медиите. В доклада си от 7 ноември 1916 г. например, той пише следното: “Специално до нас и нашата политика, приятно ми е да ви кажа, че общественото мнение не е враждебно настроено против нас, ако и нашето съюзничество с централните сили и да не беше въобще по угодата му. От самото влизане на България във войната, трудил съм се направо и отстрани да разясня подбужданията на нашето правителство и оправдая поведението му и сполуката ми в това отношение е задоволителна. Тонът на пресата спрямо нас не е тъй язвителен и враждебен, както можеше да се очаква, защото колчем видя нещо противно или лъжовно за нас, не се забавям да го разясня или опровергая”.³⁹

Благодарение умелите действия на пробългарски настроените фактори в Съединените щати през годините на Първата световна война, в Америка е проведена най-мощната и успешна акция зад граница, за събиране на средства в помощ на армията, червения кръст, вдовиците и сираците в България. Този успех става възможен в резултат на единодействието между легацията и българската емиграция. На 14 ноември 1915 г. в Ню Йорк е основан “Български спомагателен комитет” с председател Васил Попстефанов. В рамките на първата година той успява да събере само 900 долара. Затова, по предложение на българската колония в Ню Йорк, на 30 октомври 1916 г. за почетен председател на този комитет е избран Стефан Панаретов. Под неговото ръководство комитетът активизира рязко дейността си. Панаретов изпраща покани към много видни американски граждани от немски произход, за да подпомогнат българския помощен комитет. Петдесет души от тях приемат предложението и дори се записват за почетни членове на

българската спомоществувателна емигрантска организация. Така, със съдействието на легацията, в помощната акция на емиграцията се ангажира и осем милионната немскоезична диаспора в Съединените щати.

Проведени са три съвместни българо-немски базара за набиране на финансови средства: първият - през април 1916 г. във Филаделфия. От неговите приходи в българската легация са изпратени 15 000 долара. Вторият базар е проведен на Коледа 1916 г., а печалбата, изпратена от него на Панаретов възлиза на 6 000 долара. Третият и най-успешен базар е организиран от 11 до 23 март 1917 г. в знаменитата зала "Медисън Скуеър Гарден" в Ню Йорк. От неговата печалба на Панаретов в легацията са изпратени 36 000 долара. Българският пълномощен министър посещава лично и трите базара, за да привлече с присъствието си повече посетители. Така е събрана сума от над 70 000 долара, която Стефан Панаретов препраща в София на името на царица Елеонора за подпомагане на Червения кръст, вдовиците и сираците на българските войници, загинали за свободата на Македония. През годините на Първата световна война това е най-голямата помощ, изпратена в България отвън, благодарение активността на патриотичния пробългарски политически емигрантски фронт в Съединените щати.⁴⁰

Лобирането в полза на България става още по-належащо през лятото на 1917 г., когато се налага промяна и във формите и средствата на работа. След очертаването на перспективата за провеждане на революция в Русия и оттеглянето на нейната армия от източния фронт срещу Германия, правителството на САЩ решава да се включи във войната на страната на Антантата (април 1917 г.). В рамките на няколко месеца У. Уилсън прекъсва дипломатическите отношения с Германия, Австро-Унгария и Турция. След септември 1917 г. влиятелни, проантантски настроени сенатори във Вашингтон се изказват да бъдат прекъснати дипломатическите отношения и с България. Вестниците също лансират подобни тези. Въпреки това и през трудните есенни месеци на 1917 г. Стефан Панаретов не допуска да бъде лишен от достъп до американския печат. Тогава той дава 15 интервюта, публикува над 25 статии във влиятелни американски вестници, посещава почти всяка седмица новия ръководител на американската дипломация - Лансинг в Държавния департамент. Като при всяка визита му се връчват и „разяснителни меморандуми“ от името на българската легация.

В последна сметка политиката на българския пълномощен министър успява: и ръководителят на американската дипломация, и президентът Уилсън заявяват официално в Сената, че "случаят с България е друг". Пра-

вительството в София се опитва да отстрани тежестите, стоварени върху българския народ през грабителската Междусъюзническа война през 1913 година. В резултат до края на Първата световна война (ноември 1918 г.) България остава единствената държава от блока на Тройния съюз, с която американското правителство запазва официалните си дипломатически отношения непокътнати. /Независимо от факта, че Уилсън скъсва отношенията с Германия, Австро-Унгария и Турция, а американските войници вече се бият срещу германците на Западния фронт в Европа/.³⁴ Свой, не малък принос за съхраняването на дипломатическите отношения, дават и изявите по това време на такива американски приятели на българите, като мис Елена Стоун, Рувим Маркъм, д-р Едуард Хаскел, Алберт Сонинксен, бившият генерален консул в София Доминик Мърфи и др. Тези хора представляват влиятелната "американска съставка" на пробългарското лоби в САЩ до края на Първата световна война.

Съхраняването на официалните дипломатически отношения между София и Вашингтон позволява на БМНС, чрез вестниците "Свобода" и "Народен глас", в продължение на три години да защитава "добрия образ на България" пред американското обществено мнение; да се съберат и изпратят помощи на българските военнопленници, затворени във френски лагери; да се проведе т.нар. акция "Либърти фъндс". В нейния ход, под влияние на легацията, българите в САЩ закупуват "бонове на свободата" на стойност над 1 млн. долара. С тази сума правителството на Уилсън финансира въоръжаването на американската армия. 200 души български емигранти постъпват и като доброволци в дивизиите, командвани от генерал Пършинг. Неколцина българи загиват и като американски войници на Западния фронт.⁴² Цялата тази дейност отново преследва една единствена цел: пробългарското лоби в САЩ да даде конкретен принос за победоносния изход от войната. За да може след това, с конкретни факти на ръка, българският емигрантски патриотичен политически фронт в Съединените щати да настоява американското правителство да защитава българската национална кауза, на евентуалната мирна конференция.

Своеобразен връх в цялостната дейност на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Съединените щати са неговите изяви и постижения в навечерието и по време на Парижката мирна конференция през 1919 г. Само правителството на САЩ разрешава, през декември 1918 г. в Чикаго българската емиграция да проведе своя Четвърти общобългарски емигрантски политически конгрес. В хода на неговата работа между 1 и 6

декември 1918 г. е взето решението да се основе нова патриотична организация. Тя е наречена – „Македоно-български централен комитет в САЩ“ / МБЦК/. За негов председател е избран свещ. Давид Наков. Стъпката е направена в правилната посока. БНС е емигрантска организация, която работи, докато българската армия се сражава като съюзник на Централните сили начело с Германия. След като военните действия са прекратени, на 11 ноември 1918 година, правилно беше старите лидери на българския емигрантски патриотичен политически фронт да се отдръпнат на по-заден план. На предни позиции да излязат други хора, за да се лишат гръцкото и сръбското лоби в Северна Америка от възможността за спекулации, че „бивши съюзници на Германия“, след войната искат подкрепа от победителите в Антантата.

МБЦК разгръща активна организационна и пропагандна дейност в защита на България: конгресът изпраща до миротворците в Париж обширен Мемоар, в който доказва необходимостта великите сили да съдействат за обединението на Македония с България. Единствено правителството на САЩ е убедено от Стефан Панаретов да допусне изпращането и на българска емигрантска делегация във френската столица. За да може тя на място да пледира в защита на българските национални интереси. В нейния състав са включени свещ. Давид Наков – председател на МБЦК и българина Вангел Сугарев, войник в американската армия. Франция, обаче, не дава входна виза на председателя на комитета – свещ. Давид Наков и пътуването не се осъществява. Единствено делегацията на САЩ настоява по време на мирната конференция в Париж да се запазят за България Южна Добруджа, Западна Тракия и Западните покрайнини; само Конгресът на САЩ не признава за справедлив и не ратифицира Ньойския мирен договор; освен всичко друго, правителството на САЩ първо признава официално, че този договор няма бъдеще и дава надежда на българите, че той може да бъде променен по мирен начин, чрез посредничеството на новосъздадената Лига на народите в Швейцария. В тази връзка Стефан Панаретов е резюмирал по следния начин становището на Лансинг, развито в Държавния департамент на 23 ноември 1919 г.: **“Общото му заключение по този въпрос бе следното: разпоредбите на мирния договор с България са незадоволителни и несправедливи, защото са диктувани от страх и омраза. Поради това Америка не е могла да стори повече за България. Тези разпоредби ще трябва да се поправят и повторно разпоредят („реадюстид“, така е в оригинала - б.м.) и това Лансинг вярва, може да се постигне чрез Лигата на народите“.**⁴³

* * *

Анализът на изнесеня фактически материал показва, че с откриването на българската легация във Вашингтон започва нова, по-висока и много важна фаза от историята на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Северна Америка. За пръв път той има ярко изразен координиращ център - пълномощният министър Стефан Панаретов. Той разработва и реализира успешно добра стратегия и тактика. Структурата на организираната българска патриотична емиграция придобива още по-ярко изразен български национален облик, в сравнение с неговата символика след Междусъюзническата война. /Македонобългарският народен съюз е преименуван в Български народен съюз; МБЦК в Чикаго работи активно пред делегациите на Парижката мирна конференция/. В подкрепа на България са спечелени симпатиите на най-важните фактори сред американското обществено мнение и благосклонното отношение на официалната политическа власт във Вашингтон.⁴⁴

Присъединяването на България към Тройния съюз през 1915 година, обаче, до известна степен усложнява вътрешното състояние на БНС и възможностите за успехи на пробългарското лоби в САЩ. Защото специално българската диаспора в Канада е принудена да намали чувствително своята политическа активност, за да не провокира санкции срещу себе си от страна на метрополията – правителството в Лондон. Въпреки това от 1914 до 1919 г. българската политика получава максимално възможното от страна на американското правителство и българската емиграция в Съединените щати, при конкретиката на общата обстановка в света. Българският емигрантски патриотичен политически фронт работи активно, без каквито и да било притеснения от страна на американските власти. Натрупан е нов ценен лобистки опит, а Стефан Панаретов се налага като безспорен доайен на пробългарското лоби, който не жали своите сили и след войната - през 20-те години на ХХ век, за да помага на отечеството си България.

БЕЛЕЖКИ

1. Пантев, А., П., Петков, САЩ и България по време на Първата световна война, С., 1983, с. 20 и сл.
2. Митев, Т. Спонтанният пробългарски лобизъм в САЩ провокиран от Карнегиевата анкета, /1913-1914г./, ВИС, 1997, кн. 3. е 51 и сл.
3. Митев, Тр., Македонобългарският Централен комитет в САЩ /1918-1919/, С.,1992, с. 30 и сл.
4. Тази факторлогия стана известна, след като напоследък се появи един кратък дневник, воден от проф. Стефан Панаретов през 1914г. Той е съхранен в личния архив на Константин Попатанасов, който през 30-те години на ХХ век изпълнява длъжността български генерален консул в Ню Йорк. По-нататък този документ ще се цитира: ЛА – К.Попатанасов, София: Ст. Панаретов от 1914 г., с.2.
5. Митев, Тр., Македонобългарският Централен комитет в САЩ, с. 35.
6. ЛА-К. Попатанасов, София: Ст.Панаретов от Вашингтон до МВНР в София, с. 1.
7. Пак там, с.2.
8. Пак там. Ст. Панаретов от Вашингтон до МВНР. в София от 19 декември 1914г. с.1.
9. Пак там.
10. ЛА.К.Попатанасов-София:А. Bryan to prof. St Panaretov, December, 10 1914 p. 1.
- 11 Ibid, A. Brwan to prof. St. Panaretov, December, 18, 1914 , 1.Благодарение на откритата документация в първия дневник на проф. Ст. Панаретов, воден в САЩ, но съхранен от К.Попатанасов, тук за пръв път в историческата наука стана възможно да се изясни въпроса, как точно са били устантовени официалните дипломатически отношения между България и САЩ.
12. Митев, Тр. Македонобългарският Централен комитет в САЩ /1918-1919/, с.58.
13. Пак там.
14. ЛА- К.Попатанасов – София:/Ст.Панаретов от Вашингтон до МВНР.-София, от 19 декември 1914/, с.2.
15. Пак там, с. 3.
16. Митев, Тр., Македонобългарският Централен комитет..., с.37.
17. ЛА.К.Попатанасов – София: Ст. Панаретов от Вашингтон до МВНР в Со-

- фия,19 декември1914, с.2.
18. Пак там, Ст. Панаретов от Вашингтон до МВНР-София от 9 януари 1915, с.1.
  19. Пак там.
  20. Пак там.
  21. Пак там.
  22. Пак там,с.2.
  23. Пак там. Ст. Панаретов от Вашингтон до МВНР в София, от 7 май 1915, с.1.
  24. Тези сведения са предадени на автора от д-р Иван Гаджев, който е интервюирал лично Кирил Чалев.
  25. Ст. Панаретов от Вашингтон до МВНР в София, от 7 май 1915г.
  26. Пак там, Ст. Панаретов от Вашингтон до МВНР в София, от 7 март 1915г., с.1.
  - 27 Ст. Панаретов от Вашингтон до МВНР в София от 11 юни 1915 г.
  - 28 Пак там.
  29. Юбилеен сборник на в. „Народен глас“-1918 г.,САЩ,1918, с.96.
  30. ЛА-К.Попатанасов- София: Доклад на Л.Шишков и Ж.Банев до Стефан Панаретов от 30 ноември 1915 г.
  31. Пак там.
  32. Пак там.
  33. Пак там.
  34. Пак тазм, с.74.
  35. ЛА-К.Попатанасов – София. Ст. Панаретов от Вашингтон до МВНР в София, от 30 декември 1915 г., с.1.
  36. Пак там:Телеграма №1240 на Н.Пеев до Ст. Панаретов от 30 ноември 1915 г., с. 1.
  37. ЛА-К.Попатанасов – София: Ст. Панаретов от Вашингтон до МВНР в София. /Писмо на Ж. Банев и Л.Шишков до Ст. Панаретов от 30 ноември 1915г. с.1./.
  38. Пак там. Ст. Панаретов от Вашингтон до МВНР в София от 28 януари 1915 г., с. 1.
  39. Пак там. Ст. Панаретов от Вашингтон до МВНР в София от 13 февруари 1915г. с.1.
  40. Пак там. Ст. Панаретов от Вашингтон до МВНР в София от 7 февруари 1916г. с.1.
  41. Юбилеен сборник на в. „Народен глас“, с.65.

42. Митев, Тр., Македонобългарският Централен комитет в САЩ, с.80-81.
43. Пак там, с. 107.
44. ЛА-К.Попатанасов-София: Ст. Панаретов от Вашингтон до МВНР в София от 24 ноември 1919 г. с. 1.

5. МЕМОАРЪТ НА БЪЛГАРСКАТА РОДОЛЮБИВА ЕМИГРАЦИЯ В АМЕРИКА ДО ПАРИЖКАТА МИРНА КОНФЕРЕНЦИЯ ПРЕЗ 1919 ГОДИНА

Принадлежността на всички българи в Америка към източно православно вероизповедание, използването от всички на българския книжовен език, силно развитият патриотизъм на тези хора, плюс наличието на семейства в разпокъсаната след 1913 г. Македония, са основните причини, поради които през второто десетилетие на XX век българите в САЩ гравитират вкупом около политиката, реализирана от споменатия по-горе БНС. А сравнително по-благоприятната позиция, заета от президента на САЩ - У. Уилсън, по българския национален въпрос на Парижката конференция на великите сили¹, определят активната позиция на българите, емигрирали в САЩ по време на преговорите за мир във френската столица.

Преди още да се открие форумът в Париж за установяването на мира, след кратката интензивна подготовка от 1 до 6 декември 1918 г., българите в САЩ се събират в Чикаго на свой конгрес. В неговата работа вземат участие 201 делегати. Присъстват и над 300 души гости – българи и американци. Представени са всички големи колонии, обособили се вече в най-значителните центрове на българската емиграция като Чикаго, Ню Йорк, Детройт, Индианаполис, Форт Уейн, Стилтън, Гранит сити, Медисън и други. Гласувани са и са изпратени две телеграми и една специална резолюция до президента Уилсън.

Основното искане, заложено в тези документи е заимствано от устава на БНС, основан през 1913 година. То се свежда до идеята, американското правителство да се застъпи за справедливото решаване на македонския въпрос по формулата „**обединението на Македония с България**“. На Конгреса е взето решение да се основе нова, българска емигрантска патриотична организация в САЩ, която е наречена „Македонобългарски централен комитет“ (МБЦК) За негов председател е избран активният свещеник Давид Наков. Членовете му започват да следят развоя на мирната конференция и да насочват усилията на емиграцията в САЩ, за да се подпомогне българската национална кауза. За около една година – от ноември 1918 до ноември 1919 г., времето, през което съществува МБЦК, той разгръща значителна дейност за спечелване на симпатии и подкрепа от страна на аме-

риканската общественост. В името на националната кауза са реализирани много инициативи в тази насока. Една от най-значителните между тях е подготовката и изпращането на отделен, официален „Мемоар“ от името на всички българи в САЩ до Парижката мирна конференция.

Текстът на документа е изготвен от членовете на МБЦК, чието седалище е гр. Чикаго, щат Илиноис. Към началото на февруари 1919 г. комитетът изпраща екземпляри на английски и френски език в Париж, до У. Уилсън и делегациите на останалите велики сили. По същото време МБЦК установява връзки и с „Генералния съвет на македонските дружества“ в Берн², Швейцария, и му предоставя допълнително количество екземпляри от мемоара. От писмо на професор Константин Стефанов до МБЦК, от април 1919 година, става ясно, че мемоарът на българите в САЩ е пристигнал в седалището на Генералния съвет и е направил силно впечатление. Така документът получава допълнително разпространение, чрез българския Генерален съвет в Швейцария. На 15 март 1919 г. текстът е публикуван и на български език в Гранит сити, щат Илиноис, от българската издателска фирма „Народен Глас“³. Обнародвана е и отделна брошура на английски език, която е разпространена в американски библиотеки, университети и в различни научни учреждения.

Тук се предлага за публикуване екземпляр от мемоара, който е издаден на български език в гр. Гранит сити. Както ще забележат читателите, една страница от текста липсва. Въпреки това предлаганият важен документ дава основание да се направят няколко съществени предварителни извода.

Първо, той е неоспоримо доказателство за ясното българско национално съзнание, което имат македонците, изселили се в САЩ към началото на ХХ век. Очевидно е също така, че тези хора, родени във Вардарска и Егейска Македония, се вграждат в структурата на съвременната американска нация и започват да се изиявяват там като достойни граждани на страната със съзнанието, че са наследници на българската нация и нейната древна култура. Това важно обстоятелство опровергава теорията на „неомакедонизма“, според която славянското население в Македония не е от български произход. Какъв по-сериозен аргумент за оборване на подобни псевдонаучни тези от факта, че граждани на САЩ, родени в Македония, мнозинството от които са емигрирали зад океана – без преди това някога да са били в България – та тези хора твърдят сами, че са от български произход. И то във и независимо от участието и дори знанието на официална България! Защото МБЦК дейст-

ва на 8000 километра далеч от София, а и военновременната обстановка не позволява все още, през декември 1918 година, да се поддържат активни връзки между българите от двете страни на Атлантика.

На второ място, мемоарът е сериозно доказателство, че до налагането на несправедливия Ньойски мирен договор от 27 ноември 1919 г. македонските българи, преселили се в САЩ, също разглеждат обединението на Македония и България като най-правилен път за разрешаването на македонския въпрос. Налагането на нови политически стратегии по македонския проблем, включително и сред емиграцията, става след влизането в сила на Ньойския диктат, поради новосъздадите се международни условия.

На трето място, историята на МБЦК и неговия Мемоар, изпратен в Париж до великите сили – миротворци през 1919 година, илюстрират важен момент от усилията на американските и канадските граждани от български произход да създадат своя, нова, подчертано родолюбива политическа организация, свързана с националните въпроси на Балканите. Идея, която ще се реализира най-трайно през 1922 г. след създаването на Македонската патриотична политическа организация в САЩ, Канада и Австралия (МПО)⁴.

Специално анализът на текста, съдържащ се в Мемоара, разкрива изключително добрата научна осведоменост на неговите автори за историята, етнографията, дипломацията и интереса на външния свят към Македония. Особено впечатляващо е обяснението, което се дава на великата саможертва, извършена от свободна България в подкрепа на българите, останали под чужда власт. **Нито едно изречение, нито едно твърдение в този изключително важен документ не е плод на измислици или дребнави фалшификации. Тук само и единствено се изброяват безспорни истини. Този факт доказва, че авторите на Мемоара са познавали отлично съдържанието и са разполагали с огромната научна, дипломатическа и пътешественическа информация.** Само така може да се обясни обстоятелството, че се цитират конкретни автори, правят се точни позовавания на мнения по страници в техните издания, като преводът е направен професионално. **Така, че този мемоар е безспорно доказателство и за високия морал, и за професионалната перфектност, с които българите по принцип /и конкретно емиграцията в Северна Америка/ защитават националните интереси на своята родина.** За разлика от фалшификациите, с които точно тогава работят най-активно прогръцкото и просръбското лоби – и в Европа, и в Америка.

Документът се публикува без промени и съкращения. Правописът е осъвременен, като са запазени стилните особености на текста.

* * *

ДО ПРЕЗИДЕНТА НА СЪЕДИНЕНИТЕ ДЪРЖАВИ
И ДО ПРАВИТЕЛСТВАТА НА СЪЮЗНИЧЕСКИТЕ
И НЕУТРАЛНИ ДЪРЖАВИ В ЕВРОПА И ТЕХНИТЕ ПРЕДСТАВИТЕЛИ
НА МИРОВАТА КОНФЕРЕНЦИЯ В ПАРИЖ, ФРАНЦИЯ

В допълнение на поднесената вече резолюция, взета от конгреса на българите от Македония, държан от 1 до 6 декември 1918 година в Чикаго, Илинойс, която бе протелеграфирана до президента на Съединените щати в Париж и в подкрепа на справедливите и законни искания, изложени в нея, Македонобългарският централен комитет със седалище Чикаго сче за свой свещен дълг да излезе с настоящия мемоар, който съдържа факти и доказателства за правотата в исканията на българите от Македония, изразяващи се за свободата на Македония и обединението на българския народ.

Комитетът не се съмнява, че тези факти ще послужат доста много за осветление на просветеното обществено мнение тук и в Европа и ще подпомогнат делегатите на мирната конференция за едно справедливо разрешение на македонския въпрос. Излизането ни с мемоар се наложи двойно повече и от печалното обстоятелство, че когато всички потиснати и поробени народи ще имат своите пратеници в Париж, за да следят отблизо хода на мирните преговори и да представят исканията на своите народи пред делегатите на Мирната конференция, ние, българите от Македония, изглежда, че ще бъдем лишени от това право® и то не по наша вина, а само от една игра на случая. Комитетът знае още, че нашият мемоар не ще бъде добре оценен може би от мнозина поради обстоятелството, че в случая с нашите искания се явяваме като защитници на каузата на една страна, която по сложеното мнение на хората, непосветени в същинското положение на нещата, заслужава наказание. **Но затуй желаем да подчертаем туй важно обстоятелство, че причината, щото малката и демократична България, която в близкото минало се е радвала на симпатиите и поддръжката на всички демократични страни, да изгуби това доверие, сме ние, българите от Македония и нашите страдания под чуждо владение.** Това бяха нашите кръвни връзки с България, която в един момент на отказ да бъде

чут нейният дълбок справедлив глас на застъпничество за еднокръвните й братя от Македония, водена само от чувства на високо себеотрицание отиде на страната на Германия. Тя никога не е била популярна между българите, които винаги са гледали на нея като изразителка на грубата сила и юмрученото право и по такъв начин изложи себе си на нечут риск и обществено порицание, в случая несправедливо. Не е справедливо казваме, защото то произтича от един дълг да помогнеш на близкия, на брата си.

Кой би посмял например да порицае поведението на Франция да се жертвува за свободата на Елзас и Лотарингия, Италия за Иридента и пр. На [свой] ред ще напомним за постъпката и самопожертвуването на Англия, която, за да помогне на малката Белгия, изложи вековното си съществуване на риск като се хвърли с цялата си мощ и сила в ужасната война. Ние, българите от Македония, които сме създатели на една мартирология⁵ от половин-вековната ни борба срещу Турция за свобода, издигаме гласа си за обединението на българския народ в името на великия принцип за обединението на нациите, който от 17-ия век насам е топил Европа в кърви и така тържествено бе прокламиран от президента на Съединените държави в Америка. Този принцип, който бе ръководното начало на току-що свършилата велика война и в името на който се събира Конференцията на мира.

Причината за влизането на България във войната се корени в позорния Букурещки договор от 1913 г., който разпокъса нашата родна страна, въпреки наличността на всички факти [и] съществуващи договори. Причината бе в ужасното положение на нашата страна, която според Карнегиевата анкета бе се обърнала на същински ад. Там училищата бяха закрити, учители и свещеници избити и обесени; там всичко по-святно бе унищожено, хората бяха заставени да си изменят окончателно имената. Те не бяха допуснати да пеят народните си песни и бяха заставени да се отрекат от своите разбирания и обичаи и да не се срещат даже помежду си; там ужасите бяха стигнали до такава степен, щото да се забрави вековната забрава между българи и турци, които на много места мълком се бяха разбрали и устроили в тайни комитети против угнетените⁶. И след всичко туй би се извършило една вопиюща неправда върху нас, българите из Македония, ако за да се накаже официална България, бъдем разпокъсани и разделени между околните държави. Не се съмняваме, както делегатите в конференцията, както и добре осведомените и просветени кръгове ще направят в случая разлика между чистите идеали на българския народ и скритите планове и намерения на отговорни фактори и българската корона, която в много случаи е търгувала с идеалите на народа.

Ние не можем в тоя случай да не издигнем гласа си на протест срещу всички сделки на короната и на онази официална България, извършени при сключването на Сръбско-българския договор с признаването на Скопския дистрикт⁷ като „спорна зона“ – този дистрикт, където българското национално съзнание е най-силно и където българският елемент е най-компактен.

Ние искаме обаче да подчертаем, че главното зло произтича от по-дълбоки причини. Империалистическа Германия с двойната австро-унгарска монархия и бюрократичната Русия са главните виновници, за да има вечна аномалия на Балканите. След 1885 г. да се отвлече вниманието на Сърбия от сърбите в Австро-Унгария, бюрокрацията в последната, с подкупи и ордени, изкуствено създаде между силните в Белград течение за завладяването на Македония, но после се поддържаше напълно от Русия. След като тя се убеди, че българският народ не може да ѝ служи като мост за постигане на нейните цели. Гърция, водена от великите идеи за възсъздаването на Византийската империя, подхранвана от Германия, винаги е искала да няма разбирателство между народите. В това именно смешение на нещата се съзираше често пъти едно мълчаливо разбиране на реакционните сили във вреда [на] чистите интереси на народите на Балканите.

Не, ние за момент не можем да помислим, че настоящата мирова конференция ще извърши капиталната грешка на Берлинския конгрес, след като така тържествено заявява, че правото ще да нанесе окончателна победа над грубата сила и тайната дипломация отстъпва място на явните народни разбирания и добри отношения за благото на самите народи.

Ние апелираме към президента на Съединените държави, американските делегати в мировата конференция, председателя на Френската република, първите министри на Великобритания и Италия и към всички делегати в конференцията, щото, като вземат в съображение долуизброените факти, да се застъпят за справедливата ни кауза и разрешат правилно македонския въпрос, върху базата на принципите на националностите. Комитетът не вярва, че великият американски народ ще затвори ушите си пред една дълбока справедлива просба, че Франция, огнището и вплотителят на цивилизацията и свободата, не ще очерни своето славно и велико минало като издигне глас за свободата на българина от Македония, а Англия ще си закрие очите пред правдата и ще измени на традицията си да помага на онеправданите народи.

Ние искаме твърдо да вярваме, че делегатите на мирната конференция,

проникнати и въодушевявани от човешкия дълг, който не търпи окови, оня дълг, който дава вдъхновение на поети, художници и творци, ще се издигнат по-високо от дребните сделки и без оглед, че може да не задоволят безпредметните аспирации на някои страни, ще се поставят срещу правдата, да се кошуства с човешките права на нашия народ.

Може би някои заинтересовани страни ще се постараят да оспорят българската националност на славяните от Македония. Но ние на туй тяхно твърдение, вѣн от мненията на най-видни пътешественици, които по-долу изброяваме, ще противопоставим **идеята за един плебисцит, извършен под контрола на някои от великите сили, като предварително се премахне от там всяко външно насилие и влияние и се даде възможност на всички прокудени българи от Македония да се завърнат в огнищата си.**

Не се ли извърши това наше скромно и справедливо предложение, а се разреши македонският въпрос на едро и без да се държи сметка за чувствата на местното население, което не иска нищо друго освен елементарни условия за свободен политически и икономически живот – обстоятелство, което ще възмогне твърде много за закрепването и демократизирането на Балканите и ще послужи за премахване на бъдещи смутове и възможни войни, то нека се знае, че историята един ден ще отбележи, че и в ХХ-ия век, след великата война, още са останали народи потиснати и онеправдани.

ГЕОГРАФИЯ

Коя е Македония и кои са нейните граници? Според всички географи, етнографи и филолози Македония и онази част от Балкана, която лежи в центъра на полуострова и граничи на север с Шар планина, върви по върховете на Кораб планина и р. Дрина, слиза до западните брегове на Охридското езеро, обхваща Преспа, Костурско, Корчанско, слиза до р. Бистрица и от нейното устие върви по бреговете на Бяло море до устието на р. Места, отива до нейното течение, достига Доспатските гори, Рила и Осогова планина, достига до сръбската граница и оттам покрай р. Българска Морава допира до Качанишкия проход. Тя е много ясно очертана в картата на Санстефанска България и в оная, съставена в Цариградската конференция в 1876 г. Тя включва в себе си градовете: Крива паланка, Кратово, Прешово, Куманово, Скопие, Тетово, Дебър, Гостивар, Охрид със Струга, Ресен, Преспа, Битоля, Лерин, Костур, Воден, Енидже Вардар, Солун, Серес, Драма, Кавала, Невро-

коп, Разлог, Мелник, Горна Джумая, Малашево, Кочани, Щип, Велес, Прилеп, Гевгелия, Тиквеш, Кичево, Дойран и Кукуш.

Македония заема едно пространство от 50 000 кв. км с население 2 000 000, от което 1 200 000 са българи и живеят в македонските части на Солунски, Битолски и Скопски вилает (турско разпределение), а останалите са турци, евреи, куцовласи, гърци, албанци и цигани.

ИСТОРИЯ

Македония е била и продължава да е огнището на българската книжнина и народно съзнание от най-старо време. В Македония, а именно в Солун, са се родили двамата братя св. [св.] Кирил и Методий, които дадоха азбуката не само на българите, но и на целия славянски род. Градовете Охрид и Прилеп са бивали столици на старите български царства през 9-ия, 10-ия и 13-ия векове.

Охрид бе средище на българската архиепископия, основана от св. Климент Охридски през /периода б.м./ 916-1767 и призната от Цариградската патриаршия. Там е роден известният българския учител Пърличев⁸. В Македония се е родил Паисий Хилендарски, който в 1762 г. издаде първата българска история на новото пробуждане на българина, който след идването на турците на Балканите бе попаднал под гръцко духовно робство и бе каран насила да се моли на гръцки.

В Солун, Македония, бе основана първата българска печатница в 1839 г. от архимандрит Теодосий, родом от гр. Дойран. В Тетово (Калканделен), при полите на Шар планина се е родил Кирил Пейчинович, който в 1848 г. писа българската книга „Огледало“. В Струга, на Охридското езеро, са родени братята Миладинови, които през 1861 г. издадоха книгата „Български песни и умотворения“. Във Велес е открито българско училище в 1839 г. Там са се родили Райко Жинзифов и Костадин Джинот.

В 1848 г. са били открити български училища в Скопие, Щип, Прилеп, Охрид и др. Неофит Рилски, 1739 г., последователят на Паисий Хилендарски и достоен ученик на Димитрия Зографа, из Велес отличен проповедник и училищен писател, е роден в с. Баня, Разложко. В 1869 г. се открива в Щип първото българско педагогическо училище в цяла Турция, каквото нямало дори и в свободна Сърбия, каквото от завист гърците са отворили след две години в Солун. Директорът му Йосиф Ковачев пръв заменил ланкарстер-

ската метода с нагледната. В това училище е имало ученици от цялата Балканска област, населена с българи. Някои от тия училища са били посетени лично от г[оспожи]ците Ирби и Макензик. Проф. Григорович изброява в 1848 година 9 български училища в Македония. В 1860 г. почти във всички градове и по-големи села в Македония са били открити български училища. В 1858-[185]9 г. българите от Македония, заедно с онези от Мизия и Тракия направиха формални искания пред Гръцката патриаршия, за да им изпрати български владици и свещеници, които да им четат и проповядват на български език, тъй като народът не разбира гръцки и се молеха да се признае българската църква като едно цяло.

Скопие, Велес, Кукуш и Охрид бяха изпратили и свои делегати в Цариград, за да работят отначало пред Гръцката патриаршия, а отсетне пред турското правителство, за да се сдобият със своя национална църква. В тази борба някои от българите, за да се спасят от гоненията на гръцките владици, които имаха поддръжката на турската власт, бидоха принудени да признаят властта на Римския папа и по такъв начин да бъдат протектирани от консулите на Франция. И всичкото било, само за да могат да четат и да пишат на български. Това са градовете Дойран и Кукуш, където и до сега има остатъци от Унията⁹.

Формални заявления за отцепване от гръцката църква и присъединяване към Българската Екзархия в 1870 г., след учредяването на последната, бяха направени от епархиите в Македония. В 1873 г., следната година след избирането на първия български екзарх, беше изпратен пръв български митрополит във Велес. През 1874 г. беше извършено от турското правителство едно преброяване на християнското население в Скопие и Охрид. И след като бе установено, че две трети от него са българи, и двата града се сдобиха с български владици. След избухването на Руско-турската война през 1877 г. тези трима владици бяха отстранени от епархиите им, тъй като турското правителство се боеше от българите и едва след дълги борби в 1890 г. и по-сетне градовете Скопие, Охрид, Велес, Неврокоп, Битоля, Дебър и Струмица се сдобиха наново със свои родни владици.

През есента на 1878 г., когато българският народ узна за разпокъсването на Сан Стефанска България от Берлинския конгрес, народният гняв се изрази в едно въстание покрай р. Струма и Вардар, което биде потушено с огън и меч. По-късно през 1880 г. такъв бунт под името „Охридско съзаклатие“ става около Охридското езеро, който обхвана Битолския санджак и коствава скъпи жертви на българина.

Българинът в Македония, отчаян и сплашен от поведението на официална Европа след Берлинския конгрес, се предава изключително на просвета, чакайки да се изпълни обещанието на великите сили за въвеждането на реформи в Македония, една от точките на Берлинския договор. По-късно, убеден в неискреността на европейските кабинети, той започва да се бунтува и в 1895 г. се даде първият знак – протест на настъбралото се възмущение – четническото движение в Паланечко, Кратовско и Кочанско. Наскоро след това цялата страна беше се покрила с революционни комитети, които имаха поставено на знамето си девиза „Автономията на Македония“. В тези комитети влизаха много аромъни и доста турци, които виждаха края на изродената Турция. Основателите на тези организации бяха изключително македонски българи като Трайко Китанчев, Дамян Груев, Гоце Делчев, Пере Тошев, Петър п. Арсов и др.

През 1897 г. избухна Виношката афера, която обхвана целия Скопски санджак и хвърли в ужас цялото население. Скопският валия Хафъз паша и началникът на полицията – Дервиш ефенди, бяха турските чиновници, които имаха пълна свобода да затварят, мъчат и убиват съвестните българи. Народният плач и ужас бе привлякъл вниманието тогава на австрийската и руската легация в Цариград, които впоследствие изпратиха свои представители в лицето на първия драгоман на руската легация и австрийския консул Манделщайн и Пара, да проучат зверствата на турските власти.

Туй положение трая до обявяването на турската конституция¹⁰, през което време българите се устроиха в политическа партия „Конституционни клубове“ със седалище Солун, където се държахме два конгреса и се издаваше партийният вестник „Право“, когато никакви сръбски и гръцки оформявания в политически партии нямаше – факт, който ясно говори за липса на сърби и гръци в Македония. В турския парламент 1908-1912 г. християните от Македония, въпреки узурпирането правата на българите от турците, бяха представени само от българи – такива гръци имаше само от Епир и Мала Азия, а сърби само в Стара Сърбия, горната част на Скопския вилает.

Не много късно след конституцията, която се компрометира от самото начало, турските власти започват своята стара песен: обезоръжавания, побои, измъчвания, убийства и кланета на българския народ бяха неща обикновени. В 1910 година, юли – декември, цялата македонска област беше хвърлена в един истински пожар. Нямаше град или село, където да няма насилия, арести, безчестия и убийства, и то само на българи, когато за никакви зулуми над сърби и гръци не се чуваше.

През първата половина на 1912 г. станаха ужасните кланета в Кочани и Щип, които изпълниха докрай страшната мартирология на Македония и ускориха Балканската война. В 1912 г., преди започване на Балканската война, българите в Македония имаха 13 средни училища 64 прогимназии, 960 основни училища, 1838 учители и 55 378 учащи се. Епархии с митрополити: Охридска, Пелагонийска (Битолска), Велешка, Скопска, Дебърска, Струмишка и Неврокопска и 7 такива с епархийски наместници – Дойранска, Костурска, Леринска, Воденска, Солунска, Серска и Драмска, с 67 манастира 1058 черкви и 147 параклиса.

Във време на Балканската война, както и във втората Междусъюзническа, в българската армия имаше 15 доброволчески дружини: 1-ва дебърска, 2-ра щипска, 3-а солунска, 4-а битолска, 5-а одринска, 6-а охридска, 7-а кумановска, 8-а костурска, 9-а велешка, 10-а прилепска, 11-а серска, 12-а лозенградска, 13-а кукушка, 14-а воденска и 15-а щипска, броящи повече от 22 354 души, които се отличаваша във войната за свободата на родината със залавянето на известния Явер паша, близо при град Дедеагач и отсетне при Калин камък. В сръбската и гръцката армия нито човек от Македония нямаше. **Тези дружини бяха създадени от бежанци из Македония от турския гнет и повече от 8000 души из между тях бяха из Америка, заминали със специални параходи, със знанието и моралната подкрепа на американското правителство.**

В България една грамадна част от държавниците, офицерите, учителите, търговците и пр. са родени и отрасли в Македония, когато в Гърция и Сърбия не може да се посочи нито един такъв.

Имиграцията тук в Америка из Македония е известна само като българска, нито помен за имигранти сърби или гърци, македонци. Тук има само български църкви за македонските славяни, издигнати и поддържани от самите тях, когато нито една такава на сърби или гърци. Онези, които има, са за гърците от Мала Азия и Епир и сърбите от Австрия. Имигрантите от Македония в тази свободна страна, където няма насилие, са организирани само в български дружества, а никакви сръбски или гръцки такива няма. Когато в конгреса на българите из Македония присъстваха 201 делегати¹¹ от разните части на Съединените щати, във всесръбския конгрес, държан по същото време в Чикаго, нямаше никакви сърби из Македония.

След войната в 1913 г., която беше вследствие нарушаването на Сръбско-българския договор от страна на Сърбия, Македония бе разпната на

кръст в Букурещ и разделена между Сърбия и Гърция, като само една малка част биде дадена на България. Както гърците, така и сърбите се заемат за едно кратко време да унищожат българския елемент и да го претопят. Тук започва една нова и по-ужасна история, отколко бе оная под турците. Изстъпления, побои, затваряне на училища са обикновените ежедневни случки в страната. Те затвориха 1065 училища и кабинетите им унищожиха, библиотеките и архивите изгориха. Сума свещеници и учители избиха, в морето ги издавиха, други обесиха, трети на кръст разпнаха. 1178 учители изгониха от народните училища и 50 000 ученици и ученички ги оставиха да се скитат по улиците. 10 000 българи-македонци четници, младежи и първенци избиха, повече от 150 000 души прокудиха, които намериха подслон в България и Америка.

За три месеца само от 1 януари 1915 г. до 15 април с. г. в Македония бяха извършени само от сърбите следните злодеяния: В Малашевско бяха избити 93 души, бити 360, изнасилени 230 жени, затворени 160 души. В Кочанско убити 7 души, бити 420 души, изнасилени 136 жени, затворени 542 души. В Радовишко бяха убити 85 души, бити повече от 200 души, умрели от побой 12 души и пр. и пр. Безумни стражари и сръбски чиновници бяха господари на положението и вършеха нечути безчинства, вследствие на което стана и известната Валандовска афера, където възмутилите се мирни българи избиха стражарите в селото, което пък предизвика масово клане на местното население. Случката с избиване на новобранците в Щип през есента на 1914 г. в Крагуевац, задето са извикали „Да живее България“. Фактът с декларацията за даване на конституционни свободи на сръбския престолонаследник, направена през декември 1914 г., с която искаше да подкупи българите, за да се бият за Сърбия, говори колко страшно бе положението и мизерията на македонското население под сръбско владение.

В оная част пък на Македония, която бе под гръцки гнет, тоже мрак и тъмнина владееше, но ужасът не взе такива размери по простата причина, че Гърция се намираше в едно изключително положение с обявяването на великата общоевропейска война.

Такова бе положението на Македония, когато избухна и се водеше великата война и по простата причина, че Сърбия беше на страната на съюзниците, никой не искаше да обърне внимание на плача на Македония. Този плач бе причината, щото България, след като бе изчерпила всички легални средства за освобождението на Македония, водена само от чувство на любов към близкия, влезе във войната на страната на Германия.

ДИПЛОМАТИЧЕСКИ АКТОВЕ

Следващите дванадесет дипломатически актове смело говорят, че Македония е българска:

1-ят дипломатически акт е в 1870 г. - основаването на Българската екзархия, в областта на която влиза и цяла Македония. На туй е помогнал и сръбският дипломатически агент в Цариград г[осподи]н Ристич.

2-ят е Цариградската конференция в 1876 г. по повод на българските революционни движения и последвалите ги башибозушки изстъпления и клането над мирното българско население, според която Македония влиза в автономната българска област със седалище София.

3-ият е Санстефанският договор, според който цяла Македония влиза в България и против който Сърбия не протестира.

4-ият е Берлинският договор, в който западните сили, страхувайки се от надмощието на Русия в Балкана, след като разделиха Санстефанска България, признаха българския характер на Македония. Чл. 23 от поменатия договор изрично предписва реформи за македонската област, признавайки я за българска.

5-ят е Мюрщетската програма в 1903 г. Според нея на Македония се дава особено управление след Илинденското въстание.

6-ят е Ревелската среща на английския крал с руския цар в 1908 г. за автономията на Македония като българска област.

7-ят е договорът от 1910 г. между Русия и България, по силата на който първата гарантираше на втората границите на Санстефанска България, включително и Солун.

8-ят е Сръбско-българският съюзен договор в 1912 г., според който почти цяла Македония се признава официално от сърбите за българска.

9-ят е тайният Сръбско-черногорско-гръцки съюзен договор върху базата да се попречи на всяко уголемяване на България.

10-ят е протоколът на петроградската посланишка конференция за Силистра с клаузата му за привилегии на българските поданици от румънско потекло т. е. за куцовласите, които населяват Македония и които по силата на исторически, географски, етнографически, юридически, икономически и стратегически права и международни задължения трябва да бъде само българска собственост.

11-ят е дипломатическият акт за признаването на българската народност в Македония - позорният Букурещки договор в 1913 г., в който се казва

какво турското наследство, а следователно и Македония, не е разделено на принципите на народностите, но въз основа на принципа на своеобразното равновесие.

12-ят е прокламацията на сръбския престолонаследник през зимата на 1914 г., с която се даваха конституционни свободи на българите в Македония, с цел да се накарат те да отидат да се бият за Сърбия, против Австрия [...] ²²

Ламуш ²³ насчита /изчислява/ българите в Македония повече от 1 000 000, които взети заедно с българите от Одринско биха възлезли на 1 500 000. Сръбските пратеници за Македония той справедливо отдава на желанието на Сърбия да излезе на Бялото море, което той счита за уместно, „но това не може да не позволи на безпристрастния наблюдател да признае, че македонските славяни са българи, а не сърби“.

Добре известният французин, познавач на Балканския въпрос Рене Пино в своето съчинение „Европа и Отоманската империя“, Париж, 1919 г., след като привежда различни аргументи, върху които българи, сърби и гърци претендират за Македония и като споменава за книгата на Ламуш, казва следното: „Ние сме наклонни да придаваме по-голяма важност на мнението на европейски офицери, особено френските, които са пропътували навред из своите райони и са имали възможност да разпитват местното население насаме, така също и мнението на лазаристкия монах Сазо, който като председател на Солунската българска католическа семинария е бил обязан да обиколи по-голяма част от Солунския район. Всичките тези свидетели гледат на македонските славяни като на българи. Не трябва да се забравя и това, че до 1878 г. особено на Берлинския конгрес християнското население в Македония се считаше от всички за българско. Самите тия хора се наричаха и днес се наричат „българи“.

В 1861 г. свещеникът Хенри Ф. Тозер посетил Македония и Тесалия. В своите „Изследвания в планините на Турция“, Лондон 1869 г., два тома, той въпреки това, че често говори за различните народности там и описва тяхната история, обичаи, вярвания и пр., нигде не споменава за сърби в Македония. Говорейки относително християните в Охрид, на стр. 186 той казва: „Тези християни са българи чак до планините, които се издигат на запад от Охридското езеро.“

В своите пътешествия от Призрен до Скопие той се спуснал по Шар към Тетово и на стр. 353 казва: „Разпръснатите села из тия места са населени с албанци. Селата из Тетовската котловина са размесени, но от тук надолу

населението е чисто българско.“ В глава 17-а, като описва „Вардарската долина“, той казва, че населението е също така „българско“.

Две англичанки, госпожиците Мюра Макензи и А. П. Ърби пропътували Македония, Босна и Черна Гора в 1863 г. и в 1868 г. напечатали своите впечатления във формата на отделна книга под заглавие „Пътешествия из провинциите на Европейска Турция“. Доколко интересна и ценна е тази книга се вижда от предговора на Гладстона към второто ѝ издание, в който предговор се казва: „Без да имам за цел да омаловажавам трудовете на другите, аз ще кажа, че според моето разбиране нито един дипломат, консул или пътешественик из между нашите сънародници не е направил толкова ценен принос към литературата на този въпрос, какъвто е този на госпожиците Макензи и Ърби – тяхната книга за славянските провинции на Европейска Турция. Под думата „България“ тия госпожици разбират не оная незначителна част от българската земя, която наричат „Турската провинция България“, но всичката онази част на Балканския полуостров, на която живеят българите.“ Те делят България на три части: Северна, между Балкана и Дунава, Централна – между Балкана и Родопите и границите на стара Гърция, т.е. Македония. Солун според тях географически принадлежи на България. Щип, както и „другите градове между Солун и Скопие“ те включват в Македония. За тях градовете Воден, Битоля, Охрид, Прилеп, Велес и респективните им околии са нищо друго освен чисто български градове. Нито в книгата, нито в приложената карта има някакъв помен за сърби в Македония. Това обстоятелство е толкова по-важно, като се има предвид, че и двете тия англичанки са били добре запознати със сърбите и сръбския език. Още по-значителен е фактът, че в 1868 г. сръбският учен и бивш министър в Лондон – Х. Миятович, превел същата тая книга на сръбски език и я напечатал в Белград за сметка на тогавашния княз на Сърбия – Михаил. В своя предговор Миятович хвали госпожиците Макензи и Ърби и ги величае като бележити изследователи на Балкана и сръбските земи, без да изказва каквото и да било недоволство или протест, за гдето те наричат населението от Солун до Охрид, Скопие и Ниш българско, а Македония – „Южна България“.

Госпожа Елоди Лоутон-Миятович, жената на Г. Миятович, в своята „История на Нова Сърбия“, печатана в Лондон, 1872 [г.], като говори за бунта в 1842 г. на нишчани против турското владичество, казва ясно, че това било бунт на българи и български селяни.

Всички английски писатели съвсем игнорират сръбските претенции върху Македония и нигде не говорят, че в Македония има сърби. В „Годиш-

ния регистър“ за 1915 г. (Издание на Лоонгман, Грийн Ко., Лондон) на стр. 252 се казва: „Интересно е да се отбележи тука в свързка с горчивата сръбско-българска кавга за Македония (най-лошия спор от типа Елзас и Лотарингия), че националните проблеми в тази област бидоха разгледани на събранието на Британската асоциация за авансиране на науката през месец септември. Едва ли може да се намери негде по-безпристрастен трибунал за обсъждането на въпроси от този вид. Всички учени и говорители се изказаха в полза на България. Един от тия авторитети – сър Артър Иванс каза, че населението на Македония, с изключение на онова покрай крайбежието на Бялото море, е „изцяло българско“, а професор Елиът Смит, бележитият антрополог, макар и несъгласен със сър Иванс, тоже забеляза, че „България има много повече право на спорната територия, отколкото Сърбия“.

Американските мисионери в своите рапорти от 1874 г. до 1914 г., както са напечатани в „Мисионерския Хералд“ нигде не споменават за сърби в Македония, а говорят само за българи, гърци, албанци, власи и турци. Мнението на тези мисионери като политически незаинтересовани има голямо значение, още повече, че те живеят в страната, и са постоянно в контакт с нейното население и с чийто език са запознати, а не случайни и преходящи пътешественици. Заслужава внимание и това, че Американският борд за християнските мисии в странство обяви, какво поради разделението на България според Берлинския договор на три – България, Източна Румелия и Македония – бившата „Мисия в Европейска Турция“ се преименува в „Мисия за българите“. До 1891 г. работата на мисията в Македония се водеше изключително на български. Едвам в 1892 г. нова работа започва в Албания.

Не са много русите и други славяни, които са имали случая да пътуват из Македония, но всички те са съгласни, че населението там е българско. Професорът по славянска филология в Казанския университет Виктор Григорович, който в 1844 г. обиколи Македония с цел да проучи езика и етнографията на нейното население, казва следното в своята книга „Пътни бележки из Европейска Турция“, печатана през 1848 г.: „Селата между Солун и Енидже-Вардар са населени главно с българи. Ония около Енидже-Вардар, Воден, Лерин, Битоля, както и тия между Битоля и Охрид, са населени изключително с българи, смесени тук-там с куцовласи и турци.“

Друг един русин, историкът В. Макушев, който лично е направил научни изследвания в някои южнославянски земи, населени със сърби, в своята книга „Славяни отвъд Дунава и край Адриатика“, 1867 г., очертава населената от българи територия, която напълно съвпада с оная на Лежана. Относно

сръбската раса той пише: „Границите на сръбската раса, която населява компактно Сърбия, Босна, Турска Кроация, Херцеговина и Черна гора, се простира на юг до реката Бояна в Албания и през долината на Зета до Гусине-Дяково и Призрен, гдето започва линията, която дели сърбите от българите.“

Професор Е. Голубински от Московския университет в своето капитално съчинение „Кратка история на православните българска, сръбска и влашка църкви“, 1871 г., изброява различните митрополити под юрисдикцията на гръцкия патриарх, „на които населението е почти изцяло или отчасти българско“. „Изцяло български“ той счита: Мелник, Струмица, Дойран, Воден, Мъглен, Битоля, Преспа, Охрид, Велес и Скопие. Нигде той не споменава за сърби, а само за власи и гърци, размесени между българите.

Професорите Пипин и Спасович от Петербургския университет в своята „История на славянската литература“, 1879 г., турят българската раса в границите на земите „от Тимок до устието на Дунава от една страна, до Солун и албанската граница от друга – т. е. цялата стара Мизия, Тракия и Македония.“

Професор Т. Д. Флорински от Киевския университет, прочут славянски филолог и историк, като говори за българите в своето съчинение „Славянската раса“ – статиско-етнографски преглед на съвременното славянство, 1907 г., пише следущето: „Българите населяват главно източната част на Балканския полуостров – именно старите Мизия, Тракия и Македония“, които земи съставляват истинската старовремска България – масата от населението на която е българско“.

П. И. Шафарик, прочутият чешки и славянски историк, чиито „Славянски старини“ и до днес е класическо съчинение по древната история на славянството, нарича македонските славяни „българи“. В своята „Славянска етнография“, 1842 г., с придружаващата я етнографска карта той счита населението на Македония българско.

Чекският историк професор К. Иречек в своето съчинение „История на българите“, 1878 г., пише: „Българите населяват древните земи Мизия (България), Тракия и Македония“. След това описва границите на българската земя от Дунава до Тимок на юг от Враня, Шар планина, Костур, Солун, Серес, южните склонове на Родопите до Черно море при Малко Самоково.

Най-убедителното доказателството обаче против сръбските претенции в Македония се намира в това, що самите сърби са мислили и писали относително Македония и нейното население, преди шовинизма да намери почва в сръбските писатели. Вук С. Караджич, основателят на модерната сръбска книжнина на простионародния език и авторът на сегашния сръбски

правопис, в своята „Граматика на сръбския език както се говори от простия народ“, 1874 г., като говори за българския език, казва, че „той се говори от населението на България и Македония“.

Друго едно по-силно потвърждение на факта, че Караджич не е считал диалекта на македонците за сръбски, се намира в неговия сборник от 27 македонски народни песни, 1822 г., който той сам е записал и върху езика на които той изнася характеристиките на българския език и формулира своя възглед за един реформиран български правопис.

Стефан Веркович, роден сърбин, който е живял и пътувал из Македония, събирал народни песни из разни части на страната и изучавал старите паметници, в 1860 г. отпечатал за сметка на Сръбското литературно дружество в Белград 335 песни под название: „Народни песни на македонските българи“. Книгата е печатана в държавната печатница в Белгия и посветена на княгиня Юлия, жена на тогавашния сръбски княз Михаил. Според него границите на земите, населени с българи, са: на север от Солун „българите се простират над Кукуш, Дойран и Петрич до Мелник; оттук върху Демир-Хисар, Серес и Драма до река Места, която дели Тракия от Македония“. На запад от Солун той счита р. Бистрица за естествена граница между Македония и Тесалия или „с други думи между славянските и гръцката земя; до тази река селското население е повече български славяни“.

Двамата братя Миладинови, родом от град Струга, публикували в 1861 г. повече от 650 народни песни под заглавие „Български народни песни“. Книгата била отпечатана в Загреб, столицата на Кроация и е посветена на владиката Щросмайер, прочутия патрон на хърватската литература, който платил разноските по печатането. Песните са събрани из разните части на Македония, именно Кукуш, Струмица, Воден, Костур, Велес, Дебър, Прилеп, Охрид, Струга и Битоля. Като се вземе под внимание, че хърватите са твърде тясно родствени на сърбите по език и кръв, не е ли странно, че в хърватски град, на разноските на хърватски епископ, македонските песни биле печатани като български, без да извика протест от страна на сърбите в Македония?

Ние сме в положение да цитираме из сръбски източници безконечно, но мислим ще е достатъчно в заключение да процитираме следното от органа на сръбските социалисти „Радничке новине“, стр. 162 от Рапорта на Карнегиевата комисия 1913 г.: „Ако освобождението на тази територия (Македония) е фактически вярно, какъв смисъл има тоя изключителен режим там? Ако населението там е сръбско, защо то не се признае за политически равно със сърбите от Сърбия; защо не се приложи на практика параграфа от консти-

туцията, според който всички сърби са равни пред закона? Ако целта на тия войни беше обединението на всички сърби, защо са тия особени закони в Македония? Не показва ли това, че населението там не е сръбско? Не са ли това закони, които само победители налагат над победените? При това това нашата конституция не позволява подобни специални закони.“

Българският калугер Неофит, напечатал в 1835 г. в Крагуевац, в княжеската сръбска печатница, една кратка българска география, точното заглавие на която е „Кратка политическа география за обучение на българската младеж и на разноските на Негово Височество сръбския княз Милош Теодорович Обретеневич, в подарък на учащата се българска младеж и с благословията на Негово Високопреосвещенство Петър, митрополит сръбски“. Сърбинът Димитър Стефанович, горещ защитник на панславянската федерация, във френския си памфлет „Славяните и гърците в Турция“, Париж 1861 година, иска за Сърбия Босна и Нови пазар. Друг сърбин – Владимир Йованович в книгата си „Сърбите и мисията на Сърбия в Източна Европа“ ето как определя „старата Сърбия“: „Под Стара Сърбия се разбира сърбите от Херцеговина, Босна и Метохия.“ Сръбският автор „С. С.“ в брошурата „Източният въпрос и Сърбия“, печатана в Белград, 1870 г., пише „Погрешно е да се мисли, че в Тракия, Румелия и Македония има някакви гърци. Последните съставляват болшинството от населението само в крайбрежните градове на Бяло море, но селското население е чисто българско“. Сръбският писател Веселинович в книжката си „Сърбите в Македония“ не отрича, че даже в 10-я век „славяните в Македония са носили политическо име българи и че земята им била известна под името българска територия“.

Английският майор Уилям М. Лийк, Едуард Спенсер, Артър Иванс, руският историк Хилфердинг, професор Пипин и Спасович от Петербургския университет, парижкият професор Нидерле и много други пътешественици и етнографи тоже считат македонците за българи. Професор Густав Вайганд, който от 30 април 1889 г. до 24 май 1890 г. пропътувал Македония, Албания, Епир и Турция, като говори за Битоля в книгата си „Арумъните – етнографски, филологическо-исторически изследвания относително тъй наречените „македонски румъни или цинцари“, т. I, Лайпциг, 1885 г., пише следното: „20 000 от 50-тых хиляди население на Битоля са българи. Ще кажа, че аз наричам тук населението на Македония българи, а не сърби, понеже те сами така се наричат, а езикът, на който говорят, е български.“ Той намира известна разлика в акцента на македонския говор и онзи в източната част на България, но етнологически той е изцяло български и няма нищо общо със

сръбския език. Що се отнася до празника „Слава“, Вайганд казва, че той се празнува и в Източна България, тоже и в Бесарабия. Власите в Мъглен тоже празнуват тоя празник, в който участие вземат цели села: „Колкото се отнася до мене, казва Вайганд, аз ни най-малко не се съмнявам, че македонците трябва да бъдат считани за българи.“

Роберт Пелтие, секретар на Франко-българския комитет в Париж, в своето писмо от бойното поле до французския сенатор и професор в Лионския университет г. Херио²³, с дата 15 февруари 1915 г. между другото пише и следното: „Вие сте съгласни, г[осподин] Сенаторе, да поискате ревизия на Букурещкия договор. Вие признавате амбициите на България за законни. Вие бихте желали да ги видите ограничени само в Тракия и да видите българите да изоставят Македония и Добруджа. За нещастие това е почти невъзможно. Хвърлете един поглед на Санстефанска България. Именно за Македония българският героизъм величествено се прояви на Люлебургаз, Булаир и Лозенград. От 1878 г. насам Македония е българският Елзас и Лотарингия. Като искате от българите да я забравят, моля Ви да си спомните, че в средните векове Македония бе огнището на българската държава, че тя е отечеството на св. св. Кирил и Методий, че нейните градове като Охрид са светинята на българската народност.

Когато прочетох Вашето предложение, отправено към българите – да забравят Добруджа и Македония заради Одрин, аз бях в окопите на пътя от Алкихра за Мюлхаузен, Колмар и Щрасбург и си помислих какво бих отговорил, какво ние всички французи бихме отговорили, ако някой благословен неутралитет дойдеше да ни каже: откажете се от Елзас и Лотарингия! Забравете всичко, за което сте плакали и сте се надявали от детинството си насам, защото ще ви се даде друго нещо! Друго нещо, но ние не го желаем, не желаем да се отказваме, не желаем да забравяме! Българите отговарят, както ние отговаряме, че не желаем да забравяме. Българите отговарят, както ние отговаряме, г[осподин] Сенаторе, и позволете ми да Ви кажа, че те имат право.

Елзас и Лотарингия винаги са били пречка за сближаването на французи и германци. Македония е също такава пречка за сближаването на българи, сърби и гърци. Прочее именно в Атина и Белград трябва да се действа. Няма много страни, в които Франция да е тъй много обичана, както в България. Българите си спомнят, че Бисмарк бе разрушител на тяхното единство, но в 1913 г. те бяха скръбно изненадани да видят Франция да държи спрямо тях поведението на железния канцлер. Ние французите от Франко-българския комитет в Париж се стараехме да обясним на нашите съотечественици

извършената грешка, за да спасим от каквото и да е накърняване на Франция, да обезпечим на нашата страна симпатиите на един героичен народ, тъй подобен на нашия, поради своите страдания и пр. и пр.“

Роберт Пелтие е служил войник в 7-и кирасирски полк, III ескадрон, 6-а кавалерийска дивизия.

Французкото списание „Дез Анал Национал“ от първите дни на м. май 1915 г. в статията „Разделението на Балканите“ между другото казва: „Разногласията на Балканския полуостров произтичат главно от това, че населяващите го народи не са били никога досега разделяни между различните балкански държави по един окончателен и справедлив начин, който да ги удовлетвори вкупом. Абсолютно необходимо е, щото всяка политическа единица да получи териториите, които ѝ се падат въз основа на принципите на националността. Според тези принципи България трябва да получи Тракия и Добруджа, тъй както и териториите на запад от Вардар, Охридското и Преспанското езеро до Ветреник. Нейните граници трябва да имат този вид: На север Балчик – Видин, на юг Охрид – Ветреник, на югоизток Ксерос, Родосто и Чорлу – Одринско.“

Във в. „Информацион“ от 5 юли 1915 г. сенаторът Люсиен Корнет в статията под наслов „За Българска Македония“ признава, че Македония е българска, като посочва даже и числеността на училища, учители, църкви свещеници, владици и пр. и съветва сръбските и гръцките държавници в името на балканското равновесие и принципа на националностите, веднага да се съгласят и отстъпят Македония на България.

Бленак във в. „Париж Сентър“ от 6 юли 1915 г. между другото пише: „Съглашението отдавна би имало България на своя страна, където е нейното място, ако светът не бе допуснал несправедливия Букурещки договор в 1913 г.“

В една статия под заглавие „Гражданска омраза в Гърция“ (Контимпютери Ривю, ноемвр. 1916 г.) г[осподин] Х. Н. Бейлсфорд казва: „Гръцката армия имаше най-лесната задача от всички сили на Балканската лига в Първата балканска война.“ Като доказателство за злобното настроение на гърците спрямо българите, той посочва на видяното от него в Солун след Втората балканска война: „На улиците и пристанищата пътуващите книжари излагаха като спомен от войната същите бледоцветни картини, които имаха за цел да илюстрират омразата на гърците против българите. В една, централната фигура беше един гръцки евзон, хванал с две ръце един български войник, със зъбите си гризе лицето на живия човек. Другите едва ли бяха по-малко

потресающи по своята свирепост: те се купуваха осърдно от завръщащите се по домовете си войници. Кралят благосклонно се отзова на това настроение. Той даде заповед за „репресии“ на българските жестокости, но едно сравнение на датите показва, че гръцките „репресии“ фактически започнаха няколко дена преди българските предизвикателства. Нямахме голяма разлика между бившите съюзници и тяхното безчовечие, но вероятно нямаше опустошение тъй голямо и жестоко, както това, което гръцката армия правеше в своето настъпление из българските села в Струмишката долина.“

Македония, люлката на българското национално съзнание, родината на славянското писмо и литература, отделена от българското отечество и понасяща едно мизерно съществуване под чуждото иго; Македония, която през вековната и горчива борба е пазила идеалите на българина, както майката пази своята рожба, надявайки се и молейки се за славно бъдеще; **Македония, майка на българския гений, който камък по камък е поставял основите на една просветена и независима българска нация – тази Македония, н а храбрия народ, който с кураж се би в гигантската борба, верна на националните си завети, никога не е могла да бъде, нито пък ще бъде някога гръцка или сръбска! Македония трябва да бъде българска, за да може принципът на националностите да намери приложение между балканските нации.**

Настоящият мемоар се изработи от Македоно-българския централен комитет и представи на делегатите на Мировата конференция в Париж, всички външни министри, органите на печата, обществените и държавни мъже тук / в САЩ -б.м./ и в Европа, а също и на видни учени и професионални личности.

Чикаго, Илиноис, 15 януари 1919 г.

Членове:

Д-р. Хр/исто/ Стойков,
К/ръстю/ Д Капитанчев,
Д-р. Г/еорги/ Бояджиев,
К /оста/ Пичулов,
Свещ, Н /икола/. Павлов,
Л /азар/. Шишков,
Ив /ан/ К. Шуканов,
Ж /еко/ Банев.

Председател: Свещ, Д. Наков

БЕЛЕЖКИ

1. Пантев, Ан., П. Петков, САЩ и България по време на Първата световна война, С., 1983, с.104 и сл.
2. Василев, В., Идеология и дейност на организациите на македонските българи в Париж през 1919 година. В: Истор. Преглед, 1989, №8, с.5.
3. Екземпляр от текста се съхранява в микрофилмената колекция на Славянско-емигрантската библиотека на Южноилинойския университет край гр. Едуардсвил, Илинойс, САЩ.
4. Митев, Тр., Създаване и дейност на МПО /1922-1941/, В: Военноистор. Сборник, 1990, кн.3.с.60 и сл.
5. Така е в оригиналния текст. Авторите имат предвид, че до този момент българи и турци не са си сътрудничели в политиката.
6. Угнетителите.
7. Окръг
8. Григор Пърличев.
9. Така е в текста. Има се предвид „уния“.
10. Авторите имат предвид събитията в Македония след Младотурската революция през 1908 година.
11. Тук се има предвид Четвъртият общобългарски емигрантски конгрес, проведен в Чикаго от 1 до 6 декември 1918 година.
12. На това място една страница от оригинала на документа липсва.
13. Има се предвид Ерио.
14. Така е изписано в текста. Има се предвид пропагандната кампания на гръцкото правителство, че български жестокости в Егейска Македония са наложили областта да се окупира и анексира от Гърция.

6. СЪЗДАВАНЕ И ДЕЙНОСТ НА МАКЕДОНСКАТА ПОЛИТИЧЕСКА ОРГАНИЗАЦИЯ /МПО/ В САЩ, КАНАДА И АВСТРАЛИЯ - ПРЕКИЯТ ПРОДЪЛЖИТЕЛ И СТРОИТЕЛ НА БЪЛГАРСКИЯ ЕМИГРАНТСКИ ПАТРИОТИЧЕН ПОЛИТИЧЕСКИ ФРОНТ В НОВИЯ СВЯТ / 1922-1944Г./

Ньойският мирен договор, наложен от държавите победителки на 27 ноември 1919 година потвърждава разпокъсването на българската нация, наложено през 1913 година след злощастната Междусъюзническа война¹. Хиляди българи от Вардарска и Егейска Македония напускат родните си места и се преселват в свободната част на отечеството². Сложната стопанска и политическа ситуация на Балканите, непосредствено след войната и очертаващата се тенденция към икономическа и политическа стабилизация на българската емиграция в Северна Америка, предизвикват ново разрастване на емиграционния процес сред македонските българи, по посока на Новия свят – главно в САЩ, Канада и Австралия. За около пет години тези три държави в задоеанския свят заемат съответно второ и трето място, след България, по брой на емигранти - българи. Северна Америка става район, в който се разгръща още по-активна патриотична дейност и родолюбива пропаганда, свързани с новото усложняване на македонския въпрос, в сравнение с периода преди Първата световна война.

Първият важен проблем, който емиграцията се стреми да изясни цялостно след войната, е: как при новосъздадената обстановка след 1919 година, българите в Северна Америка трябва да подкрепят национално-освободителното движение в Македония. На тази тема от 1920 до 1922 г. по страниците на българския ежедневник „Народен глас“, излизаш в гр. Гранит сити, щат Илинойс, се води оживена дискусия³. Освен изявените емигрантски политически дейци в нея участват и видни общественици от свободна България. Свой позиции, както се каза по-горе, изразява и пълномощният министър на България във Вашингтон, проф. Стефан Панаретов. Задълбочени мнения за перспективите на емигрантските организации в Северна Америка изпращат до редакцията на в. „Народен глас“ и „Изпълнителният комитет на македонските братства“ в София, Иван Каранджулов, д-р Петър Вичев³, д-р Йосиф Мутафов^{***}, бившите министри - Теодор Тодо-

ров и Стоян Михайловски, журналистът Христо Низамов и други. Всички те подчертават, че след натрупания вече собствен политически опит до Първата световна война и с формирането на още по-масовото българско емигрантско тяло в САЩ и Канада, се създават още по-добри възможности за мобилизиране на влиятелни фактори в световната политика в подкрепа на българската национална кауза.

Голямо внимание се обръща на факта, че президентът на САЩ Удроу Уилсън полага усилия, за да защити България по време на Парижката мирна конференция, като настоява да ѝ се остави Беломорска Тракия, а границата със Сърбия да не се коригира с прекалена вреда за българите⁴. Този факт, както и липсата все още на трайни, специални интереси на САЩ в района на Балканите след войната, оформят разбирането, че ако емиграцията съумее да мобилизира общественото мнение в двете най-големи и силни държави в западното полукълбо, в бъдеще може да се очаква, че дипломатията на САЩ и Канада ще се намесят по-решително в полза на българите, при разискването на македонския въпрос. Всички участници в дискусиата предлагат българската емиграция в Северна Америка да се сплоти в самостоятелна и легална патриотична организация. Устно и печатно тя да разяснява историческата истина по македонския въпрос и да я защитава от преднамерени фалшификации.

По същото време емиграцията, съсредоточена в свободна България бавно, но постепенно се съвзема от обхваналото я отчаяние след резултатите от Първата световна война⁵. Активизиране отбелязват и структурите на българското националноосвободително движение във Вардарска и Егейска Македония⁶. При тази обстановка, към началото на 1922 година, българската емиграция в Северна Америка си изяснява спецификата на задачите, които може да изпълнява в общонародната борба за отхвърлянето на несправедливия Ньойски договор от 1919 година. Крайният резултат от еволюцията във възгледите за новото в ролята на българския емигрантски патриотичен фронт в Америка е създаването на Македонската патриотична организация /МПО/.

Дейността на този нов фактор в историята на българското емигрантско движение обогатява на нова основа историческата традиция, създадена вече от българите в Северна Америка, през изминалите години, да съдействат за освобождението на Македония. Новото в поредното активизиране на българското емигрантско тяло е, че между двете световни войни в редовете на МПО се обединяват преди всичко българите, родени в Македония.

Те говорят и пишат на литературен български език и се черкуват в българските православни черкви. Но в обстановката, когато България преживява втората национална катастрофа, възможностите на официална София за активна политика по македонския въпрос са ограничени значително. Защото от всички страни тя вече е заобиколена само от врагове, заграбили територии, населени с българи. През февруари 1934г. те ще създадат и т.нар. „Балкански пакт“. Съгласно неговия учредителен договор, ако България се окаже в състояние на война с някои от своите съседи, всички те /Турция, Гърция, Югославия и Румъния/ са длъжни също да ѝ обявяват война!?

В тази обстановка, лидерите на реструктуриращия се български емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят преценяват, че неговите изяви ще бъдат по-ефективни, ако участието в националното освободително дело продължи самостоятелно. Очакванията в случая са, че по този начин ще се неутрализира по-сериозно продиводействието на балканските държави. Особено на Сърбия и Гърция, в чиито граници вече се намират Вардарският и Егейският дял на Македония. И ще се спечелят по-големи симпатии в столиците на великите сили.

Изграждането на новата гръбначна структура на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят между двете световни войни – МПО, започва с образуването на местни патриотични организации. По традиция те са в големите български емигрантски центрове на САЩ и Канада, тъй като българската диаспора там вече се е установила на постоянно местожителство. На 6 ноември 1921 г. членовете на колонията в гр. Стилтън, щат Пенсилвания, съставена от прилепчани, свикват ново учредително събрание. На него е основано братството „Прилеп“⁷. За членове се записват 30 души. На 20 ноември е избрано първото настоятелство на дружеството. На него се възлага задачата „да влезе в писмен контакт с всички патриотични македонски дружества в Америка и с Изпълнителния комитет на македонските братства в България“⁸, за да се подготви и свика общ конгрес на емиграцията в Северна Америка.

Инициативата излиза не случайно от тази емигрантска колония. Там живее и работи председателят на създадения през 1919 година МБЦК – свещ. Давид Наков. Той има и авторитет, и организационен опит, които му позволяват да поеме инициативата за създаването на нова патриотична българска емигрантска политическа организация. Фактът, че местната българска общност разполага вече с богата собствена традиция в патриотичната политическа дейност, оказва влияние и инициативата за реструкту-

рирането на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Северна Америка, да тръгне именно от град Стилтън, Пенсилвания. На 21 ноември в гр. Форт Уейн, щат Индиана, под ръководството на друг активен участник в дейността на БНС в Съединените щати преди световната война - свещ. Ниола Павлов, българи от Южна Македония полагат основите на местната политическа организация „Костур“⁹.

В края на 1921 година е основано и македonoбългарското братство „Прилеп“ в гр. Йънгстаун, щат Охайо¹⁰. Членовете му също започват да търсят възможност за общи колективни действия в бъдеще. На 1 март 1922 г. в гр. Дейтън, щат Охайо, е основана МПО „Пирин“. Учредителното събрание се провежда в къщата на Димо Иванов Цалибанов от с. Зелениче, Македония. Ръководна роля в организацията започва да играе Петър Досев¹¹.

На 22 април 1922 г. по инициатива на участника в Илинденското въстание от 1903 година - Коста Попов, са положени основите на македонската патриотична организация „Независимост“ в гр. Дукейн, щат Пенсилвания. Тя обхваща и българи, живеещи и работещи в околните градове - Микиспорт, Ранкин, Хомстед, Къртсвил, Браунсвил, Вилмердинг, Клаертон и други¹². През първата половина на 1922 г. Леринското братство в гр. Индианополис, щат Индиана, под ръководството отново на свещ. Никола Павлов, също прераства в местна патриотична политическа организация.¹³

През май-юни 1922 г. са положени основите на местната патриотична организация „Татковина“ в гр. Детройт, щат Мичиган. В състава на временната комисия за ръководство на работата там, до свикването на общ конгрес, са избрани Андрей Костов, Анастас Филипов, Христо Спиоров, Симо Балков, Том Папас, Ламбро Николов и Лазар Кочев. На учредителното събрание на организацията присъстват 250 български емигранти. За членове се записват 50 души – предимно българи от Вардарска и Егейска Македония¹⁴. В Ню Йорк, активната местна колония изгражда новата патриотична политическа организации - „Илинден“. А македонските българи, живеещи и гр. Ленсинг, щат Мичиган¹⁵. създават патриотичната организация „Балкански край.“

През втората половина на 1922 г. временните ръководства на местните патриотични организации /те така се наричат в протоколите, водени на учредителните сбирки/ се споразумяват за провеждането на общ конгрес с цел създаване на един нов, патриотичен политически съюз. Група, ръководена от Лазар /Ламбо/ Киселинчев, е натоварена да разработи проектоустав на организацията¹⁶. Самият Киселинчев е активен деец на македонско-

то българско емигрантско движение. Той живее и работи дълги години в София, но в началото на 20-те години емигрира в Съединените щати. Благодарение на това, че Киселинчев познава отлично основополагащата документация на легалните емигрантски организации в София, той се справя бързо със задачата. Около средата на септември проектът за устав е готов. За основа при неговото създаване са използвани аналогични документи, които регулират дейността на легалните патриотични организации в свободна България, както и редица идеи на БНС, работил в Северна Америка до края на 1917 година. Така става възможно провеждането и на Учредителния конгрес на МПО.

Той е открит на 1 октомври 1922 г. в гр. Форт Уейн, щат Индиана¹⁷. Делегати изпращат 8 от местните патриотични организации в Ню Йорк, Детройт, Стилтън, Дукейн, Ъънгстаун, Индианаполис, Гери и Ленсинг¹⁸. Групите в Спрингфилд и Синсинати поздравяват телеграфически основателите на новата българска, емигрантска патриотична политическа организация. Те апелират за обединението на всички родолюбиви сдружения на македонските българи в Америка и заявяват, че са солидарни с решенията на Учредителния конгрес¹⁹.

Първото заседание на делегатите се ръководи от Анастас Стефанов, председател на братството „Костур“ в гр. Форт Уейн²⁰. В словото си той описва трагичната съдба на поробените братя във Вардарска и Егейска Македония и призовава към сплотяване на всички македонски емигранти в нова, мощна българска родолюбива организация. Тя да работи по нов начин при променената конкретика на обстановката около Балканите. Стефанов предлага да се гласува съставът на Постоянното бюро на конгреса. За председател на Учредителния конгрес е избран Михаил Николов, а за подпредседател – Коста Попов²¹.

На 2 октомври 1922 година делегатите докладват позициите на своите местни патриотични организации. Те са единодушни, че българската емиграция в Северна Америка не може да остане настрана от борбата на поробена Македония за отхвърляне на тежките клаузи на Ньойския мирен договор. Такава е и традицията на българското емигрантско тяло зад океана, а и обстановката в „стария край“ изисква нова работа. Всички изказали се подчертават българския си произход и национална принадлежност. При обсъждането на проблема за целта на МПО, надделява мнението, че след като животът е доказал невъзможността цяла Македония да се обедини с България, то през 20-те години да се работи в полза на общобългарската

идея за създаване на една нова държава на Балканите - Свободна и независима Македония. Тя се разбира обаче, като държава в която българите ще са мнозинство, а те от своя страна ще провеждат политика на добросъседство с околните народи – включително и с България. Важното след договора от Ньой е да не се допусне денационализацията на македонските българи.

Делегатите на Учредителния конгрес смятат, че тази стратегическа цел може да неутрализира съпротивата на Атина и Белград и ще елиминира мотивите на онези от великите сили, които се страхуват от създаването на силна българска държава на Балканския полуостров.²² Обособени в своя държава, българите от Македония ще бъдат спасени от насилствената асимилация, развихрила се след 1913 година във Вардарския и Егейския дял на областта. При благоприятна международна обстановка в бъдеще, свободна Македония ще стане градивен елемент за създаването на Балканска конфедерация. В нейните рамки ще може да се постигне националното обединение на целия български народ²³.

На 3 и 4 октомври 1922 г. Учредителният конгрес обсъжда и гласува Проектоустава на МПО. Избран е и първият състав на ЦК на организацията. Председател на ЦК става Анастас Стефанов от Форт Уейн, подпредседател – Траян Николов, временен секретар на ЦК - Михаил Николов от Форт Уейн, касиер – Атанас Лебамов от Форт Уейн и съветник – Павел Ангелов. За членове на Контролната комисия при ЦК са избрани Петър Досев, Милан Недев и Стефан Лазаров²⁴. На 4 октомври 1922 г. следобед, след като са прегледани и приети протоколите, водени на български език, Учредителният конгрес е закрит.

Същността и характерните особености на новата гръбначна структура на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Северна Америка са отразени най-пълно в „Устава на македонските патриотични организации в Съединените щати и Канада“²⁵. Този основополагащ организационен документ също е написан на литературен български език. Раздел първи определя целта на МПО: да организира и възпитава емиграцията в граждански добродетели и да я готви за борба в полза на идеята за освободението на Македония и нейното обособяване в самостоятелна „държавна единица, която да гарантира конституционно-етническите, религиозните и културно-политическите права и свободи на всички свои граждани“²⁶.

Член 4 на устава дефинира основните средства за борба и тактиката за тяхното използване от организацията: „За постигането на горните цели организацията си служи със следните средства: организира в Съединени-

те щати и Канада и другаде местни организации; издава вестници, книги и брошури за разпространение истината, относно правата кауза на Македония и осветлява световното обществено мнение върху правилното решение на македонския въпрос; представя каузата на Македония пред иностранны народи, законодателни тела, международни институции и общества чрез меморандуми, петиции, изложения, протести, резолюции и пр.; влиза в съглашение с македонски легални организации в целия свят, борещи се за същата цел; влиза в сношения с организации на потиснати народи от Балканския полуостров с цел да се поведе обща борба за премахване на робството и за спомагане на евентуалното учредяване на една Балканска федерация /или конфедерация/, в която целокупна Македония да бъде равноправна единица; устройва конгреси, събрания, сказки и разисквания за популяризиране целта на организацията; също предприема уреждане на прояви от културен, религиозен, социален и благотворителен характер.²⁷

Членовете от 5 до 13 изясняват структурата на МПО и принципите на работа на местните патриотични организации. Върховен орган на МПО е конгресът, който се свиква ежегодно, през първата събота и неделя на месец септември²⁸. В случай на нужда уставът разрешава провеждането и на извънреден конгрес. Делегатите се избират от местните патриотични организации, съгласно принципа: един представител на двадесет и пет членове. Пратениците на местните МПО представят официални писмени пълномощия пред делегатите. Организации, наброяващи повече от 50 членове, имат право само на трима делегати. Конгресът оценява дейността на ЦК през изтеклия мандат, набелязва общите насоки за бъдещата работа и избира ЦК на МПО. /Последните идеи буквално са преписани от устава на БНС, действал в САЩ до 1918 година./

Организационната основа на МПО са местните патриотични организации. За тяхното образуване са необходими най-малко пет членове. Всяка новосъздадена организация се утвърждава от ЦК и конгреса. Във всеки град не може да има повече от една МПО, за да се избегнат дублирането и конфронтацията между структурите. Редовен член на организацията може да стане всяко лице, навършило 18 години, родено в Македония или чиито родители са оттам, личност, която приема и поддържа целта и устава и се задължава да изпълнява всички негови предписания²⁹. Към местните патриотични организации се създават женски и младежки секции.

Работата на МПО между конгресите се ръководи от ЦК. Член на ЦК може да бъде всеки, който е членувал редовно в МПО, най-малко пет го-

дини и има „заслуги към македонската кауза за свобода и независимост“³⁰. ЦК следи за изпълнението на задачите, свързани с крайната цел на организацията; представлява МПО пред всички фактори, имащи отношение към борбата за освобождение на Македония; съставя и ръководи разходването на организационния бюджет; съхранява архива на МПО и отчита дейността си пред годишните конгреси. Контролната комисия проверява най-малко два пъти през годината работата на ЦК на МПО и също се отчита пред конгреса³¹.

Средствата за финансиране на своята цялостна дейност и конкретно на патриотичните си инициативи МПО събира от членски внос (месечно по 50 цента за мъжете и 25 цента за жените – също заемки от устава на БНС). Вноските се правят редовно – всеки месец, за да се изгради един стабилен, организационен бюджет. Всяка местна структура се задължава да изпраща и половината от чистия приход от вечеринки, весели срещи, банкети, пикници и пр., както и от даренията, правени по различни поводи. Съгласно устава, ЦК може да пуска и подписка за волни пожертвувания. Средствата на МПО се внасят в надеждна банкова институция на името на ЦК, а необходимите суми се теглят най-малко от двама от членовете му. Един от тях obligателно е касиерът на ЦК, тъй като той е официалното отговорно лице за разходването на бюджетните средства.³²

Последният раздел от Устава на МПО – „Общи разпореждания“ - изяснява някои частни случаи, свързани с дейността на организациите: определят се белезите на съюзния печат, седалището на ЦК, изяснява се начинът, по който ще се ликвидират делата на разпаднала се местна патриотична организация. Член 28 подчертава, че с постигането на крайната цел - освобождението на Македония, организацията не преустановява съществуването си. Изменят се само задачите ѝ в зависимост от решенията на конгреса. Архивите, знамената и другите исторически ценности, съхранявани от МПО, се предават на първото Народно събрание на свободна Македония³³.

Особено важна е „забележката към чл. 28 от устава, която гласи: **„Употребените в този устав понятия „македонци“ и „македонски емигранти“ се отнасят еднакво до всички народности в Македония - българи, аромъни, турци, албанци и др. и в случая имат географско, а не етнографско значение.“** Този пункт от устава прави невъзможно идейната платформа на МПО да се отъждествява произволно с „македонистката теория“, чийто най-голям противник в Северна Америка постепенно ще стане МПО. През целия период между двете световни войни организацията се

изгражда и изпява като самостоятелна легална емигрантска патриотична структура на македонските българи³⁴. Тя се посвещава изцяло на борбата за ликвидирането на последиците от Ньойския мирен договор, подписан на 27 ноември 1919 година. По този начин МПО става пряк наследник и пръв, непосредствен продължител, /а и строител/ на делото, реализирано от българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят.

Дейността на МПО до началото на Втората световна война преминава през три основни етапа. Първият обхваща развитието на организацията от основаването ѝ до 1925 година. През тези три начални години, се подготвя и провежда Учредителният конгрес. Първият състав на ЦК започва да изпълнява функциите си. Утвърждава се практиката всяка година да се провежда конгрес на организацията, без обаче още да се подготвят и четат официални писмени отчети на ЦК*. Уставът на МПО е размножен и е изпратен в местните организации, за да стане основа в работата на цялата патриотична политическа структура и на нейните местни поделения. Първоначално уставът е преписан на ръка, за ползване от местните комитети, поради липсата все още на собствена печатна база.

Особено важна роля играе Третият конгрес на МПО. Той е проведен в края на месец август 1924 г. в гр. Форт Уейн. На него като гост от страна на Македонския национален комитет в София пристига активният деец на младежкото македонско патриотично движение - Йордан Чкатров. Той носи със себе си лична препоръка от Тодор Александров и е избран за секретар на ЦК на МПО³⁵. Това му дава възможност, в продължение на три години да работи активно за цялостното раздвижване на организационната дейност. Под негово ръководство се открива постоянното седалище /"офисът"/ на ЦК на МПО в гр. Индианаполис. Между местните организации и ЦК се изграждат трайни връзки. Настоятелствата по места започват да изпълняват ревностно решенията на конгресите и на ЦК. Организационният живот е подчинен изцяло на изискванията на устава. За председател на ЦК на МПО на Третия конгрес е избран Пандил Шанев, а за касиер на организацията - Таше Попчев³⁶. Те остават на тези постове, без прекъсване до началото на Втората световна война.

Йордан Чкатров реализира няколко организационни обиколки из онези градове на Съединените щати, в които вече съществуват многолюдни български емигрантски общности. В стилистиката на истинското българско политическо апостолство, той се среща с хиляди българи, които прилича в редовете на МПО. Съдейства на място за полагането основите на

нови организационни ядра и стабилизира дейността на съществуващите. В резултат МПО много бързо е приведена в организационна готовност, за да може да разгърне активна обществено възпитателна и политическа дейност. Организацията се противопоставя на опитите от страна на някои от останалите български емигрантски организации в САЩ и Канада да наложат корекция в стратегията и тактиката, избрана от съюза³⁷. Като цяло до 1925 г. МПО се стабилизира и започва да води активен организационен живот. Създават се благоприятни условия новата патриотична политическа организация да премине в настъпление по македонския въпрос.

Вторият етап от развитието на МПО като основен представител на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят обхваща периода от 1925 до 1934 година. За обобщаване на целогодишната дейност на организацията от 1925 г. ЦК въвежда практиката да се изготвя писмен отчетен доклад. Като основа за неговото съставяне се използват отчетите на местните организации. При откриването на конгресите докладите се четат официално и се обсъждат от делегатите на конгреса. Така се полагат основите на традиция за задълбочен анализ и на постиженията, и на допусканияте грешки, като се очертават и перспективите за дейността на българското националноосвободително движение в Македония. От 1927 г. ЦК започва да публикува редовно отчетните доклади и в отделни брошури. Те се съхраняват в създадения специален, централен архив на ЦК и в библиотеките на местните патриотични организации, за да служат като ръководство на бюрата по места. Така възниква най-ценния информационен източник, разкриващ еволюцията в историята на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Северна Америка, който е оцелял сравнително цялостно до наши дни.

В края на 1926 г. за 15 000 долара ЦК закупува печатарската машина на един спрян вестник, издаван в Ню Йорк на руски език. Положени са основите на издателството на МПО. Кирилският печатарски шрифт позволява на ЦК да започне публикуването на изданията си на български книжовен език. Набавени са и три размера латински букви за печатане на заглавия и текстове и на английски език, тъй като някои от документите се изпращат и до официални държавни институции в САЩ, Канада и Европа. Четвъртият съюзен конгрес решава официалния печатен орган на МПО да носи името „Македонска трибуна“. Сигналният брой на вестника излиза на 10 февруари 1927 година³⁸. Така се появява един от най-интересните политически вестници на български език в цялостната история на българския еми-

грантски патриотичен политически фронт в Северна Америка. Той също е незаменим извор на сведения за родолюбивата дейност на емиграцията през последното столетие.

За пръв редактор на в. „Македонска трибуна“ е избран известният журналист Борис Зографов. През 1927 г. той живее в София. Ето защо ЦК на МПО кани Зографов официално да замине за САЩ и да поеме ръководството на вестника³⁹. Борис Зографов остава на тази длъжност в продължение на три години - до Деветия конгрес на МПО, проведен през 1930 г. в гр. Йънгстаун. По време на пребиваването си в редовете на МПО този български публицист най-напред стабилизира новия официален печатен орган на МПО. Създава и едни от най-ценните начални теоретични трудове на организацията, свързани с цялостното разработване на нейната идеология. През 1930 година тригодишният срок за временното пребиваване на Зографов в САЩ изтича и той се завръща в София. Тогава за нов редактор е избран младият талантлив поет и журналист Любен Димитров. До тогава той също живее в България. През 1931 г. Димитров пристига в САЩ, за да поеме задълженията си и ръководи вестника до началото на Втората световна война⁴⁰. Вестник „Македонска трибуна“ се чете в САЩ, Канада, Австралия, България, Вардарска и Егейска Македония, както и в някои европейски държави. До началото на Втората световна война той става най-широко разпространявания емигрантски патриотичен вестник, издаван на български език в новия свят⁴¹.

От 1938 г. редакцията въвежда практиката да печата патриотична страница изцяло на английски език. Тя е предназначена за децата на емиграцията. Родени в Северна Америка, някои от тях вече знаят по-добре четиво и писмовно английския език, отколкото българския. Английската страница дава възможност истината за трагичната съдба на македонските българи да стигне обаче и до много по-широки англоезични кръгове⁴². Така от страниците на вестника емиграцията повежда непримирима борба с враговете на национално освободителното движение на македонските българи, където и да се намират те. Тази непримирима политическа линия на МПО става причина през 1928 г. правителствата в Белград и Атина да забранят, с официални декрети, разпространяването на в. „Македонска трибуна“ в границите на Югославия и Гърция. На българите във Вардарска и Егейска Македония, заловени да четат или разпространяват това издание, се налагат тежки присъди – включително и затвор⁴³.

През втория период от развитието на МПО, ЦК организира вече систем-

ното печатане и разпространението и на собствена, теоретична политическа литература, документите на конгресите и решенията на ЦК, дори книги на български език*. Засега все още е трудно е да се установи точно колко издания излизат в Северна Америка на български език, от името на МПО, до началото на Втората световна война. Защото не всички издадени книги са запазени. Приблизителният брой е около 50 заглавия. Тази литература играе положителна роля за популяризирането и аргументирането на цялостната дейност на българския емигрантски патриотичен политически фронт и конкретно за вътрешното укрепване на МПО като активна родолюбива организация. До началото на Втората световна война обаче, книгоиздаването не е основна задача на МПО. За това влияят няколко причини.

Първо, през 1923 година емиграцията в свободна България създава Македонския научен институт в София /МНИ/. За негови членове и сътрудници са привлечени някои от най-авторитетните български историци, етнографи, езиковеди, дипломати и бивши революционери. Този център на академичното познание издава най-сериозните публикации по македонския въпрос, между двете световни войни. Ръководството на МНИ естествено започва редовно да изпраща сп. „Мекадонски преглед“ и новоиздаваните книги и в Америка. МПО използва в пропагандната си работа тези материали, както и изданията на Българската академия на науките, които се получават в САЩ и Канада и се разпродават много бързо⁴⁴.

Второ, до края на 30-те години сред българската емиграция в Северна Америка все още няма професионални историци, филолози, етнографи и пр. МПО чувства нужда от добре подготвени автори на книги и статии. Най-изявените творци в областта на хуманитарните науки сред емиграцията през този период са Стоян Христов и Христо Анастасов⁴⁵. Така, че липсата на добре образовани кадри – учени, също не позволява на МПО да издава повече собствена научна литература.

На трето място, за издаването на тясно специализирана научна литература в САЩ, свързана с регионална историческа и политическа проблематика, какъвто е македонският въпрос, трудно се намира издател. По време на голямата икономическа криза между 1929 и 1934 г., в резултат на банков фалит⁴⁶, МПО губи и голяма сума пари. Това също е сериозно допълнително обстоятелство, което усложнява сериозно книгоиздаването на българския емигрантски патриотичен фронт в Северна Америка, между двете световни войни. Ето защо МПО използва много активно научната литература, издавана от Македонския научен институт /МНИ/ в София.

Благодарение на тази патриотична организация в Съединените щати, изданията на МНИ и на БАН стигат до всички местни, български патриотични комитети и до едни от най-големите университетски и градски библиотеки в Северна Америка.

През 1927 г. по решение на Петия конгрес на МПО в Ню Йорк е основано Информационно бюро на организацията⁴⁷. Макар че поради финансови затруднения през някои години то е затваряно, като цяло до средата на 30-те години на ХХ в. бюрото разгръща много полезна дейност. Двамата служители в него – Лазар Киселинчев и Христо Низамов установяват тесни връзки с новоназначения български пълномощен министър във Вашингтон Симеон Радев и генералния консул на България в Ню Йорк - Константин Попатанасов /Радев и Низамов са първи братовчеди, родом от гр. Ресен в Македония/. Основната задача на служителите е формулирана от конгресите на организацията: да следят появяващите се публикации в англоезичния печат и да отговарят на всяка тенденциозна и неотговаряща на истината информация⁴⁸. Бюрото следи с особено внимание печатните издания на гръцката и сръбската емиграция в САЩ и Канада и разобличава разпространяваните от тях измислици. Периодично неговите представители се срещат с видни американски и канадски журналисти, учени, конгресмени, сенатори и известни политически дейци, за да им предоставят материали или просто за да ги запознаят с един или друг аспект на македонския въпрос.

Членовете на бюрото посещават научни конференции или университетски колоквиуми, провеждани в САЩ, на които изнасят доклади и запознават участниците с положението в Македония, разкриват същността на тактиката използвана от МПО и исканията на поробените българи⁴⁹. Сериозни усилия са положени за откриването и съхранението в архива на ЦК на МПО, на много ценни документи, създавани и използвани от предишните организационни структури на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Северна Америка, тъй като Нюйоркската българска колония е един от неговите най-активни деятели до 1919 година. Така се заздравява връзката между историческия опит и традициите и онова, което е възможно и наложително да се реализира добре, при новата конкретика около националната кауза на българите между двете световни войни.

В навечерието на Втората световна война седалището на Информационното бюро (или Бюрото по печата, както го наричат в практиката) се премества от Ню Йорк в гр. Сент Луис. Най-продължително в него работят членовете на ЦК Ламбо Киселинчев, Христо Низамов и Христо Анастасов⁵⁰.

През 30-те години то се превръща в официален говорител на ЦК на МПО. Поради това условно е наречено и „негласното външно министерство“ на българския емигрантски патриотичен политически фронт между двете световни войни. Тази помощна структура на МПО прави много за разпространението на историческата истина по македонския въпрос в Северна Америка с помощта вече на постиженията, реализирани от безспорната академична наука.

От втората половина на 20-те години към местните организации на МПО започва изграждането и на женски, младежки и детски организации⁵¹. Те имат за цел да мобилизират максимално широк кръг от емигрантските среди, като за целта се използват специфични форми за работа, съобразени с възрастта, пола и интересите на хората. Чрез тези организации МПО масовизира движението и постига най-значимите резултати, в сравнение с всички по-рано действали структури на българския емигрантски патриотичен политически фронт. До средата на 30-те години задачата е постигната в значителна степен. За това свидетелства фактът, че при откриването на ежегодните конгреси на организацията, в съответния град за тържествата се стичат между 3000 и 5000 души. Тази тенденция се проявява редовно – на всеки следващ конгрес. Като, освен официалните делегати, там присъстват представителите на женските, младежките и дори детските помощни структури. Така е натрупан ценен опит за работа с хората, който облекчава МПО при необходимост да мобилизира емиграцията, когато нуждите и интересите на Македония налагат това.

До средата на 30-те години МПО изяснява и формулира официалната си позиция и по отношение на останалите националноосвободителни и емигрантски организации на българите – както в „стария край“, така също и в Америка. След разигралите се драматични събития между ВМРО и ВМРО (обединена) през втората половина на 20-те години, МПО изразява мнението, че най-сериозна борба за националното освобождение на поробените българи води ВМРО. Това становище се споделя напълно и от легалните емигрантски организации на македонските българи в свободна България⁵². Ето защо МПО периодично запознава членовете си и интересувашите се кръгове в САЩ и Канада с дейността на четниците в Македония. По страниците на в. „Македонска трибуна“ се публикуват стотици материали в прослава и за овековечаване паметта на загиналите борци, в сраженията със сръбската войска във Вардарска Македония⁵³. МПО осъжда родоотстъпническата дейност на предателските елементи в националноо-

свободителното движение, разобличава доказаните шпиони и изменници на националноосвободителното дело⁵⁴.

В същото време, МПО е сред легалните български емигрантски организации, които не одобряват братоубийствените борби в националноосвободителното движение от края на 20-те и началото на 30-те години⁵⁵. ЦК декларира многократно, че тези конфликти водят само до обезкръвяване на движението и създават възможност за правителствата в Атина и Белград да изопачават целите му пред световното обществено мнение. Поради това МПО призовава многократно и по официален начин за толерантност и разбирателство, за да няма жертви и да се насочат усилията преди всичко срещу „поробителите“⁵⁶. Вестник „Македонска трибуна“ приветства всички актове на великодушие и търпимост, проявявани от различните крила на революционното движение.

По отношение на останалите български емигрантски организации, съществуващи в САЩ и Канада, МПО застава на позицията, че идеологически ангажираните от тях с леви ценности не разбират правилно националните интереси на поробените. ЦК често изразява мнение, че националният въпрос не е най-важната задача за останалите български емигрантски организации. Поради това МПО се старее да не допуска намесата на други фактори в дейността на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Северна Америка.

Новото в това направление е, че ЦК на МПО отстранява грешката, допускана при създаването на БНС през 1913 година, когато в редовете на партиотичната структура са привлечени /на коалиционен принцип/ и левичарските български емигрантски организации, като БСРСА. Отчитайки факта, че от подобно тясно единодействие произтичат сериозни вътрешно организационни конфликти, ЦК на МПО формулира ново отношение към Българо-македонския народен съюз (БМНС), създаден от емигрантите комунисти, начело със Смиле Войданов и Георги Пирински. По отношение на тази нова, левичарска структура, която идейно е ангажирана с Коминтерна в Москва, МПО следва тактиката на безкомпромисна критика⁵⁷. Главната разделителна линия между тях организацията вижда във възприетата от БМНС /под влияние на Коминтерна/ теза за наличието на „македонска нация“ в българското етническо землище. Българският емигрантски патриотичен политически фронт не споделя и възгледите на прокомунистическия съюз за възможността едновременно да се разрешат националният и социалният въпрос в Македония.

Като легална, патриотична политическа организация, пропагандираща националноосвободителна кауза, МПО не споделя разбирането, че на Балканите е възможно едновременно решаване на националноосвободителните и социално- класовите задачи на поробените българи. МПО стои па позицията, че за да се създадат условия за сплотяването на всички сили в борбата, най-напред е наложително да се реши националният проблем. След това, вече свободните българи в Македония, ще решават сами по какъв начин трябва да устроят живота си в своята държава. Ето защо МПО отклонява опитите на БМНС за единоръководство или коалиция и критикува възгледите на ръководните му дейци⁵⁸. Като цяло, до началото на Втората световна война, за разлика от БМНС на Георги Пирински и Смиле Войданов, МПО не обсъжда въпроса за съдбата на частната собственост в бъдеща свободна Македония. А обстоятелството, че комунистите възприемат за име на своята организация наименованието на общобългарския „Българо-македонски народен съюз“, създаден след Балканските войни, се разглежда само като опит да се използва авторитета на тази наистина патриотична българска структура, съществувала в Северна Америка, през второто десетилетие на XX век.

По аналогични съображения МПО не се интересува и от дейността на Българския социалистически работнически съюз в Америка (БСРСА)⁵⁹. Допълнително влияние за това оказва прекалено абстрактната концепция, към която БСРС се придържа във връзка с възможностите за преустройството на обществото в бъдеще⁶⁰. Силно повлияни от синдикалистките увлечения на Даниел де Леон и идеологията на Социалистическата работническа партия в Америка /СРПА/, възгледите на БСРСА се основават на социално-класовата структура в САЩ. БСРСА смята, че с непрекъснатото увеличаване броя на наемните работници в Съединените щати ще възникне възможност БСРСА, по чисто изборен път, да спечели властта. А след това новото социалистическо правителство във Вашингтон да подготви и прокара през Конгреса и Сената на САЩ и необходимите закони за организирането на новото – социалистическо общество. Без частна собственост, експлоатация на човек от човека и настъпването на всеобщото щастие!?

Приложението на тази утопична в същността си политическа стратегия, особено що се отнася до коренно различните по това време условия в САЩ и на Балканите, се смята от МПО за невъзможно. Особено в Македония. Не е по-различна позицията на МПО и към „Българската протестантска мисия в Америка“ /БПМА/. Главно защото след Първата световна война,

когато българската емиграция започва да усяда трайно в Северна Америка, протестантската мисия започва да работи за интеграцията на българи в структурата на американската нация, чрез тяхното „американизиране“. Главно по пътя на привличането на някои от българите в лоното на протестантската църква, активното включване и участие в живота на нейните културнопросветни и обществени организации. Все дейности, които отклоняват вниманието на тези хора от българската национална кауза. Така, че политиката на БПМА също се критикува, защото в стратегически план тя вече носи сигурно, постепенно дистанциране на част от младите поколения сред емиграцията от проблемите на „старата родина“. Емигрантската българска организация, към която МПО проявява най-жив интерес през периода между двете световни войни, са българските православни енории в САЩ и Канада⁶¹. Така че, реално българският емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят между двете световни войни се олицетворява именно от съюза между МПО и българските православни църковни енории.

Както вече се каза по-горе, тези духовни общности започват да се изграждат в Северна Америка след 1905 година. До средата на 30-те години в САЩ и Канада вече съществуват и работят активно седем български православни църкви, със съответните многолюдни енории около тях. Православните църковни организации всъщност са най-масовите културни емигрантски общности на българите в Северна Америка между двете световни войни. До средата на 30-те години МПО установява тесни връзки с главата на „Българската православна мисия в Северна Америка“ - протопрезвитер Кръстю Ценов, чието седалище първоначално е в гр. Стилтън⁶². Добрите отношения между двете институции позволяват на енориите да укрепнат, а българските православни църкви в Америка, намиращи се под духовното и каноническо ръководство на Светия синод на Българската православна църква в София, да са все така активни културни средища. Те имат много важна роля за поддържането на вече пренесената българска култура в „новия свят“ – православната вяра и Кирилската азбука. В допълнение, тяхната дейност разнообразява и допълва родолюбивото възпитание на диаспората в общобългарския емигрантски патриотичен политически фронт в Северна Америка.

С емигрантските организации на останалите славянски народи в Съединените щати и Канада, през периода между двете световни войни, МПО поддържа „целесъобразни контакти“. Тя се интересува преди всичко от оне-

зи от тях, които имат отношение към съдбата на подвластните националности в Сърбо-хърватско-словенското кралство и в Гърция. Всички сръбски и гръцки емигрантски политически организации, действащи на територията на САЩ и Канада, както и в миналото са обект на критика от нейна страна. Независимо от политическата им ориентация – лява, прокомунистическа или националистическа. МПО правилно смята, че всички те се стремят към създаването на по-благоприятни международни условия за реализация на асимилаторската политика на Белград и Атина по отношение на българите във Вардарска и Егейска Македония⁶³.

С емигрантските организации на подвластените националности в Югославия и Гърция, МПО търси пътища за сътрудничество и координация на усилията. Най-сериозно сближение в това направление е постигнато чрез установеното идейно, организационно и тактическо единение с хърватските емигрантски патриотични организации в Северна Америка. Така разобличаването на националистическите правителства в Белград и Атина постепенно се превръща в значително по-впечатляващ процес в обществения живот на Америка. До навечерието на Втората световна война обаче, все още не може да се говори за съществуването на един общ, солиден фронт на балканската емиграция в Новия свят⁶⁴. Словенците, черногорците и албанците в Северна Америка нямат сериозна диаспора зад океана, а и съществуващите техни малки общности не поддържат силни емигрантски организации, с подчертано националноосвободителни задачи. Въпреки това МПО използва всички поводи да поздрави или ободри представителите и на тези народности в Северна Америка.

По отношение на дейността и борбите на политическите партии в САЩ и Канада, до навечерието на Втората световна война, МПО няма ясно изразена официална политическа позиция с решение на свой конгрес. Тезата ѝ в тази област на политиката е пределно ясна: МПО не е организация за разрешаването на вътрешнополитическите проблеми, стоящи пред народите на САЩ и Канада⁶⁵. Поради това ЦК на организацията позволява на членовете си /вече като граждани на двете държави/ да гласуват по време на парламентарните избори за онези кандидати, които те предпочитат. Но до началото на Втората световна война МПО като организация, не агитира открито в полза на кандидатите за президентския пост на двете основни партии – републиканците и демократите. От косвени данни може да се съди, че през разглеждания период предпочитанията на мнозинството от членовете клонят все пак към Демократическата партия. Особено след като по-

пулярният ѝ представител Франклин Делано Рузвелт поема за първи път в историята на САЩ три пъти поред президентски пост.

До началото на Втората световна война МПО не поддържа връзки с организации на цветнокожото население в САЩ. От една страна, за да не отклонява вниманието си във второстепенни направления за българския емигрантски патриотичен политически фронт. А от друга, за да не възникват обстоятелства, чрез появата на конфликти с расистки обществени структури, които да затрудняват борбата ѝ за защита на поробена Македония. Като насочва вниманието на членовете си към ясно формулираната собствена стратегическа цел, МПО става една от най-интересните легални националноосвободителни организации в САЩ и Канада, която преследва безкомпромисно своята главна задача: разрешаването на сложните национални проблеми на Балканите и създаването на условия за нормално развитие на всички национални общности в тази част на света. В това отношение МПО няма аналог в Северна Америка, през целия междувоенен период. Точно тук се откроява и приносът на този основен представител на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят през периода между двете световни войни: независимо от факта, че в редовете на МПО по това време членуват предимно българи, родени в земите на Вардарска и Егейска Македония, организацията продължава да поддържа неотстъпно българското културно битие в Северна Америка. Вестник „Македонска трибуна“ се издава на литературен български език; всички документи, а и докладите, четени на конгресите, също са писани само на български; българският език е основното средство за комуникация на членството по време на политическите събрания по места и на общите конгреси в началото на всеки месец септември. Най-активни – ако не и единствени, задгранични връзки на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Северна Америка и между двете световни войни, са редовните общувания с легалните организации на македонската емиграция в България. Неотстъпно е продължена и целенасочената борба за постигането на българските национални цели.

Горното твърдение се доказва от обстоятелството, че от средата на 20-те години до 1934 г. МПО полага много усилия за да се разгърне още по-активно, вече утвърдилият се богат целогодишен културен цикъл в живота на българската емиграция в САЩ и Канада. Този проблем се обсъжда редовно на ежегодните конгреси⁶⁶. Наличието на стройна организационна структура, постепенното икономическо стабилизиране на емиграцията, а оттам и

на нейния бюджет, както и създаването на семейства, са важните фактори, които се отразяват благоприятно. В резултат в САЩ и Канада влиза в оборот един още по-богат, целогодишен български културен цикъл. Той разнообразява и обогатява духовния живот на някои от най-големите градове в Северна Америка, вече и с изяви на женските, младежките и дори детските културни, спортни и образователни инициативи.

Всяка година, от ноември до март, централно събитие са изявите на художествената самодейност в отделните градове, където съществуват значими български емигрантски общности. За тази цел, по инициатива на локалните патриотични организации на МПО са създадени театрални трупни, смесени и детски хорове, танцови състави, групи за рецитации, музикално-инструментални оркестри за народна и джазова музика. Най-малко един път в месеца те изнасят представления, устройват вечеринки или танцови забавления.⁶⁷ Тези масови културни събития се реализират вече в собствените зали, създадени край българските православни черкви, или в клубовете на местните патриотични структури на МПО.

През 20-те години ЦК на МПО утвърждава нова културна традиция, която е наречена „Майска агитационна седмица“. По-късно тя прераства в агитационен месец май. Това е време вече за лекции и беседи по важни политически, научни, морално-етични и културни теми⁶⁸. С особена любов се отбелязва най-светлият културен празник на българската емиграция в Северна Америка - 24 май, денят на българската писменост и славянската книжнина⁶⁹. Център на събитията тогава са залите на българското емигрантско училище. Децата рецитират Вазовите стихотворения, пеят песните подходящи за това събитие, провеждат се изпитите, за да се види успеваемостта на учениците по български език, история, география и народно творчество. Учителите държат напътствени слова към ученици и гости.

Нов важен момент в целогодишния български културен цикъл, поддържан от ЦК на МПО между двете световни войни, е и въведената практика за ежегодно провеждане на многолюден пикник в щата Охайо, на 4 юли - националният празник на Съединените щати. Той се превръща в най-масовия български „събор“ в Северна Америка⁷⁰. На него се стичат хиляди хора от всички центрове на емиграцията. Поради това той също се използва за патриотичното възпитание на присъстващите. Произнасят се пламенни речи в защита на поробе-

ните българи, канят се видни общественици и учени от САЩ, които говорят пред многолюдните български емигрантски събирания за традициите на демокрацията в Съединените щати и ролята на американски дипломати, журналисти и учители, работили на Балканите, за защитата на българската национална кауза в миналото и т. н. На този празник в Америка се вият най-масовите и кръшни български народни хора, в които постепенно започват да се включват и празнуващите американци. Тази културно-масова дейност в допълнителна степен разкрива подчертано цивилизационната мисия, която олицетворява българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят. Защото неговите представители са носители и разпространители на хуманни политически идеи и култура, които сближават хората. Факт, който не можеше да не увеличава престижа на българската диаспора в Новия свят между двете световни войни. А от това българския емигрантски патриотичен политически фронт само печели допълнителни активи.

Сред най-важните нови моменти, наложени в целогодишния български културен цикъл в Северна Америка между двете световни войни, е и възможно най-представителното отбелязване на датата 2 август - годишнината от Илинденско-Преображенското въстание от 1903 години. По този повод по страниците на в. „Македонска трибуна“ редовно се публикуват статии*: уводни - очертаващи ролята на въстанието в национално освободителното движение; биографични - за живота и делото на ръководни дейци на ВМРО и прославени войводи, оставили незаличими следи по време на въстанието; спомени на непосредствени участници в събитията, емигрирали по-късно в САЩ и Канада. Те дават информация за десетки епизоди от героичната борба през 1903 г., която може да се намери единствено във вестник „Македонска трибуна“. Така българският емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят между двете световни войни започва да отдава много по-впечатляващо дължимата почит на своите герои – предшественици, в националното дело. Започва много по-ефективното използване и на собствената политическа история като мощно възпитателно средство за формиране на траен интерес и ангажираност към българската национална кауза сред членската маса на патриотичния фронт.

Своеобразен завършек в целогодишния културен цикъл, поддър-

жан от българския емигрантски патриотичен политически фронт в Северна Америка между двете световни войни, става подготовката и провеждането на конгреса на МПО. Там, където се реализират тези най-важни събития в дейността на българската патриотична емиграция, след като пристигнат делегатите и гостите, най-напред се организират многохилядни манифестации из главните улици на съответния град⁷¹. Много македонски българи участват в тях, облечени в пъстри народни носии. Често начело на шествията свири българска духовна музика. Тя изпълнява революционни химни, патриотични и български народни песни. Тези многолюдни, пъстри и шумни шествия, преминават всяка година по централните улици на американските градове, които са седалище на поредния конгрес на МПО като церемониите на открито продължават по 4-5 часа.

Като правило, първата вечер преди да са открити конгресните заседания, членовете на местната МПО изнася пред гостите и богата литературно-музикална програма.⁷² След завършването на деловата работа следва задължителният „конгресен банкет“. На него, освен делегатите, присъстват и хиляди гости. Почти ежегодно в тези събития участват от 3 до 5 хиляди българи. Поради това те оставят трайна следа в съзнанието на хората, почувствали се за няколко дни отново в изцяло българска културна среда. Така празниците, организирани от МПО по време на конгресите на организацията, стават също едни от най-внушителните публични културни изяви на българската емиграция в цялостния културен живот на американското общество. Те привличат вниманието на гражданите на САЩ и Канада към съдбата на македонските българи, издигат и утвърждават авторитета на българския емигрантски патриотичен политически фронт, чийто лидер между двете световни войни е МПО.

От края на 20-те и през 30-те години МПО полага сериозни усилия за изграждането на първите трайни библиотеки към местните патриотични организации - с българска научна, художествена и политическа литература. Те също се превръщат в изключително важен, нов фактор за обогатяване на ритмично повтарящия се целогодишен културен цикъл и поддържане на българското национално самосъзнание сред диаспората. Книгите се закупуват само от България и се доставят от книжарницата, създадена към редакцията на в. „Македонска трибуна“. До средата на 30-те години МПО създава

12 трайно установени библиотеки по места. Събраните в тях книги на български книжовен език възлизат на около 3000 тома, във всяка една от библиотеките. Там се съхраняват всички издания на Македонския научен институт в София, книги със спомени на участници в революционната борба, художествена литература на български език, както и печатните издания на ЦК на МПО. Така още до средата на 30-те години библиотеките на МПО също се превръщат във важно средство за реализиране на възпитателната работа сред емиграцията. Този инструмент изпълнява и незаменима роля за поддържане на единното духовно пространство между българите в стария и новия край. Защото литературата от българските библиотеки в САЩ и Канада се раздава на читателите за ползване безплатно, като редовно се контролира съхранението и навременното връщане на отделните книжни тела. Така творчеството на Иван Вазов, Христо Ботев, Любен Каравелов, Пейо Яворов, все още младия Димитър Талев и мн.др. продължава да има своя самостоятелен духовен живот в Новия свят.

Макар, че по училищния въпрос в тази монография ще се говори отделно, тук е редно да се спомене, че под патронажа на МПО в края на 20-те години, към пет от българските православни черкви в Северна Америка, са създадени и активно работещи български народни училища⁷³. Във всяко от тях учителите са българи. Те са или специално назначени лица, или пък функциите им се изпълняват от местния български свещеник. Учебниците се доставят само от България. Те са същите, които се използват в българските народни училища, след като са били утвърдени от Министерството на просветата в София⁷⁴. Особено интересна е историята на широко използвания „Български буквар“. През 1906 година е направена първата буквална препечатка на доставения от София „Буквар и първа читанка“, използван в българските училища, с автори М. Влайков и Н. Дончев. След четвъртвековното използване на книгата, тя се превръща в библиографска рядкост. Това налага през 1927 година ЦК на МПО да възложи създаването на втория български „Буквар и първа читанка“. Той също е фактическо копие на този, по-нов учебник, използван през 20-те години и в основните училища на България. И в двете издания четивата, поместени в „Читанката“ са само произведения, създадени от класиците на българската детска литература – Ран Босилек, Ангел Каралийчев, Асен Разцветников, Дора Габе, Елин Пелин и др.

Целта на българските емигрантски училища е да обогатят общата

култура на децата и да се запази духовната връзка с българите от „стария край“⁷⁵. На тази основа се съхранява възможността за поддържане на интереса на младите поколения към българската история и култура и националноосвободителното движение в Македония. Българското емигрантско училище играе решаваща роля за трайното съхраняване в Америка на българските културни традиции в рамките на семейния и обществен живот на емиграцията. Те съдействат изключително много за вписването на българите, като един високо културен елемент, в цялостния облик на обществата в САЩ и Канада. Благодарение на усилията, полагани и от МПО, българите продължават да се интегрират в структурата на американската нация до началото на Втората световна война като фактор, с ясно забележим оригинален български духовен облик. А той на свой ред обогатява, в определена степен, трайните ценности на многонационалната цивилизация на американска земя.

Успехите, постигнати от МПО до средата на 30-те години, надграждат по нов и впечатляващ начин авторитета на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят. Това става възможно, защото в отличие от периода преди Първата световна война, през междувоенните десетилетия обстановката сред диаспората вече е много по-различна и благоприятна: емиграцията се е стабилизирала трайно в икономическо отношение; възникват многодетните семейства; а появата на младежта позволява да се обогатят и разнообразят формите и средствата в обществената дейност. Всичко това позволява да се обогати цялостното присъствие и изявиите на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят. За това свидетелствуват много примери на уважение, изразено от страна на видни представители на обществеността, науката и администрацията в САЩ и Канада⁷⁶. Истината за съдбата на българите в Македония, които са вкарани насилствено в границите на Гърция и Сърбо-харватско-словенското кралство, между двете световни войни, е популяризирана впечатляващо в Северна Америка, както никога по-рано. Резултатите от дейността на МПО доказват необходимостта от такава организация – ядро за развитието и пропагандата на българското националноосвободително движение. Затова МПО продължава да се изявява активно на политическата сцена и през втората половина на 30-те години като водеща структура на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят.

На практика тук става дума вече за третия етап в развитието на българското емигрантско патриотично дело зад океана между двете световни

войни - времето от 1934 до 1944 година. Тогава всички заложени форми за работа се утвърждават още по-сериозно в практиката. Заедно с това, под влияние главно на динамично променящата се европейска политическа обстановка след овладяването на властта в Германия от нацистите, МПО е изправена пред необходимостта да направи някои временни корекции в следваната политическа линия. В това именно се изразява и новата еволюция в политическата тактика и стратегията на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят между двете световни войни.

Забележимият икономически подем, който започва в САЩ след края на голямата икономическа криза през 1934 г., открива отново благоприятна стопанска перспектива за българската емиграция. Повечето от българите в Северна Америка имат работа и са устроили добре живота на семействата си. Отпадналата грижа за ежедневието, в условията на стопанския подем, осигурява и достатъчно финансови средства на МПО. Средногодишно нивозите организации предоставят безпрепятствено бюджет от около 15 000 долара за работата на ЦК на МПО. Към 1940г., поучена от кризата между 1929 и 1934г., МПО създава дори и един резервен фонд от 15 000 долара. Той е инвестиран в банка, срещу изгодна лихва, като финансов резерв. Общата стойност на недвижимите имоти на МПО (народни домове, клубове, библиотеки, народни училища и пр.) възлиза вече на 166 000 долара – една сериозна инвестиция за масова обществено политическа организация⁷⁷.

Местните патриотични организации провеждат периодично акции за събиране на доброволни дарения от членовете. В техния ход се предават значителни суми за издръжката на в. „Македонска трибуна“ или за финансирането на други мероприятия. Финансовото стабилизиране на МПО се отразява върху качеството на печатната пропаганда на организацията. От 1939г. ЦК започва да финансира редовното превеждане и списване на специална „английска страница“ във вестника. Там най-важните статии или съобщения, публикувани през изтеклата седмица, са предават на английски език. Така се дава възможност и на американски и канадски граждани да следят дейността на българската патриотична политическа организация. През 1940 г. е подготвен и издаден изключително ценният „Македонски алманах“, в обем 476 страници - голям формат, с много документи и снимки. Така се увеличава възможността за проникването на истината за Македония сред още по-широки среди на американската и канадската общественост.

С идването на фашизма на власт в Германия, ревизионистическите на-

строения за ликвидиране на Версайската договорна система, наложена на победените страни в края на Първата световна война, се утвърждават като реална алтернатива в световната политика. В отговор на новите тенденции терорът над българите във Вардарска и Егейска Македония се засилва. С тези мерки се цели потиснатите да не издигат своя глас за свобода и демокрация. Опитът на Конституционния блок в България от 1931 до 1934 г. да наложи демократична, антифашистка перспектива за развитието на страната пропада. На 19 май 1934 година представителите на Военната лига и политическия кръг „Звено“, извършват нов военен преврат в София⁷⁸. Политическите свободи на българския народ този път са погазени сурово. Деветнадесетомайците отменят Конституцията, разтурени са всички легални политически партии, забранени са вестниците им. В страната се установява диктатура от десен, тоталитарен тип.

Новосъздадената обстановка налага някои важни промени и в развитието на националноосвободителните емигрантски организации на македонските българи, съществували в България от Освобождението през 1878 година до 1934 година. Тъй като деветнадесетомайците забраняват всички политически организации, те поставят и ВМРО в положение, което налага нелегалната революционна организация също да се саморазпусне. Легалните емигрантски формирания, чиито седалища са в София, или са забранени, или са поставени в нови условия, при които те не могат да продължат дейността си в своите стари измерения. Опитът, тези патриотични структури на българската емиграция от Македония, да бъдат подменени с казионни копия, не успява. Ръководните дейци и членската маса на емигрантските организации са принудени да изчакат по-благоприятна обстановка, за да активизират отново своята борба в подкрепа на подтиснатите си братя във Вардарския и Егейския дял на Македония⁷⁹.

При това положение, през втората половина на 30-те години българският емигрантски патриотичен политически фронт преживява една от най-съществени кризи в своята история. По същество неговото подразделение в Северна Америка, начело с МПО, остава единствената емигрантска организация на македонските българи, която има възможност да продължава да работи легално. За период от 10 години, МПО фактически е единственият легален представител на подвластените българи през годините до и по време на Втората световна война. Всичко това налага ЦК на МПО да конкретизира и актуализира политическата си линия, следвана до тогава.

Фактите показват, че драматичното разстройство, настъпило в емигрантските структури, създадени от македонските българи в София, не се отразява отрицателно върху дейността на МПО в САЩ и Канада. През втората половина на 30-те години низовите организации там дори се разрастват, защото в редовете им започва да навлиза вече и новоизрастналата генерация от младежи, родени в Северна Америка след Първата световна война. През 1938 г. МПО има вече 38 местни патриотични комитети в едни от най-големите градове на Северна Америка. Тогава са положени основите и на първите български емигрантски патриотични политически структури в Австралия. /За тях ще стане дума конкретно по-късно в това изложение./⁸⁰**В резултат, МПО става единствената емигрантска организация, създадена от българи, която разпростира връзките и влиянието на българския емигрантски патриотичен политически фронт вече на три континента. Поради това настъпва важна промяна и в абривиатурата на този български политически лидер – организацията възприема името „Македонска патриотична организация в САЩ, Канада и Австралия“.**

Макар и останал в самота, клонът на общобългарския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят, под ръководството на ЦК на МПО не коригира стратегията си. Фактът, че „македонският въпрос“ все още не е разрешен, налага запазване на старото искане - борба за освобождение на Македония. МПО не променя и тезата си за преобладаващия български етнически характер на тази балканска провинция. Навсякъде и по всякакъв повод се доказва, че във Варадрска и Егейска Македония живеят македонски българи, че те говорят български език, изповядват православната вяра на своите събратя в царство България. Въпреки рязко активизиралата се ескалация на антибългарската асимилаторска политика на шовинистичните правителства в съседните страни.

От втората половина на 30-те години ЦК на МПО коригира главно тактиката на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят. За пръв път, след 19 май 1934 година⁸¹, в обсега на главния тактически удар на МПО са поставени монархът и десните правителства на България. Към тях се отправят главно две обвинения: първото, че политиката им затруднява дейността на легалните емигрантски организации, създадени от македонските българи на територията на свободна България и второ, че възприетият курс на сближение с кралска Югославия, демобилизира и обърква подвластеното население във Вардарския и Егей-

ския дял на Македония.

МПО отчита, че ограниченията, наложени от тоталитарния режим в България след 19 май, тежат не по-малко и върху плещите на свободната част от българския народ. Ето защо организацията многократно е изразявала своята солидарност с борещата се демократична опозиция в София. Публично се порицава преди всичко дейността на премиерите - Кимон Георгиев, Георги Кьосеиванов и по-рядко на цар Борис III. В брошури, протестни резолюции и лични писма, изпратени до отговорните фактори в София, МПО настоява да се разтурят новите казионни организации; да се даде политическа амнистия на преследваните ръководители и членове на бившите легални емигрантски организации на македонските българи; България да провежда активна настъпателна политика в защита на потъпканите права на насилствено откъснатите българи/82/. Със своя дейност българският емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят допринася за разобличаването на дясната тоталитарна власт в София, пред демократичното обществено мнение в Америка, Европа и Австралия.

Тази тактика остава в сила от 1934 до края на 1940 година. След избухването на Втората световна война МПО изоставя елементите на конфронтация с официална София и приветствува усилията на България за освободението на Македония. Трябва да се подчертае категорично, обаче, че и през периода на най-сериозното противопоставяне между ЦК на МПО и деветнадесетомайската линия, по балканската политика на управляващите в София българският емигрантски патриотичен политически фронт се придържа към мнението, че главната отговорност за непоносимата съдба на българите във Вардарска и Егейска Македония все пак носят държавите, творци на несправедливите версайски мирни договори. Както и техните гаранти в Македония – правителствата в Белград и Атина. А официална София е обвинявана главно заради провеждането на недалновидна политика на сближение, която затруднява нормалното развитие на националноосвободителното движение.

По същество справедливата критика, отправяна от ЦК на МПО към вътрешната и външната политика на следдеветнадесетомайските кабинети, до 1940г. съдържа една неточност: тя се заключава в твърдението, че като възприема курс на сближение с Югославия, официална София е „забравила поробените българи“. Всъщност и през периода на българско-югославското сближение, политиката, провеждана от българските правителства, цели да бъде облекчена тежката съдба на населението под чужда власт. Друг е въ-

просът, че се правят опити за използването на нови средства за постигане на целта; че трябваше да мине доста време, преди те да дадат резултат, а предварителни гаранции за това липсваха. Така, че да могат да се оценят предимствата или недостатъците на новата тактика на българо-югославското сближение. Тази неточност в оценките на ЦК на МПО след 19 май 1934 г трябва да се подчертае специално, защото под нейно влияние се правят някои от първите промени в следваната тактика и по отношение на Българската православна църква в Северна Америка.

Като отчита безспорните успехи на българската емиграция в САЩ и Канада, през 1937 г. Светият синод на БПЦ в София решава да издигне в йерархическо отношение създадената църковна структура в Северна Америка. В съответствие с Екзархийския устав е постигнато споразумение с правителството на САЩ, българските православни енории в Северна Америка, обединени до тогава в Българска православна мисия, да се обединят и да се провъзгласят за самостоятелна Българска православна епархия в Новия свят. За неин духовен глава Синодът избира опитния висш духовник - епископ Андрей Велички.

Създаването на първата българска православна епархия в Новия свят /в началото само в САЩ и Канада/ несъмнено е важна, положителна стъпка за привездането в пълен порядък на духовния живот сред емиграцията и за обвързването на възпитателната дейност на българските православни църкви изцяло с устав на БПЦ и с изискванията на традицията и вярата. Издига се като цяло и авторитетът на православието в Северна Америка. Подобрява се и възможността за активизиране на духовните връзки между българската емиграция и останалите представители на пъстрия религиозен свят в САЩ и Канада.

Интересите на българите в новия свят изискват всички емигрантски организации да съдействат за издигане авторитета на новия български духовен глава – за пръв път с ранг епископ. Под влияние на политиката, реализирана от правителството на Георги Къосеиванов, обаче, тогавашният ЦК на МПО възприема линия към конфронтация с епископа⁸³. Стремещът е, чрез натиск против епископ Андрей, да се окаже въздействие върху правителството в София. Така, че да се постигне евентуална корекция в отношението на властта в България към легалните емигрантски организации на македонските българи. ЦК на МПО г. в случая надценява възможностите си за въздействие върху официална София. Конфликтът с епископ Андрей не се отразява на двустранните българско-американски политически отно-

шения. Невъзможността на ЦК да отстрани новия владика от неговия пост и подкрепата, оказвана на църковния глава от част от емиграцията, която не членува в МПО, правят конфликта безпредметен. Поради това през 1942 г той е прекратен. Защото тогава на дневен ред отново излиза проблемът за трайното практическо разрешаване на македонския въпрос. През април 1941 година България, за трети пореден път, е поела ангажимент да контролира обстановката във Вардарска Македония и Беломорието. Целта е да се гарантират животът и имотът на неселението при появата на сложната военновременна обстановка. Една перспектива, която българският емигрантски патриотичен политически фронт не можеше да не отбележи и подкрепи.

* * *

Изнесената информация дава основание да се направи извод, че МПО е естествен наследник и главен продължител на делото, завещано от първите легални български емигрантски организации, създадени в Северна Америка във връзка с борбите за обединение на разпокъсаната българска нация. Новата фаза, в която се намира македонският въпрос през 20-те и 30-те години на ХХ в, налага ЦК на МПО да доразвие и обогати формите и средствата за борба. Здравото стъпила върху богатия опит и традициите на ВМОРО и БНС от периода на войните, тя се изгражда като една от най-интересните легални национално освободителни организации в Северна Америка до края на Втората световна война. В резултат МПО дава най-съществен принос историческата истина за неправдите, извършени над македонските българи по време на Парижката мирна конференция 1919г., да се популяризира в новия свят.

Въпреки безспорните си успехи обаче, МПО също не успява да обедини цялата българска емиграция зад океана в едно общо патриотично политическо тяло. Така, че българският емигрантски политически фронт, да бъде единствен изразител и защитник на национално значимите каузи. Отговорността за това не е нейна, а на прокомунистическия БМНС и на БСРСА, които гравитират около американските комунисти и социалистите. Българските патриоти в новия свят полагат големи усилия, за да подпомогнат обединението на българската нация. Но на практика те действат в три отделни центъра. Всеки един от тях се изявява независимо от другите. Идеино-ценностната сложност на платформите, върху които се гради

вътрешното организационно състояние на диаспората, както и различното положение, в което се оказват България, САЩ и Канада през Втората световна война, плюс противоположните интереси на великите сили, създават за многобройната българска емиграция в Северна Америка непреодолими трудности. Те пречат на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят да постигне такава благосклонност на общественото мнение в тази част на света, че то да окаже натиск върху правителствата си, за успешно разрешаване на македонския въпрос.

БЕЛЕЖКИ

1. Христов, Х. България, Балканите и мирът 1919, С., 1984, с. 220 и сл.
2. Палешутски, К. Македонската емиграция в България по време на Парижката конференция през 1919 г. – Истор. преглед, 1969, №5, с. 52 и сл.
- * Начало на дискусиата поставя статията „Имат думата нашите братя в Америка“, изпратена от София през октомври 1920 г. от Изпълнителния комитет на македонските братства.
- ** Председател на Изпълнителния комитет на Добруджанската организация в България.
- *** Председател на Тракийския върховен изпълнителен съвет в София.
3. Д-р Петър Вичев пише: „Тракия, Македония и Добруджа са под чуждо непоносимо иго. Повелителен дълг на всеки българин, където и да се намира той, е да застане в организираните редове на българската емиграция и да помогне с каквото може, за да блесне пред света истината за нашите болни народни въпроси и да спомогне да се отървем от това народно нещастие... Всички българи, живеещи в Америка, трябва да се сплотят духом, да се освободят от всички партизански страсти, които убиват усилията за една народна дейност в чужбина“. В-к. Народен глас, № 174, 23 юли 1921).
4. По-подробно вж. Пантев, А., П. Петков. САЩ и България по време на Първата световна война, С., 1983, с. 104 и сл.
5. Гоцев, Д. Младежките националноосвободителни организации на македонските българи (1919–1941), С, 1988, с. 8 и сл.
6. Михайлов, И. Спомени, т. 2. Освободителна борба (1919-1924), Louvain, 1965 с. 64 и сл.
7. Македонски алманах – 1940, с. /100.

8. Пак там.
  9. Пак там, с. 258.
  10. Пак там, с. 254.
  11. Пак там, с. 256.
  12. Пак там, с. 269.
  13. Пак там, с. 278.
  14. Пак там, с. 247–249.
  15. Пак там.
  16. По сведения на Христо Низамов, Indianapolis, 1104, North Auburn Speedwey, Indiana.
  17. Golden Book (1922–1972), Macedonian patriotic organization of the USA and Canada, Indianapolis Indiana, 1972, p. 10.
  18. Ibidem.
  19. Македонски алманах – 1940, с. 222.
  20. Golden Book. , р. 10.
  21. Македонски алманах – 1940, с. 223.
  22. Гоцев, Д. Идеята за автономия като тактика в програмите на националноосвободителното движение в Македония и Одринско (1893–1941), С., 1983, с. 17 и сл.
  23. Отчет за дейността на Централния комитет, представен на Шестия годишен конгрес на съюза, 11 септември 1927 г., гр. Акрон, Охайо, Печатница „Македонска трибуна“, 20, South West Str. Indianapolis, Indiana, USA, р. 3; в-к Македонска трибуна, №4, 3 март 1927
  24. Golden Book..., р. 12.
  25. Устав на македонските патриотични организации в САЩ и Канада, Printed by The Macedonian Tribune, 1927, Indianapolis, Ind. USA.
  26. Пак там.
  27. Устав на македонските патриотични организации.. с. 5-6
  28. Пак там, с. 7–12.
  29. Пак там, . с. 12.
  30. Пак там, с. 13.
  31. Пак там, с. 14
  32. Пак там, с. 15-16
  33. Пак там, с. 17–18.
  34. Пак там, с. 19.
  35. Golden Book..., р. 12.
- * Първият писмен отчет на ЦК на МПО е представен пред делегатите на

- Третия конгрес на организацията, проведен през 1925 г. в гр. Индианаполис.
36. Ibidem.
  37. Македонски алманах – 1940, с. 223.
  38. Македонска трибуна, № 3, 24 февр. 1927.
  39. Nizamoff, Ch. Struggle for Freedom, Indianapolis, Indiana, 1980, p. 128.
  40. Отчет за дейността на Централния комитет. . 1927, с. 17.
  41. Nizamoff, Ch. Op. cit, p. 128.
  42. Македонски алманах – 1940, с. 233.
  43. Пак там, с. 232.
  44. Македонска трибуна, № 577, I март 1938.
  45. Македонски алманах – 1940, с. 232.
  - * Началото на книгоиздаването на МПО на български език в Северна Америка е поставено с основаването на библиотеката „Pro Macedonia“ през 1927 година.
  46. Македонска трибуна, № 155, 23 ян. 1930.
  47. Пак там, № 417, 14 февр. 1935; № 533, 30 юни 1938.
  48. Отчет на Централния комитет за дейността му през 1930-1931, Gery Indiana, 1931. p.34.
  49. Отчет за дейността на Централния комитет, 1927, с. 4
  50. Пак там, с. 5.
  51. Отчет на Централния комитет за дейността му през 1930-1931, с.17.
  52. Nizamoff, Ch. Op. cit., p. 121.
  53. Ibidem.
  54. Македонски алманах – 1940, с. 273, 276, 277; Македонска трибуна, № 181,
  55. Гоцев,Д. Младежките националноосвободителни организации..., с. 11 и сл.
  56. Македонска трибуна, № 162, 13 март 1930.
  57. Пак там, № 199, 4 дек. 1930.
  58. Па к там, № 77, 26 юли 1928.
  59. През 1928 г. Седмият редовен конгрес ма МПО гласува специална Декларация във връзка с убийствата сред ратниците на ВМРО. В нея решително се заявява, че организацията „осъжда убийствата като подходящо средство за разчистване на някои вътрешни спорове на една македонска родолюбива организация, ако ще тя да е и ВМРО...Апелира с всичка сила на раненото от гореспоменатите събития сърце, към

- преданите борци за свободата на Македония, да очистят душите си от всяка тръпка на лични недоразумения и обиди, да чуят гласа на измъчената ни родина, която моли за помощ, за сговор и единство и да се тури край на взаимните разправии“ (вж. Декларация по убийствата сред ратниците на ВМРО, Детройт, 1928).
60. Македонска трибуна, № 160, 27 февр., 27 март 1930.
  61. Пак там, № 160, 26 февр. 1930.
  62. Пак там, № 363, 1 февр. 1934.
  63. Де Леон, Д. Реформа или революция. Превел Стойо С. Саралиев, Издание на Социалистическата книжарница и печатница, Р. О. Vox, 368, Granite City,
  64. Македонски алманах – 1940, с. 283.
  65. Македонска трибуна, № 638, 11 май 1939.
  66. Пак там, № 164, 27 март 1930.
  67. Пак там, № 117, 26 юни; № 184, 14 авг. 1930.
  68. Особено ярко този извод се подчертава на Тринадесетия конгрес на МПО от сенатора Джеймс Фарлей, който казва в приветствието си до делегатите: „Целта на Македонската политическа организация не е да се меси във вътрешната политика на Америка. Македонците се трудят за обединението на земята, чиито гении и героизъм играха такава важна роля при сформиранието на западния свят“ (вж. Македонски алманах – 1940, с. 225).
  69. Отчет на Централния комитет за дейността му през 1930–1931, с. 25.
  70. Македонска трибуна, № 399, II окт. 1934.
  71. Отчет на Централния комитет за дейността му през 1930 -1931, е. 23 .
  72. Mitev, T. ,The role of the MPO in Conforming the holiday of Sts. Cyril and Methodius in North America. – Macedonian Tribune ,vol. 63, № 3046.
  73. Македонска трибуна, № 690, 4 юли 1940.
  - * *Ежегодно в навечерието на 2 август в. „Македонска трибуна“ издава специален брой за отбелязване на годишнината от въстанието.*
  74. Македонски алманах – 1940, с. 239, 267.
  77. Пак там, с. 240–241.
  78. Пак там, с. 238, 251.
  79. „Буквар и първа читанка“, Съставили М. Влайков и Н. Т. Дончев, шесто издание, одобрено от МНП в София със заповед № 1855, 22 септ. 1906, Издание на Първата българска книжарница в Америка „Alexander

- Schoumehoff“, Granit City, Illinois, USA. По-подробно в: Тр. Митев, Българските буквари в Америка, С.,2018, стр.19 и сл.
80. В програмната статия на МПО за българските народни училища се казва: „Ако децата на нашите емигранти тук останат без възможност да четат и пишат на своя роден език, те в едно много скоро време ще скъсат всякаква връзка с Македония и изобщо с българския народ; ще стоят в къщи при бащите и при майките си като чужди. И не ще мине много време, когато бащите и синовете ще говорят на два различни езика“ (вж. Македонска трибуна, № 5, 10 март 1927).
  81. Македонски алманах – 1940, с. 225–228.
  82. Отчет на Централния комитет за дейността му през 1939-1940, Pitsburg, 1940, с.5 и сл..
  83. Димитров,Ил. Българската демократична общественост, фашизмът и войната та, С., 1970, с. 39 и сл.
  84. Гоцев, Д. Младежките национално освободителни. . с. 189 и сл.
  85. Отчет на Централния комитет за дейността му през 1939–1940, с. 10 и сл.
  86. Балканикус. Македонската освободителна борба и превратът от 19 май 1934 г България. Издава ЦК на МПО в Съединените щати и Канада, Индианаполис, Индиана, САЩ 1936.
  87. Македонска трибуна, № 386, 12 юни; № 388, 26 юни 1934.
  88. Димитров, Л. Епископ Андрей отречен. - Македонска трибуна, № 591, 16 юни 1938.

Гл. II ПРОМЕНИТЕ В ИДЕОЛОГИЯТА И ПОЛИТИЧЕСКАТА ПРАКТИКА НА РОДОЛЮБИВОТО БЪЛГАРСКО ЕМИГРАНТСКО ДВИЖЕНИЕ В НОВИЯ СВЯТ ПРЕЗ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА ХХ ВЕК.

1. УСИЛИЯТА НА БЪЛГАРСКАТА ПАТРИОТИЧНА ЕМИГРАЦИЯ ДА АНГАЖИРА ВЕЛИКИТЕ СИЛИ ЗА СПРАВЕДЛИВО РАЗРЕШАВАНЕ НА МАКЕДОНСКИЯ ВЪПРОС ПО ВРЕМЕ НА ВТОРАТА ПАРИЖКА КОНФЕРЕНЦИЯ ЗА МИР /1945-1947 Г./

Практическите стъпки от страна на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят, свързани с публичната пропаганда на исканията за обединението на насилствено откъснатите българи от Отечеството, по формулата „обединение в границите на свободна Македония“, започват през първата половина на септември 1944 година. И това не е случайно. От април 1941 до септември 1944 г. България действа като съюзник на Германия. През този период, след като германските дивизии разгромяват югославската армия, правителството в София се е ангажирало с управлението на Вардарска Македония и Беломорието, за да се гарантира живота и имота на населението там, при условията на новата военна обстановка в света. В началото на септември 1944 година обаче, на Балканите настъпват радикални политически промени. На 5 септември 1944 г. СССР също обявява война на правителството в София, с аргумента, че до този момент то е подкрепяло германците, действащи на Източния фронт. На свой ред, за да се избегне челният сблъсък с армията на Трети украински фронт, новоназначеното коалиционно правителство на Константин Муравиев отваря война на Германия. На 9 септември 1944г. ОФ завладява властта в София и започва ускореното изтегляне на германската военна групировка „Егея“ към централна Европа. Македония и Югославия стават арена на решителни военно-революционни събития за налагането на нов обществено-политически ред.¹ В резултат на тези нови процеси българската военновременна администрация се оттегля доброволно от Повардарието и Западна Тракия. Приключва второто българско управление в тази част на Македония, про-

дължило от април 1941 до септември 1944 г. Така българският национално обединителен въпрос навлиза в качествено нова фаза на развитие.

По същото време в град Кливлънд, щат Охайо - САЩ, заседава XXIII конгрес на МПО. Той е открит на 2 септември 1944 година. Като официален говорител на форума е поканен американският професор Алберт Лайбайер. През първата половина на XX век той минава за един най-сериозните експерти в Америка по блискоизточната и балканската проблематика. Възпитаник на Пристанския университет, от 1900 до 1906 година младият Лайбайер е преподавател по история в Робърт Колеж в Цариград. Там той научава добре български език и се запознава в детайли с историята, културата и националните идеали на българския народ. От 1906 до 1909 година Лайбайер пише докторат в Харвард на тема „Отоманската империя по време на Сюлейман Великолепни“. След това, до 1913 година е преподавател в Обърлийн колидж, Охайо. От 1913 до 1945 е редовен професор на Илинойския университет в град Урбана.²

През 1918-1919г. проф. Лайбайер е поканен като водещ експерт в състава на американската делегация, взела участие в работата на Парижката мирна конференция. По време на престоя си във френската столица след Първата световна война той е изпратен с дипломатическа мисия, да проучи положението в Цариград и Сирия. Тогава посещава и София, където се запознава лично с мнението на българското правителство по македонския и тракийския въпрос. За българите това е важно, защото след Първата световна война миротворците не допускат във Франция свободно присъствие на делегации от победените държави. Лично познат с президента Уилсън, работил дълго с неговия пръв помощник - полковник Хаус, професор Лайбайер познава в детайли начина, по който английската и френската дипломация потвърждават окончателното разпокъсване на Македония. Защото в Ньойския мирен договор от 27 ноември 1919 година, те не предвиждат реални промени на обстановката там, създадена с Букурещкия договор от 28 юли 1913 година.³ Така че, авторитетният американски учен и приятел на българите е поканен съвсем неслучайно като главен говорител на XXIII конгрес на МПО през септември 1944 година. Като участник в събитията в Париж през 1918 - 1919 г. и експерт по балканската и блискоизточната проблематика от него се очаква реална помощ. За да може ЦК на МПО да прецизира последните подробности преди да започне публичната реализация на новата кампания на българския емигрантски патриотичен политически фронт пред миротворците.

По време на конгреса на МПО през септември 1944 година, в продължение на три дни професор Лайбайер обсъжда детайлно с ЦК на МПО и с делегатите ситуацията, в която ще се окаже Македония след войната. В дискусиата той обръща най-голямо внимание на четири основни въпроса. Смятат ли лидерите на българското емигрантско патриотично движение, че някой би могъл да принуди водача на югославската комунистическа партия – Й. Б.Тито например, /признат вече за съюзник на великите сили от антихитлеристката коалиция/ да се откаже доброволно от Вардарска Македония? Кой и с какви средства ще може да накара следвоенна Гърция - също преживяла окупационен режим, наложен ѝ от германците, да изостави и Южна Македония? При положение, че България, която вече се бие с германците, най-вероятно ще поиска от нея и Беломорска Тракия? Смята ли ЦК на МПО, че Съединените Щати ще разполагат с достатъчно реални позиции на Балканите след войната, за да наложат те сами една своя концепция по македонския въпрос, след като този регион по всичко изглежда вече е отстъпен като територия за действията на Червената армия? И накрая - като се имат предвид всички тези обстоятелства, дали е достатъчно разумно българският емигрантски патриотичен политически фронт да предложи на миротворците едно-единствено искане по българския национален въпрос, каквато е вече предварително заявената готовност на ЦК на МПО: да се настоява за създаването на втора държава на българите на Балканите, под името „свободна и независима Македония“?

В края на дискусиата по тези наистина фундаментални политически проблеми на следвоенната обстановка около Балканите, професор Лайбайер изнася доклад на тема „Парижката мирна конференция 1919 г. и Македония“. В него той описва перфектно географските граници и етническата картина на областта. **„Тогаво трябва да се каже ясно, заявява американският експерт - всички свидетелства, предшествващи 70-те години на 19-ти век показват, че основният елемент сред жителите беше българският. Неоспорим и непроменим факт е, че и Македония беше българска.“**⁴ Завършвайки доклада си, като взема предвид аргументите, изложени от него по време на конгресната дискусия, професор Лайбайер предлага: все пак българският емигрантски патриотичен фронт да потърси и резервна формула за разрешаването на националния въпрос. Конкретно, той предлага да се има предвид и вариантът за едно общобалканско обединение. Такова, което да не изключва, която и да било от заинтересованите балкански държави. По този начин на Балканите да се създаде една сил-

на и независима от Русия християнска държава. Идея, която Съединените щати биха подкрепили от стратегически съображения. И най-важното - в нейните граници да се осигури обединение за земята и българския народ, в единно икономическо и политическо цяло.

Така, по време на XXIII конгрес на МПО, видният американски експерт защитава категорично българския етнически облик на Македония. Познавайки обаче реалното съотношение на силите в антифашистката коалиция и особено техниката на задкулисни методи за работа, при уреждането на териториални проблеми по време на световна мирна конференция, професор Лайбайер съветва уместно българските патриоти в Новия свят да не очакват наивно, че някой би могъл да принуди трите балкански държави - Югославия, Гърция и България да се откажат от своите части на Македония. Само и само, за да се удовлетвори искането на българската емиграция в Северна Америка за справедливо разрешаване на българския национален въпрос по предпочитаната от нея формула - създаването на нова държава „Свободна и независима Македония“. Затова видният американски експерт съвсем основателно предлага ЦК на МПО да допусне известна алтернативност в своята политическа позиция пред миротворците - независима държава, но и възможност за общобалканско федеративно обединение.

Идеята, разрешаването на българския национален въпрос да се търси и в рамките на някакво общобалканско единение, в последна сметка дава отражение върху официалните искания, които ЦК на МПО излага публично пред правителствата на великите сили, заели се да установят новия световен ред след войната. От лятото на 1945г. в официалните документи - декларации, телеграми до различни правителства и делегации, в печата и пр. се предлагат вече два варианта за разрешаването на българския национален въпрос: на първо място - обединението на Македония, посредством федерирането на балканските народи. А ако това се окаже невъзможно, тогава областта да се обособи в свободна и самостоятелна държава. В този смисъл безспорно е, че мнението на крупният американски експерт внася отрезвяване в средите на българския емигрантски патриотичен фронт в Новия свят. В края на краищата ЦК на МПО залага на алтернативния подход.

В случая българската патриотична емиграция в Новия свят прави известен компромис с политическия проект, разработван през първата половина на 1944г., когато ЦК на МПО възнамерява да защитава пред миротворците, преди всичко проектът, разработен впрочем от ВМРО - „свободна и независима Македония“. Внимателно разгледан обаче, новият подход всъщност е

възприет не за да отрече идеята за „свободна Македония“, а тъкмо обратното – за да засили нейните възможности като истинската алтернатива. Такава, която дейците на българския емигрантски патриотичен политически фронт зад океана жадуват да видят осъществена на практика. Логиката на новото мислене след септември е проста: Най-напред се предлага балканско федериране. То обаче е трудно осъществимо, по ред обективни причини. След като силите се убедят, че българският национален въпрос не може да се реши в рамките на федерацията, то тогава „свободна Македония“ да се яви като спасителния „резервен изход“ от заплетената дилема. При всички случаи обаче, да се търси такова решение, което би позволило българите от трите части на Македония да се окажат в общи държавни граници.

През септември 1944 година, когато започва освобождението на Балканите от германско военно присъствие, в средите на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят все още няма точна информация за реалните намерения на официален Вашингтон за линията, която ще следва в Югоизточна Европа, след окончателния край на Втората световна война. Българската родолюбива организация не поддържа лични контакти с военновременната администрация на Рузвелт. Основната причина е в това, че след декември 1941 година, когато България в съюз с Германия, обявява война на САЩ, българите в Съединените щати са поставени под особен контрол. Затова по решение на XXIII конгрес на МПО, ЦК моли професор Ал.Лайбайер да изпълни една „дипломатическа мисия“ във Вашингтон. Като привърженик на Демократическата партия на президента Рузвелт, той е уважаван експерт сред демократите в Щатите по проблемите на Близкия изток и има влияние сред управляващия екип. Използвайки личните си връзки в столицата на САЩ, пратеникът на МПО да „депозира конгресната декларация и препис от речта му /изнесена пред делегатите б.а./ на някои официални места и да направи срещи с лица, които проявяват интерес към Балканите и вземат отговорно място”.⁵

От материали, поместени по-късно във вестник „Македонска трибуна“, става ясно, че професор Лайбайер изпълнява възложената му мисия веднага след закриването на XXIII конгрес. Той пребивава във Вашингтон като пратеник на МПО близо един месец – от началото, до края на септември 1944 година. Точни сведения за разговорите, които той е водил там, засега липсват. Известен е обаче, текстът на декларацията, гласуван от XXIII конгрес на МПО, която Лайбайер е раздавал на висшите служители в Близкоизточния отдел на Държавния департамент, из редакциите на влиятелните

американски вестници и в Белия дом. В този документ се казва: „Ако конфликтните интереси на Великите сили не позволяват да се намери работеща формула на македонския въпрос, то тогава логичното решение би било територията на Македония да се постави под протекцията на Съединените щати, Съветска Русия и Англия. Така, че Македония да може да стане връзка на Балканския съюз, вместо да бъде ябълка на раздора. Създаването от Македония на една Швейцария на Балканите и премахването по този начин на конфликтните аспирации на балканските държави, ще бъде най-щастливото разрешение на македонския въпрос“.⁶ По същество, в този документ, чрез сложна вътрешна взаимозависимост, е формулирана същността на „двусъставната алтернативна стратегия“, възприета от българския емигрантски патриотичен политически фронт в началото на септември 1944 година.

Вероятно по време на сондажите, направени от професор Лайбайер, във Вашингтон става ясно, че Съединените щати все още не обсъждат конкретни формули, по регионалните аспекти на следвоенната политическа проблематиката. Защото на Балканите през септември 1944г. все още се сражават германски дивизии. Затова от октомври 1944 г. ЦК на МПО прави известна корекция в подготвителната си работа, свързана с публичната пропаганда на тезата за разрешаването на българския въпрос след войната. Решено е, временно нови, конкретни практически инициативи да не се предприемат. Защото те не носят резултат в обстановката докато войната не приключи напълно. Вместо тях, до прекратяването на военните действия по световните фронтове, да се подсигури известно количество нова убедителна пропагандна литература. Тя да се използва по-късно за разобличаване на заинтересованите чужди пропаганди и за обосноваване на формулата, която защитава българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят.

Най-напред ЦК на МПО издава като брошура на английски език речта, произнесена от професор Лайбайер пред XXIII конгрес. Книгата е озаглавена „Македония на Парижката мирна конференция“.⁷ Тя е разпространена в 3000 екземпляри - главно в редакции на влиятелни американски и английски издания, из библиотеки, в Държавния департамент на САЩ и в Белия дом. Веднага след това под ръководството на Христо Атанасов е събран обемист том със статии, под наслов „Случаят с автономна Македония“. В тази книга са публикувани изследвания на най-известните познавачи на македонския въпрос от Европа и Америка. И този труд е отпечатан на английски език, луксозно издание, в обем 205 страници, голям формат. Така ЦК на

МПО се сдобива в началото на 1945г. с още едно силно научно средство за защита на тезата си по българския национален въпрос.

За отпечатването на сборника, съставен от Анастасов обаче, е нужна голяма сума пари. Първо, защото ЦК иска книгата да се публикува много бързо и на второ място, заради нейния луксозен вид. Затова е проведена една дарителска акция между членовете на организацията. Средства изпращат всички големи центрове на македоно-българската емиграция в САЩ и Канада, като Детройт, Индианополис, Торонто, Чикаго, Сент Луис, Стилтън и др.⁸ Наред със събирането на необходимата сума тази акция повдига самочувствието на организираниите членове, че започва непосредствената защита на българския национален въпрос пред миротворците.

През зимата на 1945г. проф. А.Лайбайер е поканен да напише предговор и към едно трето ново издание - серия от документи, свързани с Македония, от периода на Парижката мирна конференция през 1919 година. Дотогава той ги пази в личния си архив, без да ги обнародва.⁹ По този начин до май 1945г., когато завършва Втората световна война, българският емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят си осигурява наистина нова, стойностна научно-пропагандна литература. Тя ще се използва активно впоследствие, при защитата на основните български политически искания пред миротворците. И двете брошури на професор Лайбайер, както и сборникът, съставен от Христо Атанасов, доказват преобладаващия български етнически облик на Македония. Този важен момент - етническата характеристика на славянското население в Македония, присъства и във всички останали документи на МПО, влязли в употреба след 1944 година. Новото към пролетта на 1945г. е, че тезата на българския емигрантски патриотичен политически фронт се защитава публично вече и с авторитета на най-признатия американски експерт в лицето на професор Лайбайер. Освен това, паралелно със защитата на основното искане „свободна Македония“ е предвиден и един резервен вариант - федерирането на трите части на Македония от типа на Швейцария. Така, че тя да стане обединително звено на Балканите, в рамките на едно общохристиянско държавно-политическо тяло. В същото време, поради етническия си облик, Македония да стане и една „втора българска държава“ в региона, ако се покаже, че не е възможно да се постигне обединението на всички българи в рамките на една-единствена държава.

През май 1945 година Втората световна война завършва с пълна победа на държавите от великата антихитлеристка коалиция. В средата на юли 1945 г. в Потсдам, Германия, пристигат Сталин, Чърчил и Труман. Срещата на „тримата големи“ поставя началото на непосредствената подготовка за свикването на новата световна, мирна конференция за следвоенното устройство на света. Лидерите на СССР, Великобритания и САЩ създават един „постоянен комитет“ от пет души. В него влизат външните министри на трите велики сили, плюс ръководителите на френската и китайската дипломация. Пред новия международен орган най-напред е поставена задачата да се събере на 1 септември 1945г. в Лондон. Там да се пристъпи най-напред към изясняване на принципите, които ще залегнат в мирния договор с Италия.¹⁰ В Съединените Щати прониква информация, че мирните договори с България, Румъния и Унгария ще се подготвят на един по-късен етап.

В средите на българския емигрантски патриотичен политически фронт това съобщение се тълкува в смисъл, че македонският въпрос няма да бъде сред първите обсъждани теми. Освен това, в известното „комюнике от 6000 думи“, издадено в Потсдам от името на Тримата големи, е обявено, че всички политически въпроси, свързани с мирните договори, най-напред трябва да бъдат обсъдени в Комитета на външните министри на държавите победителки. След това постигнатите споразумения да се утвърдят от лидерите на СССР, САЩ и Великобритания. И чак тогава да се изготвят окончателните текстове на договорите. От цялата тази ситуация лидерите на българската патриотична емиграция в Новия свят правят извод, че в Потсдам ще се изяснят общите принципи за съвместна работа до изготвянето на всички мирни договори. Затова ЦК на МПО решава, че няма смисъл да изпраща свои документи до конференцията на тримата големи. Срещата в Потсдам обаче, се наблюдава внимателно от лидерите на българския емигрантски патриотичен политически фронт. Вестник „Македонска трибуна“ открива специална рубрика, където помества подробни анализи за всички взети решения.

В началото на август 1945 г. президентът Труман се завръща от Европа в Съединените щати. На 9 същия месец, в двучасова реч по радиото, американският държавен глава дава допълнителни разяснения за постигнатите договорености с Чърчил и Сталин. Засягайки Балканите, Труман отбелязва, че е настоявал за „Румъния, България и Унгария - тези народи да не бъдат

сфери на влияние, на която и да е държава“.¹¹ В случая, президентът на Съединените щати явно демонстрира желание да не се съобразява с известното секретно „процентно споразумение“, постигнато през октомври 1944 г. между Сталин и Чърчил. Въз основа на него на Балканския полуостров са очертани сферите на английското и съветското влияние.¹² Като в България преобладава съветското, а в Гърция английското.

Позицията, афиширана от Труман на 9 август 1945г., прави изключително силно впечатление сред българската патриотична емиграция в Новия свят. До този момент, макар че не се споменават точни цифри, в българския емигрантски печат са поместени статии, в които специално що се отнася до известните „50% на 50%“ английско и съветско влияние в Югославия, истината се налучква. Тоест, официалното изказване на Труман възвръща надеждата на българската емиграция в Новия свят, че Съединените Щати няма да се съобразяват с никакви предварителни тайни споразумения. Труман ще настоява въпросите да се третираят отново на открита база, без да се спазват никакви предварителни договорки, правени в негово отсъствие. Американският президент дава да се разбере, че само така „свободните и сателитните народи в Европа“ ще могат „да си създадат правителства, които широко да представляват демократичните елементи в народа“.¹³

Позицията, заявена в речта на Труман от 9 август 1945г., дава непосредствения тласък за възобновяване на временно стопираната официална пропаганда на българския емигрантски патриотичен политически фронт за начина, по който би трябвало да се разреши и македонския въпрос. Още на 9 август 1945г. ЦК на МПО излиза със специална политическа декларация. Същия ден тя е поместена като редакционна статия и във в. „Македонска трибуна“ със заглавие „Без сфери на влияние“. В този документ се казва: „Тези изявления са от голяма важност за бъдещата съдба на Балканския полуостров... Народите на Балканския полуостров може само да поздравят едно подобно решение и с разум, отстъпки и добросъседски отношения да загладят отношенията си, като положат здравите основи на едно бъдеще, при което всички народи ще се радват на истинска свобода и просперитет. Една от първите задачи, която предстои да се разреши, е безспорно македонският въпрос. Неговото правилно и пълно решение може да успокои всички“.¹⁴

Междувременно приближава първата среща на петте министри на външните работи в Лондон, насрочена за 1 септември 1945 година. Преценявайки позицията на Труман като готовност от американска страна да се

третират безпристрастно всички значими политически въпроси, лидерите на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят решават да се възобновят и конкретните практически действия. За случая е разработен цялостен план. Най-напред ЦК на МПО предлага да се мобилизира възможно най-широк кръг от българската емигрантска общност. Освен местните структури на МПО, в акцията да се включат и българските църковни настоятелства от православните енории в САЩ и Канада; да се активизират ръководните тела на т.н. „селски дружества“ /около 200 землячески организации/, както и политически неангажираните българи. И този път лидерите на българския емигрантски патриотичен политически фронт не поставят въпрос за единодействие, с която и да било от българските левичарски емигрантски организации като БСРСА и БМНС, създаден от комунистическите групи.

Разглежданият план предвижда всички поканени да изпратят организирано телеграми до конференцията на външните министри на Великите сили в Лондон. В тях да се застъпва едно общо искане за справедливо решение и на македонския въпрос. На настоятелството на местните МПО са дадени инструкции да привлекат максимален брой българи за участие в акцията. За да не се допусне обаче, разнобой в исканията, когато се отправят телеграмите, са дадени специални указания и по този въпрос. В тях се отбелязва, че във въпросните документи трябва да се настоява: „Македония да се освободи като държава в целокупните си граници“, без да се уточнява конкретно, дали това трябва да стане в рамките на една Балканска конфедерация или като свободна и независима държава.¹⁵ За да даде пример, на 20 септември 1945 година редакцията на в.„Македонска трибуна“ публикува пълният текст на телеграмата, изпратена от ЦК на МПО до петте министри на външните работи, заседаващи в Лондон. В този обширен документ е заявено, че българската емиграция в Новия свят е заинтересувана живо от спокойствието на Балканския полуостров. Историята от изминалия четвърт век показала, че на Балканите най-много проблеми поражда нерешеният македонски въпрос. Мирът в Югоизточна Европа нямало да настъпи, докато не се разреши и той. Накрая ЦК на МПО предлага великите сили да възприемат възгледа за „образуването на държава Македония от трите разделени части на областта, които би могло или да се обединят с останалите балкански държави, или да се обособи като напълно независима държава, намираща се под протекцията на петте велики сили“. Телеграмата е подписана от председателят на ЦК на МПО - Коста Попов.

Инициативата на ЦК задвижва широка кампания сред местните български емигрантски колонии в САЩ, Канада и Австралия, намиращи се под влиянието на българския емигрантски патриотичен политически фронт. Телеграми до петте външни министри в Лондон изпращат: МПО „Татковина“, но и енорията при българската православна черква „Св. Климент Охридски“ от гр. Детройт; Македоно-българската православна черква и МПО „Тодор Александров“ в гр. Янгстаун, Охайо; Българската православна черква „Св. Стефан“ и МПО „Дамян Груев“ в гр. Индианополис, Индиана; МПО „Костур“ в гр. Форт Уейн, Индиана; МПО „Бащин край“ от гр. Сейнт Луис, Мисури; МПО „Победа“ и българската православна черква „Св. Кирил и Методий „ в гр. Торонто, Канада и др.¹⁶

Общо от името на българската родолюбива емиграция в САЩ и Канада през септември 1945г. в Лондон са изпратени 34 телеграми от българите, във връзка с националния въпрос. Текстовете на всички са еднотипни – повтаря се същността на искането, заложено в телеграмата на ЦК на МПО: „Нашата църква и нейното членство, състоящо се от американци, произхождащи от Македония - се казва например в телеграмата, изпратена от енорията на черквата „Св. Климент Охридски“ в Детройт, силно настояват за образуването на свободна и независима Македония, под протекцията на петте велики сили като най-логично решение на балканските проблеми“.¹⁷ **В резултат на тази акция, българският емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят влиза в ролята си на самостоятелен политически фактор, работещ за каузата на българите в Македония, без подкрепата на която и да било държава или правителство. Българският въпрос е поставен на вниманието на външните министри на петте велики сили, заседаващи в Лондон. Преди още Балканите да са влезли в дневния ред за окончателното разискване. Доказателство за това са отговорите, които част от делегациите на Лондонската конференция изпращат до българските патриотични организации в САЩ и Канада.**

Пръв реагира Ван Чин Чиен - министър на външните работи на Китай. На 17 септември 1945 г. от негово име е изпратен отговор до настоятелството на черквата „Св. Стефан“ в Индианополис. В него се казва: „Д-р Ван Чин Чиен - китайският външен министър ми разпореди /на секретаря си-б.а./ да Ви информирам с благодарност за получената ваша телеграма“.¹⁸ След 19 септември 1945г. всички, изпратили телеграми от САЩ получават отговор и от държавния секретар на САЩ - Джеймс Барнс. Там лидерът на американската дипломация информира българските родолюбци в Америка, че „е

щастлив да получи изпратените от тях мнения“ и че „препратил“ телеграмите „до секретариата на Съвета /на министрите на външните работи -б.а./ с разпореждане останалите делегации да получат копие“.¹⁹ В резултат, на 27 септември 1945г. ЦК на МПО с основание прави извод, че „кампанията за изпращане на телеграма и в Лондон бе изпълнена точно и бързо“. В едноименната статия, излязла във вестник „Македонска трибуна“ същия ден, са обобщени основните резултати, постигнати с инициативата, проведена през месец септември 1945 година. Патриотичната част от емиграцията е призована да бъде готова с нов ентузиазъм, да участва и в други подобни акции. „Въпросите стоят още висящи, декларират ЦК на МПО. Ще предстоят нови акции от наша страна, за защита на справедливата македонска кауза. Нашия глас трябва да бъде издигнат за защитата на Македония. Той ще науми /подскаже -б.а./ на държавите, че на Балканите стои още една жива рана - неизлекувана рана - Македония. И още, че на тях лежи огромната отговорност да възстановят траен мир и стабилност на Балканите“.²⁰

С тази декларация на ЦК на МПО фактически приключва първият тур на самостоятелната кампания, подета от българската патриотична емиграция в Новия свят за експониране на възгледите си по националния въпрос пред дипломацията на великите сили, през есента на 1945година. Нито един от петте участници - включително и американската делегация, не поема обаче конкретен, официален ангажимент да работи за практическото разрешаване на българския национален въпрос по формулата, предлагана от българите в Америка. Повечето от участниците в Лондонската конференция /съветската, английската и френската делегация/ дори не отговарят на изпратените им документи от Съединените щати и Канада. За В. Молотов например, идеята „свободна Македония“ е неприемлива, защото би трябвало да принуждава едновременно и правителството в София, и това в Белград да се отказват от Вардарския и Пиринския дял на областта. Една перспектива, която изобщо не кореспондира с реализиращата се стратегия по това време за сближение между СССР, от една страна, и Югославия и България, от друга.²¹ Англичаните също не мога да приемат идея да се иска от Атина отказ от Егейска Македония. Защото още през есента на 1944г. Чърчил ангажира дори британската армия за защитата на гръцката държава от настъпващия комунизъм от към север, чрез разгром на вътрешната опозиция във Егейския дял на Македония.²² А реалната тежест на Франция в следвоенната политика не е голяма.

Въпреки всичко обаче, факт е, че благодарение на българския еми-

грантски патриотичен политически фронт в Новия свят пред дипломатията на великите сили, призвани да начертаят следвоенните граници на света, е експонирана самостоятелно една нестандартна теза за разрешаването на един от най-болните проблеми на Европа – този за националното обединение на българите, откъснати от своето отечество след 1878 година. Тя прави впечатление на миротворците. Някои от делегациите се занимават с изпратените им документи. Поради това ЦК на МПО продължава да следи с неотслабващо внимание поведението на правителствата на петте велики сили, с готовност за нова бърза реакция.

През октомври-ноември 1945г. организираната българска патриотична емиграция в Новия свят е впечатлена силно от две нови обстоятелства. Те също са изтъкувани като „увеличаване на шансовете“ да се търси решение на българския въпрос и по формулата за създаване на независима Македония като втора държава на българи на Балканите. На 28 октомври 1945г., по случай Деня на американския флот, президентът Труман държи отново голяма публична реч. В нея той обявява четири основни принципа, които обещава, че ще залегнат трайно в американския подход към напредващите преговори около подготовката на мирните договори. Държавният глава на Съединените щати заявява първо, че страната му няма външнополитически задачи, които „биха се сблъскали с мирните претенции, на която и да е нация“; на второ място - че вярва във възможността да се възвърне суверенитетът и самочувствието „на всички хора, които са били лишени силно от тях“; че няма да признае никакви териториални промени, „освен ако те са станали при свободно изразено мнение на засегнатите хора“. На последно място Труман заявява, че САЩ няма да признаят, което и да е правителство, „наложено, на която и да е страна, чрез силата на коя и да е външна сила“.²³

Целта на тези президентски изявления вече е много по-ясно открояна: да се демонстрира намерение за съпротива срещу съветската политика за налагане на прокомунистически режими в Източна Европа. Доказателство за това е американската позиция към събитията в България от късната есен на 1945 година. По време на дълго отлаганите парламентарни избори, Държавният департамент изпраща Марк Етридж като наблюдател в София. При завръщането си във Вашингтон той прави доклад пред Труман. В него се констатира, че новосформираните правителства в София и Букурещ „не са достатъчно демократични, за да заслужат признание от страна на Съединените щати“.²⁴ Антикомунистическият елемент в позицията на

американския президент обаче, все още не се оценява като главен акцент в политиката на българския емигрантски патриотичен политически фронт. В края на 1945г. ЦК на МПО все още не долавя започващото глобално противопоставяне между СССР, от една страна и Съединените Щати и Великобритания - от друга, на база: бъдещето на източноевропейските общества в социално-политически план.

ЦК на МПО вижда в принципите на Труман, декларирани през октомври, преди всичко „възраждане духа на Уилсън“. Тоест - нов стремеж на американската дипломация да повтори ролята си на „безпристрастния арбитър“, играна за първи път през 1918-1919 г. при устройството на света след Първата световна война. Затова, при коментиране на президентското изявление от края на 1945г., в средите на българската патриотична емиграция в Северна Америка надделява мнението, че „Америка никога не се е ръководила от собствени егоистични интереси при намесата си в международните конфликти“.²⁵ От това се прави извод, че има надежда Труман да повтори благоприятната позиция на Уилсън от 1919 година към българите - този път специално за тези в Македония. Ето защо в ЦК на МПО се засилва убеждението, че е възможно и македонският въпрос да се третира отделно. Поради това е важно великите сили да се държат постоянно в течение и на позицията, която предлага българската патриотична емиграция в Новия свят. В резултат ЦК на МПО продължава да следи внимателно всички изяви на Комитета на външните министри на Великите сили.

Второто важно обстоятелство, което импулсира нови надежди сред дейците на българския емигрантски патриотичен политически фронт в края на 1945г., е свързано с една официална декларация, направена от министър-председателя на България - Кимон Георгиев. В разговор с кореспондент на вестник „Ню Йорк таймс“ в София, през втората половина на ноември 1945г., българският премиер за пръв път заявява публично: „България отхвърля всички гръцки искания за гранични промени. Тя /т.е. България б.м./ не само не отправя претенции, но е готова дори да отстъпи територия за образуването на една независима държава Македония“.²⁶ По този повод ЦК на МПО веднага излиза със своя официална декларация. В нея се казва: **„Горните изявления на българския премиер К. Георгиев трябва да се посрещнат с одобрение от всички македонски родолюбци, защото те изтъкват за пръв път конкретно отношението, което сегашното българско правителство има към македонския въпрос“**.²⁷ Така че готовността на официална София да търси някакво ново, нестандартно решение на

българския национален въпрос, поради рязкото усложнилата се ситуация около България след изборите през ноември 1945г., също прозвучава сред патриотичната българска емиграция в Новия свят като допълнителен благоприятен момент за нейната стратегия. В резултат, тя продължава своята самостоятелно пропаганда пред Великите сили.

Вторият тур на официалната кампания, проведена от лидерите на българския емигрантски патриотичен политически фронт в тази насока, е реализиран през декември 1945 година. Тогава в Москва отново се събират на конференция министрите на външните работи на великите сили. За разлика от Лондонската конференция през септември обаче, тази в Москва се отличава с някои особености. Например, в съветската столица не присъстват външните министри на Китай и Франция. Това обстоятелство намалява броя на действително безпристрастните участници във форума /като китайците например/, които биха погледнали наистина без предубеждение на всяка идея, свързана с Балканите. Поради това ЦК на МПО решава този път да не придава масов характер на акцията си. Доколкото обаче печатът съобщава, че този път балканската проблематика ще доминира в разговорите между външните министри на САЩ, СССР и Великобритания, емиграцията преценява, че не бива да се мълчи.

Във връзка с Московската конференция на тримата външни министри, ЦК на МПО подготвя три еднообразни екземпляра на нова декларация по българския национален въпрос. Преведени на английски език, те са изпратени в Москва до Джеймс Барнс, Вячеслав Молотов и Ерн Бевин. От името на българската патриотична емиграция в Америка най-напред се пожелава пълен успех на новата тристранна среща. „Американците от Македония - декларират след това авторите - са силно заинтересовани за бъдещата съдба на Македония“. Затова, те отново предлагат старата им родина **„да бъде обединена от трите разпокъсани части в една държава. Това би могло да се реализира или по пътя на федерация, или чрез възстановяване на една независима държава - Македония със столица Солун“**.^{28/} Декларацията е подписана от председателя на МПО - Коста Попов.

Отговор от Москва този път не се получава от нито една делегация. Вместо това стават известни решения на тримата външни министри, които внасят първото обръкване върху ситуацията, съществуваща до този момент около Македония. В резултат на преговорите, водени в СССР, Съединените щати и Великобритания обявяват на 22 декември 1945 г., че признават **„републиканската форма на управление в Югославия“**.²⁹ На

практика това е предоставяне на шанс за реализиране политиката на ЮКП, начело с Й.Б. Тито, по македонския въпрос. Както и отказ на западните демокрации от по-нататъшна поддръжка на монархията в тази балканска държава. В същото време обаче, Държавният департамент дава гласност и на инструкциите от президента Труман на американския представител в Белград - Патерсън: стъпката с признаването на републиката „не трябва да се тълкува в смисъл, че се одобряват политиката на режима и методите, чрез които той поема контрола на положението“ в тази част на Балканите.³⁰ Макар и негласно, там по същество се прави критика срещу суровите гонения, реализирани вече от управляващите в Скопие срещу хиляди българи, които не приемат идеята за създаването по административно - команден път на нова „македонска нация“.

Информационните агенции съобщават също така, че американци и англичани настояват официално в София - поне двама представители на възникналата българска опозиция, да влязат в състава на новото правителство на К.Георгиев, излъчено след изборите през ноември 1945 година. Към всичко това се прибавят и слухове, че въпреки неодобрението на САЩ /и особено на Великобритания/³¹ „може за доста сигурно да се смята, че до края на идущата година България и Югославия ще бъдат една страна, със сила, приблизително тая на Полша и със значителна стратегическа важност“.³² Тоест, в началото на 1946 г., след Московската конференция, за българската патриотична емиграция в Новия свят става по-ясно, че между СССР, от една страна и западните демокрации - от друга, се появяват противоречия. За пръв път проличават и острите им различия, специално по проблемите на Балканите. На този фон в началото не било ясно, дали София и Белград няма да се възползват от оформящите се непримирими позиции между великите сили и да наложат федерирането само между Югославия и България, като изоставят Егейска Македония. Ако подобен план се реализира в бъдеще, нямаше ли да се обезсмисли цялата политика на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят?

Освен всичко друго - едно е да се пропагандира тезата за „свободна Македония“, в обстановката на относителна търпимост, съществувала между великите сили до края на 1945 година и съвсем друго нещо е да се защитава подобно искане в обстановка на остра политическа конфронтация между Вашингтон, Москва и Лондон. Щеше ли Труман в последна сметка действително да „действа като Уилсън“ на Балканите? Можеше ли той да се ангажира с формулата на българските патриоти в Америка, при положение, че не е

в състояние да убеди партньорите си в необходимостта да подкрепят идея, която явно не отговаря на плановете, които се разработват в Москва, Белград и София? Предвид неяснотата по тези въпроси през зимата на 1946г. ЦК на МПО отново заема за известен период изчаквателна позиция. Решено е да се наблюдават новоочерталите се перспективи за Балканите. По тази причина до началото на месец април 1946г. ЦК на МПО отново заема позиция на активен наблюдател на обстановката.

* * *

На 25 април 1946г. в Париж е насрочено откриване на нова Четиристранна конференция на министрите на външните работи на СССР, Съединените щати, Великобритания и Франция. Тя се налага поради невъзможността на експертите, представени на постоянната сесия на междуправителствената комисия в Лондон, да намерят окончателната споразумителна формула за мирните договори с Италия, България, Румъния, Унгария и Финландия. Това важно събитие поставя началото на третия тур в официалната пропагандна кампания пред великите сили, реализирана от българския емигрантски патриотичен политически фронт по македонския въпрос.

На 11 април 1946г. ЦК на МПО взема решение да се проведе нова масова акция. За целта вестник „Македонска трибуна“ излиза с обширна статия, в която е изяснена същността на събитието. Местните български патриотични структури в САЩ, Канада и Австралия, църковните настоятелства и ръководствата на земляческите дружества отново са призовани да се включат в кампанията³³ с официални становища. Всъщност за този тур са предвидени две фази на изява: първата да приключи на 23 април - деня, в който държавният секретар на Съединените Щати ще лети за Париж. Дотогава на Джеймс Барнс да се изпратят телеграми с исканията по формулата „свободна Македония“. Така ръководителят на американската дипломация да може да се подготви за конференцията. Втората фаза на пропагандната кампания да се реализира по време на заседанията на четиримата външни министри във френската столица.³⁴ Този план също е изпълнен бързо и точно.

На 11 април 1946г. ЦК на МПО изпраща ново „Изложение до г-н Джеймс Барнс във връзка с македонския въпрос“. В него държавният секретар на Щатите е помолен да възприеме формулата за „обединението на Македония“ като база за разрешаването на един от най-острите проблеми на Балканите. Интересно е, че и този път организираната българска патриотична

емиграция в Новия свят не поставя какъвто и да било антикомунистически акцент в своите искания и в мотивировката си към тях. Макар че, по това време МПО вече осъжда в статии, поместени по страниците на своя вестник, политическите репресии срещу опозицията в България и Югославия. ЦК на организацията продължава да смята обаче, че позицията му няма нищо общо с идеята да се нанасят удари върху правителствата на двете бавно комунизирани се балкански държави. Напротив, единствено мирът в региона, бъдещото спокойствие на Балканите и естествено, запазването на българите от денационализация, продължават да мотивират изявите на българската родолюбива диаспора в Новия свят.

Антикомунизмът не е движеща сила в поведението на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят и при интерпретирането на въпросите, поставени по време на Парижката мирна конференция след Втората световна война. Въпреки вече проявилите се позиции на президента Труман. Това твърдение се доказва с факта, че не е известен нито един официален документ, излязъл от средите на българската родолюбива емиграция в Новия свят от 1944 до 1947г., в който създаването на „свободна Македония“ да се мотивира пред великите сили във Франция, с искания примерно, че по този начин ще се отслабят властите на двете държави /България и Югославия/ от съветската зона на влияние. Въпреки, че демократичната опозиция там се преследва заради нейните симпатии към западната демокрация.

След откриването на конференцията в Париж, на 25 април 1946г., местните организации на МПО, църковните настоятелства и земляческите дружества започват да изпращат следващата серия от телеграми. На свой ред ЦК на МПО също телеграфира отделно „Изложение до министрите на четирите Велики сили“. Всички новоразпространени документи повтарят старата формула: **„Образуването на държава Македония от трите разделени части, която след това би могло да се федерира с останалите балкански държави или да се обособи като независима държава“**.³⁵ Новото в този случай е, че се предлага, ако великите сили възприемат втория вариант за „свободна Македония“, то тя да се постави вече не под тяхно колективно покровителство, а под „попечителството на ООН“. В случая ЦК на МПО очевидно прави нов компромис. Ръководството на организацията започва да схваща, че задълбочаващата се конфликтност в отношенията между СССР - от една страна и Съединените щати и Англия - от друга, през 1946г. правеше невъзможна формулата „свободна Македония под покровителството на

трите велики сили“. Затова е предложен още един, резервен вариант - ООН да поеме временно мандат по устройството и управлението на „свободна Македония“ като втора държава на българите в Югоизточна Европа.

Основното в позицията обаче, остава непроменено - „свободна Македония“ се смята за идеално разрешение на проблема, от гледна точка трайните интереси на българския народ и при настъпилата конфронтация между Великите сили. За обединение на нацията в една държава емиграцията не мисли, тъй като Югославия и Гърция формално са сред победителите, а България е сред държавите, бивши съюзници на Германия. С тази нова промяна в позицията се солидаризират всички местни структури на българския емигрантски патриотичен политически фронт в САЩ и Канада. Своята лична позиция те също изразяват в повече от 20 телеграми, изпратени до четиримата външни министри във френската столица. Почти всички документи завършват с един основен въпрос: **„Защо да не се образува независима държава Македония под попечителството на ООН, за да се гарантира мирът на Балканите“**.³⁶

Конференцията на четиримата външни министри в Париж през април 1946 г. обаче, също не намира окончателен отговор на всички остри въпроси, разделящи вече по-непримирими причини доскорошните съюзници. За 15 юни 1946 г. е насрочена нова среща на ръководителите на дипломацията в СССР, Съединените Щати, Англия и Франция. С нея практически трябвало да започне непосредствената работа на световната мирна конференция. В Париж тогава са поканени делегации на 21 държави. За разлика от 1919 година - този път включително и на победените страни. За да изложат и те своите виждания по интересувашите ги проблеми, около мирните договори. Така че, от лятото на 1946г. дипломацията се ориентира вече към конкретен дебат около окончателната редакция на текстовете на мирните клаузи. Предвид на това обстоятелство ЦК на МПО решава да изпрати своя специална делегация във Вашингтон. Там тя да се срещне с президента Труман, с държавния секретар Барнс, със сенатори, представители на печата и други влиятелни фактори в американската политика. Така да се потърси тяхното официално ангажиране с формулата „свободна Македония“.

Делегацията на българския емигрантски патриотичен политически фронт пристига във Вашингтон на 1 май 1946 година. В нея влизат: председателят на ЦК на МПО - Коста Попов, редакторът на вестник „Македонска трибуна“ - Любен Димитров, ръководителят на информационното бюро на МПО в гр. Сент Луис - Христо Атанасов и членът ЦК - Методи Чанев. За да си

осигурят по-лесно достъп до интересуващите ги институции като „водач“ на делегацията е поканен конгресменът от щат Индиана - Томас Хенингс.³⁷ На 2 май 1946 година в хотел „Шорхъм“, във Вашингтон, пратениците на българския емигрантски патриотичен политически фронт планират хода на акцията си. Решено е най-напред, като използва личните си връзки в столицата, конгресмен Хенингс да уреди прием в Белия дом и в Държавни департамент.

Аудиенцията на българската емигрантска делегация при президента на Съединените американски щати е договорена за 3 май 1946г. в 14 часа и 30 минути. В уреченото време петимата официални представители на българите в Новия свят са приети в Белия дом. Тъй като в този момент президентът Труман бил зает с предварително ангажирани срещи, той упълномощил секретаря си по военните въпроси - капитан Кларк Клифърд, да се срещне и разговаря с българите. По време на аудиенцията при Клифърд, в 15-минутно слово Любен Димитров разяснява кого представлява явилата се българска делегация в Белия дом; какво е нейното минало; в името на какво се бори тя и пр. След това на капитан Клифърд е предаден официален меморандум до президента Труман, подписан от всички членове на делегацията. Основните искания, заложили в този важен документ, повтарят формулата от изложението, телеграфирано малко преди това в Париж: „свободна Македония“ да се федерира с балканските държави или да се обособи като държава под мандата на ООН. „Капитан Клифърд отговори с кратко слово, в което каза, че е радостен да приеме този меморандум и че още на другия ден ще го представи на вниманието на самия президент“.³⁸ Това Любен Димитров е телеграфирал в редакцията на в. „Македонска трибуна“, веднага след срещата в Белия дом.

В 15 часа и 40 минути българската делегация е приета и в Държавния департамент на Съединените щати. Тъй като по това време държавният секретар Барнс вече е в Париж, българите са изслушани от началника на отдела за Югоизточна Европа – У. Барбър. Отново Любен Димитров с кратко слово го информира за целта на визитата. В Държавния департамент знаят добре какво представлява българския емигрантски патриотичен политически фронт в Северна Америка. И там е връчено копие от меморандума, депозиран в Белия дом до президента Труман. Барбър също изслушва внимателно посетителите си и заявява, че „ще доведе до знанието на съответното място“³⁹ всичко, което е поискано от него.

На 4 май 1946г. сутринта представителите на българския емигрант-

ски патриотичен политически фронт са приети в Конгреса на Съединените щати. Там те разговарят със сенатора от Индиана - Луис Лъдлоу. Тъй като седалището на ЦК на МПО е в град Индианополис - щата Индиана, лидерите на МПО смятат Лъдлоу за „своя представител“ в законодателната власт на Щатите. Те са гласували за неговия избор и затова търсят посредничеството му. Сенаторът посреща гостите си с „най-голяма любезност“ и ги изслушва внимателно, по всички аспекти на интересувания ги проблем. Всъщност, това е най-дългата официална аудиенция, дадена от страна на американски политик на българската делегация, по време на майската кампания във Вашингтон.

Сенатор Лъдлоу веднага обещава две неща: най-напред, още на другия ден - 5 май, да поиска думата в парламента и да говори по българския национален въпрос в Македония. По този начин, след дебат, исканията на явилата се пред него делегация да влязат и в протоколите на Сената. След това да се разпорежи, вече отпечатаните протоколи с речта му, да се разпространят в редакции на влиятелни вестници, със световно разпространение, както и в Конгресната библиотека във Вашингтон и други институции. Тоест - навсякъде, където се правят справки за американската външна политика. Лъдлоу смята, че по този начин ще мултиплицира полезния ефект от акцията, в която е включен като подкрепящ фактор. Българската делегация благодари за оказания ѝ любезен прием и продължава дипломатическата си совалка.

На 5 май 1946г. по обед българското пратеничество организира среща с видни представители на печата. За целта то посещава „Нешенъл прес Билдинг“ във Вашингтон. Там се помещават редакциите на най-големите вашингтонски издания. Навсякъде българите са „посрещнати с жив интерес“. Журналистите ги информират, че сутринта Лъдлоу вече действително е говорил в Конгреса по македонския въпрос и дават на гостите си информация за съдържанието на произнесената от него реч, както и сведения за положението в Македония. Те са добити чрез пратениците на изданията им на Балканите. Някои веднага изпращат „телеграми - по сведения на Любен Димитров - до местните си вестници /тези, които излизат в Ню Йорк, Филаделфия, Лос Анджелис и пр./ за мисията, с която беше дошла делегацията на МПО във Вашингтон“.⁴⁰ По този начин емигрантската версия за решаването на българския национален въпрос в навечерието на официалното откриване на Парижката мирна конференция, действително отбелязва солидно медийно присъствие в англосаксонския свят. От един по-късен

документ става ясно, че в-к. „Вашингтон поуст“ например, е публикувал и резюме от меморандума, връчен на президента Труман.

На 5 май 1946г. след обяда, българската патриотична делегация получава аудиенция в някои чужди посолства. Най-напред тя е допусната в съветската легация. Там с българите разговаря първият секретар - Фьодор Орехов. С кратко слово Любен Димитров го запознава с целта на мисията, предоставя му копие от меморандума, връчен на Труман, и изяснява същността на българските емигрантски искания по македонския въпрос. Орехов изслушва внимателно посетителите си и им обещава да предаде документа на посланика - Новиков. Изказва предположение, че мемоарът ще замине за Москва още с първата дипломатическа поща. След това, под формата на непринуден разговор в продължение на половин час, българското пратеничество е задържано „на неофициална среща“. Съветският дипломат получава още полезна информация за състоянието на българската диаспора в Новия свят.⁴¹

Най-топъл прием делегацията на българския емигрантски патриотичен политически фронт получава на 6 май в Българската политическа мисия във Вашингтон. Тъй като през май 1946 година България все още не е подписала мирен договор, тя няма официално открито посолство в столицата на Съединените щати, а само „политическо представителство“. Единствено там пратениците на патриотичната емиграция са приети от титуляра на политическата мисия - генерал Владимир Стойчев. Той най-напред кани българите на обяд в ресторанта на хотел „Шорхъм“. По време на състоялия се тричасов разговор, политическият представител на България в Съединените щати е информиран в детайли за пропагандната кампания, реализирана в Новия свят и пред миротворците във връзка с българския национален въпрос в Македония. Генерал Стойчев също получава екземпляр от мемоара, връчен на Труман, и на свой ред информира посетителите си за усилията, които ръководената от него мисия полага за отбиване на гръцките нападки срещу България. Направен е извод, че в това отношение позициите на българската държава⁴² и на емиграцията в Новия свят съвпадат напълно.

Генерал Владимир Стойчев не поема ангажимент да работи за реализиране на исканията, защитавани от българския емигрантски патриотичен политически фронт по македонския въпрос. Самата делегация също не настоява за това, тъй като смята, че, отстоявайки сама тезата си, нейната позиция ще спечели повече привърженици, отколкото ако дейността

на емиграцията се тълкува като координирана акция с официална София. На практика обаче, и ЦК на МПО, и българският политически представител в САЩ, пропускат една добра възможност да координират усилията си, /макар и само в някаква степен/, за по-нататъшна съвместна дейност по въпроса за съдбата на българите в Македония. Поне що се отнася до информацията за ходовете на заинтересованите антибългарски фактори в балканската политика. Делегацията на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят обаче, получава ценни сведения от генерал Стойчев и затова тя решава да продължи мисията си с нова енергия.

На 7 май българското емигрантско пратеничество посещава английското посолство във Вашингтон. Приема го първия секретар - Питър Пиърс. Той е запознат с целта, която преследва визитата. Предаден е екземпляр от мемоара на Труман и са дадени разяснения за предимствата на формулата „свободна Македония „. Отговорът на английския представител е кратък и съдържан: Пиърс благодари за оказаното му уважение, без обаче да поема каквито и да било ангажменти. Дори и за бързото изпращане на меморандума в Париж или Лондон. Следва визита в Канадското дипломатическо представителство. И там консултът Томас Стоун не поема ангажменти, въпреки, че българският емигрантски патриотичен политически фронт има силни структури и в Канада. Накрая пратеничеството за пръв път решава да поиска аудиенция и в Югославската легация. До този момент българската патриотична емиграция в Новия свят винаги съзнателно е подминавала тази дипломатическа мисия, заради политиката, провеждана от Белград във Вардарска Македония. Там българите са посрещнати от главния секретар - Макс Милошевич, черногорец по народност. И на него е връчен меморандума до Труман и са му изяснени „много положения относно македонския въпрос“.⁴³ Югославяните обаче, също само изказват благодарност за оказаната им чест, без да поемат каквито и да било ангажменти.

В промеждутъците между аудиенциите, българската емигрантска делегация успява да даде обяд на влиятелния американски журналист Арч Мърси, пишещ често и честно за Балканите. Среща се с различни влиятелни американци. Между тях са: известният полковник Донован, изпълнявал дипломатическа мисия на президента Рузвелт в България, в навечерието на Втората световна война; разговарят с Дрю Пиърс и др. „В кръга на възможностите си тя /делегацията - б.а./ стори всичко, за да може да освети известна част от американската общественост по македонския въпрос - обобщава Любен Димитров постигнатото в един отчет, публикуван във в.

„Македонска трибуна“. Констатацията бе обща, че македонският проблем е жив и че той заема челно място в проблемите на Балканите“⁴⁴

Десет дни след завръщането на пратеничеството от Вашингтон в Индианополис, ЦК на МПО е уведомен официално от секретариата на Белия дом, че „президентът Труман е прочел“⁴⁵ меморандума в присъствието на първия си съветник - адмирал Леги. Последният препоръчал на държавния глава документът да се изпрати за сведение на американската делегация в Париж, което и било сторено.⁴⁶ Така че, майската кампания на българския емигрантски патриотичен политически фронт от 1946г. трябва да се оцени като една от най-внушителните дипломатически инициативи, реализирани от българската патриотична емиграция в Новия свят, в цялата нейна дотогавашна история зад океана. Всичко това се върши в защита на българската национална кауза.

Подходът - да се търсят ангажименти сред великите сили, имащи решаващ глас на Парижката мирна конференция, се оказва правилен. Три седмици след посещението на българската делегация във Вашингтон информационната агенция „Оувърсис Нюз Ейджънси“ разпространява специално комюнике, текстът на което изпратили нейните наблюдатели на Парижката мирна конференция. В този документ се казва: „Изнася се, че на конференцията на четирите външни министри... в Париж на 15 юни може да бъде подложен на разискване въпросът за създаването на една независима държава Македония, от територията, която сега притежават Югославия, България и Гърция. Идеята, която се лансира, с оглед окончателното умиротворяване на Балканите, има предвид една единна държава с граница, стигаща до Егейско море на юг. Тук се изнася /в Париж -б.а./, че Гърция, Югославия и България ще бъдат помолени да се съгласят на подобно уреждане на въпроса, в знак на сътрудничество и окончателно успокояване на онази част от света, която така често е предизвикала тревоги, поради споровете за Македония“⁴⁷

Каквито и да са интерпретациите по повод на този документ, едно нещо е безспорно: чрез каналите на американската дипломация, работеща през 1946 г. в Париж, формулата, предлагана от българската патриотична емиграция в Новия свят е лансирана като един от възможните варианти за решаването на българския национален въпрос. Очевидно това става в неформалните консултации, защото не са известни официални ангажименти на американската делегацията да работи за създаването на „свободна Македония“. От факта, че идеята се обсъжда в Париж, ЦК на МПО констатира с

удоволствие, че дискусиата на тази тема е станала възможна само благодарение на публичната пропагандна кампания, реализирана от българската патриотична емиграция в Новия свят. Съответно отвоюването на „малкия свой терен“ в преговорите, вървящи на Парижката мирна конференция, се представя като главен успех, постигнат от българския емигрантски патриотичен политически фронт по време на третия тур от кампанията му, реализиран между април-юни 1946 година.

* * *

На 29 юни 1946г. в Париж започва официално „същинската работа“ на мирната конференция. Участват 21 делегации, представлящи победители и победени. Те дискутират интересуващите ги аспекти от договорите за мир. Постигнатото от българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят до момента и решаващата фаза, в която навлизат обсъжданията за следвоенното устройство на света, подтикваът българските патриоти зад океана към разгръщане на нова, още по-активна дейност, за да се задържи вече привлеченото внимание на дипломатите върху формулата „свободна Македония“. За да подготви организацията за предстоящия четвърти тур на кампанията, на 13 юни 1946г., ЦК на МПО публикува специална статия във в. „Македонска трибуна“. „Ние не можем да очакваме - се казва в нея - че създаването от Македония на една независима политическа и държавна единица ще бъде прието от всички. Не ще съмнение, на конференцията ще има и възражения от заинтересовани страни, затова ние от тук трябва да поощряваме разрешението на македонския въпрос“⁴⁸, в желаната от емиграцията посока. Съответно българската родолюбива общност в Съединените щати и Канада отново е призована да изпраща телеграми във френската столица с основното искане, адресирано до външните министри Барнс, Молотов, Бевин и Бидо. За да могат българите в Америка да се информират редовно за хода на мирната конференция, редакцията на в. „Македонска трибуна“ отново открива постоянна рубрика.

Независимо от направеното във Вашингтон от делегацията през първата половина на май, на 23 юли 1946г. ЦК на МПО изпраща нов „Меморандум до представителите на САЩ на Парижката мирна конференция“. Върху четири машинописни страници са проследени появата на македонския въпрос през 1878г. и неговото заплитане с текстовете на Букурещкия /1913г./ и Ньойския /1919г./ договори за мир. Особен акцент е поставен върху не-

радостната съдба на разпокъсания български народ. Накрая американската делегация на Парижката мирна конференция е помолена да **„помогне за утвърждаването на разбирането за необходимостта от географски, икономически и политически съюз“** на отделните части в Македония, защото предимствата от **„образуването на независима държава Македония са извън всякакво съмнение“**.⁴⁹ След откриването на конференцията в Париж обаче, дълго се дискутират процедурни въпроси. Затова ЦК на МПО съзнателно задържа с един месец изпращането на нови телеграми от името на своите местни организации. Решено е „четвъртото настъпление по телеграфа“ да се реализира през септември - октомври 1946 година.

В началото на мирната конференция стават известни две нови важни подробности. Те отново временно повишават оптимизма сред българите в Новия свят. С официален меморандум българската делегация, водена от Васил Коларов, предявява претенции към Западна Тракия. Почти по същото време Моша Пияде отправя публично критика срещу правителството на Гърция, че не е в състояние да осигури мир и да гарантира живота и имота на населението в Егейска Македония. Съветската делегация в Париж подкрепя позициите и на двете балкански държави. От тези факти в средите на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят се създава впечатление, че Гърция е „притисната силно“ да прави отстъпки на съседите си. Точно тогава в Торонто, Канада, е открит XXV конгрес на МПО (2 септември 1946 г.).

Имайки предвид, че македонският въпрос вече е в центъра на дискусиите, течащи в Париж, делегатите решават да изпратят нов официален документ от името на конгреса. За целта е гласувана специална декларация, която е телеграфирана до ръководителите на всичките 21 делегации, участващи в работата на мирната конференция. В нея е заложено същото искане - чрез образуването на „свободна Македония“ да се осигури спокойствие и условия за мирен прогрес на българите и на балканските народи в цялост.⁵⁰ Постигната е договореност, след завършването на конгреса, при подаден знак, да започне изпращането и на частни телеграми от страна на българските емигрантски колонии, адресирани също до всичките 21 делегации, заседаващи в Париж. Не изминава и месец след вземането на това решение и след откриването на мирната конференция в Париж обаче, заседанията ѝ временно са прекратени. Комюникетата, които отделните делегации разпространяват във връзка с това събитие, разкриват окончателното очертаване на една трайна и крайно неблагоприятна перспектива

за действие, от гледна точка на политическата цел, която преследва българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят.

Най-напред пристига новината, че по време на дискусиите в Париж гръцката делегация, не само че не е пожелала да обсъждат каквито и да било „**частни идеи**“ за бъдещето на Егейска Македония, но е предявила и максималистически претенции за откъсването на нови територии - дори от старите предели на България. Така че границата да минава в околностите на Пловдив. Англичаните се показали склонни да подкрепят подобни идеи. Поради тези причини външният министър на СССР - В.Молотов, е принуден да направи официална декларация, че Съветския съюз застава твърдо зад България, така че „**никакви граници няма да бъдат променени**“.⁵¹ Тази официална декларация прозвучава в Америка в смисъл, че съветската дипломация няма да се съгласи, не само български територии да се присъединяват към Гърция, но няма да допусне изобщо каквито и да било промени в старите български граници. Позицията на Молотов от септември 1946г. се оценява в средите на българската родолюбива емиграция в Новия свят, че СССР фактически приключва всякакви по-нататъшни дискусии около идеите за ново решение на българския национален въпрос в Македония. В това число и по формулата „свободна Македония“.

Вторият, нов и крайно неблагоприятен факт, който се откроява ярко в края на първата фаза на Парижката мирна конференция, е окончателният разрыв, настъпил вече в съветско-американските отношения. Неслучайно на 17 октомври 1946г. ЦК на МПО, като обобщава политическата обстановка в света, прави следния нов извод: „Тази конференция вместо да уясни международната атмосфера, я помрачи още повече. Нещо повече - отношенията между Съединените щати и Съветска Русия са влошени повече. Малцина вече вярват, че положението ще се подобри... Както единият, така и другият /Барнс и Молотов-б.а./ са застанали на твърди противоположни позиции, без да желаят да дойдат до компромис“. От там ЦК на МПО, за пръв път след Втората световна война, прави и един подчертано песимистичен извод, относно перспективата за справедливото решение на българския национален въпрос: „**При подобно положение на нещата - се казва във въпросния документ - не е чудно, че в бъдеще не могат да се очакват светли перспективи**“.⁵²

От октомври 1946г. сред българската патриотична емиграция в Новия свят започва да се оформя убеждението, че в света вече съществуват сфери на влияние. Нито една от великите сили не желае повече да отстъпва

или да прави компромиси на другата. А стратегията на МПО разчита главно на евентуалната възможност за споразумение и разбирателство между великите сили. По същество, стратегическите геополитически интереси на супер силите и през 1946г. надделяват над историческата справедливост.

Непримиримата конфронтация, очертала се между силите през есента на 1946г. налага да се коригира и алтернативния подход, възприет от дейците на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят, по внушение на американските експерти, работещи с блискоизточната проблематика. Документацията от есента на 1946г. свидетелства, че през октомври ЦК на МПО отново изоставя алтернативния подход, според който обединена Македония би могла да стане брънка при федерирането на балканските държави. Най-напред защото федерирането на трите части на Македония практически вече е невъзможно, след като Съединените щати и Великобритания застават твърдо зад Гърция, а Светския съюз зад Югославия и България. И на второ място, едно евентуално федериране само между България и Югославия, от една страна, не решава проблема с обединението на цяла Македония, от друга - подобно федериране вече би станало под егидата на доминиращите компартии в Белград и София. А българо-югославската федерация, реализирана под егидата на комунистическите партии и преследваща революционни, социалноикономически, промени, не е обществото, което българските патриоти -демократи мечтаят да видят в една свободна Македония. По тези причини през есента на 1946г. ЦК на МПО отново се връща на своята традиционна позиция с искането за **създаване само на „свободна Македония“, но вече под закрилата на ООН.**

Подобна позиция обаче, също предполага наличието на възможности да се предприемат нови практически стъпки за решаване на българския национален въпрос. Документите показват, че оптимизмът на МПО - макар и силно намалял през есента на 1946г., все още се основава единствено на бушуващата гражданска война в Гърция. През изтеклите две години правителството в Атина показва пълна неспособност, въпреки външната подкрепа, да умиротвори северните провинции на държавата - особено Егейска Македония, която тогава е населена предимно с българи. Оттам, в известен смисъл, сред емиграцията продължава да съществува впечатление, че „не всичко е загубено“. А ако борещото се българско население в Егейска Македония успее да извоюва свободата си със силата на оръжието? Подобен изход от кризата, не предполага ли възможност за федериране на отделните части от Македония? Затова МПО преценява, че докато в Македония

има борба за свобода и мирните договори не са подписани официално, все още съществува надежда „да се случи нещо добро и в Македония“. Затова българската патриотична емиграция преценява, че не бива да се предава и да намалява своята активност, поне до последния пушечен изстрел на борещите се братя около планината Грамос. ЦК на МПО смята, че просто няма право да преустанови борбата си – въпреки, че шансовете за успех вече бяха значително променени и по-неблагоприятни. С такива съображения се обяснява провеждането на петия - последен тур на международната кампания, реализиран от патриотичната емиграция по българския национален въпрос, до подписването на мирния договор с България през февруари 1947 година.

Повод за започването на „петото настъпление“ дава първата редовна сесия на ООН, открита в Ню Йорк през ноември 1946 година. От съобщение на американското правителство става ясно, че паралелно със заседаващите делегати на 51 страни - членки на ООН, в Ню Йорк ще възобнови работата си и „Комитетът на четиримата външни министър на великите сили“. За пръв път след войната те трябвало да заседават в Съединените щати. Ето защо ЦК на МПО преценява, че е необходимо да се направи последен опит за спечелване на дипломацията в подкрепа на своята кауза. Решено е да се формира нова делегация. Тя да се яви вече в сградата на ООН и преди още да са подписани мирните договори с балканските държави, да каже за пореден път думата си.

Новото българско пратеничество се състои от 6 души. В него влизат председателят на МПО - Коста Попов, редакторът на в. „Македонска трибуна“ - Любен Димитров, членът на ЦК Методи Чанев и българските свещеници Георги Николов от Детройт и Васил Михайлов от Торонто. За да се облекчи изпълнението на мисията като „главен съветник“ и „помощник“ отново е поканен професор А.Лайбайер. Целта на делегацията е да се яви в Ню Йорк, където да осъществи максимално широки контакти с цел да се окаже последен натиск върху миротворците, в подкрепа на борещите се българи в Македония. За да се увеличи ефектът от тази дипломатическа мисия, е решено да се изготви и нов меморандум, който да се връчи във всеки кабинет, където делегацията успее да проникне.⁵³

Меморандумът на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят, разработен през ноември 1946г., съдържа две особености. Най-напред неговото съдържание е фокусирано главно върху неспокойното положение в Егейска Македония. Всички факти, които са приве-

дени в документа, целят да се докаже, че българското население там води решителна националноосвободителна борба. И следователно, тя трябва да се подкрепи от великите сили. От друга страна, самите факти, свързани с убийства, изчезвания или прогонване от родните места на българи от Егейска Македония, са дадени от техни роднини – емигранти-българи, живеещи в Югославия, САЩ и Канада. Приложен е и дълъг списък с имена на изгорени и обезлюдени български селища в Егейска Македония. Цитират се точни дати и пълните имена на убитите хора, местата с колективни гробове и т.н. Всички тези елементи придават голяма достоверност на документа. Главното искане, заложено в края на меморандума, е формулирано по следния начин: **„За да има мир и стопански просперитет на Балканите, то трябва от Македония да се образува една независима държавна единица, която за още по-голяма сигурност да бъде поставена под протекцията на Обединените народи”** /т.е. ООН-б.а/.

Шестчленното българско емигрантско пратеничество пристига в Ню Йорк в началото на ноември 1946 година. Намерението му е да се търсят срещи с важните делегации, преди още между тях да са постигнати някои нови договорености и да са взети окончателните решения. По предложение на професор Лайбайер делегацията най-напред иска аудиенция при генералния секретар на ООН - Тригве Лий. От секретариата на Световната организация отговарят, че в момента той още не е в Ню Йорк, но сътрудниците му ще приемат веднага представителите на българската диаспора в Новия свят. Делегацията разговаря с изпълнителния секретар в екипа на Тригве Лий - Ендрю Кордие. Пред него професор Лайбайер изяснява целите на посещението. Любен Димитров формулира причините за връчването на мемоара до ООН, разяснява смисъла на главното политическо искане, заложено в документа. Ендрю Кордие изслушва посетителите си с внимание и приема връчения му меморандум. Обещава да го предаде на Тригве Лий, щом като генералният секретар на ООН пристигне, но домакинът не дава никакви надежди на гостите си.⁵⁴

По време на посещението в кабинета на Тригве Лий българската делегация узнава, че в този момент тече заседание на политическия комитет на ООН, ръководено от водача на украинската делегация - Дмитрий Мануилски. Присъствали още ръководителите на Съветската делегация в ООН - А.Громико и на английската - Д. Кадоган. Затова е решено да се потърси веднага връзка и с тях, за да им се връчи лично меморандума, предоставен на генералния секретар на ООН. За тази цел делегацията на МПО се среща

с украинския представител в прессекретариата на ООН -Пархоменко. Той приема екземпляр от меморандума, с обещанието веднага да го предаде на Д.Мануилски и урежда среща на българското пратеничество с главния секретар от групата на Громико- А.И.Колосов. „Господин Колосов също взе едно копие от меморандума за господин Громико“⁵⁵, съобщават веднага в редакцията на в.„Македонска трибуна“.

При срещата с представителите на Украйна и Русия става ясно, че на следващия етаж в сградата на ООН в момента тече среща между Молотов и Бевин. По тази причина делегацията на МПО моли администрацията на световната организацията да ѝ съдейства, за да се срещне с двамата. Искането на българите е уважено. По време на една от почивките, българското пратеничество е прието от съветника на Молотов - Т.А.Марченко. Той посреща „любезно делегацията и обещава- съобщава Любен Димитров- че ще представи веднага на вниманието на господин Молотов нашия меморандум“.⁵⁶ Тъй като въпросното обещание е дадено между двете заседание на външните министри на СССР и Великобритания, българската делегация остава с впечатлението, че документът ѝ може да се постави за разглеждане още същия ден. Затова делегацията веднага иска среща с представителите и на френската, и на английската делегации. На шестия етаж на сградата на ООН българите са приети любезно в офисите и на двете велики сили. И там е връчен екземпляр от меморандума на българския емигрантски патриотичен политически фронт до ООН с надеждата Бевин и Бидо да се запознаят с текста, преди предстоящите заседания на външните министри на четирите велики сили.

След преодоляването на някои затруднения българското пратеничество успява да се срещне и с официалния представител на Съединените щати в ООН - Елинор Рузвелт. Макар, че била изключително заета със служебни въпроси, съпругата на бившия американски президент се среща лично с българите. Тя изслушва с внимание обясненията на Любен Димитров за целта на мисията и приема „меморандума с благодарност“.⁵⁷ И Елинор Рузвелт обаче, не поема официален ангажимент да постави въпроса за положението на българите в Егейска Македония на разискване пред общото заседание на държавите, участнички в сесията на ООН. Поставеният въпрос е от компетенцията на „тримата големи“. А при декларираните вече позиции и за бъдещите балкански граници, обсъждането на проблема за съдбата на Егейска Македония нямало шанс да влезе в дневния ред на ООН.

С визитата при Е.Рузвелт приключва най-важната официална част от

поредната дипломатическа совалка на българското пратеничество в ООН в края на 1946 година. Благодарение съдействието на професор Лайбайер и настойчивостта на българските пратеници, българският въпрос е поставен официално и пред ООН. **Този път делегацията на българския емигрантски патриотичен политически фронт успява да се добере лично до най-близкото обкръжение на външните министри в голямата четворка. Успех, който не е постиган никога преди това от българската диаспора в Новия свят.** Предавайки меморандума си навсякъде, делегацията на МПО преценява, че целта на мисията е изпълнена. Вниманието на миротворците отново е привлечено трайно върху една от най-важните страни на българския национален въпрос. Пак е обявена необходимостта той да се разреши чрез създаването на „свободна Македония“, но вече и от Егейския дял на областта. Защото през 1946 година, българите в тази част на Балканите водят тежка въоръжена борба срещу силите на монархическото правителство в Атина.

Останалото време от престоя си в Ню Йорк българите посещават на срещи с различни делегации, участващи в сесията на ООН. В продължение на два дни пратеничеството успява да разговаря с канадския представител в световната организация - Райт Орналд, с индийския представител - Вижая Пандит, с водача на норвежката делегация, с мексиканския представител в ООН - Франсиско Наджера, „и десетина други делегации - всички участващи в заседанията на ООН“,⁵⁸ по сведенията на Любен Димитров. На всички от тях са връчени екземпляри от ноемврийския меморандум на българското пратеничество. Накрая то установява преки контакти и с представители на пресата, акредитирани към световната организация.

Най-продължителен е проведеният разговор с влиятелния редактор на в. „Ню Йорк Таймс“ - В.М. Даниелс, завеждащ отдела за международна политика. След като получава меморандума, Даниелс обещава да му даде гласност от страниците на своето издание. И действително, в броя си от 12 ноември 1946г. в. „Ню Йорк Таймс“ съобщава на световното обществено мнение за мисията, изпълнена в Ню Йорк от делегацията на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят. Председателят на ЦК на МПО - Коста Попов прави и изявления за печата, публикувани в редица влиятелни американски ежедневници. „Ню Йорк Таймс“ дава обширни пасажии от съдържанието на меморандума, връчен в ООН.⁵⁹ Телеграми с по-кратки съобщения за българската дипломатическа мисия в световната организация, в средата на ноември публикуват и десетки други американ-

ски вестници и списания. Злоствни нападки по адрес на българите в Новия свят отправя единствено рупорът на гръцкото лоби в Съединените щати - вестник „Атлантис“.

Добрият прием и широкият отзвук, които българската емигрантска дипломатическа совалка получава в англоезичната преса, дават основание на ЦК на МПО в края на ноемврийската си акция от 1946 г. да направи положителна оценка за извършената поредна „политическа кампания“ от страна на българската родолюбива емиграция: „И този път МПО, чрез своите представители, защити каузата на Македония - се казва в специална редакционна статия на в. „Македонска трибуна“. Какви ще бъдат резултатите - никой не може да предвиди, но наш дълг е винаги, когато се яви удобният случай, да хлопаме по вратите на дипломатите“.⁶⁰

Рядко документ на ЦК на МПО е отразявал по-точно реалните резултати, постигнати от българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят, по време на „петата атака“, проведена през ноември 1946 година. **Факт е обаче, че в края на 1946 г. тази българска патриотична емигрантска организация в Новия свят успява единствена /в сравнение с останалите левичарски представители на българската диаспора зад океана/, да получи пряк достъп до най-отговорните фактори в световната политика. Тези, които чертаят границите на държавите по света.** Отникъде обаче и този път не е дадено поне едно конкретно обещание, за реално съдействие за справедливо разрешаване и на македонския въпрос. Така че, поне от непокорната Егейска част на Македония да се положат основите на една „свободна Македония“. Поради тази причина, впечатляващата дипломатическа активност на българската патриотична емиграция в Новия свят за решаването на българския национален въпрос в края на 1946г. действително се превръща в едно „хлопане по вратите на дипломацията“.

Реалният ефект от това хлопане обаче, не е нищожен. Благодарение инициативата на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят, ООН взема решение и през 1947 година в Гърция пристига специално пратеничество на световната организация. Неговите членове посещават лично размирните райони в Егейска Македония и докладват в Ню Йорк за тежкото положение на българското население в тази балканска провинция. По този начин световното обществено мнение осъжда официално геноцидът устроен от гръцките монархисти. Не бива да се изпуска предвид и мобилизиращото въздействие, което петте дипломати-

чески инициативи оказват върху низовите структури на българската партиотична емигрантска организация. Реална полза за промяна на статуквото в Македония обаче няма. Главната причина за това трябва да се търси в обстоятелството, че българската родолюбива емиграция, изселила се в Новия свят и след Втората световна война, по същество действа сама - без каквато и да е подкрепа от страна на правителство на велика сила.

Историята на българите зад океана се повтаря по много по-впечатляващ начин. „Вторите отечества“ на българската диаспора зад океана - Съединените Щати, Канада и Австралия, от 1944 до 1947г. обективно не пречат на българските патриоти да работят свободно за защита националната кауза на своя народ. На практика обаче, дипломатията на трите държави остава нам наблюдател на усилията, полагани от нейните граждани с български произход да докажат необходимостта от справедливо разрешаване и на българския национален въпрос в Македония. Въпреки всички любезни приеми и Труман, и Барнс не превръщат в основа за своето конкретно практическо действие нито един документ, връчен им от петте български пратеничества, продукт на „народната дипломация“. Причината е ясна - исканията, заложи в документите на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят, да се създаде „свободна Македония“ като втора държава на българите на Балканите, са в противоречие с реалната политическа обстановка в света и интересите на великите сили.

Ако трябва да се търси наличието на някаква драма в цялата разглеждана динамично развивала се ситуация, тя без съмнение е в наивната вяра, която българските патриоти в Новия свят все още хранят /и през втората половина на 40-те години на XX век/, че цялостното разрешаване на българския национален въпрос може да стане на базата на обективната историческа истина за него и според принципите на политическата справедливост. Стига информацията за справедливата българска кауза да се изнесе достатъчно убедително пред великите сили - миротворци. Една благородна илюзия, на която българските родолюбци в новия свят се посвещават половин век, с много изразходвано време, сили и средства. В последна сметка обаче, техният глас в защита на българската национална кауза, се оказва „глас в пустиня“. Защото реалностите на Балканите вече са очертани по време на пазарлъците между миротворците и на втората Парижка мирна конференция.

Този нов световен дипломатически форум през 1946 - 1947 година, повтаря политиката на Първата конференция от 1919 година. Суперсилите

отново успяват да наложат формулата на „разделения свят“. Неговата разграничителна линия разсича точно българското землище в Македония и от север - на юг и от изток - на запад. Ясно е защо при това положение идеите на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят, за справедливо разрешаване и на македонския въпрос – дори под егидата на ООН, се оказват неосъществими. При конкретната обстановка от втората половина на 40-те години, зад българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят не застава нито един реален фактор на политиката - включително и дипломатията на Съединените Щати, Канада и България!

С подписването на мирния договор между България и държавите победителки, на 10 февруари 1947г. се слага окончателно край на всяка надежда за възможността да се създаде „свободна Македония“. Защото с този договор вече официално са прокарани следвоенните граници на Балканите. За българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят не остава нищо друго, освен да направи печално заключение, че българското лоби в Америка отново се е оказало недостатъчно силно, за да наложи решаването на македонския въпрос, по предпочитаната от него формула. Затова в отчетния доклад, изнесен от ЦК на МПО по време на XXVI конгрес на организацията през септември 1947г., се казва: **„Трябва да се отбележи, че нито една от двете страни /САЩ и СССР -б.а./ не възприе тезата за създаването от Македония на една независима държавна цялост, макар да проникваха в печата сведения и слухове, че и тази идея се е носила... Може да се заключи, че всичко, което досега стана, не беше нищо друго, освен схватки за запазване позициите на двата лагера, които са ярко определени и в самия съвет на ООН. Тази констатация е печална и песимистична за бъдещия мир в света, но до нея е дошъл всеки, който наблюдава положението относно Балканите“**.⁶¹

От дистанцията на времето може да се приеме, че с изводите, формулирани през септември 1947г., българската патриотична емиграция в Новия свят в еднаква степен осъжда политиката и на СССР, и на Съединените щати. Затова, че те не са се отнесли с необходимата сериозност към идеята на „народната дипломатия“, реализирана от българската патриотична емиграция, за необходимостта да се разреши и македонския въпрос в интерес на българския народ. С горната оценка приключва тригодишната самостоятелна, изключително активна, но за пореден път и безуспешна международна дейност на българската патриотична емиграция в Новия свят.

Разрешаването на българския национален въпрос в Македония по формулата „свободна Македония“ /като втора държава, създадена от българи на Балканския полуостров/, също се оказва нереализуема политическа алтернатива. Точно толкова, колкото и искането от 1919 година за „обединение на Македония с България“. **Животът доказва по неопровержим начин, че противниците на тази политическа стратегия са точно толкова, колкото са и онези, които не допускат българският национален въпрос да се разреши и през 1919 г. по формулата, предлагана тогава от МБЦК на българите в Новия свят - „обединение на Македония с България“.**

На практика и през 1919, и през 1946 г. противниците на двете идеи са едни и същи - заинтересованите велики сили и балканските държави, взели участие в дележа на Македония през 1913 година. Остава само споменът за колосалната родолюбива енергия, породила внушителната международна кампания, организирана и реализирана от българските родолюбци в Новия свят в продължение на три години: със средствата на „народната дипломация“, чрез натиск отдолу, да се накарат великите сили да се вслушат в гласа на разума. Не постигнала успех, българската патриотична емиграция зад океана е принудена, през 40-те години, да подчини отново своята политическа дейност на старата цел: да се разобличава политиката на правителствата в Белград и Атина като главен потисник на по-голямата част от македонските българи.

БЕЛЕЖКИ

1. Даскалов, Г. Българо-югославски политически отношения, 1944-1945, С, 1989, с. 7 и сл.
2. Македонска трибуна, г.18, бр. 912 от 12.8,1944г.
3. Пак там.
4. Митев, Т. Създаване и дейност на македоно-българското лоби в САЩ между двете световни войни, Военноистор. Сборник, 1998, кн. 3, с. 20 и сл.
Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1944-1945, САЩ, 1945, с. 6
5. A statement on the burning Macedonian Gouestion, ACC - MPO, Fort Wayne, Ind., USA, 1944, p. 4
6. Macedonia on the Parice conference, USA, 1944, 45 p.
7. The Case for Autonomia, USA, 1945, p. 44.

8. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1944-1945, САЩ, 1945, с. 8
9. Македонска трибуна, г.19, бр. 946 от 9.8,1945г.
10. Пак там.
11. Василев, В. „Процентното” споразумение Чърчил – Сталин от октомври 1944г., Военноистор. сборник, 1996, кн. 5, с. 32
12. Македонска трибуна, г.19, бр. 946 от 9.8,1945г.
13. Пак там.
14. Даскалов, Г. Българо-югославски политически отношения, /1944-1945/, С, 1989, с. 7 и сл.
15. Македонска трибуна, г.18, бр. 912 от 12.8,1944г.
16. Пак там.
17. Митев, Т. Създаване и дейност на македоно-българското лоби в САЩ между двете световни войни, Военноистор. Сборник, 1998, кн. 3, с. 20 и сл.
18. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1944-1945, САЩ, 1945, с. 6.
18. A statement on the burning Macedonian Gouesttion, ACC – MPO, Fort Wayne, Ind., USA, 1944, p. 4
19. Macedonia on the Parice conference, USA, 1944, 45 p.
20. The Case for Autonomia....., p. 45
21. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1944-1945, САЩ, 1945, с. 8.
22. Македонска трибуна, г.19, бр. 946 от 9.8,1945г.
23. Пак там, бр. 970, 20.09.1945.
24. Пак там.
25. Пак там.
26. Пак там.
27. Пак там, бр. 972, 4.10.1945.
28. Пак там, бр. 971, 27.09.1945.
29. Лалков, М. От федеративния замисъл до разрива между Москва и София с Белград, през 1948 г, Военноистор. сборник, 1993, кн. 6, с.86 и сл.
30. Македонска трибуна, г.19, бр. 975 от 25.10.1945г.
31. Пак там, бр. 982, 13.12.1945.
32. Пак там.
33. Пак там, бр. 975, 25.10.1945.
34. Пак там, бр. 979, 28.11.1945.
35. Пак там.
36. Пак там, бр. 983, 20.12.1945.
37. Пак там, бр. 984, 27.12.1945.

38. Пак там.
39. Мичев, Д. Македонският въпрос и българо-югославските отношения /9 септември 1944-1949г./, С., 1994, с.220-222.
40. Македонска трибуна, г. 984 от 27.12.1945г
41. Пак там, г.20, бр.999, 11.04.1945.
42. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1945-1946г., САЩ, 1946, с.5
43. Македонска трибуна, г.20, бр. 1001, 25.04.1946.
44. Пак там, бр. 1002, 1.05.1946.
45. Пак там, бр. 1003, 8.05.1946.
46. Пак там.
47. Пак там.
48. Пак там.
49. Пак там.
50. Пак там.
51. Пак там.
52. Пак там.
53. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1945-1946г., с. 7 и сл.
54. Пак там, с. 8 и сл.
55. Македонска трибуна, г. 20, бр. 1008, 13.06.1946.
56. ACC – MPO, Fort Wayne, Ind. USA,1-6. (July, 29, 1946).
57. Ibidem .
58. Македонска трибуна, г. 20, бр. 1020, 6.09.1946.
59. Пак там, бр.1026, 17. 10.1946.
60. Пак там.
61. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1946-1947г., САЩ, с.3 и сл.
62. Пак там, бр. 1032, 28.10.1946.
63. Пак там.
64. Пак там.
65. Пак там.
66. Пак там.
67. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1946-1947, с.4.
68. Македонска трибуна, бр. 1032, 28.11 1946.
69. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1946-1947, с.7

2. ОРГАНИЗАЦИОННИ И ИДЕЙНИ ПРОМЕНИ В БЪЛГАРСКИЯ ЕМИГРАНТСКИ ПАТРИОТИЧЕН ПОЛИТИЧЕСКИ ФРОНТ СЛЕД ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Характерен белег за политическата тактика на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят, от момента на неговото създаване, е използването на легалните форми и средства на борба. Този извод се отнася за всички структури, изявявали се в цялостната еволюция на това основно движение в историята на българската диаспора зад океана: от дружеството „България“, през политическия съюз „Левски“, МБНО и БНС, МБЦК – включително и за МПО.¹ Поради това, ако се изключи съюзът „Левски“, който действа през периода на Илинденско-Преображенското въстание 1903-1904г., до края на Втората световна война останалите организации не поддържат преки връзки с ВМРО, включително с лидерите на организацията - Тодор Александров и Иван Михайлов. Основната причина е, че тези двама лидери прилагат широко стратегията и тактиката на нелегалната политическа дейност. Включително и въоръжената борба – обстоятелство, което противоречи на основни конституционни изисквания за политическата дейност в САЩ, Канада и Австралия.² След Втората световна война обаче, обстановката се променя съществено. Иван Михайлов се отказва от нелегалната дейност и се изявява вече преди всичко като легален деец – теоретик и мемоарист. Това обстоятелство прави възможно от края на 40-те години той да установи тесни връзки с македоно-българската родолюбива емиграция зад океана.

Краят на военните действия по световните фронтове, разбира се, не създава автоматично условия за бързо активизиране на връзките между Иван Михайлов и старата родолюбива българска емиграция в Новия свят. Причините за това са много. Те се коренят, както в положението на нелегалност, в което се намира Иван Михайлов през първите следвоенни години, така и в ситуацията, създадена се тогава около българския емигрантски патриотичен политически фронт. Включително и около МПО – главният политически представител на този основополагащ пласт сред емиграцията.

На 8 септември 1944 г. лидерът на ВМРО е поканен на среща с представителя на германското Главно командване в Скопие. Иван Михайлов получава тогава предложение да обяви създаването на независима македонска

държава, с преобладаващ български етнически облик. Обещано му е, подобна стъпка да бъде подкрепена с цялата мощ на немската армия, намираща се по това време на Балканите. В отговора си Иван Михайлов благодари за направения безпрецедентен жест към него, но заявява, че смята времето за реализирането на подобна идея вече „малко след дванадесет часа“³. Преценявайки, че съотношението на силите по световните военни фронтове се е променило по необратим начин във вреда на Берлин, лидерът на ВМРО устоява на изкушението и не дава повод Македония да се превърне в арена на тежки сражения между червената армия и германските войски. След съвещание с лидерите на ВМРО на 8 септември 1944 г. Иван Михайлов, Менча Кърничева, Асен Аврамов, Христо Огнянов и други техни сътрудници отпътуват с автомобили от Скопие за Белград, а оттам за Виена.

На 16 септември 1944 г. лидерът на ВМРО вече е в австрийската столица. Там професор Александър Цанков прави опит да го привлече в състава на широко българско емигрантско коалиционно правителство на антикомунистическа основа. Иван Михайлов, обаче, отказва и това предложение. Вместо сътрудничество с Цанков той формира около себе си един самостоятелен политически кръг от верни съратници. Между тях са Менча Кърничева, Асен Аврамов, Христо Огнянов, брат му М. Михайлов и др. В австрийската столица тази група установява връзки с хърватски патриотични организации. С тяхно съдействие Иван Михайлов се установява в малко крайгранично селище до австрийско-швейцарската граница, където живее нелегално със съпругата си Менча Кърничева⁴.

На австрийската територия лидерът на ВМРО остава около две години. Към края на 1946 г., отново с активно съдействие на хърватите, Иван Михайлов и Менча Кърничева се прехвърлят нелегално в Италия. Там голяма помощ на бележития революционер оказва кардинал Анджело Ронкали (избран през 1958 г. за папа Йоан XXIII). Едно десетилетие преди войната, този висш служител на Ватикана представлява римския папа в България. Тогава той се сближава и с Иван Михайлов. Висшият италиански духовник урежда Иван Михайлов и Менча Кърничева да се настанят за известно време, тайно, в католически манастири. През това време кореспонденцията на Иван Михайлов в Рим се получава на името на един францискански монах. Така, че до подписването на мирните договори, изготвени от Парижката мирна конференция през 1947 г., Иван Михайлов е принуден да живее в дълбока нелегалност. Неговите връзки тогава се изчерпват главно с хора от тесния кръг на най-преданите му съратници, преминали в емиграция –

главно в Австрия, Германия и Италия⁵.

Голямата секретност в дейността на българския революционер се налага, тъй като след 1944 г. Иван Михайлов е търсен от минимум четири разузнавания (сръбското, гръцкото, съветското и американското). На нито една от споменатите тайни служби обаче не се отдава да влезе в следите на изключително опитния революционер и бивш лидер на ВМРО. Но нелегалността налага до края на 40-те години Иван Михайлов да преустанови напълно дори и кореспонденцията си с българската патриотична емиграция в САЩ, Канада и Австралия. До началото на Втората световна война, макар и не винаги открито, той поддържа преписка с някои от лидерите на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят.

До 1947 г. обстановката, при която работи МПО в САЩ, Канада и Австралия, също не е от най-благоприятните за активно единодействие с Иван Михайлов. За известно време след войната над МПО все още тегне политическата изолация, в която се озовава организацията през първата половина на 40-те години. Главно заради подкрепата, оказана на българската обединителна акция, извършена през април 1941 година в Македония и Западна Тракия. Сръбската и особено гръцката емиграция в САЩ и Канада, насъскват ФБР срещу ЦК на МПО с лъжливи обвинения: българската емигрантска патриотична политическа организация симпатизирала на България – съюзник на ревизионистическите сили в Европа и на фашизма!? По този повод през 1942 г. американските служби за сигурност проучват документацията в архива на ЦК на МПО в Индианополис⁶. Официално е съобщено, че не са намерени никакви компрометиращи улики. И въпреки това няколко години през войната МПО фактически е в изолация. Тя няма политически партньори и през 1947 година, въпреки изключително голямата индивидуална активност, която българския емигрантски патриотичен политически фронт реализира пред великите сили, подготвящи новите договори за мир.⁷

Когато се изяснява темата за връзките между лидера на ВМРО и българската патриотична емиграция в новия свят след Втората световна война, трябва да се вземат предвид и няколко допълнителни обстоятелства. Традиционно, до средата 40-те години Иван Михайлов е известен като революционер - практик. Нещо повече – като един от най-изявените революционери в Европа от предвоенния период! Във всички държави неговата дейност се свързва преди всичко с използването на нелегалните (въоръжените) форми на борба. Въпреки, че след разпускането на ВМРО от

деветнадесетомайците през 1934, до 1944 г. Михайлов всъщност е загубил позициите, с които разполага до деветнадесетомайския преврат в България. Въпреки всичко обаче, трябва да се подчертае, че именно след Втората световна война започват постепенно да се очертават контурите и на една качествено нова глобална политическа ситуация. Именно тя позволява /и дори налага/, Иван Михайлов и българският емигрантски патриотичен политически фронт, лидерстван от МПО, да си подадат ръка за съвместна работа. Именно тогава връзката между тях вече не само е необходима, но и възможна.

За какво става дума конкретно? През втората половина на 40-те години Егейска Македония попада във вихъра на жестока гражданска война. Гръцката комунистическа партия експлоатира стремежа на българите в областта към свобода и ги използва като социална база на своите усилия, за да наложи социалистическа ориентация на гръцката държава. В резултат на пламналата жестока гражданска война, за пет години десетки български селища са унищожени. Българското население в областта се избива от армията на монархистите. Хиляди македонски българи са принудени да емигрират зад граница⁸. Така възникват серия нови и изключително сложни проблеми – като се започне от необходимостта да се формулира вярна политическа оценка за поредния антибългарски геноцид в Егейска Македония и се стигне до материалното подпомагане на бежанците.

В същото време, по-друг тип, но не по-малко опасни в същността си процеси се развиват и във Вардарския дял на Македония. През есента на 1944 г. Тито обявява областта за „федерална република“ на Югославия. За да бъде откъсната тя от българския си исторически корен, по решение на АСНОМ през август 1944 г. в Скопие е наложена идеята за наличието на отделна „македонска нация“. Изработен е нов „македонски книжовен език“, подменена е азбуката, започва системното фалшифициране на историята. Хиляди хора са избити, само защото продължават да манифестират открито своята българска национална принадлежност⁹. Изясняването, а и ефективният отпор срещу новите заплахи във ФРМ също не е по силите вече на нито една отделна българска емигрантска организация, на нито една отделна политическа личност. Оттук, през втората половина на 40-те години, възниква остра необходимост за обединяване на всички фактори, ангажирани със съдбата на македонските българи. Точно в този етап от развитието на македонския въпрос за първи път свободната българска държава на практика се отказва от функциите си на главна опора за общобългарските

усилия, целящи защитата на националните интереси в поробените дялове на Македония.

След есента на 1944 г. Й. Б. Тито се възползва умело от все още неуреденото международно положение на България като бивш съюзник на Германия. Под предлог, че ще й окаже съдействие по време на мирната конференция, Белград натрапва в София тезата на ЮКП по македонския въпрос. Сталин от своя страна подкрепя усилията за изграждането на нова „македонска нация“. Притиснато от две страни, правителството на ОФ е принудено да възприеме наложената му линия за изграждането на Балканска федерация¹⁰. В хода на събитията Тито поставя въпроса, новото общобалканско обединение да се изгради, като Пиринска Македония се присъедини към Федеративна народна република Македония. Правителството на България допуска в Пиринския край скопски емисари да денационализират населението. В угода на Тито през юни 1946 г. властта разгромява за втори път, вече напълно и ВМРО. Осемдесет нейни ръководители са осъдени, а най-изявените от тях са и екзекутирани. Разтурени са легалните организации на македонските братства и Македонският научен институт. Костите на Гоце Делчев са пренесени в Скопие¹¹. Така само за три години - от 1944 до 1947 г., от политическата сцена на Балканите изчезва емигрантската интелигенция на македонските българи като самостоятелен политически фактор. Защото и ВМРО, и легалните структури на емиграцията в България прекратяват съществуването си.

За пръв път България губи дотогавашните си възможности да играе ролята на основен, благоприятен фактор в борбите за разрешаването на македонския въпрос. Очерталото се пълно надмощие на управляващите леви политически сили, ангажирани с македонския въпрос, също изолира в допълнителна степен Иван Михайлов и демократичното движение на македоно-българската емиграция в новия свят, защитаващо Македония. От друга страна обаче, точно тези драматични промени на Балканите като цяло и в България в частност, стават непосредствения повод през втората половина на 40-те години да започне обединението на факторите, които са заинтересовани да се предотвратят новите заплитания около македонския въпрос.

Появява се необходимост от създаването на нов идеен и ръководен център на борбата. Фактите говорят, че най-рано и потребността, и възможностите за реализирането на задачата осъзнава Иван Михайлов. При новата обстановка в лицето на българския емигрантски патриотичен по-

литически фронт в Новия свят той съзира единствения си надежден стратегически съюзник в борбата. За да обоснове възможността от нов ръководен център и консолидация на либерално-демократическите сили на българската патриотична емиграция, през 1947 г. Иван Михайлов пише първия си значим труд след Втората световна война – „Сталин и македонският въпрос“. Текстът е създаден в Рим и е изпратен инкогнито на ЦК на МПО в Индианополис. В края на ръкописа, вместо името си Иван Михайлов се подписва с псевдонима „Македоникус“. Този факт говори, че през 1947 г. бившият лидер на ВМРО все още спазва принципите на конспиративността и се старее да не усложнява позициите на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят и на МПО в частност, пред общественото мнение и властите в Америка.

През лятото на 1947 г. ръкописът е получен в Индианополис. ЦК на МПО го одобрява и решава най-напред да публикува текста по страниците на в. „Македонска трибуна“ като поредица от статии. След това Христо Анастасов ги превежда на английски език¹², а ЦК на МПО издава труда и като отделна луксозна книга. Тя също е подписана с псевдонима „Македоникус“. На XXVII конгрес на МПО, проведен от 5 до 7 септември 1947 г. в гр. Синсинати, Охайо, книгата на Иван Михайлов „Сталин и македонският въпрос“ е представена пред емиграцията. Следвоенните граници на Балканите вече са прокарани окончателно и конгресът дава много висока оценка на труда, като препоръчва неговото широко разпространение сред българската диаспора в новия свят¹³.

В тази работа Иван Михайлов дава отговор на фундаменталния въпрос, свързан с експериментите, предприети от управляващите комунистически партии в България и Югославия в духа на неправилните разбирания на Й. В. Сталин по националния въпрос. В цялост Иван Михайлов осъжда безкомпромисно политиката на КПСС, ЮКП, БКП и ГКП по македонския въпрос. С необорими аргументи той защитава българската национална принадлежност на славянско-православното население на областта и неговия български език¹⁴. Така е елиминирана възможността сред македоно-българската родолюбива емиграция в новия свят и в политиката на МПО в частност, да се настанят неправилни разбирания по най-важния проблем: каква е националността на българите в Македония?

На практика с книгата си „Сталин и македонският въпрос“ Иван Михайлов нанася първия респектиращ удар върху теорията и практиката на сталинизма по българския национален въпрос. Той пръв предсказва не-

избежното фиаско на възприетия курс на Балканите, под егидата на Й. Б. Тито. Затова и в отчета на ЦК на МПО, изнесен пред XXVII конгрес на организацията, се казва: „**В тази брошура се изнасят с желязна логика противоречията на комунистическите поробители и тирани относно Македония**“¹⁵. Членската маса на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят и ръководството на МПО посрещат книгата с адмирации. ЦК обаче не се решава и през 1948 г. да съобщи официално кой точно е нейния автор.

В цитирания по-горе документ се споменава само псевдонимът „Македоникус“ и нищо повече! Очевидно сред българската патриотична емиграция се преценява, че политическата обстановка в Европа и Америка до 1948 г. все още не позволява да се афишират публично вече установените връзки с Иван Михайлов. Защото не е било напълно ясно, дали от подобен акт няма да се разкрие местонахождението на Иван Михайлов. А гръцката и сръбската емиграция също нямаше да пропуснат възможността да нанесат удар и върху бившия лидер на ВМРО и по българския емигрантски патриотичен политически фронт. И въпреки това, безспорен е фактът, че към края на 1947 г. ЦК на МПО и Иван Михайлов установяват постоянна и полезна връзка. Между ЦК и Иван Михайлов се очертава видимо единомислие за погрешността и безперспективността на политиката, реализирана от Белград и София по македонския въпрос. Няма различия между тях и относно това, коя е първопричината за допуснатите грешки: догматизмът на Сталин и натискът на КПСС и ЮКП! Затова постепенно започва уточняването на позиции и реализацията на първите съвместни идеи. Благодарение на МПО за пръв път трудът на Иван Михайлов е издаден в Америка и на английски език. Много бързо той е разпространен и в Канада, Австралия, Латинска Америка и Европа. На практика това е първият научно-теоретичен политически труд, издаден със средства на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят, който получава световна известност. Така приключва етапът, свързан с полагане основите на отношенията между Иван Михайлов и българската родолюбива емиграция в новия свят.

1948 година маркира началото на втория етап на връзките между Иван Михайлов и МПО. Той продължава най-общо докъм средата на 50-те години на ХХ век. Събитията на Балканите след 1948 г. се развиват така, че тезите на Иван Михайлов в книгата му „Сталин и македонският въпрос“, се потвърждават напълно от живота. През 1948 г. между Тито и Коминформ-бюро в Москва избухва остър конфликт. В неговата основа е нежеланието на югославския лидер да се подчинява напълно на Сталин. В развитието на този конфликт БКП се солидаризира с Москва и се дистанцира от натрапвания й дотогава курс от Белград по македонския въпрос. Връзките с ЮКП са прекъснати. Между София и Белград избухва истинска „политическа война“¹⁶. По време на Петия конгрес на БКП, лично Георги Димитров изнася фактите за неприемливия начин, по който югославската компартия се е стремяла да разреши македонския въпрос, в ущърб на България и българите¹⁷. Отхвърлена е тезата за наличието на отделна „македонска нация“ и „македонски език“ в Пиринския дял на Македония, а главните им адепти в Скопие са подложени на критика и от страна на българското държавно ръководство.

По същество от средата на 1948 г. политиката на ЮКП и БКП, за едновременно разрешаване на националния и социалния въпрос в Македония, претърпява пълно фиаско. Практиката доказва погрешността на следвания дотогава курс. Междувременно през 1949 г. е смазана и съпротивата, ръководена от ГКП в Егейска Македония¹⁸. От там изведнъж рязко се увеличават възможностите за борба срещу всички леви политически сили на Балканите, ангажирали се между 1944 и 1949 година с македонския въпрос. Не можеше да бъде иначе, след като тяхната политика донася толкова беди и страдания на българското население. В резултат, постоянно се подобряват перспективите и за още по-активна изява на Иван Михайлов, и за още по-тясното му сближение с българския емигрантски патриотичен политически фронт в САЩ, Канада и Австралия. Стабилизира се възможността лидерът да намери траен съюзник за себе си, в лицето на българската родолюбива емиграция в Новия свят. При следвоенната обстановка на Балкани-те тя също се оказва изолирана от Македония.

По косвен начин от 1948–1949 г. благоприятно влияние за това оказва и разразилата се тогава „Студена война“. В обстановката на наложилата се тотална конфронтация в света, между двете световни военно-политически

групировки, лидерствани от СССР и САЩ, много политически понятия и дейци, свързани с предишната епоха, променят коренно своя дотогавашен смисъл. От квалифициран като „германски съюзник“, в средата на 40-те години, Иван Михайлов изведнъж се очертава като стратегически партньор на Запада срещу света на социализма. Самият факт, че Иван Михайлов и МПО вече критикуват, от своя гледна точка, две социалистически държави като България и Югославия, на практика ги превръща в негласни партньори на усилията, да се отслабва социалистическата обществена система. Затова след 1948 г. се създават напълно и условията за постепенното излизане на Иван Михайлов от нелегалността. Ярък симптом за това е неговото първо интервю, дадено през юни 1949 г. за органа на хърватската емиграция в Южна Америка – в. „Хърватска“¹⁹. На XXVIII конгрес на МПО, проведен от 4 до 6 септември 1949 г. в гр. Форт Уейн, Индиана, този факт вече се коментира широко и открито, без опасения за възможни преследвания, от страна на специалните служби в Съединените щати. В отчетния доклад на ЦК на МПО много по-ясно е подчертано единомислието, което вече съществува между българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят и бившия лидер на ВМРО. „Това интервю - се казва в документа - изнася точно отношенията на македонските борци спрямо режимите на Белград, Атина и София“²⁰.

Важно доказателство, че в обстановката от края на 40-те години отношенията между Иван Михайлов и българската патриотична емиграция в Новия свят се разширяват непрекъснато, е и създаването на новия политически вестник „Македония“. Неговият първи брой излиза през август 1949 година. Изданието се печата изцяло на английски език и е предназначено „само за американското и европейското обществено мнение“²¹. С него Иван Михайлов за пръв път след Втората световна война прави опит, като се опира на финансовите възможности, с които разполага МПО, да се реализира вече и едно видимо пропагандно настъпление. Целта му е да запознае световното обществено мнение със същността на македонския въпрос и провала на левите политически сили на Балканите, по време на опита им да го разрешат – въпреки, че разполагат с цялата държавна власт. „Вестник „Македония“ се изпраща - съобщава ЦК на МПО - на по-видните американски кореспонденти и журналисти, радиокоментатори, почти на всички сенатори, на много конгресмени, легации, професори по европейска история и на видни лица из различните европейски страни“²².

В резултат на предприетата нова съвместна стъпка към края на 40-те

години отношенията между МПО и Иван Михайлов губят окончателно предишния си прикрит, епизодичен и донякъде нетраен характер. На практика в рамките на три години двата фактора, ангажирани с Македония, започват да изграждат един общ самостоятелен политически фронт. **За пръв път българската патриотична емиграция в новия свят, след като губи възможността си да има легални съюзници в свободна България, се обвързва открито и трайно, с бившия лидер на ВМРО. В края на 40-те години връзката между тях не само е необходима, но вече е и напълно възможна. Първо, защото България тогава не е активен партньор в тази борба и на второ място, понеже Иван Михайлов по същото време скъсва окончателно с методите на революционната политическа дейност.** В самия край на 40-те години бившият революционер практик все по-ярко се откроява като книжовник и теоретик по македонския въпрос. С новите си трудове той доказва, че при про менената обстановка в света е възприел вече убедено и използва предимно легалните методи на политическа дейност. Най-силно този негов нов образ се затвърждава със следващата му книга „Македония – Швейцария на Балканите“.

Иван Михайлов пише този труд през 1949 година. Отново Христо Анастасов го превежда на английски език. През 1950 г. ЦК на МПО го публикува в Индианаполис – САЩ, като отделна книга.²³ Тя веднага привлича вниманието както на симпатизантите, така също и на враговете на българската патриотична емиграция в САЩ, Канада и Австралия. Появяват се много рецензии и в доброжелателно настроени издания, и в такива с неприкрита критичност към българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят.²⁴

Големият интерес, проявен навремето към книгата „Македония – Швейцария на Балканите“, не е случаен. Там Иван Михайлов доразвива стратегията на ВМРО за създаването на свободна и независима Македония, която той винаги е разбирал като втора държава, управлявана от българи на Балканите. Главно поради тяхното подавяващо мнозинство в тази балканска провинция. Тук обаче авторът се опитва да очертае по нов начин нейната бъдеща уредба. Аналогията между Македония и Швейцария печели симпатии заради високо-културния образец, който бившият лидер на ВМРО обявява, че българският емигрантски патриотичен политически фронт ще следва в своята бъдеща практическа дейност. Доста облекчаващо върху общественото мнение действа и обстоятелството, че идеалът се преследва само с мирни, нереволуционни политически средства! По този

начин от асоциацията за свободата на Македония, интерпретирана в миналото от ВМРО и Иван Михайлов, отпада представата за кръв и насилие, които присъстват трайно в общественото мнение, свързано с темата ВМРО, до края на Втората световна война.

Макар че Иван Михайлов и в тази книга не успява да преодолее слабостите на автономистката формула за създаването на нова балканска държава чрез едновременното откъсване на дялове от България, Югославия и Гърция, факт е, че с появата на „Македония – Швейцария на Балканите“ политическият авторитет на автора нараства чувствително. На практика Иван Михайлов, единствен от старата революционна школа, прави успешен преход от нелегалната революционна теория и практика към легалната политическа борба. Негов сериозен принос също така е актуализирането и модернизирането на идеологията на либерално-демократичното движение, свързано с усилията за разрешаването на сложния „македонски въпрос“ на Балканите.

С идеята си за изграждането на Македония като Швейцария на Балканите, Иван Михайлов си завоюва трайно място и като крупен идеолог на освободителната борба на българския народ. Дотогава той няма подобни приноси в теорията. Предвид на това през 1951 г., за пръв път след Втората световна война, на конгрес на МПО името на Иван Михайлов се споменава вече изрично – напълно открито и с голямо уважение. Официално е дадена висока оценка и за неговия нов теоретичен труд. Организацията поема публичен ангажимент, по най-бързия начин да публикува книгата „и на български език, за да могат да я прочетат стотици други хора, които не познават английския език“.²⁵

По същото време ЦК на МПО гласува решение да започне ежемесечно да изпраща и определена сума пари за издръжката на Иван Михайлов и Менча Кърничева. Така от началото на 50-те години неговите ежедневни разходи са поети почти изцяло от българската патриотична емиграция в новия свят.²⁶ Тези факти също говорят, че към началото на 50-те години сближението между Иван Михайлов и македоно-българската родолюбива емиграция, обединена около МПО в САЩ, Канада и Австралия е окончателно. В последна сметка Иван Михайлов е признат от българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят и като водещ идеолог на легалното, българско емигрантско патриотично движение.

През първата половина на 50-те години съюзът между българската родолюбива емиграция в Новия свят и Иван Михайлов закрепва под въз-

действието на още едно ново появило се и важно обстоятелство. От 1951 г. неомакедонистката пропаганда на Югославия, за пръв път прекосява и Атлантика. В Белград и Скопие разбират, че във ФРМ не може да се формира успешно „македонска нация“, ако старата емиграция от Македония, заселила се в Новия свят, продължава да стои на своите пробългарски национални позиции. **Обкръжението на Й. Б. Тито чувства необходимостта неомакедонизмът да се пренесе и сред самата емиграция, като използва умело разочарованието, настъпило след 1944 година сред тази българска национална отломка от политиката на правителството в София.**

За пръв емисар на замисления неомакедонистки поход в новия свят емиграцията смята югославския дипломат Благой Поповски. През 1951 г. той пристига за пръв път в САЩ като пратеник на Тито и прави опит да основе сред емиграцията т. нар. „югославянски комитети“. Замисълът е, след като се изградят въпросните комитети, те „впоследствие да се впрегнат в услуга на Титовия комунизъм“.²⁷ МПО реагира веднага осъдително и дава разпореждане „емиграцията да се пази от такива доброжелатели“. Сръбското настъпление обаче продължава. За да не се вижда дългата ръка на Тито в кампанията, борбата срещу съпротивата на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят, не е възложена на сръбската легация във Вашингтон, а на сръбския православен владика в Америка – Дионисий. През юни 1952 г. той публикува серия остри материали във в. „Сръбобран“, с които се опитва да настрои общественото мнение в САЩ и Канада срещу МПО. Организацията е обвинена в подклаждането на „злостна антисръбска пропаганда“, за печатането на материали с такова съдържание и особено, че е осигурила „парична помощ за Ванче Михайлов“.²⁸

През 1953 г. пропагандаторите на неомакедонизма хвърлят най-много усилия, за да наложат сред старата българска патриотична емиграция македонистката теза на скопяни за Илинденското въстание.²⁹ За пръв път някои все още живи илинденци, изселили се в Америка, са поканени да получат югославска пенсия, ако се завърнат във ФРМ. Същата 1953 г. Тито изпраща за пръв път свой консул и в Торонто. Неговата задача е да работи за идейното и организационно разлагане на старата емиграция от Македония, установила се в Канада. Ситуацията се усложнява особено много през 1954–1955 г., когато под натиска на пропукващия се икономически модел на ЮКП, за пръв път след Втората световна война, хиляди млади хора напускат Югославия като икономически емигранти.³⁰ Те тръгват да си търсят прехраната по целия свят, като една част от тях успяват да проникнат в

САЩ, Канада и Австралия.

Важна съставка в този поток са и младежите от Македония, които започват да пристигат около средата на 50-те години в САЩ, Канада и Австралия. Със себе си обаче те носят и целия неомакедонистки идеен багаж, получен от възпитанието в обществото и училището след 1944 година, през което те са преминали. При тази обстановка, около средата на 50-те години на ХХ век, стратегията и тактиката на македонизма се очертават като най-голямата заплаха не само за населението в Македония, но вече и за българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят. Дотогава, а и след това подобна заплаха МПО и Иван Михайлов не чувстват от страна на свободната българска държава. При това положение, през първата половина на 50-те години на ХХ век, за пръв път се налага МПО и Иван Михайлов да степенуват заплахите за българщината. Фактите доказват, че през 1953 г. ЦК на МПО за пръв път прави опит да подреди по нов начин опасностите, за които стана дума. Като най-големи се преценяват тези, които излъчва пропагандната машина на Титова Югославия. След това е наредена политиката, която се провежда в Егейска Македония от гръцката държава.

По отношение на България, през 1953 г. за пръв път след Втората световна война е направен опит за отделно третиране. Това се доказва от редица факти. Например, по време на XXXI конгрес на МПО, проведен през 1953 г. в Торонто, Канада, официално се признава, че в София вече се наблюдава тенденция за отхвърляне на неомакедонистката теза, свързана с езика, националността, културата и историята на ФРМ. Изказват се опасения обаче, да не би този „завой“ да е израз повече на „тесни партийно-политически сметки“³¹, свързани със стремежа на БКП да подобри обществените си позиции в страната, отколкото управляващата партия в София да е осъзнала необходимостта да се разработи един нов, рационален курс по националната проблематика. Поради това ЦК на МПО все още не вижда възможности и за практическо единодействие с правителството на комунистическа България в борбата за защитата на истината по македонския въпрос. Дори само на пропагандно равнище.

Тъй като, очерталата се нова заплаха за българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят от страна на македонизма се оценява като изключително сериозна, то ЦК на МПО се ориентира към още по-голямо задълбочаване на връзките и единодействието си с Иван Михайлов. Стремежът е със съвместни усилия да се даде колективен отпор срещу първото настъпление, предприето от неомакедонизма и в задокеанските

държави. Практиката трябваше да докаже дали тази борба може да се води с успех без единодействието с единствената заинтересована държава от подобна политика по това време - България.

През 1952 г. ЦК на МПО публикува в гр. Индианаполис, САЩ, книгата „Македония – Швейцария на Балканите“ и на български език. От 1 март същата година комитетът назначава активния член на организацията - Иван Василев на специална длъжност - организатор на МПО. Неговата задача е да разпространява новото издание. В рамките на половин година, Василев посещава всички големи градове на САЩ и Канада, където работят активни местни български патриотични организации и „разпространява книгата на Иван Михайлов - българското издание между емиграцията“.³² По същото време трудът е изпратен по пощата и сред македоно-българската емиграция в Австралия, Южна Америка и Нова Зеландия. Тази, безпрецедентна по мащабите си, организирана кампания спомага новите програмни идеи на Иван Михайлов, възприети вече от българския емигрантски патриотичен политически фронт, да получат широко влияние всред диаспората в новия свят. Концепцията придобива световна известност. Оттук през първата половина на 50-те години видимо продължава да нараства авторитетът на съживеното и обновено либерално-демократично движение на българската родолюбива емиграция зад океана. Доказателство за това е обстоятелството, че от 1952 г. по примера на МПО в Северна Америка за пръв път патриотични организации на българските изселници са създадени и в Нова Зеландия (15 септември 1951 г.),³³ Аржентина и Бразилия (февруари 1952 г.)³⁴, както и в други части на света. Всички те приемат като основа за организационния си живот Устава на МПО, сами се назовават „подразделения на МПО“ и декларират публично, дори много по-категорично от организациите в САЩ и Канада, че признават Иван Михайлов за свой идеолог и политически водач. По този начин либерално-патриотичният фронт на българската емиграция в Новия свят, възглавен вече от Иван Михайлов, обхваща нови зони на света, в които МПО дотогава не е имала влияние.³⁵

Постигнатите видими успехи тласкат напред и по-нататъшната интеграция между Иван Михайлов и ЦК на МПО. През октомври 1952 г. за пръв път след Втората световна война Михайлов изпраща със специална мисия в Северна Америка своя най-близък съратник от онова време - Асен Аврамов. Като бивш секретар на ЦК на МПО от 1928 до 1930 г. Аврамов има голям авторитет сред българската патриотична емиграция зад океана.³⁶ Пратеникът отсяда в Торонто, Канада. Оттам в продължение на 6 месеца той реали-

зира серия инициативи, които издигат на качествено ново равнище отношенията между българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят и политическия кръг около Иван Михайлов в Европа.

Най-напред Асен Аврамов полага усилия, за да се преодолее разкола, съществуващ тогава сред дейците на патриотичното движение в Канада. В Торонто към началото на 50-те години съществуват две организации на МПО, чиито членове враждуват помежду си. През зимата на 1953 г., след много разговори и убеждаване, Асен Аврамов постига помирение между МПО „Правда“ и МПО „Победа“. Чрез съвместни културни изяви на двете структури пратеникът на Иван Михайлов спомага да се изживее една десетгодишна вражда и да се нормализира вътрешната обстановка в канадските структури, на българския емигрантски патриотичен политически фронт.³⁷

Паралелно с тези усилия Асен Аврамов прави „няколко пъти изявления в торонтските вестници, във връзка с положението в Македония и борбата, която водим за свобода“.³⁸ Така позициите на македоно-българския либерално-демократичен патриотичен фронт, воден от Иван Михайлов, стават още по-широко известни. Главните усилия на Аврамов обаче са насочени към друго - как да се създадат още по-добри условия за гарантирането на една непрестанна настъпателна пропаганда, за да се парира вече започналият пропаганден поход на неомакедонистите и сред самата емиграция в Новия свят. За целта, след предварително споразумение с ЦК на МПО, на 9 ноември 1952 г. Асен Аврамов организира специална конференция. Тя е проведена в Норт Палмер, хотел на гр. Уиндзор, Канада. Делегати изпращат всички местни структури на МПО в САЩ и Канада. По време на дискусиата е решено да се създаде специален фонд „Македонска кауза“. В него да се набират парични средства за финансиране на различни пропагандни инициативи. Първите вноски са направени от пратениците на МПО още на самата конференция.³⁹

На второ място, под ръководството на Асен Аврамов, делегатите одобряват идеята - със средства на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Канада да се закупи един „доходен имот“. Сградата да се дава под наем на различни фирми, за да носи постоянни приходи. Те да се използват за нуждите на новоучредения пропаганден фонд. Избрана е комисия, която да проучи проблема и да предложи точно коя сграда ще бъде закупена. След набирането на известна информация по въпроса, на 1 март 1953 г. ЦК на МПО провежда в Уиндзор нова конференция, отново под ръководството на Асен Аврамов. Обсъдени са няколко различни предложения

за закупуването на недвижимия имот. Избраната комисия получава мандат да работи, докато подпише договор с най-изгодната оферта. Решенията са направени достойно на емиграцията.⁴⁰

Като цяло, мисията на Асен Аврамов сред българите в Северна Америка завършва с видим успех. Постигната е нова, още по-голяма степен на близост между Индианополис и Рим. Извън България е събран най-значителният финансов фонд след Втората световна война, за нуждите на родолюбивата пробългарска пропаганда в Македония. Всичко това позволява либерално-патриотичният фронт на емиграцията да отбележи през втората половина на 1953 г. по най-внушителен начин, половинвековния юбилей на Илинденското въстание от 1903 година. ЦК на МПО кани Иван Михайлов и той пише нова книга специално за случая - „Илинден 1903 година“.⁴¹ МПО я публикува на английски език, в превод на Христо Анастасов. Пак във връзка с илинденския юбилей е издадена и книгата на Иван Михайлов „Как се бореше народът в Македония“. **Тези трудове запълват празнотата, която съществува през първата половина на 50-те години в официалната външнополитическа пропаганда на българската държава, във връзка с националната кауза. Книгите бързо се превръщат в основно средство на българската родолюбива емиграция и за противодействие срещу чувствително разрасналата се тогава неомакедонистка пропаганда, специално във връзка с илинденския юбилей.**

Новите изяви дават основание към 1954–1955 г. либерално-патриотичният емигрантски фронт, начело с Иван Михайлов, да бъде оценен вече като най-силния и авторитетен фактор, който защитава безкомпромисно националните интереси на българския народ, пред световното обществено мнение.⁴² Доказателство за подобно твърдение е обстоятелството, че на Петия конгрес на Федерацията на европейските малцинства, проведен през лятото на 1954 г. в Лондон, организаторите канят ЦК на МПО да изпрати официален представител и на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят. С мисията е натоварен Любен Димитров. Редакторът на в. „Македонска трибуна“ използва пътуването си до Европа през лятото на 1954 г., за да посети лично и Иван Михайлов в Рим.

Това е първата официална визита на виден лидер на българската родолюбива емиграция в Новия свят при Михайлов, след Втората световна война. Тя също дава важни резултати. Издига се допълнително авторитетът на Иван Михайлов като лидер на либерално-демократичния емигрантски патриотичен фронт. Окончателно е обсъдена идеята за придобиването на

недвижимата собственост на фронта в Торонто. Веднага след като Любен Димитров се завръща в Америка, сградата е закупена, за сума от 50 394 щатски долара и е дадена под наем. По този начин през втората половина на 1954 г. МПО осигурява на Иван Михайлов постоянен (и то сериозен) източник на доходи, за да може в „Македония“ да се прехвърли в Европа. „Като важен резултат от купуването на доходния имот бе излизането на вестник „Македония“ в Рим, Италия“⁴³ - се казва в отчетния доклад, изнесен от ЦК на МПО пред XXXIV конгрес на организацията, проведен през септември 1955 година.

Седмичникът се печата на четири езика и се изпраща безплатно на политици, държавници, журналисти и учени по целия свят.⁴⁴ Така благодарение на материалната подкрепа на българската родолюбива емиграция в Новия свят, в средата на 50-те години Иван Михайлов създава най-значителната печатна трибуна, появявала се след Втората световна война, за отстояване на историческата истина по македонския въпрос пред световното обществено мнение. Господстващите все още култовски шаблони на мислене, сред отговорните държавници в България по това време, не позволяват на официална София все още да реализира зад граница подобни външнополитически инициативи по националния въпрос. В резултат, документите показват, че към средата на 50-те години Иван Михайлов разкъсва напълно наложената му след войната политическа изолация. Той преодолява окончателно чувството за безпомощност, което го притиска непрекъснато от средата на 30-те години до края на 40-те години. И Иван Михайлов, и подкрепящите го сили сред българската родолюбива емиграция в новия свят намират своя нов политически облик. Те създават и средствата, и набират самочувствието на „единствен последователен защитник на българщината“.

Животът потвърждава перспективността на новия им политически курс, разработен и реализиран след края на 40-те години – вече само по легален начин, с мирни средства, да се разобличава безкомпромисно политиката на ЮКП на Балканите. За да се защитят правата на българите, подложени на безчовечна денационализация от идеолозите и реализаторите на македонистката доктрина. Благодарение на този курс, към края на втория етап от отношенията на Иван Михайлов с българския емигрантски политически фронт, този фактор в българската национална политика окончателно напуска изолационната позиция, която историята му отрежда в цялостното развитие на македонския въпрос след Втората световна война. От средата

на 50-те години либерално-демократичното движение, олицетворявано от Иван Михайлов и българската патриотична емиграция в Новия свят, се налага не само като активен, но и като най-значим самостоятелен фактор в борбите за разрешаването на македонския въпрос. „Кой каквото ще да каже срещу МПО - е записано в един официален документ на организацията от тези години - но едно и най-тъпият ѝ враг ще признае: ако не беше МПО... нямаше да има кой да дигне глас в защита на Македония“.⁴⁵ През втората половина на 50-те години този фактор се активизира още повече. Отношенията на Иван Михайлов с българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят навлизат в третия етап на развитие, който продължава най-общо до средата на 60-те години.

* * *

Активизирането на демократичния патриотичен фронт на българската емиграция, начело с Иван Михайлов, през втората половина на 50-те години се влияе пряко и от промените, настъпили по това време в Източна Европа и на Балканите. През есента на 1956 г. Унгария е разтърсена от дълбока революционна криза.⁴⁶ Тя е смазана с помощта и на съветски войски. Унгарските събития обаче, демонстрират за пръв път след Втората световна война съзряването на остри вътрешни противоречия в съветския обществен модел, наложен от Сталин след 1947 година в Източна Европа. Те са сигнал, че в социалистическия свят предстоят нови важни процеси и политически събития.

За да избегне подобни сътресения, през 1957 г. Й. Б. Тито разтваря още по-широко границите на Югославия. Стотици хиляди нови безработни югославяни пак заливат Западна Европа и Америка, в търсенето на препитание. В Австрия и Германия са изградени специални лагери за настаняване на югославските емигранти и бежанци. През ноември 1957 г. внушителна анкетна комисия, съставена от видни американски общественици и журналисти, прави социологическо проучване между изселниците. „Анкетаторите установиха, че 80 на сто от тези политически бежанци са под 25 години, обобщава ЦК на МПО... Всички се оплакват от тежкото икономическо положение на страната“/Югославия/.⁴⁷ Подобна фактология означаваше, че положението и в НФРМакедония не е добро.

Новата голяма изселническа вълна от Югославия увеличава в края на 50-те години рязко контингента и на македонската младеж, която е преми-

нала през денационализаторската школовка на ЮКП – главно в училищата, армията и медиите. Създадени са нови, още по-благоприятни условия за активизиране и на неомакедонистката пропаганда в чужбина. През 1959 г. в Торонто, Канада, например, са поставени основите на първата, т. нар. „**Обединена македонска организация**“. Това е първата напълно македонистка емигрантска политическа структура, инспирирана от Белград и Скопие, която започва работа в новия свят.⁴⁸С помощта на шантажа и подкупите тя пристъпва към бавно формиране на една „македонистка общност“ в новия свят, изцяло на антибългарска основа.

За да подкрепи усилията на „новите македонци“ зад океана, Тито им изпраща на помощ и църквата. През 1962 г. скопският владика Доситей Стойкович посещава за пръв път официално Северна Америка. В град Гери, САЩ, в присъствието на сръбския чикагски консул, владиката освещава първата „македонска православна община“ в новия свят. След това, през 60-те години, започва и ускореното строителство на „македонски църкви“ в САЩ, Канада и Австралия, навсякъде, където се настаняват македонистки общности. Въпреки /а всъщност - именно заради това/, че там живее и старата българската емиграция от Македония.⁴⁹ Политическият проект в случая е очевиден: постепенно да се привлекат и хора от нейните среди! Защото те са икономически по-стабилни и имат авторитет пред местните власти. Все фактори, от които зависи напредъкът и на „македонисткия поход“ в Новия свят!

Новите политически и културни структури, финансирани от Югославия, разгръщат през 60-те години и безпрецедентна антибългарска пропаганда зад океана. Тотално се фалшифицира историческото минало на Македония. По страниците на иданието „Гласът на македонците“ се печатат вече текстове със следното съдържание: **“във всички съществуващи извори на човешкия род няма никакво доказателство, че е съществувала нация или народ с името „българи“. Това измислено име – „българин“, и „България“ няма историческа основа и не означава националност. Поточно то показва, нещо извънприродно, ненормално, грозно, паразитно и кретенско. С една дума - срамно име, употребявано не за човешкия род, а за хора с животински - варварски чувства“**!?? Това са писания, които никога и никъде по света, някой друг си е позволил да разпространява!

Музика, фолклор, бит и обичаи - всичко се представя от рекламата като „македонско културно-историческо наследство“. За да защити позициите, към които ЮКП се домогва във ФРМ, неомакедонизмът преминава в

тотално настъпление срещу българщината в новия свят. Пред старата македоно-българска емиграция зад океана изпъкват контурите на небивала заплаха. Защото в този случай не действаше вече гръцкото или сръбското емигрантско лоби в новия свят! От втората половина на 50-те години на XX век, срещу българските културни и политически устои на старата емиграция се изправят вече хора, родени в същите градове и села на Македония. Само че, те носят вече ново самосъзнание и манталитет, с които се опитват да подменят всички ценности, характеризиращи българската национална принадлежност. И всичко това се извършва вече, не от страна на „втората родина“ – правителствата на САЩ, Канада или Австралия, а от идеолозите на ЮКП и техните пратеници зад океана!?

Новите събития в Източна Европа водят до видими промени и в България. През втората половина на 50-те години правителството на Тодор Живков полага усилия да либерализира режима, завещан му от предшестващия сталински екип на Вълко Червенков.⁵⁰ Осезателна промяна настъпва в политиката на българското държавно ръководство и по националния, особено по македонския въпрос.⁵¹ В началото на март 1958 година, във връзка с тържественото честване на 80-ата годишнина от Освобождението на България, за пръв път след 9 септември 1944 г. в София е дадена правилна оценка за характера на Берлинския договор от 1878 г. и възникналия във връзка с него нов „македонски въпрос“⁵² на Балканите. Тази официална позиция провокира истерична антибългарска пропагандна кампания в Белград. Стига се дори до размяната на остри „обяснителни ноти“⁵³ между двете правителствата.

Завоят в политиката на България по македонския въпрос прави силно впечатление на българската патриотична диаспора в Новия свят. С въпроса специално се занимава XXXVIII конгрес на МПО, проведен от 6 до 8 септември 1958 година в гр. Чикаго, САЩ. В отчетния доклад, изнесен от секретаря на ЦК Методи Чанев, като най-голямо събитие през годината пред делегатите се посочва обстоятелството, че **„българското комунистическо правителство застава на правилно историческо становище относно принадлежността на македонските славяни [и] отрече всички предишни свои твърдения, които се схождаха с тезата на титовци. А това вбеси Белград и скопските му слуги“**⁵⁴ Особено висока оценка в доклада е дадена на члена на Политбюро на БКП - Димитър Ганев, за това, че в серия свои изказвания и статии „по един категоричен начин“ той доказал, **„че славянското население в Македония е българско по култура и**

език и че Титовите слуги в Скопие посърбават българското население в Македония⁴⁵⁵

Емиграцията е много силно впечатлена и от поведението на българската делегация, взела участие в работата на Четвъртия конгрес по славистика, състоял се в Москва, през септември 1958 година. МПО заявява официално, че главен герой на конгреса е бил българският професор Владимир Георгиев. В остра полемика с белградския професор Харалампие Поленакович, за пръв път сред най-видните представители на световната славистика, българският учен доказвал по неопровержим начин, **„че няма нито македонски език, нито македонска литература и че македонският език е съставна част от българския език, а македонската литература е съставна част от българската литература**“⁴⁵⁶

На практика от втората половина на 1958 г. сред дейците на българското патриотично движение, ръководено от Иван Михайлов, се утвърждава разбирането, че правителството на България е променило своя дотогавашен колеблив курс по македонския въпрос. Особено високо сред емиграцията се оценява фактът, че българската научна интелигенция е намерила сили да обори със солидни аргументи конюнктурата, наложена преди това от политиците и да застане на правилни, научни позиции. В потвърждение на това мнение могат да се приведат много примери, почерпени от отчетните доклади на ЦК на МПО, изнасяни пред годишните конгреси на организацията. Там се дава най-ласкава оценка за проявите на българските професори - както в страната, така също и в чужбина. В последна сметка през 1962 г. МПО за пръв път признава официално принципно различната (благоприятна) обстановка, която властите в България са създали вече за населението в Пиринския дял на Македония, за разлика от условията във ФРМ и в Егейския дял на областта. **„За щастие на всички ни, се казва в доклада на ЦК на МПО от септември 1962 г., езикът на местното население в Пиринския край сега е непокътнат и оставен спокойно да се развива**“⁴⁵⁷ При тази драматично променяща се обстановка от края на 50-те и началото на 60-те години либерално-демократичното патриотично движение на българската емиграция, с лидер Иван Михайлов, също трябваше да конкретизира своята позиция и да разнообрази формите и средствата си на дейност.

Документите свидетелстват, че през втората половина на 50-те години МПО и Иван Михайлов разширяват единодействието си с хърватската емигрантска общност в Новия свят. По това време тя също вече работи ак-

тивно срещу Титова Югославия. През 1962 г. българската патриотична емиграция и хърватите в Канада за пръв път провеждат успешно публична акция под наслов „Вън агентите на УДБА от Канада“.⁵⁸ От 1958 г. МПО въвежда практиката, денят 10 октомври (честван всяка година в Скопие като „ден на свободата“) да се отбелязва от емиграцията в САЩ, Канада, Австралия и Латинска Америка като „ден за всенароден траур за Македония“.⁵⁹ На него в българските православни черкви там се служат панихиди за избитите български патриоти от режима на Й. Б. Тито след Втората световна война.

Рязкото изостряне на Кипърската криза и предстоящото обявяване в края на 50-те години на независимостта на островната държава, също дават повод на МПО да постави официално пред Държавния департамент във Вашингтон искането, заедно с уреждането на кипърския проблем да се повдигне и македонският въпрос. А след като близкият приятел на Иван Михайлов - кардинал Анжело Ронкали е избран за папа Йоан XXIII, за пръв път в своята история през 1961 г. македоно-българската емиграция в новия свят изпраща официална делегация и при светия престол в Рим. С подкрепата на Иван Михайлов тя е приета във Ватикана, където настоява папата също да упражни влиянието си, за евентуално ново повдигане и на македонския въпрос.⁶⁰ Безспорно обаче най-важното дело, с което либерално-демократичният патриотичен фронт на българската емиграция се ангажира през втората половина на 50-те години за защитата на българските национални интереси в Македония, е издаването на богато документираната поредица от томове със спомените на Иван Михайлов.

Идеята за тяхното написване се ражда още през 1956 година. Тогава Иван Михайлов навършва 60 години – възраст, при която човек може вече да прави равностметка на извървяния си път. Тоталната подмяна на историческата истина за революционното движение в Македония от страна на скопската неомакедонистка историография и повсеместното настъпление, в което преминава Титовата пропаганда срещу емиграцията по това време, правят още по-остра потребността да се каже истината за ВМРО. Иван Михайлов и МПО разбират, че правилното изясняване същността на революционния процес в Македония между двете световни войни, ще разкрие още по-пълно обективната историческа истина, за да се парират фалшификациите на скопските историчари. Ще се подобрят още повече авторитетът и позициите и на възроденото либерално-демократично движение на българската родолюбива емиграция през втората половина на ХХ век. Все обстоятелства, от които зависи бъдещето на политиката за защита на

българските национални интереси. Именно поради това Иван Михайлов започва да пише спомените си, а ЦК на МПО се ангажира с тежката задача по тяхното публикуване и разпространение в огромни тиражи.

Първият том от спомените на Иван Михайлов излиза от печат в края на юли 1957 година. Средствата за него са събрани като доброволни дарения от членовете на МПО в САЩ, Канада и Австралия. Книгата е представена официално по време на XXXVII конгрес на МПО, проведен в Торонто същата година. В отчетния доклад на ЦК е дадена висока оценка за новия ценен труд на Иван Михайлов. Отправена е препоръката, всеки родолюбец да си закупи изданието, за да се използва то в семействата за „поучение на младите поколения“.⁶¹ И действително, първият том от спомените на Иван Михайлов се разпространява изключително бързо сред македоно-българските изселници в САЩ, Канада, Австралия и Латинска Америка. В някои документи се споменава, че става въпрос за пласирането на тираж от 10 000 екземпляра. В много вестници на различни страни са отпечатани положителни отзиви за книгата. Радушният прием на изданието и положителният ефект от него сред самата родолюбива емиграция, дават основание на Иван Михайлов да продължи с неотслабващи темпове работата си и върху втория том от спомените.

За да реализира новата си амбициозна задача, Иван Михайлов създава в края на 50-те години около себе си в Рим нещо като щаб от помощници. Те са натоварени със задачата да му правят справки от различни издания, да уточняват дати и имена и пр., за да може тъкстът да бъде максимално точен и безспорен. Ясно е защо - при спомените често пъти се губят тези най-важни детайли, придаващи автентичност на изложението. А точността е основната и най-важна предпоставка за авторитета и влиянието на всяка книга. Най-активен между тези сътрудници на Михайлов отново е Асен Аврамов.⁶² През август 1958 г. той пак пътува до Северна Америка, за да координира напълно усилията на римския център с ЦК на МПО. Тогава Асен Аврамов обикаля всички големи градове на САЩ и Канада, където действат активни организации на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят. В лични срещи и разговори с членската маса, пратеникът на Иван Михайлов постига принципно съгласие, след като ръкописът бъде подготвен, да се организира нова дарителска кампания за набирането на средства, чрез които да стане публикуването и на втория том от спомените.⁶³

Работата върху том втори продължава общо седем години. През лятото

на 1965 г. и тази част от спомените на Иван Михайлов, в обем 826 страници, също излиза от печат.⁶⁴ Финансовите средства и този път са предоставени от структурите на българския емигрантски патриотичен политически фронт в САЩ, Канада и Австралия. Внушителната книга е представена официално пред емигрантската общественост по време на XXXXV годишен конгрес на МПО, проведен в гр. Кливлънд, САЩ. „С публикуването на спомените на Иван Михайлов нашата емиграция ще извърши една от най-големите си заслуги към изясняване на истината за Македония и правото ѝ да има своя свобода и независимост - се казва в отчетния доклад на ЦК, изнесен пред делегатите на конгреса. Спомените на Михайлов ще останат за бъдещите историци като един отличен извор за сведения, относно македонската освободителна борба“⁶⁵

По косвени данни от документите става ясно, че вторият том е бил разпространен по целия свят в тираж от 15 000 екземпляра. Отново десетки издания на различни езици дават висока оценка за безспорната научна стойност и безпристрастието на книгата.⁶⁶ **Определено може да се каже, че нито един друг труд на автор – българин след Втората световна война, не е имал такова разпространение и не е бил рецензиран така масово по целия свят, както това става с втория том от спомените на Иван Михайлов.** Затова още на XXXXV конгрес на МПО през 1965 г. започва нова подписка сред македоно-българската емиграция за набирането на средства, с оглед издаването и на третия том от спомените.⁶⁷

Мемоарите на Иван Михайлов запълват огромната празнота, съществуваща в научната литература (по-специално сред българистиката) и през 60-те години във връзка с изучаването на македонския въпрос. Бившият лидер на ВМРО обяснява вярно възлови събития, свързани с демографската картина в Македония, стратегията и тактиката на революционната борба в областта след Първата световна война. Той очиства имената на десетки герои от прахта на забравата и тенденциозните интерпретации. Никъде преди това по-ярко не е разкривана жестокостта, с която поробителските режими във Вардарска и Егейска Македония преследват денационализаторските си програми, сред българското население там. Именно поради това спомените на Иван Михайлов стават /и ще останат навеки/ като настолна книга по македонския въпрос и необоримо средство за разобличаване на антибългарските фалшификации на неомакедонистката пропаганда. Това е най-голямата практическа заслуга на либерално-демократичното патриотично движение на българската еми-

грация към каузата на българщината до средата на 60-те години на XX век. И лично на Иван Михайлов като негов лидер.

* * *

Завоят, извършен от правителството на Тодор Живков по националния въпрос, преминава в ново политическо настъпление на властта в София по българската национална проблематика. По време на т.нар. Мартенски пленум от 1963 година ЦК на БКП отрича и осъжда напълно и официално политиката на Георги Димитров по националния въпрос, реализирана през втората половина на 40-те години. По този начин, на практика през първата половина на 60-те години, за пръв път след Втората световна война се създават условия, чрез едно успоредно действие между свободна България и емигрантския патриотичен фронт, да се даде сериозен координиран отпор срещу силите, подкопаващи устоите на българщината. За целта обаче, беше необходимо и двете страни - и правителството в София, и Иван Михайлов, и ЦК на МПО в САЩ, Канада и Австралия, да направят известни целесъобразни компромиси, за намирането на някаква минимална база за общи действия и по-ефективно сътрудничество.

Историческите документи свидетелстват, че след 1958 г. ЦК на МПО постепенно започва да възприема елементи от подобна линия на поведение.⁶⁸ Примерите на сръбската, гръцката, хърватската и другите родолюбиви емигрантски общности в новия свят са постоянно пред очите на емигрантските лидери. Въпреки, че са антикомунистически настроени, сърбите в Америка, например, подкрепят всячески Тито! Когато през 1962-1963 г. въпросът вече опира до практическата страна на помирието между институциите на българската социалистическа държава и организираното патриотично движение на българската емиграция в новия свят обаче, Иван Михайлов допуска съдбоносна политическа грешка. Под въздействието на постоянно нарастващия си авторитет сред емиграцията, той надценява силите и възможностите на българската диаспора да се справи и сама с попълзновенията на неомакедонизма. Така се стига до обстановката на големия църковен разкол, настъпил сред българската емиграция през 1963-1964 г.,⁶⁹ за който ще стане дума по-късно. В неговия ход Иван Михайлов не успява да изиграе ролята на помирител и обединител. В резултат стартира процес, който в същността си започва бавно да разрушава съществуващото дотогава единно общобългарско духовно пространство в новия свят. А от

там възможностите за една координирана борба, между правителството в София и организираната българска патриотична емиграция в новия свят срещу проявите на неомакедонизма, вместо да се подобрят, се усложняват неимоверно много.

В основата на конфликта формално заляга въпросът за статута и начина за управление на Българската православна епархия в новия свят. Макар че се смята за неразделна част от Българската православна църква (БПЦ), през 1947 г. емигрантската епархия решава да се самоуправлява в административно отношение. Поводът - Светият синод на БПЦ попаднал под опеката на комунистическото правителство в София! Причините обаче се коренят в грешките, допуснати от правителството на Георги Димитров по македонския въпрос след 1944 година.

В края на 40-те години ЦК на МПО се солидаризира с курса, следван от главата на българската православна епархия в новия свят - епископ Андрей Велички.⁷⁰ По това време Иван Михайлов все още няма силно влияние над ЦК на МПО. През 50-те години, когато българската емигрантска епархия в новия свят действително се самоуправлява в административно отношение (без тясно общение със Светия синод в София), епископ Андрей се сблъсква със серия неразрешими затруднения. Появява се недостиг на българска богослужебна книжнина и църковна утвар. Липсват канонически избрани свещеници за българските православни черкви в новия свят. Активизиралата се неомакедонистка пропаганда в края на 50-те години сред емиграцията и особено започналото изграждане и на „македонските църкви“ зад океана показват, че българската диаспора е заплашена тотално от денационализация.⁷¹ В същото това време, след 1958 г., правителството в София непрекъснато доказва, че е изоставило предишния си неправилен курс по македонския въпрос и вече защитава историческата истина, свързана с Македония.⁷² При това положение, след като и ЦК на МПО оценява положително завоя в политиката на официална България, епископ Андрей Велички поставя въпроса: в такъв случай трябва ли да продължава и в бъдеще конфликтът между Светия синод и българската емигрантска православна епархия, избухнал през 1947 г.?

След демонстрираната промяна в политиката на българското правителство по македонския въпрос напред вече излиза важната дилема: коя впрочем е по-голямата опасност за българската диаспора в новия свят - заплахата от разпространението на комунистическото влияние сред емиграцията, /ако се възстановят връзките със синода в София/, или тоталната

денационализаторска пропаганда, предприета по нареждане на ЮКП в задокеанските държави?! В хода на анализите си, провокирани от тази нова дилема, епископ Андрей постепенно преценява като по-голяма заплаха за българските изселници в новия свят неомакедонисткото настъпление от средата на 50-те години. Духовният глава се убеждава, че софийското правителство няма реална възможност да „насажда“ комунистическото влияние сред емиграцията от такова голямо разстояние. А едно помирение със Светия синод в София, според епископа, разкрива възможности за обединяване на усилията на всички фактори, заинтересовани от защитата на българщината. Затова в края на 1962 г. Андрей Велички се съгласява в Ню Йорк да пристигне специалният пратеник на Светия синод – неврокопският митрополит Пимен. Така започват преговорите за църковното примирие.⁷³

В този драматичен исторически момент от поведението на Иван Михайлов зависи в каква посока ще се развиват в бъдеще събитията, въпреки че цялостното уреждане на въпроса не зависи само от него. Дългогодишният политически опит трябваше да подсказва на лидера на либерално-патриотичното емигрантско движение, че един разумен компромис с поемане на ангажменти и от двете страни, можеше да осигури много по-добро бъдеще, както за спокойната дейност на българската патриотична емиграция в Новия свят, така също и за Иван Михайлов лично като неин лидер. Вместо далновиден компромисен ход обаче, бившият лидер на ВМРО допуска грешка. Той е респектиран от перспективата, че след помирението със Светия Синод в София ще се увеличи ролята и значението на БПЦ сред македоно-българската емиграция в новия свят. Няма ли тази нова тенденция да отслаби собственото влияние на Иван Михайлов сред диаспората? Дали в един момент църквата и културната борба за съхраняването на българщината зад океана няма да отслабят ролята на политическата организация (МПО) и на нейния лидер?! Това са реалните въпроси, на които Иван Михайлов не може да намери компромисен отговор в началото на 60-те години. И за него, и за хората от ЦК на МПО тогава изглежда невъзможно да се вярва, че комунистическото правителство в София може да се разглежда като постоянен надежден партньор на емиграцията по националния въпрос. Затова в последна сметка не е намерен отговор на дилемата: кой - Иван Михайлов или епископ Андрей Велички, трябва да останат като върховни духовни водачи на македоно-българската емиграция в новия свят? Не беше ли възможен някакъв компромис и намиране на баланс между тези два центъра на българското лидерство сред емиграцията?

За Иван Михайлов - политикът, чиято материална издръжка, издаването на литературното му творчество, а и самостоятелната позиция в по-нататъшното развитие на македонския въпрос, всяко „отстъпване на политически терен“ през първата половина на 60-те години изглежда недопустимо. Той не желае да му се отнеме (от когото и да било) последния терен за изява като самостоятелна сила в Македония. Поради това Иван Михайлов не намира компромисна формула. Надценявайки възможностите на емиграцията сама, единствено под неговото идейно ръководство, да се справи с неблагоприятните последици от международните изяви на неомакедонизма и да защити българщината, той подценява реалните възможности, които българската държава вече има в това направление. Следователно не са разбрани правилно и размерите на онази помощ, която българският патриотичен емигрантски политически фронт би могъл да получи, вече от страна на България и нейната дипломация.

От своя страна правителството в София също не проявява голяма гъвкавост в дискусиата по българския църковен въпрос в Новия свят. Дори официално все още не е коригирана публичната оценка за идеологията и същността на бившия лидер на ВМРО. Предвид на това Иван Михайлов в последна сметка не попречи на разкола. През март 1963 г., в Детройт, САЩ, е свикана специална църковна конференция на емиграцията. На нея са гласувани серия съдбоносни решения: отречено е правото на епископ Андрей Велички да управлява българската православна епархия в новия свят в единодействие със Св. Синод на БПЦ; за временен ръководител на българската православна епархия в Северна Америка е избран архимандрит Кирил Йончев; насрочен е църковно-народен събор на емиграцията за избор на владика; поставена е задача да се изготви нов устав на епархията, който да обяви скъсването на каноническата връзка между БПЦ и българската православна епархия в новия свят⁷⁴.

Църковно-народният събор на емиграцията е проведен на 21 и 22 ноември 1964 г. в гр. Форт Уейн, САЩ. На него епископ Кирил е избран за титуляр на епархията. Той обявява, че напуска лоното на БПЦ, чийто Свети синод е в София, за да не бъде „опекунстван“ от комунистическата власт. Новооткъснатата се българска емигрантска епархия се присъединява към диоцеза на Руската православна църква зад граница. Онази част от емиграцията и черквите, които не одобряват разцеплението, остават под управлението вече на обособилата се втора българска православна епархия, управлявана от епископ Андрей.⁷⁵

На практика през 1964 г. сред българската патриотична емиграция в новия свят се случва нещо качествено ново. Дотогава различия са съществували между българските емигранти-патриоти, комунистите и „селписитите“ – социалдемократи. Но никога не беше извършвано съдбоносно разцепление на общобългарската църковна емигрантска организация. То дава повод впоследствие в енориите да се поведе остра вътрешна борба. Възбудени са серия съдебни процеси във връзка с подялбата на църковните имоти. Като резултат, от средата на 60-те години сериозно е нарушено единното общобългарско духовно пространство, съществувало един век в новия свят. Враждата, взаимните обиди и незачитането заемат все по-често място в отношенията между оформилите се вече два враждебни полюса сред българската диаспора в новия свят и на църковнонародностна основа.⁷⁶

Грешката, допусната от Иван Михайлов спомага за чувствително отслабване на съпротивителните сили на българското патриотично етническо тяло зад океана. Църковният разкол, настъпил сред емиграцията, намалява в известна степен и положителния ефект от собствените усилия на Иван Михайлов и тези на МПО за изграждането на силен самостоятелен политически фронт, защитаващ българите в Македония. В последна сметка непредотвратеният разкол превръща самата българска патриотична емиграция зад океана в по-лесна жертва за асимилационните процеси. Тази перспектива е на път да започне да обезсмисля, в известна степен, усилията и на ЦК на МПО, и на Иван Михайлов да се дава отпор срещу пропагандата на ЮКП и денационализаторската политика на гръцката държава в Егейска Македония.

Историческите документи свидетелстват, че Иван Михайлов и ЦК на МПО осъзнават бързо цялата сложност, в която се оказва ръководеното от тях родолюбиво емигрантско движение към средата на 60-те години, след настъпилия църковен разкол. Освен развихрилите се неблагоприятни тенденции в средите на самата емиграция, голяма роля за това играят и серия други обстоятелства, появили се тогава. Най-напред, от средата на 60-те години МПО започва да губи един след друг най-авторитетните си лидери, които са начело на българския патриотичен фронт повече от четвърт век. Умира дългогодишният редактор на в. „Македонска трибуна“ и всеобщ любимец на емиграцията – Любен Димитров. След него почива и секретарят на ЦК на МПО – Петър Ацев. Почти по същото време земния свят напуска и съпругата на Иван Михайлов – Менча Кърничева, единствената жива героиня в редовете на родолюбивата емиграция от епохата на ВМРО. На 31 август

1968 г. в небитие то се отправя и Асен Аврамов - най-близкият съратник на Иван Михайлов.⁷⁷ Почти едновременно с тях изчезват и такива морални символи на борческа Македония като Димитър Талев, Симеон Радев, Борис Бунев и още плеяда други. Рязко се ускорява и процесът, свързан със смяната на поколенията в либерално-демократичното родолюбиво движение на българската емиграция в Новия свят. В резултат, към края на 60-те години патриотичният емигрантски политически фронт, възглавяван от Иван Михайлов, постепенно започва да се изправя и пред интелектуален дефицит. Ангажирането на младите поколения с предимствата на американския начин на живот и особено рязко влошената обстановка сред диаспората, след църковния разкол, не спомагат за израстването на равностойна млада смяна от лидери. Към края на 60-те и началото на 70-те години българската патриотична емиграция в новия свят обективно се оказва с понижени възможности да води постоянна настъпателна борба във връзка с македонския въпрос.

Важна роля за по-нататъшното влошаване на позициите на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят има и обстановката вътре в организацията, както и отстъпките, които държавните власти в новия свят през втората половина на 60-те години започват да правят пред настъплението на неомакедонизма. Под предлог, че се спазват широките политически свободи на гражданите, въпреки упоритата съпротива на старата българска патриотична емиграция, правителствата на САЩ, Канада и Австралия в последна сметка, едно след друго, допускат създаването на тяхна територия на различни „македонски“ политически, църковни и културни организации. Огромни средства, доставени от Белград се хвърлят за строителството и на македонистките православни храмове в новия свят. Като правило те са внушителни и широкофункционални сгради, позволяващи в тях да се разгърне впечатляваща масово-политическа работа с емиграцията.

Именно в „македонистките“ черкви се раздават неограничено количество плочи със записи на музика, вестници, списания и книги, печатани в Скопие. От края на 60-те години, всеки желаещ вече получава в македонските черкви безплатно и многотомната „История на македонския народ“. За пръв път от появата на неомакедонисткия фундаментализъм през учебната 1968–1969 г. „бащата“ на „македонския литературен език“- Блаже Коневски, е провъзгласен дори и за „почетен доктор“ на Чикагския университет!⁷⁸ Малко по-късно съставителите на авторитетната Харвардска

енциклопедия в САЩ ще напишат официално, че „македонците са отделна националност“. По същото време умират почти всички видни представители на американската славистика от предвоенния период, които познават и защитават приживе обективната историческа истина, свързана с Македония. Така от началото на 70-те години македоно-българското патриотично движение в новия свят отново се оказва в политическа изолация.

Все повече и повече се стеснява периметърът за ефективна практическа дейност. Полезният ефект от пропагандата на МПО, чрез в. „Македонска трибуна“ и с книгите на Иван Михайлов, реално не се увеличава. Към началото на 70-те години, сред самата емиграция се появяват обвинения, че МПО вече работи „нахалост“; че нейният политически курс не е съобразен с реалните потребности на емиграцията; че борбата за освобождението на Македония вече е „напълно безперспективна“. През 70-те и 80-те години на ХХ век, тези новопоявили се настроения сред значителни слоеве на емиграцията започват да смущават в допълнителна степен (и то сериозно) духовете сред българското родолюбиво движение в Новия свят. В тази обстановка ЦК на МПО и Иван Михайлов не могат да не забележат, че в цялостно очерталия се неблагоприятен фон, обективно единствен техен стратегически съюзник (макар и неофициален) си остава българската държава. От края на 60-те и особено през 70-те години, София дава нови силни доказателства за решимост да се води борба срещу асимилаторската политика на ЮКП. През 1968 година, авторитетни учени от БАН създават бележитата брошува „Македонският въпрос“, която излиза и е разпространена по света в тираж от 200 000 екземпляра. Все по това време БАН публикува и обемистия сборник с документи - „Македония“. В него са събрани безспорни доказателства за българската национална принадлежност на славянското население в Македония. Тези нови книги се превръщат в настолно четиво за същността на българската политика в тази най-значима и сложна за защита зона на българската национална проблематика.

Възниква парадоксална ситуация! В момент, когато ЦК на МПО полага големи усилия за изваждането на българската патриотична емиграция в Новия свят от диоцеза на БПЦ, под предтекст, че така се „неутрализира“ възможността за разпространение на „комунистическото влияние сред емиграцията“, политиката и особено науката в София, застават все по-твърдо на правилни позиции но македонския въпрос! Отстрани този процес започва да изглежда, сякаш либерално-демократичният патриотичен фронт се дистанцира напълно безсмислено от единствения

си истински партньор на Балканите!? И то при положение, че след чешките събития от 1968 г., самата емиграция в новия свят забелязва /и признава/ още по-ясно успеха на София да отстрани и контрола на Москва, съществуващ дотогава върху отношенията между БКП и ЮКП!⁷⁹

Нещо повече! По време на XXXXVII си годишен конгрес, проведен в началото на септември 1968 г., ЦК на МПО признава, че дори вече може да се говори за „повдигането на българския национализъм“ и в границите на социалистическа България.⁸⁰ Но и при това положение, поради църковния разкол от 1964 г. и Иван Михайлов, и ЦК на МПО не се решават да отидат към туширане на конфликта с българската църква. Въпреки това, те започват постоянно да използват научната литература, получавана от България, при защитата на историческата истина за Македония. Като се започне от споменатата брошура по македонския въпрос, издадена от БАН през 1968 г., мине се през обемистия том с документи „Македония“ и се стигне до почти непрекъснатото използване на статии от списанията „Исторически преглед“ и „Векове“. Особено излезлите там около 1300-годишнината на България. Тези факти доказват, че през 70-те и 80-те години МПО и Иван Михайлов опират своята текуща пропаганда по македонския въпрос най-много върху новите ценни научни трудове, издавани в социалистическа България. Бившият лидер на ВМРО критикува само спомените на Цола Драгойчева и Димо Казасов. Причината - тъй като тези мемоаристи не винаги се опират в спомените си на богата архивна документация и допускат фактически грешки при интерпретацията на важни събития или дейността на бележити личности на революционния процес в Македония между двете световни войни.⁸¹

Официално недеклаираното, но фактически вече съществуващо единомислие между българската патриотична емиграция в Новия свят, водена от Иван Михайлов и официална България, през последната четвърт на ХХ в. обаче, никога не надхвърля рамките на „дистанционното интелектуално партниране“. Иван Михайлов до края на своя живот продължава да абсолютизира самостоятелното действие, което при конкретните условия от последната четвърт на ХХ век, лишава българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят от реални съюзници. Макар че, от началото на 70-те години, спомените на лидера на ВМРО вече са широко разпространени и в България. А най-видните представители на науката в София признават и официално, голямата значимост и неоченимата информационна стойност на публикуваното от Иван Михайлов. Някои дори

започват да използват томовете със спомени и като документална база в своите изследвания по македонския въпрос.

Отговорните фактори в българската държава обаче, също не поставят в практически план въпроса за единдействието с българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят и Иван Михайлов. Причините са доста: все още тегне старата традиция на конфликтност в отношенията между БКП и ВМРО от периода между двете световни войни; правителството на Тодор Живков не одобрява църковния разкол, в който Иван Михайлов има своя значима роля; от значение са също и съображенията, свързани с мястото на България в социалистическия лагер и начините, по които се води външната политика от тези държави. По същество и от двете страни продължава взаимният страх, недоверието и недооценката на ролята, която всяка една от тях може да изиграе при подпомагането на другата, в защита на каузата на българите в Македония. В резултат през 70-те и 80-те години България и българската патриотична емиграция в Новия свят защитават еднакво активно и еднотипни ценности по националната проблематика. Но всеки го прави сам за себе си! Няма съмнение, че от този „разнобой“ най-много страда каузата на българите в Македония. Защото възниква един политически вакуум около управляващите в Скопие за трайното насаждане на македонизма там.

През 70-те и 80-те години обезродителната политика край Вардара продължава да напредва с неотслабваща сила. Много големи загуби понася и българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят. Иван Михайлов продължава да издава своите спомени - третият том излиза от печат през 1968, а четвъртият през 1974 г./82/ Те се разпространяват сред емиграцията също в многохилядни екземпляри. За тях отново се пишат положителни рецензии. И въпреки това, кризисните процеси сред диаспората не са преустановени. След смъртта на Петър Ацев през 1974 г. за членове на ЦК на МПО са избрани хора като д-р Аспарух Исаков, Борис Краев, Борис Дворчанец и др.⁸³ Те нямат нито опита, нито авторитета и влиянието на предшествашите емигрантски лидери. Поради това, логично, към края на 70-те години лидерът на българския патриотичен емигрантски фронт в Новия свят - МПО е обхваната от криза.

Започва да намалява броят на участниците в ежегодните конгреси на организацията. Дневният ред на общите годишни форуми е критикуван като „архаичен“. Някои дейци (д-р Иван Гаджев например), хвърлят отговорността за кризата вече изцяло и върху Иван Михайлов. През 70-те го-

дини д-р Гаджев подготвя специален, сборник с оригинални документи, в които се стареа да докаже, че вече и лични, егоистични интереси на Иван Михайлов, са причината за отслабването на МПО. На двадесет и пета страница в сборника д-р Гаджев цитира дългогодишния член на ЦК и бивш председател на МПО Кирил Чалев. През 1981 г. той заявил пред Гаджев: „Злото дойде от Италия! Най-лошото дойде от Иван Михайлов...“. След това, като съобщава, че е събрал в „огнеупорните си каси“ „тонове писма“, въз основа на тях съставителят на сборника заключава: „МПО... под нареждането на Иван Михайлов решава да посочва кой каква служба трябва да има, не само в МПО, но и в черквите... ако някой не се съгласява с Михайлов, веднага той изважда призраците на комунистите и с тях се опитва да ни плаши, като че ли ние сме малки деца. Демек: слушайте ме и се подчинявайте, че иначе ще направите кефа на комунистите, които се опитват да дискредитират Михайлов, МПО и македонското движение“.⁸⁴ Поради това хора като д-р Гаджев предлагат различни пътища, за да може организацията в бъдеще да привлича около себе си младите емигрантски поколения.

Българският емигрантски патриотичен политически фронт и неговият лидер МПО започват да преодоляват кризата след 1984 година. Тогава начело на ЦК застава адвокатът Иван Лебамов.⁸⁵ Той е авторитетен деец на МПО в гр. Форт Уейн и бивш кмет на града. Това става чрез съществени промени в стила на работата, която реализира българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят. Под ръководството на Лебамов, през 80-те години на XX век, организацията придобива обаче, облик повече на културно-просветна, отколкото политическа, патриотична структура. Тя започва да се грижи за удовлетворяване главно на духовните потребности на своите членове.⁸⁶ Точно тогава идва разпадането на Югославия и появата на Р. С. Македония като самостоятелна държава. В резултат от началото на 90-те години, новата историческа ситуация изправя българския емигрантски партиоритичен политически фронт и МПО в частност, пред други тежки проблеми. Организацията се разделя на две части – едната се придържа към културно-просветната работа, а другата (в Канада) се стареа да намери начин да подкрепи възродителните тенденции, отбелязани от българщината в Република Македония след 1991 година.

По същество либерално-демократичният патриотичен фронт на българската емиграция се оказва неподготвен за адекватна реакция, тъкмо когато историята поиска от него най-големите практически дела. Ето защо през 1990 г. за пръв път след 1944 г. Иван Михайлов признава официално

необходимостта да се обединят усилията между последователните родолюбци сред емиграцията и политическите сили в България, ангажирани с македонския въпрос. Това става през януари 1990 година. Тогава в София е формирана специална делегация, която да се срещне с Иван Михайлов, за да обсъдят новата историческа перспектива. В нейния състав влизат лидерите на МПО в Канада Георги и Пандо Младенови и председателят на току-що възстановената ВМРО в България – професор Димитър Гоцев.

На 9 януари 1990 г. тримата са приети от Иван Михайлов в Рим. На срещата присъстват още близките сътрудници на Михайлов - Антон Попов и Вида Попова. Димитър Гоцев ги запознава в детайли с приетата декларация от Първия (възстановителен) конгрес на организацията ВМРО – българско национално движение, който е проведен в София на 5 и 6 януари 1990 г година. Главното в документа се свежда до следното: България възнамерява в бъдеще „да работи за широкото отваряне на границата си с Република Македония, така че ако човек от Македония дойде в България, той да е равен с всички българи... тоест да го третираме като българин, а не като чужденец“.⁸⁷

Иван Михайлов изслушва внимателно цялата поднесена му информация. Накрая заявява: **„За мен е добра (има предвид конгресната декларация, гласувана в София – б. а). Няма нищо излишно или пък погрешно. Както в турско си бяхме“**.⁸⁸ Наскоро след тази историческа среща здравето на Иван Михайлов се влошава рязко. На 5 септември 1990 г. той умира в Рим, без да успее да наложи сред всички сили на българската емиграция своето разбиране, че качествено новата историческа обстановка, създадена се около Македония от началото на 90-те години, отново изисква обединяването на всички политически фактори, заинтересовани от възраждането на българщината край Вардара. Този проблем ще решат практически други хора, през 90-те години на ХХ век. Но вече без участието на историческия лидер на ВМРО – Иван Михайлов. Последното прозрение на големия революционер, теоретик и мемоарист от зимата на 1990 година остава обаче, като политическо завещание за неговите следовници.

БЕЛЕЖКИ

1. По-подробно вж. Трайков, В. История на българската емиграция в Северна Америка. С., 1993, с. 5 и сл.; Митев, Т. Българската емиграция в Америка и борбите за освобождението на Македония. С., 1992, с. 1 и сл.
2. Митев, Т. Цит. съч., с. 100 и сл.
3. Случаят е описан на автора на настоящото изследване от г-н Христо Огнянов (преводач на Иван Михайлов от немски през септември 1944 г. в Скопие) по време на научната конференция „Клио-96“ проведена от 3 до 8 юни 1996 г. в Приморско, на която г-н Огнянов беше гост.
4. Пак по сведения на г-н Христо Огнянов.
5. По данни, предоставени на автора от г-н Христо Огнянов.
6. Митев, Т. Цит. съч., с. 381–185.
7. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1946–1947 г. Индианополис, САЩ, с. 2 и сл.
8. Баев, Й. България и гражданската война в Гърция (1944–1949 г.) – Военно- истор. сборник, 1992, № 2–3, с. 88 и сл.
9. Мичев, Д. Македонският въпрос и българо-югославските отношения (9 септември /1944–1949/. С., 1994, с. 76 и сл.
10. Лалков, М. От федеративния замисъл до разрива между Москва и София с Белград през 1948 г. – Военноистор. сборник, 1993, № 3, с. 84 и сл.
11. Мичев, Д. Цит. съч., с. 124 и сл.
12. Това е съобщено от ЦК на МПО по време на XXVII конгрес на организацията, проведен през септември 1948 г. в САЩ.
13. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1947–1948 г. Индианополис, САЩ, 1948, с. 4–5.
14. Michailov, I. Stalin and Macedonian couestion, USA, 1948.з.120.
15. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1947–1948 г. Индианополис, САЩ, 1948, с. 4.; М и ч е в, Д. Цит. съч., с. 385 и сл.
16. Пети конгрес на Българската комунистическа партия (18–25 дек. 1948 г.). Стенографски протоколи. Част I. С., 1949, с. 188 и сл.
17. Баев, Й. Цит. съч., с. 95 и сл.
18. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1948–1949 г. Индианополис, САЩ, 1949, с. 7.
19. Пак там.
20. Пак там, с. 6.
21. Пак там.

22. Михайлов, И. „Македония – Швейцария на Балканите“. Индианаполис, САЩ, 1950, с. 112.
23. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1949–1950 г. Индианаполис, САЩ, 1950, с. 5.
24. Пак там, с. 6.
25. Пак там.
26. Тези сведения авторът получи през 1989 г. по време на разговор с г-н Петър Чукалев от гр. Алтън, щат Илинойс, САЩ. Той дълги години, като касиер на ЦК на МПО е събирал сумите, които са изпращани на Иван Михайлов в Рим.
27. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1950–1951 г. Индианаполис, САЩ, 1951, с. 12.
28. Пак там, с. 18.
29. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1953–1954 г. Индианаполис, САЩ, 1954, с. 13–14.
30. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1954–1955 г. Индианаполис, САЩ, 1955, с. 14 и сл.
31. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1951–1952 г. Индианаполис, САЩ, 1952, с. 11.
32. Пак там, с. 20.
33. Митев, Т. Пътят на първите български емигранти, заселили се в Нова Зеландия. – Военноистор. сборник, 1992, № 4, с. 116–121.
34. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1951–1952 г. Индианаполис, САЩ, 1952, с. 19.
35. В отчетния доклад на ЦК на МПО от 1952 г. се казва: „Новите борци ние посрещаме с радост в нашите редове и им пожелаваме бодра и непрекъсната дейност за Македония. Така фронтът на МПО се разширява още повече“. Вж. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1951–1952 г. Индианаполис, САЩ, 1952, с. 20.
36. Митев, Т. Българската емиграция в Америка..., с. 126 и сл.
37. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1952–1953 г., с. 13.
38. Пак там.
39. Пак там, с. 4.
40. Пак там.
41. Михайлов, И. Илинден – 1903. Индианаполис., САЩ, 1953.
42. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1954–1955 г. Индианаполис, САЩ, 1955, с. 1.

43. Пак там, с. 17.
44. Гергинов, Кр., Ц. Б и л я р с к и. Един живот, посветен на България и на революцията. – В: Иван Михайлов. Избрани съчинения, Т. I. С., 1993, с. 23.
45. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1965–1966 г. Индианаполис, САЩ, 1966, с. 16.
46. Попова, Е. Унгарската революция от 1956 г. през погледа на българското дипломатическо представителство в Будапеща. – Военноистор. сборник, 1994, № 6, с. 104 и сл.
47. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1957–1958 г., с. 10.
48. Macedonians Immigrants in Canada and their Background, Published by the „Macedonian-Canadian Senior Citizens Club“. Toronto, 1980, 260 p.
49. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1962–1963 Индианаполис, САЩ, 1963, с.13–14.
50. Саздов, Д., М. Лалков, Р. Попов, Вл. Мичев. История на България.т. II. С., 1995, с. 518 и сл.
51. Баев. Й. Българското държавно ръководство и македонският въпрос от 1948 до края на 70-те години. – Военноистор. сборник, 1994, № 1, с. 94 и сл.
52. Пак там, с. 100.
53. Пак там, с. 101.
54. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1958–1959 г., с. 5.
55. Пак там.
56. Пак там.
57. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1961–1962 г. Индианаполис, САЩ, 1962, с. 11.
58. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1962–1963 г. Индианаполис, САЩ, 1963, с. 9–13.
59. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1958-1959г. Индианаполис, САЩ, 1959, с.3.
60. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1961-1962г., с.4.
61. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1957-1958г. Индианаполис, САЩ, 1958, с.14.
62. Свденията за това авторът на настоящия текст получи в САЩ през 1989 г. от г-н Борислав Иванов, също сътрудник на Иван Михайлов в Рим през 50-те години на ХХ век.
63. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1958-1959, с.15.
64. Михайлов, Ив. Спомени, т. II, 1965, 826с.

65. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1965-1966г., Индианаполис, САЩ, 1966, с.6.
66. Пак там.
67. Пак там.
68. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1958-1959г., с.6-7.
69. Митев, Тр., Разколът сред българската емиграция в новия свят след 1963 година, Военноистор. сборник, 1966, №3, с.71-76.
70. Пак там, с. 62-64.
71. Пак там, с.66-67.
72. Баев, Й. Българското държавно ръководство...,с.96 и сл.
73. Митев, Тр., Разколът сред българската емиграция...,с.71.
74. Пак там, с.72.
75. Пак там, с.74.
76. Пак там, с.75-76.
77. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1967-1968г., Индианаполис, САЩ, 1968, с.3.
78. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1968-1969г. Индианаполис, ДСАЩ, 1969, с.11-12.
79. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1967-1968, с.4.
80. Пак там, с. 3.
81. Михайлов, Ив., Съчинения, т. I, с.351-358.
82. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1973-1974, Индианаполис, САЩ, 1974, с.19.
83. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1974-1975г., Индианаполис, САЩ, 1975, с.3.
84. Книгата на д-р Иван Гаджев се разпространява в САЩ и Канада по списък в ксерокопиран вариант, тъй като големият ѝ обем изисква сериозни средства за нейното публикуване. Авторът на текста получи копие от г-н Христо Низамов. Цитатите са от стр.25,26,28.
85. Central Committee of the MPO of USA and Canada. Annual Report, Cleveland, Ohio, August 31 - September 2, 1985, p.1-8.
86. Annual Report 66-th Annual MPO Convention, September, 1987, USA, p.1-20; Annual Report 67- th Annual MPO Convention, September, 2- 5, 1987, USA, p.1-12.
87. Вж: Стенограмата от разговора в Рим, публикувана от Г. Младенов в сп.“Македоно-български преглед”, - Вардар, г.III, 1996, с.6.
88. Пак там.

3. ПЪРВИЯТ УДАР ВЪРХУ ТЕОРИЯТА И ПРАКТИКАТА НА МАКЕДОНИЗМА В ПОВАРДАРИЕТО, НАНЕСЕН ОТ БЪЛГАРСКАТА ЕМИГРАЦИЯ В НОВИЯ СВЯТ

Вътрешнобалканските аспекти на македонския въпрос, намерили ярък израз в драматичните събития, разиграли се под диктовката на Белград, Атина и София в трите дяла на Македония през втората половина на 40-те години, също привличат трайно вниманието на организираната патриотично настроена българска емиграция в Новия свят. Обединена около МПО, под ръководството на нейния ЦК, тя следи събитията отблизо и реализира една последователно надграждаща се политическа дейност. Най-напред за осмислянето, а след това и за противодействието срещу онова, което се случва във Вардарския, Егейския и Пиринския дял на Македония. В същото време, българският социалистически емигрантски съюз абдикира напълно от националната проблематика, комунистическите емигрантски организации се превръщат в безкритични пропагандатори на политиката, реализирана от управляващите в София, Белград и Скопие – дори прославяйки „ерата на българо-югославското братство и единство“. А новоформирания Български национален фронт /БНФ/ под егидата на Г.М.Димитров – Гемето, акцентира предимно върху антикомунистическата риторика, насочена срещу социално икономическите мероприятия на властта и ограничаването на опозицията, водена от Н.Петков. Така че, практически инициативи се предприемат от БНФ предимно по повод на онова, което е свързано с ограничаване на демокрацията в рамките на България.

В практически план организираната българска патриотична емиграция зад океана наблюдава едновременно процесите, протичащи по трите направления на македонската тематика, реализиращи се през втората половина на 40-те години. И все пак факт е, че българските родолюбци, изселили се в Новия свят, проявяват видимо диференциран подход към събитията в трите дяла на тяхната родина. Причините за това трябва да се търсят в обективното обстоятелство, че разрешаването на македонския въпрос във Вардарска, Пиринска и Егейска Македония между 1944 и 1949г. се търси от различни правителства и политически партии на власт. Те боравят с нееднакви средства и при особености в темповете и методите на действие,

които се използват за постигането на една или друга цел.

Макар и условно, може да се каже, че през целия изследван период - 1944-1949г. приоритет имат политическите промени във Вардарска Македония. И това не е случайно. Най-напред, тази част на областта през есента на 1944 година единствена е превърната в реален театър на сериозни бойни действия, реализирани между българската и германската армии. След това, пак там най-шумно е дадена видимост за започващ строеж на някаква нова държавност, носеща името „Македония“.¹ Не са без значение и факти като този например, че след края на световната война Й.Б.Тито се сочи за една от най-популярните и влиятелни личности, с решаващ глас за следвоенното устройство на Балканите и т.н. Ето защо от септември 1944 година „вардарският аспект“ на македонския въпрос заема трайно приоритетно място в цялостния интерес на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят. Що се отнася до вътрешно балканските аспекти на българската национална проблематика.

* * *

Документите свидетелстват, че според емиграцията качествените изменения на обстановката във Вардарска Македония започват през първата десетдневка на месец септември 1944 година.² Две обстоятелства се преценяват като решаващи за оформянето на новите политически перспективи и по македонския въпрос. На първо място се сочи решението на официална София да скъса съюзния договор в Берлин и да обяви официално война на Германия.³ Този факт поставя фактическото начало на изтеглянето на немците от Македония. На второ място емиграцията е сериозно впечатлена от новия подход, възприет от правителството на ОФ в София, за разрешаването на сложните балкански проблеми. Органът на МПО - вестник „Македонска трибуна“ по това време нееднократно препечатва новината, разпространявана от американските информационни агенции, че още на 11-ти септември 1944г. военният министър на България - генерал Дамян Велчев е изпратил официално съобщение до щаба на Й.Б.Тито. С този документ, от българска страна е заповядано командващия Пета българска армия в Македония „да влезе в контакт с... Генерал Апостолски и заедно да водят операции срещу германските нападатели“.⁴ /Трябва да се има предвид, че през септември 1944г. „Асошейтед прес“ многократно съобщава, че съветското военно командване, установило се вече в София е заявило, че няма да до-

пусне еднопартийна власт на БКП и че правителството на Кимон Георгиев се стреми искрено „да установи демократично управление в страната“. За това „почти всички политически групи“ в България решили да го подкрепят.⁵ Така че, според емиграцията благодарение на смелите и новаторски стъпки, предприети от новото демократично коалиционно правителство на България, по отношение на ситуацията във Вардарска Македония през септември 1944г., за пръв път от началото на войната съотношението на силите там се е променило напълно във вреда на германците. Постигната е успоредност в действията на всички реални политически сили от района на Балканите, работещи за освобождението на Македония от чужда военна окупация.

На 28 септември 1944 година „Асошейтед прес“ за пръв път информира американското обществено мнение, че Тито вече е предприел официално стъпки пред лидерите на някои заинтересовани страни **„да се образува от територията на Македония една обединена политическа единица, която да включва трите разпокъсани части“**⁶ на областта. Тази новина е последвана от друга: на 5 октомври 1944г. българският премиер Кимон Георгиев заявил публично, че е готов да подпише „пакт за приятелство“ между България и Югославия.⁷ Подобна вест вече подсказва на емиграцията, че очевидно става въпрос за началото на някакъв нов българо-югославски политически диалог. В него Македония би трябвало да е централна тема. Реално обаче, до средата на октомври 1944г. организираната българска патриотична емиграция в Новия свят не разполага с окончателна информация - точно за какво се преговаря между София и Белград? Каква е същността на обсъждания и рекламиран политически проект? Предвид на това, първите оценки на в. „Македонска трибуна“ за инициативата на Й.Б.Тито са положителни. Още същия ден /5 октомври/ органът на МПО заявява, че ако сведенията се окажат верни „Тито трябва да бъде поздравен от всички балкански народи за далновидността му“.⁸ От казаното по-горе е известно, че платформата, която МПО вече е формирала по това време /и се готви официално да защитава пред факторите на световната политика/, също съдържа искането да се образува една свободна и обединена Македония като втора българска държава на Балканите.

Междувременно в средата на месец октомври 1944г. органът на българските комунистически организации в САЩ и Канада - в. „Народна воля“, издаван в Детройт, публикува първото официално интервю с виден съратник на Тито - Моша Пияде. Там вниманието на българските патриоти в

Новия свят е привлечено от две конкретни твърдения, свързани с македонския въпрос. Най-напред, при отговор на питане специално за положението в Македония, Моша Пияде заявява, че „културно-историческата обстановка“ на тази балканска провинция била създадена в резултат **„от пропагандите на съседните балкански държави“**.⁹ След това висшият функционер на ЮКП обаче, декларира официално, че, въпреки този факт, „в бъдещата югославска федерация се предвижда едно място и за Македония“.¹⁰ Без да конкретизира за коя част от областта става дума /цялата Македония или само Повардарието се има предвид/, както и при какъв статут ще стане федерирането. Предвид на това, за разлика от вестника на комунистите, който подминава тези въпроси без коментар, органът на МПО излиза със задълбочен анализ и серия питання в специална редакционна статия.

По въпроса за „културно-историческата обстановка“ редакцията на в. „Македонска трибуна“ заявява, че ако се има предвид преобладаващата част от славянското население във Вардарска Македония - българите, то историята е показала убедително, че в миналото те са проявявали **„по-крепко национално съзнание от българите в царството“**.¹¹ Затова запознатите с фактите не можели да разберат, как така съзнанието на тези хора би могло да се разглежда като продукт от въздействието на пропаганди, реализирани от други външни фактори с „по-малко крепко съзнание“. А що се отнася до участието на Македония в бъдещата югославска федерация, МПО с основание поставя въпроса: все пак съмишлениците на Й.Б.Тито са длъжни при официалните си изяви да обясняват: в рамките на какви граници възнамеряват да интегрират Македония в нова държава - цялата или само нейния Вардарски дял?¹²

И при въпросите, и при отговорите, които си дават във връзка с двата проблема, представителите на българската родолюбива емиграция в Новия свят боравят с внимателно подобрени термини. Във въпросния анализ няма никакви намеци или критични бележки. Този подход подсказва наличието на съзнателен стремеж от страна на ЦК на МПО, в началото около новата ситуация на Балканите, проблемите да не се драматизират излишно. За да не се провокират прибързани и ненужни дискусии, около българската национална проблематика. И все пак, организираната българска патриотична емиграция зад океана дава да се разбере /за разлика от комунистите, еселпистите и БНФ/, че държи, при предстоящото третиране на българския национален въпрос по линия на югославската балканска политика, да се борави с точни научни и политически термини. Само така можело да са

ясни целите и характерът на предстоящите действия и очакваните реални промени в региона.

Междувременно в средата на октомври 1944г. вниманието на миграцията е съсредоточено изцяло върху развоя на военните действия, разиграли се на територията на Вардарска Македония. Особено след решителното настъпление, предприето от българските армии срещу позициите на германците при Страцин и Стражин. През целия период на кървавата борба за окончателното освобождение на Повардарието от чужда военна окупация /октомври – ноември 1944г. /, **българската патриотична емиграция зад океана е убедена, че истинският освободител на областта е България.** За доказателство на тази си теза вестник „Македонска трибуна“ публикува стотици материали: читателите са информирани най-подробно, как армията, командвана от генерал К. Станчев стига до превземането на град Прищина. По своя път тя освободила 250 населени места и 375 кв. км. територия.¹³ Най-внимателно естествено се следи настъплението на българската войска в скопското направление. Детайлно са описани битките, водени източно от р. Ибър. Истински освободител на гр. Скопие от хитлеристите, пише в „Македонска трибуна“ е **„армията командва от генерал Ганчев“**.¹⁴ Ето защо, когато тя влиза в града, емиграцията признава, че е била „посрещната от населението, административните власти и местните партизански отряди“¹⁵ като армия-освободителка. Нищо че времето било едва 6 часа сутринта.

В цялостната информация, свързана с хода на войната, освен че подчертава недвусмислено решаващата роля на българската държава за окончателното освобождение на Вардарска Македония, българите в Новия свят правят и още един много важен извод: събитията от последните два месеца потвърдили на практика продуктивността на курса към единодействие между България и Югославия. При това, според МПО, той е предложен пак по инициативата на новото коалиционно правителство в София. В резултат, към края на ноември 1944г. Вардарска Македония е освободена напълно от чужда военна окупация. И пред населението в тази част на областта, също е разкрита перспектива за мирновременна държавно-политическо строителство.

Почти едновременно с тези изводи обаче, в Съединените щати става известна, в основни линии, същността и на прословутото „процентно споразумение“ постигнато от Сталин и Чърчил за т.н. „сфери на влияние“ на Балканите.¹⁶ От серията информации, разпространени от „Асошейтед прес“,

се изяснява първо, че Москва е признала напълно интересите на Англия в Гърция. Затова съветската и българската армии няма да се спускат на юг, към Бяло море. И на второ място, че двете велики сили СССР и Великобритания са признали, че „имат равни интереси в Югославия“.¹⁷ Макар че, в тези сведения за България все още не се говори нищо конкретно, на практика, от края на ноември 1944г. българската патриотична емиграция в Новия свят схваща, че при така създадената нова ситуация, интересите на великите сили в бъдеще ще влияят пряко върху развитието на българския национален въпрос в Македония. Означаваше ли това, че съдбата на Егейска Македония няма да бъде предмет на общи действия в бъдеще? Възможно ли беше да се очаква цялостно разрешаване на македонския въпрос и пр.? В края на 1944 година българите в Новия свят все още нямат яснота по тези въпроси. Те обаче реално възникват пред българския емигрантски патриотичен фронт зад океана. Сред диаспората най-напред се оформя усещането, че е много по-реално да се реализират вече конкретни стъпки за обединението на Вардарска с Пиринска Македония. Очакванията за реална перспектива придобиват по-голяма конкретност през декември 1944 година.

В началото на месеца, излизащото на френски език в Ню Йорк списание „Pour La victoire“ изнася за пръв път подробна информация за конкретните стъпки, реализирани вече от ЮКП във връзка с полагане основите на новата „македонска държавност“. Влиятелният „Ню Йорк таймс“ препечатва материалите и им придава още по-голяма автентичност. От новополучената информация, за пръв път зад океана става известно, че Македонската комунистическа партия /МКП/ вече е материализирала редица свои идеи, за изграждане на нова държава. Но само в рамките на Вардарска Македония. „Късно през октомври, в едно село до българската граница“¹⁸, се казва в информацията, се провело първото заседание на Съвета за национално освобождение на Македония. На него делегатите провъзгласили създаването на „свободна държава“, но предложили тя да се присъедини „към голямата федерация на южнославянските държави“. Избран бил „председател“ на тази държава - М.А.Ченто, както и двама подпредседатели и секретари на Съвета. Накрая форумът разпространил и един манифест към „македонците, които се намират в Гърция и България“, с призив да „се присъединят към новата независима държава“.¹⁹

Малко след информацията на „Pour La victoire“ в Съединените Щати става известна и една официална декларация, направена от Й.Б.Тито в Белград пред представителите на световните информационни агенции. От

този документ става напълно ясно, че „нова Югославия“ ще се състои от 6 „федеративни единици“. Една от тях ще се нарича „Македония“. В Скопие щяло да функционира „свободно национално правителство“. А общофедеративните проблеми щели да са прерогатив на „едно общо правителство“ на федерацията, със седалище в Белград.²⁰

На 3 декември 1944 г. добрият познавач на Балканите - Рувин Маркъм също изпраща подробна кореспонденция от София, до редакцията на в. „Крисчън саянс монитор“, свързана с македонския въпрос. Той потвърждава, че вече е „образувано едно ново правителство“ в Скопие: „Водителите на свободна Македония в Югославия“, даже посетили неотдавна българската столица и провели първите официални двустранни разговори с управляващите в София.²¹ Маркъм има предвид визитата на Св.Вукманович - Темпо, М. Апостолски, Л. Колишевски и Б. Андреев от края на септември 1944г.²² Подробности от преговорите обаче не били известни. Затова характерът на официалните контакти все още не можело да се коментира достоверно.

В самия край на декември 1944 г. в САЩ става известно и едно интервю, дадено от Тито на 20-ти същия месец. В него се пояснява, че лидерът на ЮКП е поканил към „тясно сближение с новата югославска федерация и България и вероятно гръцка Македония“.²³ Сумирана цялата тази информация дава основание на организираната българска патриотична емиграция зад океана да констатира вече следното: явно, съобразявайки се с очертаните сфери на влияние от страна на великите сили на Балканите, Тито вече е пристъпил конкретно към изграждане на някакъв нов вид държавност. Но само върху територията на Вардарска Македония! Тя ще се интегрира с „нова Югославия“. В същото време е предприел инициатива за привличането и на България, в орбитата на новата югославска политика по македонския въпрос. За българите в Егейска Македония обаче, имало само „вероятност“ да бъдат поканени и те да се присъединят към новите усилия за разрешаването на македонския въпрос.

Такава е общо взето равнотетката, която организираната българска патриотична емиграция в Новия свят прави в края на 1944г. за положението във Вардарска Македония. Правителството на Й.Б.Тито по това време, все още не е получило официално признание от страна на Съединените щати и Великобритания. Не е завършила и световната война. Затова пропагандната машина в Белград, много внимателно филтрира разпространяваните факти, свързани с бъдещето на Македония. Българите в Новия свят практически нямат пълна информация за истинската същност на политическия

процес, направляван вече от МКП в Скопие. Затова, като правило българският патриотичен емигрантски политически фронт обобщава сведенията, които се получават, без да се впуска, обаче, в детайлни анализи и крайни оценки - до изясняването на положението.

Поради съществуващата неяснота до края на 1944г. организираната българска патриотична емиграция в новия свят не предприема нито една конкретна практическа стъпка, както в подкрепа, така също и против новата политика реализирана от властите в Скопие. Преобладава чувството, че и в София, и в Белград съществува някакъв нов стремеж да се наложи един друг, демократичен курс в политиката. За подобни изводи решаващо влияние оказват две обстоятелства. Едното е, че до края на 1944г. ЦК на МПО все още няма своя пряка връзка със Скопие, за получаването на достоверна информация. А другото е, че американските кореспонденти и в България, и в Югославия по това време, са силно ограничени в действията си. Поради това те също не могат да се сдобиват с напълно достоверна политическа информация. Съветското командване не им разрешава свобода в движението и те не са в състояние навреме да научат и предадат цялата истина за положението във Вардарска Македония.

* * *

Събитията от зимата и пролетта на 1945г. разкриват нови подробности за реалното положение във Вардарска Македония. По това време Първата българска армия настъпва успешно на Средноевропейския театър на военните действия. Увеличават се шансовете за официална София да избегне реално трета национална катастрофа. Тази перспектива стимулира БКП към по-решителни политически инициативи. През февруари 1945г. завършва работата на Народния съд. Тежките присъди, издадени от него, респектират част от опозиционно настроената общественост в страната. Комunistите обратно - увеличават стремежа си към засилване на позициите във властта. На тази база правителството на ОФ започва да дава по-често и по-ясни индикации за реалните си намерения в политиката по българския национален въпрос в Македония.

Например, на организираната патриотична емиграция в Новия свят много силно впечатление прави едно ново изявление на Кимон Георгиев, дадено на 11 март 1945 година. Според информацията на „Асошейтед прес“ тогава българският премиер заявил за пръв път, че на 2 октомври 1944г. е

„бил подписан договор с югославското правителство на маршал Тито“.²⁴ В случая очевидно се има предвид договореностите, постигнати на 5 октомври 1944г. с т.н. Крайовска спогодба, за съвместни военни действия срещу Германия.²⁵ Липсата на изрични пояснения обаче, точно за какъв „договор“ става дума, дава основание на емиграцията да смята, че София и Белград явно вече са създали известна юридическа база за бъдещото решаване и на македонския въпрос. В същото това време обаче, става напълно ясно, че в бъдещата обединителна формула за Македония изобщо не се предвижда място за егейския дял на областта.

Този извод се налага окончателно към първата половина на април 1945 година. По това време правителството в Атина вече е разгърнало своята брутална военна кампания за парализиране на славяногласната си опозиция, организираща истинска гражданска война на север и северозапад от Солун.²⁶ В паралелен план все по-ясно са афиширани и английските възражения срещу всякакви обединителни комбинации на Балканите, които да засегнат и териториите около Беломорието.

През април 1945 година „Асошейтед прес“ разпространява серия комуникета на Форин офис, в които се казва, че една обединена балканска славянска държава ще блокира фатално Гърция от север; поради което тя ще застраши английските интереси в Близкия изток. Лондон не бил готов, все още „да бонифицира“ довчерашия си враг - българите и от чисто психологически съображения.²⁷ Не било забравено, че българите са бивш съюзник на Германия. В резултат, през пролетта на 1945г. сред организираната българска патриотична емиграция в Новия свят се разширява убеждението, че реално развитие на македонския въпрос в бъдеще може да се очаква преди всичко по линия на българо-югославското сближение. Предвид на това, в средите на българския емигрантски патриотичен политически фронт постепенно се оформя идеята, че е необходимо да се разработи собствен практически политически курс. Така че, той да съдейства, доколкото това е възможно от дистанция, за възможно най-широко утвърждаване на желаните от емиграцията положителни тенденции по българския национален въпрос.

Най-напред, българската патриотична емиграция си поставя за цел да добие по собствен път конкретна информация за положението във Вардарска Македония. ЦК на МПО има сведения, че в редовете на американската армия, пребиваваща в Германия, служат и десетки македонски българи – вече граждани на САЩ. Предвид на това, със съдействието на родителите,

войникът Христо Славов Юлиев е помолен да поиска отпуск от командването на своята част и да посети Повардарието. Младежът изпълнява отправената към него молба. През втората половина на месец май 1945г. той си издейства 20 дни отпуск, които прекарва в родния си град Струга. Посещава Скопие, Охрид и други градове. След завръщането си в частта, Христо Славов изпраща подробна писмена информация в редакцията на в. „Македонска трибуна“, в която описва всичко, което е видял. Писмото му е публикувано в органа на МПО на 7 юни 1945 година. От него организираната българска патриотична емиграция в Новия свят за пръв път получава собствена информация от очевидец.

Христо Славов пише, че във Вардарска Македония силно впечатление му направило наличието на „много югославска войска“. Нейните войници не били местни жители, а от останалите области на държавата. Почти нямало семейство във Вардарска Македония, което да не е изгубило свой човек през войната. Имало обаче една трета категория пострадали и „съвсем изчезнали хора“, след изтласкването на германците от Повардарието. За тях „нищо не се знаело“ - нито кой ги е ликвидирал, нито защо.²⁸ Новата „македонска държава“ все още била много слаба. „Тя не е в състояние засега нищо да направи за подобряване положението на населението“, твърди авторът на информацията. Онова обаче, което най-много впечатлило Христо Славов била народната мизерия. „Народът е облечен в дрипи - боси, голи и гладни и отникъде няма надежда за подобряване на материалното положение“²⁹, завършва писмото си първият българин, син на емигранти, който посетил родината на своите родители след завършването на Втората световна война.

Получената собствена информация дава основание на ЦК на МПО да предприеме конкретни практически стъпки. Вестник „Македонска трибуна“ предлага организираната българска патриотична емиграция в Новия свят да започне „кампания за събиране на помощи, в полза на пострадалото македонско население“.³⁰ Пред местните структури на МПО в САЩ и Канада е поставена задача, всяка да прецени - според спецификата на отделните емигрантски колонии, дали да се изгради специален „Помощен комитет“ или акцията ще проведат съществуващите църковни настоятелства, културно-просветните дружества и пр.

Пак с цел да се очертаят контурите на една самостоятелна политическа линия, по отношение на Вардарска Македония, през май и юни 1945г. ЦК на МПО за пръв път след завършването на войната, влиза в остра полемика и с главната печатна трибуна на сръбската националистическа емиграция

в Северна Америка - в „Сръбобран“. По това време сръбобраните реагират много остро срещу усилията на София и Белград да дадат ново решение на българския национален въпрос в Македония. Създаването на Народно демократична република Македония /НДРМ/ се тълкува от тях като „груба грешка“ на Тито, защото в една обединена Македония българите ще са по-доминиращо мнозинство сред населението. Това щяло да „отприщи българщината“ край Вардара. За сръбобраните в Америка тази балканска област била „Южна Сърбия“ и нищо повече!?

По този повод ЦК на МПО публикува няколко полемични материала. В дадения отговор, с конкретни статистически данни се доказва, че славянското население в т.н. „Южна Сърбия“ е българско по националност. Оттук е отречена сръбобранска теза, че с появата на НФРМ - „Македония се дава на България“. Подобни изводи се квалифицират като тенденциозни и произволни. Това, което било от значение и което организираната българска патриотична емиграция в Новия свят признава през лятото на 1945г., е стремежът да се намерят пътища, за „да се ликвидира македонският въпрос завинаги“.³¹ Той да не бъде повече ябълка на раздора в Балканския регион. Въз основа на това разбиране, през лятото на 1945г. организираната българска патриотична емиграция в Новия свят, започва да реализира един кратък курс на подкрепа за обединителните тенденции, свързани с бъдещата съдба на Вардарска и Пиринска Македония. Емиграцията все още смята, че в основата на „новата политика“ на властите в София, Белград и Скопие по македонския въпрос, са заложили добре разбраните интереси на всички балкански народи - в това число и на българския.

* * *

Първите симптоми, че това не е така, се появяват сред българските патриоти в новия свят около юни - юли 1945 година. На 10 юни белградското радио съобщило, че „след кратък съдебен процес“ в Скопие, на смърт са осъдени известните български общественици от Вардарска Македония - Димитър Чкатров, Димитър Гюзелев, Спирос Китинчев и д-р Никола Китров.³² В първия момент ЦК на МПО не реагира, изчаквайки очевидно нова, по-подробна информация за това важно политическо дело. На 14 юни 1945г. в „Македонска трибуна“ само препечатва новината. След една седмица обаче, ЦК на МПО публикува специална декларация по случая. В нея се подчертава, че осъдените са най-известните български патриоти в Скопие

от междувоенния период. Те са осъждани от кралския режим в Югославия през 20-те години и са лежали по 10 години в затворите. Въпреки това обаче - дори диктаторската власт на крал Александър не посмя да им отнеме живота. Ето защо ЦК на МПО предлага федеративното правителство в Скопие да постъпи „разумно“ в този случай. Ако осъдените действително имат някаква вина, то присъдите им да се заменят със затвор. „Сегашното управление в Скопие да не тръгва с изваден ятаган, още в първите месеци на своето управление“³³ се казва в декларацията. Само така би могло да се избегне разделението на общественото мнение в републиката и да се запази необходимото единомислие по най-важния въпрос, който предстояло да се решава - обединението на Отечеството. „Сегашните управници в Скопие“ са приканени да не забравят, че вече само от тях зависи **„каква ще бъде утрешната история на закрепващата се млада македонска държава“**.³⁴

Точно когато стават известни резултатите от процесите срещу Димитър Чкатров и неговите другари обаче, рязко се активизира дейността и на гръцката армия, командвана от генерал Зервас, с репресии над егейските българи. Десетки хиляди бежанци от Южна Македония са принудени отново да напуснат родните си огнища и да избягат в НФРМ - главно в Скопие. Гръцката армия започва да обстрелва дори югославските погранични постове. Налага се Й.Б.Тито да направи специално изявление, че Югославия мобилизира, с решимост да противодейства с армията си на гръцките провокации.³⁵ Така сред емиграцията се създава впечатление, че над Македония пак надвисва опасността от нова война, вече вътре между силите, стремящи се да дадат „свое решение“ на македонския въпрос. Временно, тази заплаха отклонява вниманието на родолюбците от появилите се вече сериозни факти за започналото организирано настъпление на комунистическата власт във ФРМ срещу българщината.

Нещо повече. Настаняването на значителната нова бежанска маса в Скопие, дори дава повод на ЦК на МПО да предприеме допълнителни действия във вече възприетия курс да се помага на населението във Вардарска Македония с пари, дрехи и храна. Повод за новите конкретни стъпки дава четиридесет и втората годишнина от Илинденското въстание. В тази връзка ЦК на МПО изпраща официална поздравителна телеграма до „премиера Колишевски“. Денят 2 август е наречен „национален празник на Македония“. Чрез правителството са изпратени „братски и искрени поздравления“ и на народа в Повардарието. Изказва се надежда, че идеалите, заради които умираха илинденци, ще възтържествуват най-сетне в Македония. От името

на организираната патриотична емиграция се декларира, че антибългарските гонения в Егейска Македония са тежък удар „за всички родени там“.³⁶ Документът е подписан от председателят на ЦК на МПО - Коста Попов. Ръководното тяло на българската родолюбива организация в новия свят очаква, че управляващите в Скопие ще оценят жеста и ще се възползват от него, за да се установят преки отношения между властите във НФРМ и организираната българска патриотична емиграция зад океана. По този начин да последва едно съгласуване на по-нататъшните действия във вече започналата помощна кампания в САЩ и Канада, за подпомагане на нуждаещите се хора в Повардарието от храни и облекло след войната.

Докато ЦК на МПО чака в отговор елементарен жест на вежливост, от страна на Лазар Колишевски, от Скопие пристига нова тревожна вест: На 18 август 1945г. в „Ню Йорк таймс“ публикува текст на „официално съобщение от Белград“. В него се известява на света, че току-що е създадена нова, несъществува в миналото „македонска азбука“. Новият духовен продукт, предназначен за НФРМ, бил дело на „една правителствена филологическа комисия“. За база на своето творение тя използвала „30-те букви от сръбската азбука“, с добавката само на „две други букви, които да отговарят на звуците, които се употребяват в македонския диалект“.³⁷ Същата правителствена комисия „подготвила и граматическите правила, които ще се различават от сръбския език, само в шест важни случая“. В резултат вече съществувал нов книжовен и говорим „македонски език“!? „Този език бе направен официален език на Федеративната Македонска държава и той ще бъде езикът, кой ще се изучава в училищата“³⁸, се казва в официалното Белградско комюнике.

В първият момент водачите на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Северна Америка реагират в стил „нервна съдръжаност“. Още в следващия брой на в. „Македонска трибуна“ се появява обширен коментар на важната новина. ЦК на МПО обявява, че ще изчака да се видят „публикации на новия македонски език“. Едва тогава емиграцията щяла подробно да се произнесе официално по въпроса. Това, което обаче, направило силно впечатление още в първия момент било, че явно „новият македонски език“ не е популярен по естествен начин, сред народа във ФРМ. Щом е трябвало официално назначена правителствена комисия служебно да го „уреди в граматическо и правописно отношение“.³⁹ А ако българите във ФРМ не разбират въпросния език, задават въпрос емигрантите? То какво остава тогава за населението в Пиринска и Егейска Македония? То на

друг език ли ще продължава да говори?

Това което членската маса на българския емигрантски патриотичен фронт в Новия свят знаела по нововъзникналия „езиков въпрос“ още от рождението си е, че славяните в Македония **„говорят и пишат чисто български литературен език“**.⁴⁰ Борбите за неговата защита съставляват едни от най-смислените аспекти на възрожденските процеси, протекли в Македония през XIX-ти и първата половина на XX-ти век и т.н. Липсата обаче все още на текстове на новия „македонски език“, стремежът да се установят преки връзки с федеративното правителство в Скопие, с цел да се разпредели вече събраната помощ за населението и бежанците там, както и подготовката на XXIV-я конгрес на МПО са причините, поради които организираната българска патриотична емиграция в Новия свят решава да спре временно анализите си около създаването на „македонския език“.

XXIV-ят конгрес на МПО е открит на 2 септември 1945 година в град Де-тройт. Това е първият висш политически форум на организираната българска патриотична емиграция в Новия свят, който прави опит за по-цялостен и обобщен анализ на развилите се събития около българския национален въпрос в Македония /в неговия вардарски вариант/ през последната година на Втората световна война. Тогава официално е съобщено, че „Нова Югославия“ се изгражда като федерация на шест „политически единици“ - Сърбия, Хърватска, Словения, Черна гора, ФР Македония и Босна и Херцеговина. ФРМ е представена в общо федеративно правителство в Белград от „министъра на Македония“ - Емануил Чучков. Вече имало достатъчно симптоми за това, че е „възможно сливане и на българска Македония като една стъпка, в която ще влязат заедно Югославия и България“.⁴¹

Като положителни факти от обстановката се сочат обстоятелствата, че за пръв път официално на Македония е определена самостоятелна „столица“ - град Скопие. Важно било и обстоятелството, че вече една година там пребивава и работи „македонско правителство“. То издавало свои вестници, печатани на новия „македонски език“. /Наименованието на езика се появява в кавички, поставени от авторите на отчетния доклад, изнесен пред конгреса/. За разлика от всички дотогавашни коментари, свързани с появата на ФРМ обаче, по време на XXIV-ят конгрес на МПО, за пръв път е направен опит и за обективна преценка на новите политически реалности край Вардара. Най-голямо внимание естествено, е обърнато на статута и възможностите на ново появяващото се държавно образувание в Македония. Вече в качеството му на „федеративна единица на Югославия“.

За пръв път в отчетния доклад се прави извод, че такъв тип държава не може да има в своите ръце абсолютно всички лостове на суверенната власт. Военното министерство, финансите и др. важни области на политиката ще „имат общо ръководство...в Белград“.⁴² Те не ще бъдат в ръцете на народа и правителството на ФРМ, а в сръбски ръце.

На второ място, участниците в федеративния тип държава не могат да изпращат самостоятелно дипломатически представители в чужбина. Както и да поддържат преки отношения с другите народи. Следователно от чисто конституционна гледна точка трябвало да се приеме, че ФРМ не е, а и не може да бъде самостоятелна държава. Тя ще бъде част от „нова Югославия“. Така че, това, което реално би могло да се случи в нея е, да се даде евентуално по-широко местно самоуправление на населението, в стопанско и административно отношение.

Освен всичко друго, за пръв път по време на XXIV-я конгрес на МПО в Детройт, организираната българска патриотична емиграция в Новия свят дава официално да се разбере, че „някои родолюбци“ зад океана вече се притеснявали, че положението в Югославия „може и да не върви всичко както трябва“, понеже „комунистите са застанали начело на държавното управление“.⁴³

Съобщавайки публично тревогата си, ЦК на МПО и в този случай обаче, се стареа да успокои емиграцията: по-важното все пак било, че е започнало обособяването на държавността в Македония. Партиите се качвали, но и излизали от властта. Не трябвало да се смята за фатално и това дето ЮКП вече държала „юздите в ръцете си“. Все пак не бивало да се забравя, че не само комунистическите партии, а всяка партия, която е поела ангажимент да изгражда нова държава, не може да не допусне някаква грешка в своята първоначална политика. „Важното е тези грешки да не се повтарят, да не станат система, а да се коригират“,⁴⁴ се заявява в официалните документи на XXIV-я конгрес на МПО. Така че и по време на конгреса си организираната българска патриотична емиграция в Новия свят отново демонстрира подчертано желание да не се задълбава в „грешките“ на Белград и Скопие. За пореден път е наложена линията за необходимостта от изчакване, толерантност и подкрепа, която емиграцията да окаже в процеса, свързан с укрепването на ФРМ.

Конкретен повод за разширяване на разсъжденията в тази насока и за предприемането на нови практически стъпки, дава получената допълнителна информация за изключително тежкото положение, в което се

оказала новата бежанска маса от Егейска Македония, настанена в Скопие. ЦК на МПО информира делегатите на току-що завършилия конгрес, че от направените проучвания се установило, че в Ню Йорк вече са изградени 2 помощни емигрантски комитета. Нито един от тях обаче, не можел да поеме ангажимент, че все още е в състояние да предостави събраните материални помощи от българите в САЩ и Канада лично на бежанците в Скопие. И по този начин да се облекчат ангажиментите на правителството на ФРМ.⁴⁵ Предвид на това ЦК на МПО предлага емиграцията временно да задържи помощта в Америка. Все още не се бил получил отговорът и на поздравителната телеграма, изпратена до Л. Колешевски във връзка с годишнината от Илинденското въстание. В случай, че се установят преки връзки с федеративното правителство в Скопие, помощите незабавно щели да се изпратят за тези, за които те са предназначение.

Обобщена цялостно информацията, свързана с Двадесет и четвъртия конгрес на МПО дава основание да се направят следните изводи: и през септември 1945г. организираната българска патриотична емиграция в Новия свят, все още не знае цялата истина за процесите, протичащи в НФРМ. ЦК на МПО се опитва все пак да подреди в по-системен вид достъпните сведения, като и в този случай търси възможност преди всичко да се мисли позитивно. Убеждението е, че така се подпомагат градивните тенденции, свързани с българския национален въпрос в Македония. Въпреки че, става все по-ясно, че управляващите в Скопие не бързат да установят по-тесни връзки с организираната българска емиграция в Новия свят. Независимо от всичко това – отново, за да се даде шанс на желаната положителна насока, за развитието на отношенията със Скопие, XXIV-ят конгрес на МПО решава да изпрати нова телеграма до управляващите там. Независимо от факта, че все още не е получен отговор от поздравите до Лазар Колишевски.

Втората телеграма е изпратена на 13 септември 1945 година. И тя е адресирана до „премиера Колишевски“. В този документ ЦК на МПО изказва пожелание правителството на НФРМ „да разшири задълженията си върху всички македонци от Охрид до Места и от Скопие до Солун“.⁴⁶ Емиграцията била убедена, че една обединена Македония „ще живее вечно“, тъй като само такова решение на македонския въпрос ще даде постоянен мир на Балканите. ЦК на МПО моли правителството на НФРМ да предаде поздравите на емиграцията до новите егейски бежанци, настанени в Скопие. Декларира се, че за да им се помогне, организираната патриотична емиграция в Новия свят е провела специална помощна акция. Накрая премиерът

на НФРМ е поканен да информира ЦК на МПО „за най-необходимите неща, от които тези хора се нуждаят“.⁴⁷ По този начин вече събраните финансови средства щели да се изразходват най-целесъобразно.

Първият официален отговор на телеграмите, изпратени от ЦК на МПО до премиера на НФРМ пристига от Югославия на 29 септември 1945 година. Вместо Лазар Колишевски обаче, от негово име отговаря министър Емануил Чучков от „общофедеративното правителство“ в Белград. Този факт потвърждава изводът, направен по време на току-що завършилия конгрес на МПО, че ФРМ не е суверенна държава, след като „правителството“ в Скопие не може да отговори само дори на една телеграма, изпратена му от някаква обществена организация в чужбина.

Същността на отговора също е доста показателна: без да се изказва каквато и да било благодарност за положените грижи, от страна на емиграцията за материалното подпомагане на бежанците, Емануил Чучков уведомява хладно ЦК на МПО, че помощта за егейските българи може да се изпрати „чрез югославското посолство във Вашингтон, до министъра на Македония в Белград“.⁴⁸ Тоест пак не пряко до Лазар Колишевски, а до Емануил Чучков. Накрая, отговорът е подписан хладно и официално „министър Чучков“!? Въпреки наличието на тези нови доказателства за подчиненото положение на ФРМ в границите на „нова Югославия“, ЦК на МПО довежда помощната си акция докрай. Събраната парична сума от 130 хиляди щатски долара е изпратена чрез Белград в Скопие. Така българският емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят подпомага егейските бежанци, принудени от гръцката армия да напуснат родните си огнища.

През месец октомври 1945г. в. „Македонска трибуна“ няколкократно призовава всички български патриоти в Новия свят, които имат близки в НФРМ, да не забравят своя дълг и да продължат и лично да им изпращат периодично храни, облекло и други неща от първа необходимост.⁴⁹ През декември 1945г. българският емигрантски патриотичен фронт основава специален комитет, който си поставя за задача да събере нови 250 хиляди американски долара за построяването на модерна болница в град Скопие.⁵⁰ Чак когато и този факт става известен на управляващите в Скопие, Лазар Колишевски благоволява да отговори лично на телеграмите, изпратени му от ЦК на МПО във връзка с 2 август 1945 година. И този път обаче, отговорът не е изпратен лично, а е публикуван по страниците на скопския официоз - вестник „Нова Македония“.

От името „на целия македонски народ“ Колишевски формално благо-

дари за изпратените поздравии, като заявява, че „този народ от векове е бил поробен“. От есента на 1944г. обаче, „в братски съюз с югославските народи“, той получил своята свобода и възможности за всестранно развитие. Всяка помощ щяла да се посрещне с благодарност в НФРМ. Накрая Колишевски декларира, че би бил много щастлив „ако час по-скоро види вашите /на МПО б.м / представители в своя среда, за да се запозная още по-близо с живота и душата на македонската емиграция в Америка“.⁵¹

Този двуличен, макар и официален, документ на управляващите в Скопие вместо да стабилизира перспективата за развитие на активните връзки между българската патриотична емиграция в Северна Америка и властите в НФРМ – обратно, отзвучава буквално като „лебедова песен“ на добрата перспектива. От началото на 1946г., под влиянието на нови факти, появили се в Скопие, ЦК на МПО постепенно започва да се отърсва от сантименталния патриотизъм. Една тенденция, която за около година и половина до този момент в значителна степен пречи, за да се назовават нещата, свързани с НФРМ със собствените им имена. Политиката на организираната българска патриотична емиграция в Новия свят еволюира, докато в последна сметка ще стигне и до истината за положението в НФРМ.

* * *

Първите неоспорими факти за възприемането на новия, подчертано критичен политически курс, от страна на организираната българска патриотична емиграция в Новия свят, към случващото се във НФРМ, се натрупват през късната есен на 1945 година. В средата на октомври в Америка става известно, че в Скопие е приет и се прилага с цялата му жестокост „**Закон за защита на македонската чест**“. Само по неговите членове вече били съдени и осъдени хиляди хора.⁵² От тях 441 даже вече били „помилвани“. На 18 октомври 1945г. Й.Б.Тито пристига в Скопие спешно, за да даде с визитата си началото на нова репресивна кампания. Поводът този път е - защо „група влиятелни македонци“ са изпратили до Конференцията на министрите на външните работи на великите сили меморандум, с искане „да бъде създадена една целокупна Македония“. Това не била истинската цел на „македонския народ“. Неговото същинско желание било „да съставлява завинаги част от обединена федеративна Югославия“.⁵³

В средата на ноември 1945г. става известно и решението на правителството в Скопие: националният празник на ФРМ да се чества всяка година

на 11 ноември???. Тогава през 1941 година била пукнала „първата македонска пушка“ за освобождение.⁵⁴ /На въпросната дата един неуравновесен младеж застрелва в гръб местен българин, който е на служба в полицията./ Тази новина прозвучава като гротеска сред емиграцията. Защото тя смята /и очаква/ за национален празник да се обяви 2 август – датата, свързана с избухването на славното Илинденско въстание от 1903 година. Така, че и тази стъпка доказва тяснопартийното интерпретиране на общонационалните проблеми от страна на комунистическата власт в Скопие.

На 6-ти декември 1945г. от Балканите се завръща Марк Етридж - специален пратеник на американския президент, наблюдавал провеждането на изборите в тази част на Европа. В доклада си до Белия дом, който става известен на обществеността, Етридж съобщава официално, че „югославското правителство също така проведе избори и ги спечели при условия, които не бяха одобрени от американци и англичани“.⁵⁵ По време на парламентарните избори в Югославия в края на 1945 година, според официалната статистика, в Македония гласували 96,3% от гражданите, 97,3% от които подкрепили Народния фронт, ръководен от Македонската Комунистическа партия.

През декември 1945г. организираната българска патриотична емиграция в Съединените Щати започва да получава редовно и българските вестници, издавани в София. С особен интерес се следят тези на опозицията, ръководена от Никола Петков. Защото, те постепенно внасят пълна яснота върху характера на политиката, която се реализира в Македония под диктовката на властите в Скопие. Един от ноемврийските броеве на органа на демократите - в. „Знаме“ например, информира организираната българска патриотична емиграция в Новия свят, че в НФРМ „**права не се дават само на ония, които искат и сега, и занаяпред да се наричат българи. Те се наричат „македонци“ принудително. Наричат ги по името на края, в който живеят. Така беше и в старата шовинистична Югославия**“⁵⁶ завършва статията във в. „Знаме“.

Въз основа на факти от подобен характер, бавно, но непрекъснато, от края на 1945г. сред българските-родолюбци в Новия свят се налага трайното убеждение, че в Скопие вече съществува една сурова, недемократична комунистическа власт. При това, с открита антибългарска насоченост. Фактът който обаче, окончателно прелива чашата на емигрантското търпение, все пак се появява през януари 1946 година. На 12 януари известният функционер на Коминтерна и активен разколник в национално-освободи-

телното движение на македонските българи - Димитър Влахов публикува обширна статия в официоза, издаван в Скопие - вестник „Нова Македония“. С нея той искал формално да разясни на „македонското обществено мнение“ какви са тези „български патриоти“ в Новия свят. На практика обаче, с този документ един от най-отговорните лидери на МКП в Скопие афишира открито позицията на своята власт към българската патриотична емиграция зад океана. В резултат, Влахов взривява усилията на ЦК на МПО за оказването на помощ за стабилизирането на НФРМ.

Отявленият проводник на комунистическите идеи в българското националноосвободително движение най-напред дава политиканска оценка за МПО. Тя била „върховистка банда“, която десетилетия наред полагала усилия да компрометира пред американското обществено мнение „първите деятели на истинското македонско движение...в Македоно-американския народен съюз“.⁵⁷ /В случая става дума за творението на Коминтерна в Америка, чийто лидери са Смиле Войданов и Георги Пирински б.м/. След това Влахов доказва надълго и широко, че МПО била пряко отговорна и за убийството на дееца на македонското освободително движение - Никола Коларов. Накрая авторът на статията прави извод, че главен вдъхновител на „бандата на Михайлов /Иван Михайлов б.м/ в Америка /МПО/ беше подсъдимия Йордан Чкатров“.⁵⁸ По този начин Димитър Влахов напълно преднамерено обвързва миналото на организирания български емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят с дейността на антикомунистическата опозиция във НФРМ. Лидерът на МКП се опитва да оправдае и престъпната политика, провеждана от хората на неговото обкръжение за изстреблението на българската интелигенция в Повардарието след Втората световна война. Жертва на тази политика тогава става действително и бившия секретар на ЦК на МПО - Йордан Чкатров.

Скандалната статия на Димитър Влахов провокира първите основателни критики, отправени от страна на ЦК на МПО по адрес на важна политическа личност във ФРМ. На 7 март 1946г. в. „Македонска трибуна“ помества обстоен, унищожителен отговор на Влаховото предизвикателство. В систематичен порядък най-напред се доказва, че Йордан Чкатров работи като секретар на ЦК на МПО от 1924 до 1927 година. Тоест, далеч преди още да е бил създаден въпросния Американско-македонски народен съюз на комунистите /той е основан в Детройт през 1935година/. Следователно, дори и да е искал, Йордан Чкатров не е можел да „компрометира никого от лидерите му пред американската общественост“. Истина е, че АМНС е изпратил на Вла-

хов фалшива информация, защото комунистическата централа в Детройт явно е била много притеснена от активната помощ, оказана от българския емигрантски патриотичен фронт на населението във НФМР след войната.

С много конкретни примери е отхвърлена и тезата на Влахов, че специално МПО е „банда“. Доказва се, че тя е легална, гражданска патриотична политическа организация, създадена от български родолюбци, която е призната и регистрирана официално, съгласно законите на Съединените щати, Канада и Австралия. Нейният най-безкористен стремеж е да се окаже помощ на „Федеративна Македония“, без да очаква от това, каквито и да било облаги за себе си. В края на своя отговор ЦК на МПО изказва съжаление, че едно най-официално лице от Скопие /Д. Влахов по това време е председател на Народния фронт в републиката/ е наложило подобен нежелателен тон на общуването. Но се декларира, че все пак „всичко има предел“⁵⁹. Дори и търпението на най-големите доброжелатели.

Анализът на политическите документи от началото на 1946г. показва, че дори и след появата на откритите предизвикателства от страна на Димитър Влахов, организираният български емигрантски патриотичен фронт в Новия свят, през първата половина на 1946г. все още не търси съзнателно изостряне от своя страна на вече провокирания от Скопие политически конфликт. Например, през април 1946г. вестник „Македонска трибуна“ изнася нови данни за голям съдебен процес в столицата на НФРМ - Скопие. На него са произнесени тежки присъди срещу българите Трайко Попов, Никола Пешев, Борислав Гранишки и Ефтим Гранишки.⁶⁰ Съобщава се, че присъдите са им определени заради „борба срещу сегашната власт“ в Скопие. По адрес на тази власт обаче, емиграцията предпочита да не отправя все още груби обвинения и обидни квалификации.

До края на май 1946 г. усилията на организираната българска патриотична емиграция зад океана са насочени към подготовката и провеждането на голямата пропагандно-дипломатическа акция във Вашингтон, пред президента на Съединените щати и посланиците на заинтересованите от Македония държави. И компромисът, направен от ЦК на МПО през първата половина на 1946г. обаче, не е оценен по достойнство от лидерите на МКП в Скопие. Обратно - паралелно с активизирането на „обществената дипломация“, развивана от страна на българския емигрантски патриотичен фронт в Новия свят, в Скопие пристъпват към изграждането на един открит политически съюз с комунистическия емигрантски АМНС в Съединените щати. През юни 1946г. върху организираното българско патриотично движение

зад океана е нанесен втория /вече съгласуван между Детройт и Скопие/ морален удар от адептите на комунистическия режим, вихрещ се във ФРМ.

През май 1946г. хората на Георги Пирински изпращат от Детройт в Скопие писмо до бившия министър на Македония в Белград - Емануил Чучков. Лидерите на прокомунистическия АМНС там искат от него обяснения, по какви съображения е подкрепил публично помощната акция, организирана от ЦК на МПО в САЩ и Канада през 1945 година. /По това време Чучков вече не е министър, а изпълнява длъжността директор на Народната библиотека в Скопие/. Явно чувствайки, че политическите му позиции вече се разклащат и този висш функционер на МКП решава да спечели известни политически дивиденди, като се конфронтира тенденциозно с организираното българско патриотично движение зад океана.

В пълно противоречие с истината, Емануил Чучков отговаря на АМНС /телеграмата му е публикувана във в. „Народна воля“- печатен орган на АМНС/, че по време на помощната акция на българския емигрантски патриотичен политически фронт през лятото на 1945г., той е изпратил отговор до ЦК на МПО в качеството си на „частно лице“, а не като министър. На второ място, погазвайки напълно етикета, свързан с отчивостта, Чучков заявява, че всъщност тогава „нямало нужда от **ни в н а т а** / т.е. тяхната/ помощ“. Защото народът в Скопие знаел добре „техните методи и пътища и ги презира“.⁶¹ По този начин въпросният виден функционер на суровия комунистически режим в Скопие категорично /и то публично/ се отрича от думите си. Отхвърля и възможността за каквото и да било бъдещо сътрудничество с организираната българска емиграция в Новия свят в полза на НФРМ. Чучков дори си присвоява правото да отрече необходимостта от взаимодействие с българския емигрантски патриотичен фронт, от името на „македонския народ“ в републиката!?

В предизвикания отговор, публикуван логично от ЦК на МПО на 6 юни 1946 година, добрият тон вече е нарушен напълно и от страна на емиграцията. С каква логика може да се обясни желанието на властите в Скопие да се отхвърля предлаганата им безкористна помощ? След като, с изключение на българската държава, нито един външен фактор, нито една друга обществена организация в света не предлага подкрепа на Скопие? Това се пита най-напред в документа на ЦК на МПО. Как да си обясни политическото безочие на лицето Чучков, след като в телеграмата му, получена във връзка с изпращането на помощите през 1945г., в края той се е подписал саморъчно „министър Чучков“? А не като частно лице, както твърди той впоследствие

в своите извинения пред АМНС в Детройт.

Освен всичко друго, тезата на Чучков, че НФРМ през 1945г. не е имало нужда от „**ни в н а т а помощ**“ /ЦК на МПО съзнателно курссивира новонаучената „македонска“ дума от бившия министър/, е в пълно противоречие и с благодарствената телеграма, изпратена до ЦК на МПО от външния министър на Югославия в Белград. И в този официален документ е изказана благодарност за навременните и полезни грижи на българската патриотична емиграция в помощ на страдащото население в Повардарието. Текстът и на тази втора телеграма е подписан лично от югославския външен министър Симич. Явно - завършва отговора си ЦК на МПО - управляващите в Скопие не знаят, колко „трудно се гради единството, обединението, сцелението“⁶² на родолюбивите политически сили /вътрешни и външни/. И колко важни са те за бъдещето на Македония.

В края и на този документ ЦК на МПО декларира, че въпреки всичко направено от скопските комунистически първенци, българският емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят няма да си позволи да принизи до такова елементарно равнище диалога си с официалната комунистическа власт в Скопие. Въпреки видимо демонстрирания явен стремеж от най-видните функционери на диктаторския режим във ФРМ, конфликтността да се задълбочава. Желанието на патриотичната емиграция е цялата отговорност за последиците да носят новите комунистически управници в НФРМ.

Очерталият се траен разрыв в отношенията, предизвикан от управляващите в Скопие, налага ЦК на МПО през втората половина на 1946г. да коригира в допълнителна степен политическата си линия спрямо процесите, протичащи в НФРМ. След юни 1946г. ръководното тяло на българския емигрантски патриотичен политически фронт в новия свят е принудено вече да спре организираното провеждане на все още продължаващата акция за събиране на нови помощи в полза на егейските бежанци. На местните емигрантски комитети в САЩ и Канада е предоставена възможност всеки отделно да търси и да се свързва с познати патриоти в родните си градове из Македония. Така, да се предприемат вече предимно локални инициативи за подпомагане. В резултат, през втората половина на 1946г. в Ню Йорк, Стилтън, Янгстаун, Олбани и други центрове на българската патриотична емиграция зад океана, започват да действат местни помощни комитети. Там, главно българи, родени в отделните градове на Македония, събират и изпращат парични средства за построяване на гимназия в гр. Гевгели, за

новата болница в Крива планина и на други места.⁶³ Тези акции обаче, вече се осъществяват независимо от Правителството в Скопие - предимно чрез договаряне на съответния инициативен комитет във ФРМ и комитет, създаден от българите в някой град в САЩ или Канада.

За пръв път от лятото на 1946г. организираната българска емиграция в новия свят се ангажира открито и системно и с проблема за дейността на антикомунистическата опозиция в НФРМ, организирана преди всичко от твърди българи. Във в. „Македонска трибуна“ са отпечатани данните, изнесени лично от вътрешния министър - Цвятко Узуновски. Той признава официално, че от края на 1944г. във НФРМ е възникнала организирана антикомунистическа съпротива на властта от хора с българско национално самосъзнание. Само в разгромените въоръжени групи на опозицията членували 1050 македонски българи! Узуновски дори признал в Скопския парламент, че във ФРМ „има граждани...които не мислят добре за ОЗН-а“ / става дума за полицейската служба, натоварена да се бори с въоръжената опозиция на властта/. По този начин МПО е първата организирана българска емигрантска политическа структура в Новия свят, която започва да разкрива истината, за системния антибългарски геноцид, реализиран от МКП във НФРМ през втората половина на 40-те години.

Голямо внимание от есента на 1946г. МПО започва да обръща и на политиката, въвеждана от Светия Синод на сръбската православна църква, за духовното подчинение на ФРМ. Главно чрез подвластяване и на Охридската българска архиепископия - стожерът на православната църква в Повардарието. Вестник „Македонска трибуна“ изнася в детайли и сложния политико-икономически конфликт, възникнал около този проблем, между председателя на Охридската архиепископия и сръбския патриарх.

В основни линии конфликтът е обяснен правилно в причинно-следствена последователност. На 4 март 1945г. в Скопие е проведен първият Църковно-народен събор след Втората световна война. Той решава да се възстанови Охридската архиепископия, която да се изгради структурно и кадрово като „самостоятелна православна църква“ на българите във ФРМ. Сръбският патриарх обаче, отказва с аргумента, че „македонската църква е била и трябва да остане“ под неговата юрисдикция. Независимо, че Българската охридска ариепископия, като православна църковна организация, е много по стара от сръбската патриаршия!? Това положение вече наложило през май 1945г. в Скопие да се проведе нов събор на православните свещеници в Повардарието. Той избира 13 членно временно ръководно тяло на

църквата, със задача да свика главите на останалите православни вероизповедания в Югославия, които да ръкоположат висш църковен клир на Македония. До 1944г. кралският режим не допуска подобно нещо, а владиците-българи са прогонени. Така че, във ФРМ нямало владици - местни хора. Как ще се развие църковният въпрос в Повардарие, пише вестник „Македонска трибуна“, ще покаже близкото бъдеще. Но и от изнесените факти се прави извод, че сърбите - този път с помощта на МКП, ще наложат отново своята пълна доминация и над духовния живот над народа във НФРМ.⁶⁴ По своята същност, това е нова, открита критика на българската емигрантско патриотично движение към случващото се във Вардарска Македония през втората половина на 40-те години на ХХ век.

От късното лято на 1946г. ЦК на МПО съсредоточава трайно вниманието си и върху „новите“ българо-югославски отношения, свързани с македонския въпрос. За целта във вестник „Македонска трибуна“ се препечатват резолюции, откъси от политически доклади, решение на различни форуми, провеждани в София и Белград, подписани от официалните представители на властта в двете балкански столици. Тези документи илюстрират същността на линията, която се реализира в международналните отношения на Балканите под егидата на комунистическите партии. Позициите, развивани в разглежданите официални документи се анализират вече детайлно, за да се очертаят напълно теоретичните платформи на ЮКП и МКП, върху които се гради политиката им, свързана с българо-югославските отношения. Една вече относително систематизирана позиция на българската патриотична емиграция по този въпрос се появява към септември 1946 година. А поводът за нейното експониране дава редица официални стъпки, предприети от страна на властите в Скопие.

През август 1946 година там е проведен Вторият конгрес на Македонския народен фронт. На него Лазар Колишевски за пръв път поставя публично, в много остра форма, въпросът - да започне „изучаването на македонски език и история“ и в Пиринския дял на Македония.⁶⁵ Това се налагало поради обстоятелството, че „македонския народ“ край Пирина, бил „асимилиран от българския“. В една от резолюциите, гласувани на скопския конгрес, е отправен и открит призив, след налагането на „културната автономия“ **„Пиринска Македония да бъде присъединена към Македония“**/ФРМ б.м./.⁶⁶ Това са първите документи за характера на политиката, провеждана от Белград и Скопие по отношение на свободна България, които попадат на ЦК на МПО. От тях ръководното тяло на организираната бъл-

гарска патриотична емиграция в Новия свят започва да анализира вече системно характера и на „новите българо-югославски отношения“.

На 19 септември 1946г. ЦК на МПО излиза със специална декларация, във връзка с решенията на Втория конгрес на Народния фронт във ФРМ. В нея ясно е казано, че **„населението в Македония под българска власт... говори езика, който говори от векове - българският език“**. Затова не можело **„и дума да става за асимилиране на населението“** от властта в София. Исканията на Скопие, да се насажда някакъв „нов македонски език“ и в Пиринска Македония, **„само отваря нови усложнения за пълното разрешаване на македонския въпрос, усложнения които после по самото си естество могат да предизвикат деления, на и без това необединените и разпокъсани сили на нашия народ“**.⁶⁷

Що се отнася до скопския призив за „присъединяването“, ЦК на МПО съобщава, че управляващите в София не са пожелали да публикуват в печата въпросната позиция. Софийските вестници не споменавали също нищо за повдигнатия въпрос, за „присъединяването“. „Знаменателно мълчание“ - с такъв извод ЦК на МПО обобщава очевидното несъгласие на властта в България, с идеите на неомакедонистите в Скопие. И макар, че през септември 1946г. темата за характера на „новите българо-югославски отношения“ само е подхваната, още в първите си публикации, организираната българска патриотична емиграция в Новия свят, успява да изясни същността на своята гледна точка: **ЮКП, посредством своите представители в Скопие около Лазар Колишевски, е започнала вече съзнателно настъпление срещу интересите на българския народ и в Пиринска Македония!** Инициаторът за изкористяването и на тези отношения, се намира „на запад от сегашната българска граница“, според българската патриотична емиграция в новия свят. Там е факторът който оказва, по най-груб начин, тяхното форсирано „придвижване напред“. Без да се държи сметка за интересите на българския народ. И още нещо: От този момент, ръководното тяло на организираната българска патриотична емиграция в Новия свят прави извод, че българските патриоти зад океана, трябва да започнат вече системна борба за защита на националните интереси на българите и в рамките на тяхната родина – България, срещу попълзновенията на неомакедонизма. Този извод се налага окончателно в практиката на МПО по времето на XXV-я редовен конгрес на организацията, проведен през септември 1946 година.

В официалната декларация, приета от делегатите на конгреса, за пръв път най-висшият политически форум за организираното българско патри-

отично движение в Новия свят посочва официално, че властта във НФРМ постоянно се хвали, че е предоставила различни права на власи, албанци, евреи, турци и цигани. „Само за българите нито дума не се споменава“⁶⁸, констатира делегатите на конгреса. Защо? Това обстоятелство ясно докваша, каква е целта на политиката, провеждана от страна на официално Скопие спрямо българите - доминиращата част от населението в републиката. В разглеждания документ ЦК на МПО за пръв път отрича напълно и отхвърля публично смисъла на политическите машинации, довели до изфабрикуването на новия „македонски език“: **“Въпросът за „македонския език“ е прибързано решение и то от некомпетентни хора, се заявява в декларацията на XXV-я конгрес на МПО. Измъчена е както граматиката, така и стилистиката. Да не говорим за изкълчените думи. Сегашният т.н. „македонски език“ ще падне от само себе си, с течение на времето. Ще си остане езикът, на който населението в Македония говори от векове насам. Този език трябва да се запази и ще се запази”**.⁶⁹ Такава е официалната позиция, формулирана от XXV-я конгрес на организираната българска патриотична емиграция в Новия свят формулирана вече трайно през септември 1946 година.

* * *

През късната есен и зимата на 1946-1947 година се появяват серия качествено нови обстоятелства в международната политика на чийто фон се развива и македонският въпрос след Втората световна война. Постепенно се оформя атмосферата на т.н. впоследствие „студена война“ от края на 40-те години на XX век. В нейния ход организираната българска патриотична емиграция в Новия свят открива официално „политическа война“ срещу комунистическата власт в Скопие. Подредени в хронологически порядък, фактите, свързани с прехода към този нов, траен политически курс, имат ясна последователност: към средата на октомври 1946г. средствата за масова информация в Съединените щати известяват, че основните проблеми по териториалното устройство на следвоенна Европа вече са съгласувани между делегациите на Парижката мирна конференция. Към края на нейната работа обаче, отношенията между СССР и САЩ се изострили до краен предел. Вячеслав Молотов заявил и публично във френската столица, че Москва няма да допусне каквито и да било изменения в границите на балканските държави⁷⁰. На тази база, на 17 октомври 1946 година ЦК на МПО

прави следния песимистичен извод: “При подобно положение на нещата не е чудно, че в бъдеще не може да се очакват светли перспективи”⁷¹ и по българския национален въпрос в Македония.

Почти веднага след появата на информацията, че делегациите на Парижката мирна конференция вече са се ориентирали към привършване на работата си, в обстановката на крайна американо-съветска конфронтация, стават известни и първите официални стъпки, предприети от администрацията във Вашингтон, маркирали фактическото начало на „студената война“. През октомври 1946г. директорът на ФБР за пръв път се изказва публично „срещу комунистите в Америка“. Тяхната стратегия вече била „превземане отвътре“ на държавна власт в САЩ. Пет дни по-късно министърът на правосъдието - Том Кларк заявява официално в реч по радиото, че „знае кои са американските комунисти, какво вършат те и какво възнамеряват да вършат“. Точно заради това той разпоредил Търговската камара на щатите да направи незабавна проверка в книгата на ЦК на Американската комунистическа партия, за да се установи „откъде получава пари“.

На 10 октомври шефът на Бюрото за чуждестранните агенти при ФБР - Н.Илф, връчил официално бланки на делегациите от източноевропейските държави /СССР, България, Чехословакия и др./, пристигнали в Ню Йорк за участие в т. нар. Славянски конгрес, за да се саморегистрират като „чуждестранни агенти“, в смисъл, че са врагове на американската държава.⁷² В знак на протест Съветската делегация демонстративно напуска Щатите. Съответно американските вестници разгръщат масирана антикомунистическа кампания. Започват серия от съдебни процеси, в хода на които е разгромена и АМНС, чийто състав се състои предимно от българи с леви политически убеждения. А неговият лидер - Георги Пирински е екстрадиран от Америка.

На този фон, паралелно с появата на нови факти за произволи на комунистическата власт в Източна Европа, от пролетта на 1947 година антикомунистическата истерия постепенно обхваща всички сфери на живота зад океана. Така че, пълната безперспективност, очертала се пред българския емигрантски патриотичен фронт по въпроса за обединението на Македония по това време, се допълва и от появата на една силна, антикомунистическа насоченост във вътрешната и външната политика на официален Вашингтон. В допълнение се прибавя и осъзнатия факт, че властите в Скопие провеждат един системен и строго целенасочен антибългарски курс за „македонизация“ на славянското население във НФРМ. Всички тези обстоятелства от късната есен и зимата 1946-1947г. дават силен тласък българ-

ския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят също да се ангажира официално с политика на безкомпромисна конфронтация с режима на МКП.

* * *

На 31 октомври 1946г. вестник „Македонска трибуна“ публикува открито писмо на ЦК на МПО до „министър-председателя на ФРМ“ - Лазар Колишевски. Там, след като е описан подробно скандалът, предизвикан от Емануил Чучков във връзка с помощите, изпратени от бежанците през 1945г., ръководното тяло на организираната българска патриотична емиграция поставя открито въпрос: защо премиерът на ФРМ не си направи труда поне да отговори официално, дали даренията, откъснати от залъка на емиграцията, са получени от страдащите хора в Скопие? Тоест - дали те са използвани по предназначение? „Може да го вземете както искате, но писмото на г-н Чучков и мълчанието по този въпрос на възглавяваното от вас правителство в Скопие, подкопаха съвсем престижа на вашето управление сред местната македонска емиграция“⁷³, се казва в отвореното писмо на ЦК на МПО до Лазар Колишевски.

През декември 1946г. във връзка с годишната сесия на ООН в Ню Йорк, като представител на Югославия пристига председателят на Народния фронт в Скопие - Димитър Влахов. В качеството си на пратеник от НФРМ, той е представен като официален член на югославската правителствена делегация. Вместо да работи в международната организация обаче, Влахов тръгва да обикаля онези градове на САЩ, в които функционират все още някакви комунистически структури на балканската емиграция. Целта му е да заглади лошото впечатление, което поведението на официалните представители на комунистическия режим в Скопие демонстрират, по отношение на организираната българска патриотична емиграция в Новия свят.

На първото събрание, проведено в Ню Йорк например, скопският емисар говорил надълго и нашироко за „големите успехи“ постигнати от НФРМ в областта на просветата и културата. В македонската република се обучавали редовно 98 000 ученици; вече нормално функционирали училища за „сръбските колонисти и две училища за власите“; новата азбука се поглъщала „жадно от всеки просветен македонец“ и т.н.

ЦК на МПО получава веднага от своите представители в Ню Йорк, подробна информация за новата изява на прословутия комунистически емисар.

По повод на пропагандната му акция в Ню Йорк до Димитър Влахов е отправено друго отворено писмо. То съдържа пет въпроса, свързани с така превалената политика на успехи, постигнати от новия режим в Скопие: Защо по време на своите изяви в Съединените щати, висшият функционер на МКП не казва нито дума - „има ли в югославска Македония българи“? Или няма такива хора? А ако има българи, защо само те нямат свои училища?

Знае ли Димитър Влахов на какъв език е бил написан манифеста при обявяването на Илинденското въстание от 1903 година? След като новите управници в Скопие дават видимост, че ценят заслугите на Гоце Делчев в освободителната борба, то дали те знаят **„на какъв език говореше и проповядваше Гоце“**? И последно - по време на турския режим, Димитър Влахов е бил в Македония. Може ли да си спомни той за **„какви считаха турците македонските славяни“**. **„Не само ние, но и целият културен свят знае, че от памтивека, в Македония са живеели българи... На този континент има над 90 хиляди македонски българи и 90 на сто от тях никога не са бивали в България. Как може за една две години да изчезнат българите от Македония“**,⁷⁴ се казва в края на второто писмо до Димитър Влахов.

Завършвайки питанията си, ЦК на МПО отхвърля без алтернативно и пропагандните твърдения за „културния напредък“, реализиран във ФРМ, на базата на „новия македонски език“. **„Нов език не може да се създаде за две-три години! Езикът не може да се постави в химическа епруветка, за да излезе друга сплав. Нито пък може да се изпари, както иска да го изпарят сегашните управници на югославска Македония, декларира ЦК на МПО... Затова всички македонски българи тук /в Новия свят б.м/ трудно разбират новия „македонски език“, на който се пише вестник „Нова Македония“**.⁷⁵

Острата критична реакция на организираната българска патриотична емиграция в Америка срещу изявите на Димитър Влахов поставя под съмнение по-нататъшния успех на пропагандата, предприета от скопския емисар. Вестник „Македонска трибуна“ се получава във всички градове на САЩ, Канада, Австралия, Аржентина, Бразилия и пр., където съществуват по това време български патриотични емигрантски организации. Ето защо Димитър Влахов преценява, че би трябвало по някакъв начин да заглади лошото впечатление, формирало се сред българските изселници на базата на крайно неудобните въпроси, поставени му публично от ЦК на МПО. Затова вместо да заседава в сградата на ООН, след Ню Йорк той тръгва на обиколка из Щатите. Голямо пропагандно събрание му е устроено от комунистиче-

ски дружества на балканските общности в град Детройт. Там Влахов говори общо върху историята и постиженията на освободителното движение в Македония. Привежда като пример доклада на Карнегиевата анкета от 1914г., за да илюстрира размерите на „злодействата, извършени в Македония“ в ново време. И естествено довежда разговорът до новата власт в ФРМ, наложена през есента на 1944г. Тя трябвало да се разглежда като „връх“ на всичко постигнато в борбите на „македонския народ“ за освобождение.

Разширяването на пропагандната кампания от страна на Димитър Влахов дава възможност и на организираната българска патриотична емиграция в Новия свят да продължи политическото си настъпление. Главно чрез разобличаване на комунистическия пратеник сред изселниците, за да се докаже истинската същност на режима, управляващ в Скопие. Във връзка с проявите в Детройт, ЦК на МПО изпраща ново открито писмо до Влахов. Там най-напред е направен извод, че под прикритието на „държавнически ангажменти“ по линия на ООН, комунистическата власт в Скопие е организирала по същество своята първа пропагандно-идеологическа кампания на македонизма сред емиграцията. И то пряко – на самия американски политически терен. Най-висшият представител на режима преследва една единствена цел – да поправи накърнения имидж на властта, която представлява. А щом като тази истина е лъснала пред очите на емиграцията с цялата си яснота, то ЦК на МПО кани Влахов в бъдещите си публични прояви в Америка да бъде любезен да дава обяснения на емиграцията поне на още 6 важни въпроса. Първо: като какви „са описани македонските славяни“ в експлоатирания от скопския пратеник доклад на Карнегиевата комисия? Второ: какви конкретни обстоятелства са причината да „почине“ в затвора бившият секретар на ЦК на МПО - Йордан Чкатров, любимецът на българската патриотична емиграция в Новия свят? Трето: по какви „висши съображения“ заедно с него „народната власт“ в Скопие е ликвидирала големите български патриоти от Повардариецо - Спиро Китинчев и д-р Асен Татарчев? Четвърто: по каква логика същата „народна власт“ в Скопие хвърли „един от първите борци срещу фашизма - Методи Андонов - Ченто в затвора“? Пето: защо са станали бунтовете в района на град Ресен, през миналото лято и как са били потушени те? И накрая - вярно ли е, че „народната власт“ в Скопие предава православната църква във ФРМ за управление на сръбския патриарх и неговия Свети Синод в Белград?⁷⁶

Третото отворено писмо на ЦК на МПО до Димитър Влахов от декември 1946 г. оказва съкрушително въздействие върху скопския македонистки

емисар. Поставен в положение да не може да отговори убедително на нито един от зададените му най-елементарни политически въпроси, той е принуден да спре по-нататъшния ход на планираната си пропагандна шетня из Щатите. За да не признае все пак публично абсолютната си безпомощност, да опонира на българския емигрантски патриотичен фронт в новия свят, подкрепен от комунистите на вече разпадащия се АМНС, Влахов подава в секретариата на ООН един специален меморандум. По това време делегацията изпратена от ЦК на МПО вече е посетила седалището на световната организация и след серия срещи с влиятелни фактори там е депозирала своя меморандум, с искането да се образува свободна, обединена Македония.

Във Влаховия контрамеморандум пред ООН, спекулативно се обявява, че МПО е бивша „фашистка организация“. Със своите действия тя се стремела само да „забие нож в гърба на народа“⁷⁷ на НФРМ. **Тази стъпка на Влахов вече пренася конфликта между комунистическата власт в Скопие и организираната българската патриотична емиграция в Новия свят на международно равнище.** Затова ЦК на МПО веднага изпраща четвърто отворено писмо до емисаря на скопското правителство. Преведен на английски език, документът е разпространен на 23 януари 1947г. между делегациите в ООН. Включително и в секретариата на световната организация. Сбито, там на получателите е обяснено кой всъщност е фамозния Димитър Влахов. Той е представен като човек, който по време на хуриета в Османската империя, когато българите се борят за права и свободи, е получил платена висша държавна длъжност от турците. Дълги години се е издържал и като платен агент на цар Фердинанд. А от 20-те години преминал изцяло на служба при Коминтерна в Москва. Така, че със своята предателска политика Димитър Влахов е сред тези комунисти, които съдействат най-пряко за разработването на доктрината за създаване на нова „македонска нация“ и налагането на диктаторския режим в Скопие. Така че той и другарите му отдавна са забили „нож в гърба“ не само на народа във ФРМ, а и на българите в цяла Македония.⁷⁸

След появата на това унищожително писмо, Димитър Влахов е принуден тихомълком да напусне Ню Йорк и да се завърне в Скопие. Неговият по-нататъшен престой в Америка започва да подкопава вече престижа на официалната югославска правителствена делегация, пристигнала за сесията на ООН. На практика, българският емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят реализира първата си публична победа в конфликта, провокиран от страна на комунистическия режим в Скопие.

Македонските българи - изселници в Новия свят посрещат с разбиране и подкрепят изцяло новия курс, възприет ЦК на МПО по отношение на комунистическата власт във ФРМ. Това обстоятелство позволява през 1947г. българският емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят да реализира нови успешни усилия за разобличаване вече на идеологията и практиката на неомакедонизма.

* * *

Анализът на историческите документи показва, че през зимата и пролетта на 1947г. МПО значително разширява както обсега на своите практически политически ангажименти, така също и арсенала от идеи, които започва да използва системно в борбата си за разкриване на истината за политиката, провеждана от комунистическата власт в Скопие. На 13 февруари в. „Македонска трибуна“ изяснява напълно причините, поради които дори комуниста - М.А. Ченто е осъден на 11 години тъмничен затвор. Най-важно било неговото несъгласие с налагането на жестоката антибългарска политика от сърбоманското ръководство на МКП, начело с Димитър Влахов и Лазар Колишевски.⁷⁹ През месец април емиграцията е информирана и за разкриване на нова нелегална българска организация във ФРМ „с цел да отдели Федеративна Македония от Югославия“.⁸⁰ Във връзка с развиваната от нея дейност, на смърт са осъдени членовете на централното и ръководно тяло - Константин Терзиев, д-р Васил Иванов, д-р Коста Тренчов, Методи Попов, Благой Гастеов, Никола Попов и Асен Темов. Въз основа на тези новоразкрити факти, през март 1947г. ЦК на МПО формулира нова политическа идея: репресиите на „Влаховата компания“ в Скопие всъщност възкресили на ново равнище стария конфликт, провокиран от „сандинистите“ в националноосвободителното движение на Македония от началото на века. Като бивш член на сандинисткото крило на ВМОРО, до 1919г. Димитър Влахов е в непримирим конфликт с ВМОРО на Иван Михайлов, за чиито последователи се сочат осъдените на смърт в Скопие.

Осъзнал по новому характера на драматичния вътрешнополитически конфликт между борещите се сили във ФРМ, патриотичният фронт на българската емиграция в новия свят преценява, че трябва да оказва в бъдеще морална подкрепа и на съмишлениците на ВМОРО на Иван Михайлов в Повардарието. По простата причина, че именно те възглавяват народната съпротива на българите във ФРМ срещу комунистическата диктатура. **На**

тази основа, от пролетта на 1947г. започва един нов процес на политическо сближение между организираната българска патриотична емиграция в Новия свят и нововъзраждащите се нелегални структури на ВМРО на Балканите, под идейното знаме на Иван Михайлов.⁸¹

След известни проучвания през 1947 година емиграцията е запозната с идеите и дейността на „Народната организация за освобождението на Македония“ /НОЗОМ/. Тя е създадена във НФРМ от българи, които смятат за свой идеен водач Иван Михайлов. В случая очевидно се има предвид възраждащата се ВМРО, но от съображения за сигурност този факт е представен с друго име. Членовете на НОЗОМ работели напълно нелегално. Лозунгите, които нощем изписвали по стените на сградите, съдържали призови за „Свобода и независимост“ и за „Борба против комунизма“./82/ Активната работа на НОЗОМ принудила службите за сигурност да арестуват и осъдят над 250 македонски българи само от град Прилеп. Започват изселвания на членовете на видни български фамилии от НФРМ, които симпатизират на ВМРО начело с Иван Михайлов. В резултат, по сведения, получени от емиграцията, започват масови бягства на българи от Скопие, Охрид, Прилеп и други градове от Повардарието – дори към бежански лагери и в Гърция. Така възниква и новата, антикомунистическа емиграция на македонските българи. Тя също започва да води организирана борба извън ФРМ, срещу властта на Лазар Колишевски и Димитър Влахов.

ЦК на МПО преценява, че трябва да подаде ръка и на този новопоявил се фактор в борбата с югокомунистите, управляващи в Скопие. Започва размяна на информация за местонахождението на антикомунистическата емиграция, съсредоточена в началото в бежански лагер край град Лаврион в Гърция, какви са условията за живот, предоставени й от гръцкото правителство в специално създадените лагери за бежанци от комунизма в Лаврион и остров Сирос.⁸³ А когато шовинистическите среди в Атина решават да използват зависимото положение, в което са се оказали тези македонски българи, за да се реализират конкретни анексионистични акции във ФРМ, МПО влиза във връзка с влиятелни международни хуманитарни организации. С тяхна помощ жертвите на комунистическия терор, избягали от ФРМ са преселени в Бразилия, Нова Зеландия, Австралия и Аржентина. Там те създават свои, нови родолюбиви политически дружества, които се обявяват за неразделна част от организирания български патриотичен емигрантски фронт в Новия свят, ръководени от ЦК на МПО.⁸⁴

Иван Михайлов следи внимателно и оценява високо тези нови анга-

жименти, поети от страна на българските родолюбци в Новия свят. Затова, както се каза и по-горе, през пролетта на 1947г. той също решава да приеме серия конкретни стъпки за сближение на политическите си позиции с тези на ЦК на МПО. Както се каза вече по-горе, до 1947г. ЦК на МПО макар и да смята, че ВМРО и МПО се борят за осъществяването на един общ идеал, съзнателно избягва откритите връзки с Иван Михайлов. Причината за това е в обстоятелството, че МПО е легална политическа организация, а Иван Михайлов до 1934 година действа като нелегален революционер. Затова и противниците на МПО спекулират с неговото име и дейност, за да злепоставят българския емигрантски патриотичен фронт пред властите в САЩ и Канада.

Подписването на мирните договори за Балканите през зимата и пролетта на 1947 година, както и започналата „студена война“ между Изтока и Запада, постепенно започват да подобряват позициите на Иван Михайлов. Макар и да живее нелегално в Италия, той започва вече по-често да пише статии с псевдоними, които се публикуват за пръв път във в. „Македонска трибуна“ издаван в Индианаполис, изпраща и получава писма от Америка, ангажира се с практически политически действия. Така започва и открито сътрудничество между лидера на ВМРО – Иван Михайлов и българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят.

Най-напред /април 1947г./ Иван Михайлов започва да подпомага активно списването на вестник „Македонска трибуна“. Почти всяка седмица той изпраща в Индианаполис сведения за вътрешнополитическото положение във НФРМ. Данните достигат до него по канали на възродената ВМРО от българи, живеещи в рамките на НФРМ. Текстовете си в „Македонска трибуна“ Иван Михайлов подписва с псевдонима „Вардарски“.⁸⁵ По-добрата информираност на Михайлов за положението в Скопие и неговите безспорни способности да анализира задълбочено фактите, подобрява чувствително равнището, на което се списват текстовете във вестник „Македонска трибуна“ след 1947 година. До този момент печатният орган на МПО борави предимно с опосредствана информация, получавана чрез американските информационни агенции или от вестниците в Ню Йорк. **Връзката между Иван Михайлов и редакцията на „Македонска трибуна“ бързо превръща този вестник в най-достоверния източник на сведения в Новия свят, за истинското положение в НФРМ.** Ето защо от пролетта на 1947 година нататък, останалите опозиционно настроени емигрантски издания зад океана, срещу властта на ЮКП - особено тези на хърватската патрио-

тична емиграция, често започват да препечатват материали от „Македонска трибуна“, за илюстрация на положението в „нова Югославия“ изобщо.

В паралелен план Иван Михайлов решава да използва възможностите, които българският емигрантски патриотичен фронт в новия свят има, за легално печатане на книги и за изясняването на редица нововъзникнали фундаментални проблеми около македонския въпрос. След налагането на неомакедонистката идеология от новия комунистически режим в Скопие, най-голяма актуалност придобива естествено въпросът за същността на новосътвореното политическо явление - „македонска нация“. За да даде отговор на тази тема от месец юни 1947г. Иван Михайлов започна да публикува като подлистници във в. „Македонска трибуна“, издаван в град Индианаполис, САЩ, части от новата си книга **„Сталин и македонския въпрос“**.⁸⁶

Този важен научен труд веднага се очертава като качествено нова крачка в цялостната еволюция на националноосвободителна идеология, свързана с българската обединителна кауза. В увода авторът изяснява главната цел на книгата: да се докаже същността на „денационализацията, която болшевишкият режим предприема в Македония“. За да аргументира тезата си, Иван Михайлов тръгва от Сталиновата постановка за нацията. Според лидера на КПСС нацията е трайно установила се човешка общност, която разполага със своя постоянна територия, добре оформен език, единен икономически живот и обединяващи културни традиции. Анализирайки, на богатата фактологична основа, всеки един от тези елементи на нацията, в съпоставка с реалностите, наблюдаващи се при българското население във ФРМ, Иван Михайлов доказва убедително, главното: българите от Повардарията имат **„неоспорвано всички белези да бъдат считани за неделима част от българската нация“**.⁸⁷ Следователно идеята на МКП, че във НФРМ не живеят българи, а някакви нови „македонци“, е ненаучна от гледна точка постиженията дори на самата комунистическа политическа идеология! И е асимилаторска по своята главна същност. Това е първият важен извод, който се налага след анализа на реалностите край Вардара, въз основа на Сталиновото тълкуване на понятието „нация“.

Политиката на новия режим да „македонизира“ славяните, цели преди всичко да ликвидира българщината между Струма, Охрид и Шар планина, продължава анализа си Иван Михайлов. **„Името „македонци“ може да бъде и всъщност е само едно географско понятие“**⁸⁸, констатира авторът. То никога не е било и не е „национална характеристика“, заключава Иван Михайлов. Това може да се види „очевидно“ и в научните изследвания на

онези европейски историци, езиковеди и пътешественици, които познават отлично етническите реалности в Повардарие. Защото те са проучвали фактите на място. Горната истина може да се констатира и ако се прегледат документите, писани на чист литературен български език от ръката на лидерите на ВМОРО, като Гоце Делчев, Дамян Груев и техните съратници. Така че, изводите, които Иван Михайлов прави в труда си „Сталин и македонския въпрос“ през 1947г., стабилизират окончателно теоретичните позиции, от които организираната българска патриотична емиграция в Новия свят вече води системната си борба срещу комунистическия режим в Скопие.

Тази книга на практика е първият „идеен разгром“, нанесен на неомакедонистката доктрина, разработена от ЮКП и реализирана във НФРМ след Втората световна война. Иван Михайлов на практика е първият лидер на българския емигрантски патриотичен фронт, който подлага на убедителна критика идеологията на КПСС, като доказва, специално, пълното противоречие между основните постулати в доктрината на Й.В.Сталин по националния въпрос и онова, което се върши с българското население между Огражден и Охридското езеро. Нещо повече – това е един от най-силните и ясно прозвучали гласове на български политик срещу официалната линия, провеждана от правителството на ОФ, лидерствано от БРП/к/, за македонизация и на българите в Пиринския дял на Македония. Защото към началото на 1947 година все още липсват каквито и да било критики от страна на официална София по отношение на натиска, упражняван от Сталин и Тито по тази проблематика.

По-горе се каза, че до 1947г. поведението на управниците във НФРМ понякога се обяснява с личната, политическа нетактичност на отделни дейци, дори и с обективните трудности, съпътстващи властите в Скопие през първите следвоенни години. От лятото на 1947г. обаче, основният мотив, с който се обяснява всичко в политиката на неомакедонизма вече е антибългаризма на новата власт в Скопие. Всичко което режимът там върши, преследва една единствена цел: да се създаде по насилствен начин, някаква нова „македонска нация“ на антибългарска основа! Като се ограби българската история и култура. А политическата цел, която трябваше да се постигне, в края на краищата е НФРМ да се превърне в плацдарм за реализация на идеологията, вдъхновена от ЮКП начело с Й.Б.Тито, Югославия да се превърне в нова „велика сила“ на Балканите. Най-ясно тази господстваща впоследствие политическата теза в дейността на българския емигрантски патриотичен политически фронт се налага по време на XXVI-тия конгрес на

МПО, открит на 4 септември 1947 г.

В раздела, посветен на положението във ФРМ в отчетния доклад се казва дословно следното: **“Вече има на разположение премного данни, че управляващите в Скопие прокарват систематично една политика, която цели да унищожи българското съзнание на населението”**.⁸⁹ За целта те са изфабрикували някакъв изкуствен „македонски език“; отричат почти цялото революционно минало на Македония, свързано с борбите на ВМРО; преиначават произволно старата история на Македония; не разрешават съществуването единствено на български училища; преследват с огън и меч българското четмо и писмо; натрапват сръбски владика за глава на Охридската архиепископия; всеки несъгласен с комунистически режим бива затварян, съден или убиван.⁹⁰

Предвид на всичко това ЦК на МПО предлага 26-ият конгрес да гласува първата специална, остроосъдителна резолюция, за да „се изрази дълбокото възмущение и огорчение, което съществува у всички ни, относно порядките там. Смениха се само куклите по столовете, а политиката, която се провежда в Македония /ФРМ б.м/ не само не е изменена, но е много по-лоша, много по-опасна за националното себезапазване на народа ни“⁹¹, се казва в документите на конгреса. В края на отчетния доклад се прави извод, че след тригодишно управление на МКП, българското население във НФРМ вече е поставено в изключително трудни условия, за да не може то да се съпротивлява. И тъй като българите там вече не са в състояние свободно да изкажат мнението си пред света, с тази задача трябва да се заеме организираната българска патриотична емиграция в Новия свят.

Идеите, развити в отчетния доклад създават предпоставките, по време на 26-я конгрес в МПО да се развият бурни дебати около положението във НФРМ и политиката, която трябва да се следва в бъдеще. Накрая делегатите гласуват и първата, изцяло осъдителна официална резолюция, приета от дейците на българския емигрантски патриотичен фронт в новия свят срещу режима в Скопие. В текста на документа подробно са изброени направленията, по които върви дебългаризацията, реализирана от властите в Скопие. От там 26-ят конгрес на МПО отправя следните искания „към правителството“ на ФРМ: да признае официално, че македонските славяни са българи и да им отвори училища за образованието на техните деца; да се дадат пълни демократични свободи на населението - включително свободата на словото, мисълта, събранията и политическата принадлежност; признаване българският характер на православната църква във ФРМ, как-

то и да се създаде нейно отделно, управително тяло - независимо от Светия синод в Белград; да се даде пълна амнистия на политическите затворници, осъдени в НФРМ след септември 1944 година.⁹²

След завършването на конгреса гласуваните резолюции са преведени на английски език. ЦК на МПО ги изпраща до секретариата на ООН, дипломатическите представители на великите сили във Вашингтон и до Правителството в Белград. На практика, с решенията на 26-тия конгрес на МПО, през септември 1947г. кристализират окончателно контурите на една нова политическа програма на организираната българска патриотична емиграция в новия свят. **Нейната същност се свежда до политиката за защита на българщината във ФРМ от попълзновенията на неомакедонизма, въодушевяван от ЮКП и Й.Б.Тито.** Тази линия ще съставлява гръбнака на политиката, реализирана от организираната българска патриотична емиграция в Новия свят през следващия половин век.

* * *

През 1948г. обстановката на Балканите се променя коренно. Отношенията между Сталин и Й.Б.Тито се влошават. Настъпва разрыв и между българското и югославското комунистически правителства.⁹³ Приключва ерата на „дружбата и братството“ както пише в „Македонска трибуна“, по време на която разрешаването на македонския въпрос се търси със съвместни усилия на управляващите комунистически партии в София, Белград и Скопие. От партньори Й.Б.Тито и Г.Димитров се превръщат в непримирими политически противници. В последна сметка БКП е принудена да признае на своя Пети конгрес, проведен през декември 1948г., че ЮКП и Тито са провеждали курс, който игнорира българските национални интереси, с цел да се разширява плацдарма за настъпление на неомакедонизма и в границите на Пиринска Македония.⁹⁴ На практика, от края на 1948 и началото на 1949 година България и Югославия отново застават на диаметрално противоположни политически позиции по българския национален проблем. Промените, настъпили в политическата обстановка на Балканите потвърждават правотата на политическата линия, възприета самостоятелно вече от българската организирана патриотична емиграция в Новия свят. Затова през 1948г. тя започва да следи още по-отблизо развоя и на българо-югославския конфликт. Целта е, да се изясни какви възможности разкриват новите позиции на управляващите в София и Белград за защитата на българщината във ФРМ.

Първите сведения за това, че между ЮКП и БКП започват сериозни търкания, се появяват след емиграцията в края на май 1948 година. На 23 май в Скопие е открит Втория конгрес на Народния фронт в Македония. Тогава Лазар Колишевски произнася нова, дръзка антибългарска реч. Предвид важността ѝ кореспондентът на в. „Ню Йорк таймс“ в Белград - М.С.Хандлер, я стенографира дословно и публикува във влиятелния американски вестник изцяло. От там тя е взета от редакцията на в. „Македонска трибуна“, за да я препечата на 17 юни и на български език в Съединените щати. В словото си Лазар Колишевски най-напред заявява, че в ОФ на България отдавна са се загнездили „великобългари“. Те не били престанали да мечтаят „за една велика България от времето на Сан Стефано“.⁹⁵ Затова тези хора искали наново „да присъединят югославска Македония към България“. Ето защо управляващите в София „саботирали аспирациите на хората от българска Македония да се обединят с югославска Македония в една държава“!? Освен всичко друго, правителството на Колишевски вече разполагало с неопровержими сведения, че „реакционните елементи в Югославия“, също са „във връзка с великобългарите“. През последната година именно въпросните „великобългари“ саботирали успешно „културната независимост на Пиринска Македония“.⁹⁶

Макар, че в тази първа публична критика срещу отечественофронтовската власт в България, все още не се говори за позицията на доминиращата политическа сила в ОФ - БКП, за емиграцията става ясно, че на практика критиката е отправена точно по неин адрес. Затова в коментар, посветен на речта, произнесена от Л.Колишевски, редакторите на в. „Македонска трибуна“ с основание използват заглавието „Нападките на Колишевски срещу ОФ на Димитров“. Що се отнася до същността на очертавания се българо-югославския спор, органът на МПО прави следните по-определени изводи: явно вече и комунистите, дирижирани от Тито и Димитров „не могат да се спогодят за Македония“. Всъщност „завесата“ за истината по българо-югославските отношения все още била вдигната твърде малко. Но явно вече можело да се твърди, че съпротивата на българското население в Македония, е главната причина Колишевски да „бръщолеви на тема великобългаризъм“. За „хората около Георги Димитров“ обаче не било достатъчно „само да кажат, че са българи“. В момента те ръководят народните съдбини в държавата България и отговарят пред нацията си за нейното бъдеще. „Тези българи“ отдавна трябвало да се дистанцират ясно от Тито и неговата партия, според лидерите на българския емигрантски патриотичен, политиче-

ски фронт в новия свят.

Нима до този момент управляващите в София не са виждали какво става с българщината във ФРМ, пита редакторът на в. „Македонска трибуна“? Не се ли знаеше, че там не се позволява на хората свободно да четат, пишат и говорят на български език? Че не могат вече да пътуват свободно до България, че българите ги съдят и ги избиват, щом декларират /и само защото декларират/ публично, своята националност. За какво „сближение“, следователно говори до този момент Георги Димитров? Къде са фактите, въз основа на които той използва толкова високопарни и отговорни квалификации през изминалите три години за българо-югославските отношения? Трябва ли, длъжно ли е /и ако някой го е задължил защо/, правителството в София да приема безкритично всички искания, отправени му страна на Белград и Скопие? Дори с риска да се самокомпрометира пред собствения си народ. Едно било ясно, констатира анализаторите на емиграцията - „меденият месец“ в българо-югославските отношения, реализирани под ръководството на управляващите комунистически партии в София и Белград, вече е част от историята.

Така в. „Македонска трибуна“ обобщава конфликта между Белград и София от 1948 година. Няма вече абсолютно никакво съмнение, също така, че формулата по която комунистите са мислили да решават македонския въпрос не работи. Тя само донесе нови беди за българите във ФРМ.⁹⁷

В края на юни 1948г. в Съединените Щати стават известни още два документа: комуникето на Коминформбюрото, издадено в Москва, в което се осъжда официалната линия на Й. Б. Тито за „дезертиране от съгласуваната политическа линия“ на източноевропейските компартии по пътя на социализма. А след това са разпространени и отговорите, които ЮКП дава, по повод на отправените обвинения към нейния лидер. В тази връзка ЦК на МПО излиза с нова специална декларация. В нея се казва, че макар и да е първият комунистически диктатор, дръзнал да се опълчи на Сталин, Тито с действията си все пак се поставя в пълна политическа изолация. Изоставен от своите, лидерът на ЮКП все още не може да се похвали с „приятели на запад“. Оттук в средите на българския емигрантски патриотичен фронт се прави извод, че югославският партиен ръководител се е разкрил като един дълбоко двуличен и вероломен тип политик. Той преследвал единствено „великоюгославските цели“ – и нищо друго. За тях Тито доказал, че е готов на всичко.

Доброто в нововъзникналата ситуация било само това, че целият ци-

вилизован свят вече е видял истинския образ на човека, смятан до този момент „за най-авторитетния народен водач“ на Балканите. **На тази основа, в дух на откровеност, ЦК на МПО признава, че за известен период от време след войната, дори сред организираната българска патриотична емиграция в Новия свят, Тито е бил създал известни илюзии, в смисъл, че има намерение да работи честно за решаването на българския национален въпрос в Македония.** „Истината е, че той съумя да подмами доста хитро известни части от народите, размахвайки знамето на равноправния федерализъм и националната свобода. Като липсваше изглед за цялостно освобождение, мнозина в момента се примиряваха поне с изгледа за пълноправие в една преустроена Югославия, каквато се обещаваше“.⁹⁸ С подобни илюзии, през първата следвоенна година трябвало да се обясни толерантният тон, който българския емигрантски патриотичен фронт в новия свят е използвал за известно време в усилията си да установи контакти с новата власт в Скопие. Илюзии които вече не съществували.

На 12 юли 1948г. ЦК на МКП под ръководството на Лазар Колишевски също излиза с първата си официална декларация, във връзка с конфликта между Тито и Коминформбюрото. Вместо да нападат КПСС и Сталин обаче, комунистическите водачи във ФРМ се нахвърлят върху БКП. Нейната политика, по време и след Втората световна война, била истинската причина ЮКП да се окаже в конфликт с Москва!? Във въпросната декларация, обкръжението на Колишевски за пръв път обвинява членовете на БКП за това, че „през време на войната били в пълно съгласие с българската фашистка окупация на Македония“. През 1941г. БКП „дори била узурпирала ръководството на компартията в Македония“. Оттогава, до 1948г. като най-голям грях на БКП се сочи стремежа ѝ да раздели комунистите във ФМР „от югославската комунистическа партия и /ги/ присъедини към Българската комунистическа партия“.⁹⁹

ЦК на МПО не коментира нищо, свързано с тези вътрешнопартийни разпръви, инсценирани от комунистите в Скопие по адрес на идейните им събратя в София. Само се съобщава, че остатъците от прокомунистическия АМНС в Детройт, начело с Георги Пирински, вече се е определил изцяло на страната на Коминформбюрото по българо-югославския конфликт. Оставало и българите - комунисти в Новия свят „да се самозаплюят“ за провежданата от тях до този момент пропаганда, за „прословутото българо-югославско приятелство“ и да започнат вече сериозна борба срещу ЮКП и МКП.

На 12 и 13 юли 1948г. в София е проведен Шестнадесетият пленум на

ЦК на БРП/к/. В документите му е направен критичен анализ за грешките, допуснати от ОФ в политиката по македонския въпрос.¹⁰⁰ На 15 юли официозът - в „Работническо дело“, публикува решенията на пленума. Българската патриотична емиграция в Новия свят посреща с голямо облекчение специално идеите, заложили в точка 3 на решенията: да се преустанови безконтролното преминаване на границата с ФРМ; да се сложи край на враждебната антибългарска пропаганда и в Пиринския дял на Македония; да спре принудителното изучаване на „новия македонски език“ в България и пр.¹⁰¹ Във връзка с тези решения на Шестнадесетия пленум, ЦК на МПО излиза на 22 юли 1948 година със специална декларация. В нея с удовлетворение се констатира, че **„от юли 1948г. на населението в Пиринската област отново се дава правото да определи националната си принадлежност“**.¹⁰² Лошото било само, че „преди Георги Димитров да се е осъзнал, че е българин пак“, стотици, ако не хиляди истински български патриоти в Провардарието, трябвало да заплатят с живота си отнетото им право от неомакедонистите в Скопие да се назовават свободно като българи.

Така от лятото на 1948г. след организираната българска патриотична емиграция в Новия свят започва да се оформя и виждането, че с появата на конфликта между БКП и ЮКП започва създаването на една по-благоприятна обстановка за българщината в Македония. Поне що се отнася до това, българите в Пиринския дял в бъдеще да бъдат оставени на спокойствие. Единствено времето обаче, щяло да докаже дали правителството в София, след като е направило първата крачка, ще предприеме и втората - да даде системен отпор срещу денационализаторска политика на ЮКП и във ФРМ. Затова в края на 40-те години на XX век, българският емигрантски патриотичен политически фронт в новия свят полага най-много усилия, за да даде отговор и на един на пръв поглед вторичен, но много важен за перспективата проблем: какви обективни причини доведоха до разрива между БКП и ЮКП? И дали българо-югославският конфликт е временен? Или се очертава като трайна тенденция в развитието на Балканите? Ако е реална втората перспектива, дали в хода на нейната реализация, самоизолиралият се Тито няма да направи никакви отстъпки по македонския въпрос? Възможно ли е, при това нововъзникнало положение, в един момент официална София да се окаже в ситуацията на „стратегически партньор“ за емиграцията, в нейната борба срещу денационализаторска политика на неомакедонистката власт в Скопие? Или това не е възможно да се случи?

За намиране отговор на така очертаната дилема, в края на 40-те години

по страниците на в. „Македонска трибуна“ са публикувани десетки материали. Много автори изказват разнообразни мнения. В тях се правят интересни изводи, които в края на краищата дават отговори на проблемите за перспективата, съществуваща пред политиката по македонския въпрос. Надделява мнението, че за успеха на борбата срещу комунистическата власт във ФРМ е наложително да се изгради един общ фронт от всички политически сили, недоволни от комунизма в Източна Европа. Със съвместни усилия те да поведат решителна борба за събарянето на „червената диктатура“ зад „желязната завеса“ като цяло. Само при появата на едни нови, демократични режими на Балканите се очаква търсене на хуманно решение и на българския национален въпрос в Македония.

Идеята за изграждането на единен, антикомунистически, патриотичен политически емигрантски фронт е разработена от ЦК на МПО за пръв път по време на XXVII-я годишен конгрес на организацията. Той е проведен в град Синсинати, САЩ от 5 до 7 септември 1948 година. След обстойно преразглеждане на посочените по-горе факти, са гласувани две официални резолюции. В тях са формулирани основите на политиката за необходимостта от единна антикомунистическа борба на всички заинтересовани фактори в бъдеще.

В първата резолюция се поставя най-напред въпросът да бъдат обединени силите на различните крила, оформили се вече в българската антикомунистическа емиграция, за формирането на един общобългарски политически фактор зад граница. /През 1948г. Г.М. Димитров- Гемето вече е във Вашингтон и ръководи своя „Център на борба с комунизма“./ „Българи, се казва в резолюцията на 27-я конгрес, Сплотявайте се. Стиснете здраво и вярно десниците си, дайте си обет да водите гранитно сплотени борбата срещу общия враг. Забравете онова, което ви дели. Засилете онова, което ви обединява. Само така ще се смаже кървавата конспирация на комунистическата тирания - най-страшното зло в съвременната история“.¹⁰³

Втората резолюция, гласувана от 27-я конгрес на МПО в Синсинати поставя задача на ЦК на организацията да търси средства за обединяването на всички антикомунистически имигрантски организации, свързани с народите в източна Европа, за колективна борба срещу комунизма. „Имайки предвид днешното международно положение, конгресът счита за свой повелителен дълг да отправи апел към всички американци, които произхождат от страни отвъд „желязната завеса“, за да се отпочне една обща борба срещу Международната комунистическа конспирация... Крайно време е

подобна координирана борба да бъде започната. Тя ще засили надеждите на онези отвътре, които са в окови и чиито усти са запушени, защото те ще знаят, че не са сами, не са изоставени. И че демократичният свят стои зад тях“.¹⁰⁴

Усилията на организираната българска патриотична емиграция в Новия свят от края на 40-те години на XX век вече са насочени към реализация на този, нов политически курс. Само времето щеше да докаже дали единният, антикомунистически фронт, ще бъде изграден от страна на всички заинтересовани сили на емиграцията. И дали съвместната борба „на демократичния свят“ ще доведе бързо до събарянето на комунизма на Балканите и във ФРМ в частност. Още в края на 40-те години обаче, по всичко изглежда, че предстои една дълга и трудна борба за защита на българщината във ФРМ. За да има успех в бъдеще, организираната българска патриотична емиграция в Новия свят изоставя на практика линията на самостоятелното действие. След 1950 г. тя започва да търси на Запад опора в силите, работещи срещу комунизма в условията на започналата „студена война“. С тази съществена корекция политиката на българската родолюбива емиграция в задоеканския свят навлиза в нова фаза на своето развитие. БНФ, ръководен от Г.М.Димитров – Гемето обаче, не възприема сериозно призива за единодействие срещу комунизма, защото неговата организация току що е формирана, тя все още не разполага със сериозни структури и практически политически опит. Поради това Гемето остава в страни от инициативата на стария български емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят. От края на 40-те години на XX век реално сближение, както се каза вече по-горе, е осъществено само между МПО и Иван Михайлов.

БЕЛЕЖКИ

1. Македонска трибуна, г. 18, бр. 919, 28 септември 1944г.
2. Пак там
3. Пак там
4. Пак там. Очевидно тази информация има предвид телеграмата, изпратена от Кимон Георгиев до Й.Б.Тито на 12 септември 1944г., в която българското правителство предлага курс на сътрудничество с властите в следвоенна Югославия. Виж: Мичев, Д., Македонският въпрос в българоюгославските отношения /9.9.1944-1949г./, С., 1994, с.99

5. Македонска трибуна, г. 18, бр. 922, 19 октомври 1944г.
6. Пак там
7. Пак там
8. Пак там
9. Пак там, бр.944, 23 ноември 1944г.
10. Пак там
11. Пак там
12. Василев, В., „Процентното” споразумение Чърчил – Сталин от октомври 1944 година, Военноистор.сборник, 1996, кн. 5, с. 17 и сл.
13. Македонска трибуна, г. 18, бр. 947, 23 ноември 1944г.
14. Пак там
15. Македонска трибуна, бр. 928, 30 ноември 1944г.
16. Пак там
17. Пак там
18. Пак там, бр. 931, 21 декември 1944г.
19. Мичев, Д., цит.съч. с.126
20. Македонска трибуна, г. 18, бр. 931, 21 декември 1944г.
21. Пак там, г.19, бр. 947, 12 април 1945г.
22. Мичев, Д., цит.съч. с.61
23. Македония – история и политическа съдба, С., 1998, т. 3, с.135 и сл.
24. Македонска трибуна, ф.19, бр. 947, 12 април 1945г.
25. Пак там, бр. 955, 7 юни 1945г
26. Пак там
27. Пак там, бр. 950, 3 май 1945г
28. Пак там, бр. 951, 10 май 1945г
29. Пак там, бр. 956, 14 юни 1945г. По-подробно за тези събития виж: Гоцев, Д., Новата национално-освободителна борба във Вардарска Македония / 1944-1991г./, С., 1998, с. 9 и сл.
30. ACC – MPO, Fort Wayne, Indiana, USA (Declaration of CC M PO from 21.6.1945), p.1-2.
31. Ibidem
32. Македонска трибуна, г.19, бр. 960, 12 юли 1945.
33. Пак там, бр. 963, 1 август 1945.
34. Пак там, бр. 966, 3 август 1945
35. Пак там
36. Пак там
37. Пак там

38. Отчет за дейността на Централния комитет на МПО за дейността му през 1944-1945 година, САЩ, 1945г.с. 3-4
39. Пак там, с.11
40. Пак там
41. Пак там, с.12
42. Пак там, с. 13
43. АСС – МПО, Fort Wayne, Indiana, USA (Rev. V. Michailov to Premier Kulishevsky, Skopje, Macedonia, September, 13, 1945), p.1.
44. Ibidem
45. Македонска трибуна, г. 19, бр. 972, 4 октомври 1945г.
46. Пак там, бр. 974, 18 октомври 1945г.
47. Пак там, бр. 982, 13 декември 1945.
48. Пак там, бр. 983, 20 декември 1945.
49. Пак там, бр. 972, 4 октомври 1945.
50. Пак там, бр. 975, 25 октомври 1945. По-подробно по този въпрос виж: Гоцев, Д., цит. съч.с 11-12.
51. Македонска трибуна, бр. 977, 11 ноември 1945.
52. Пак там, бр. 980, 6 декември 1945.
53. Пак там, бр. 983, 20 декември 1945.
54. Нова Македония, г.2, бр. 12, 12 януари 1946.
55. Македонска трибуна, г. 20, бр. 994, 7 март 1946.
56. Пак там, бр. 999, 11 април 1946. По-подробно по този въпрос виж: Гоцев, Д., цит. съч. с.9 ;Македонска трибуна, г. 10, бр. 1007, 6 юни 1946.
57. Пак там
58. Пак там, бр. 1009, 20 юни 1946
59. Пак там, бр. 1012 и 1014 от 12 и 14 юли 1946
60. Пак там, бр. 1022, 19 септември 1946.
61. Пак там
62. АСС – МПО, Fort Wayne, Indiana, USA (Declaration of СС МПО from September, 26.1946), p.1-2
63. Ibidem, p. 3.
64. Македонска трибуна, г. 20, 1025, 10 октомври 1946.
65. Пак там, бр. 1026, 17 октомври 1946
66. Пак там
67. АСС – МПО, Fort Wayne, Indiana, USA (Declaration, 31.10.1946), p.1
69. Македонска трибуна, г. 20, бр. 1033, 5 декември 1946.
70. Пак там

71. Пак там, бр. 1036, 26 декември 1846
72. АСС – МРО, Fort Wayne, Indiana, USA (Memorandum of СС МРО from 23.1.1947), р.1-2.
73. Македонска трибуна, г. 21, бр. 1043, 13 февруари 1947.
74. Пак там
75. По-подробно виж: Гоцев, Д., цит. съч. с.16-17
76. Митев, Тр. Създаване и дейност на либерално-демократичния емигрантски фронт, ръководен от Иван Михайлов, за защита на македонските българи, В: Военноистор.сборник , 1996, кн. 5, с. 51 и сл.
77. Митев, Тр. Цит. Съч.,с.5 и сл.
78. Македонска трибуна, г. 21, бр. 1065, 5 юли 1947.
79. Пак там
80. Митев, Т. Първите български емигранти заселили се в Нова Зеландия, В: Военноистор.сборник, 1992, кн.4, с.102 и сл.; Македонска трибуна, г. 21, бр. 1062, 6 юли 1947
81. Пак там, бр.1065, 22 юли 1947
82. Пак там, бр. 1066, 24 юли 1947
83. Пак там, бр. 1067, 31 юли 1947
84. Пак там, бр. 1073, 11 септември 1947
85. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1946-1947, САЩ, 1947, с.11
86. Пак там, с.12
87. Пак там
88. Македонска трибуна, г. 21, бр. 1074, 18 септември 1947
89. Мичев, Д., цит.съч.с. 385 и сл.; Лалков, М. Поредната несполучлива федеративна идея, В: Военноистор. сборник, 1994, кн.6, с. 79 и сл.
90. Пети конгрес на Българската комунистическа партия /18-25 12.1948/. Стенографски протокол, Част 1, С., 1949, с. 188 и сл.
91. Македонска трибуна, г. 12, бр. 1113, 17 юни 1948
92. Пак там
93. Пак там
94. Пак там, бр. 1115, 1 юли 1948
95. Пак там, бр. 1117, 15 юли 1948
96. Мичев, Д., цит. съч. с. 440
97. Работническо дело, №165, 15 юли 1948
98. АСС – МРО, Fort Wayne, Indiana, USA (Declaration of СС МРО from 22.7.1948)
99. Пак там, 1126, 16 септември 1948
- 100.Пак там, 1128, 30 септември 1948

101. Пак там.

102. Пак там.

103. Пак там.

104. Пак там.

4. ПОВТОРНОТО ИЗОСТРЯНЕ НА ЦЪРКОВНИЯ ВЪПРОС СРЕД БЪЛГАРСКАТА ЕМИГРАЦИЯ В НОВИЯ СВЯТ ПРЕЗ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА ХХ ВЕК

През 1963 година сред българската емиграция в Новия свят избухва драматичен вътрешнообщностен конфликт. Процедурно той протича в рамките на две години. От 1964 г. значителна част на диаспората – предимно македонски българи, напускат лоното на Българската православна църква (БПЦ), отхвърлят върховенството на Светия синод в София над част от православните енории в САЩ и Канада и преминават в диоцеза на т.нар. „Руска православна църква зад граница“. На практика, сред българската общност в задокеанския свят настъпва първият църковен разкол, който нарушава съществуващото до тогава единно духовно пространство на всички българи – независимо къде живеят те. В резултат се създават условия за засилване на обезродителните процеси сред младите поколения на емиграцията. Задълбочава се нейното откъсване от естествения ѝ народностен корен.

Досега този проблем е повдиган епизодично в науката¹ и винаги е получавал кратко и едностранчиво тълкуване. Обикновено авторите обясняват мотивите за църковния разкол със страха на емиграцията от „засилването на комунистическото влияние“ в нейните среди. Като правило отговорностите за разкола се хвърлят преди всичко върху политиката на правителството в София. Проучването на цялата архивна документация обаче доказва, че проблемът е далеч по-сложен и комплексен. Затова се налага той да бъде изследван отделно от цялостното развитие на българския емигрантски патриотичен фронт в новия свят. С изясняването му ще се запълни важна празнота в знанията, свързани с възможностите да се защитават и в бъдеще трайните български национални интереси зад граница.

* * *

По-горе вече се изясни, че след Втората световна война старата българска емиграция в САЩ, Канада и Австралия навлиза в нов период на развитие. Започналата Студена война постепенно нагнетява обстановката, при която някои български емигрантски организации стават жертва на

репресивната политика, възприета от президента Труман, спрямо някои опозиционни политически сили. На 5 декември 1947 г., по доклад на ФБР, министърът на правосъдието на САЩ – Том Кларк, обявява специален списък „на всички организации, които американското правителство счита за противодържавни и нелоялни...В официалния списък е поставен и Македоно-американският народен съюз (МАНС)“², по информация, разпространена във вестниците. МАНС обединява предимно българи – както от свободното царство, така също и от Македония. Негов председател е старият войвода от Илинденското въстание Смиле Войданов, а секретари са Георги Пирински и Никола Ковачев. Обвинението е, че тази българска емигрантска организация принадлежи към комунистическото движение.³ Срещу Георги Пирински е възбуден и съдебен процес, който завършва с екстрадиране от САЩ. Местните организации на МАНС са забранени, клубовете им затворени, а библиотеките - унищожени.

Някои от активните дотогава леви емигрантски политически организации започват да отмират и от само себе си. Главно поради застаряването на членския състав и рязко намаления приток на млади сили в техните редове. Типичен пример в това отношение е „Българският социалистически работнически съюз в Америка“ (БРСА), основан през 1911 година. Към края на 50-те години той се саморазпуска. Малцината членове, останали верни докрай на идеите си, преминават в Американската социалистическа работническа партия. /АСРП/ През 1961 година престава да излиза и в. „Работническа просвета“.

Изчезването на стари емигрантски дейци също влияе за заглъхване на ръководените от тях организации или патриотични издания. Смъртта на пастор Цвятко Багрянов в началото на 50-те години на свой ред е причина да прекрати съществуването си „Българската протестантска лига в Америка“ (БПЛА). Тя взема дейно участие в не една акция за защита на българската национална кауза през периода до края на Втората световна война.⁴ Смъртта на Васил Стефанов и Васил Граматиков, на свой ред, слага край и на най-влиятелния български емигрантски ежедневник, излизащ в САЩ близо половин век – вестник „Народен глас“. Създаденият нов Български национален фронт /БНФ/ от емигрирания през 1945 година земеделски водач - Г.М. Димитров, от начало до края на своето съществуване никога не може да придобие измеренията и да регистрира активността на споменатите до тук български емигрантски партиотични и политически организации.

На практика през 50-те години силни позиции сред старата емиграция запазват само две структури – Българската православна църква (БПЦ) и Македонската патриотична организация (МПО). Още през 1938 г. БПЦ в Новия свят е обособена в Българска православна епархия в Америка. Тя включва в диоцеза си емигрантските енории около черквите в САЩ, Канада, а от 1951 година и в Австралия. МПО обединява предимно българската родолюбива емиграция в споменатите три държави. Членовете ѝ имат ясно самосъзнание за българската си национална принадлежност, вестникът на организацията – „Македонска трибуна“, също продължава да се списва на литературен български език и през втората половина на ХХ век. На български е и архивната документация на тази основна структура на българския емигрантски патриотичен политически фронт. Така че, главно върху тези две опори – църквата и структурите на МПО ляга отговорността за съхраняването на българския културен корен, сред диаспората ни в задокеанския свят. Особено подир радикалните промени на обстановката в България на 9 септември 1944 година.

От единодействието или противоречията между БПЦ и МПО зависеше вече в решаваща степен, дали безродителните процеси ще напредват бързо или ще се движат по-бавно, тъй като през 1950 г. дипломатическите отношения между България и САЩ са прекъснати за период от цели 10 години. В същото време, до средата на 60-те години, София все още не поддържа официални отношения с Канада и Австралия.⁵ Събитията се развиват обаче така, че в последна сметка между МПО и главата на БПЦ в новия свят се заражда конфликт. С годините той прераства и в траен духовен разкол. Повод за появата на неразбориите дава сложната обстановка на Балканите през втората половина на 40-те години. И особено новите заплитания около македонския въпрос. За да се схване характерът на конфликта обаче, е необходимо да се проследи накратко поведението и на епископ Андрей Велички – главата на БПЦ в Новия свят.

През лятото на 1942 г. каноническият глава на Българската православна епархия в новия свят – епископ Андрей Велички, напуска САЩ. Причината – няколко месеца преди това правителството на Богдан Филев обявява война на тази велика сила.⁵ В продължение на три години епископът прекарва в Цариград като управител на останките от екзархийските имоти в бившата столица на Османската империя. Тогава Андрей влиза в тесни връзки с представителите на разузнавателните служби и дипломатите на Държавния департамент. По тяхно пряко внушение той действа като

един от каналите, чрез които от 1943г. се правят сондажи за откъсването на България от съюза с Германия.⁶ След преврата на 9 септември 1944г. епископът отказва да се завърне в София. Личен приятел на цар Борис III и убеден противник на сближението между отечественофронтowska България и Съветския съюз, Андрей решава на своя глава, да отпътува отново за Съединените щати и да поеме управлението на епархията си. На практика не съществуват никакви организационни или канонически пречки, за да не може епископът да заеме отново поста, поверен му официално през декември 1937 година. Защото определянето му за глава на българската православна епархия в Новия свят става чрез официален избор от страна на Светия синод на БПЦ в София и със съгласието на американското правителство.

Очевидно, сътрудничеството с американската дипломация през годините на Втората световна война и демонстративното несъобразяване с режима в София са оценени по достойнство. През юни 1945г. епископ Андрей пристига в Нюйоркското пристанище на борда на американски миноносец,⁷ Подобна чест не е оказана тогава даже на лидера на антикомунистическа опозиция Г. М. Димитров – Гемето. Той също тогава се установява във Вашингтон⁸, но като пасажер от редовен презокеански параходен рейс. Подобни факти, без съмнение повдигат рейтинга на Андрей сред българската емиграция в САЩ и Канада.

Завръщайки се в Съединените щати епископът заварва и една по-благоприятна атмосфера сред самата емиграция. През годините на войната МПО преживява тежки моменти – особено през 1942г., когато антибългарските среди в Щатите насъскват ФБР и срещу тази организация с обвиненията, че тя е „фашистка структура“, която симпатизирала на хитлеристка Германия.⁹ През 1945-1946г. МПО все още е в положението да доказва лоялността на своите членове към „вторите им отечества“ - САЩ и Канада. Фактът, че Иван Михайлов три години след войната живее в нелегалност и до подписването на мирните договори през 1947г. не смее да публикува открито нито ред във в. „Македонска трибуна“, говори по косвен начин за усложнените позиции на българския емигрантски патриотичен фронт след Втората световна война.¹⁰ Така че, ЦК на МПО няма вече нито аргументите, нито самочувствието от 30-те години, за да възобнови старата си вражда с главата на българската православна епархия в Новия свят. През втората половина на 30-те години между ЦК на МПО и епископ Андрея избухва остър конфликт, който продължава близо пет години. Той е опит на емиграцията да окаже

натиск върху правителството в София след ликвидирането на ВМРО през 1934 година от кабинета на деветнадесетомайците. След 1945г. Андрей не може да се квалифицира вече като „пратеник на официална София“, чиято главна задача е да възглави живота на емиграцията, като я откъсне от МПО – основата за разправиите между МПО и Андрей до 1942 година.

Нещо повече! След Втората световна война правителството на ОФ в София не поддържа даже нормални дипломатически отношения със Съединените американски щати. Вярно, че на 23 септември 1945г. Генерал Владимир Стойчев пристига в Ню Йорк, но Държавният департамент не му признава статута на официален представител, защото България все още не е подписала мирен договор. Легацията е отворена официално чак на 29 декември 1947г., след като Сенатът ратифицира Парижкия мирен договор от 10 февруари 1947 година.¹¹ Българската държава не е приета още и в ООН. Това означава, че през следвоенните години официална София действително няма никаква възможност, не само да влияе върху живота на емиграцията, но дори и да поддържа нормални връзки с нея. А ако към всичко казано се прибави и фактът, че най-вероятно по това време Андрей става член на всесилната Американска масонска ложа¹², то могат да се обяснят в основни линии променените условия, при които епископът започва повторно работата си сред българската емиграция в Новия свят.

Непосредствено след войната той си поставя три основни цели за постигане: най-напред да овладее положението вътре в епархията; на второ място – да нормализира отношенията си с ЦК на МПО; и на трето – да изясни как и доколко в новата ситуация може да общува със Светия синод в София, поне по основни канонични въпроси.

Веднага след завръщането си в Ню Йорк епископ Андрей се настанява там в сградата на Българската митрополия на Сто и първа улица - №312.¹³ За да се застрахова, той издава нов нотариален акт за митрополитския имот, вече само на свое име.¹⁴ С официално писмо, изпратено до църквите в САЩ и Канада, владиката обяснява, че вече е влязъл в изпълнение на задълженията си и започва обиколка из енориите. Тогава за пръв път Андрей служи официално литургии в памет на падналите герои за свободата на Македония, като споменава изрично имената дори на Тодор Александров и Владо Черноземски. До 1942 година няма такъв случай, тъй като правителствата в София преследват дейците на ВМРО. По този повод ЦК на МПО също за пръв път изпраща свои представители на устройваните след молебените тържества, с което установява единодействие с епископа.¹⁵

За няколко месеца владиката подготвя и първата църковна конференция на емиграцията. Тя заседава в Детройт, през последните дни на месец януари 1946 година. От документите, с които разполагаме, личи, че на нея са представени всички български православни енории в САЩ и Канада. При новите условия делегатите се стремят да постигнат единомислие. Например, с единодушно решение „Екзарх Стефан в София (е)...поздравен по случай издигането му на най-високия йерархически пост на Българската православна църква – екзарх”.¹⁶ Избран е и нов „Епархийски духовен съвет”. Начело е епископ Андрей, а за секретар на съвета е определен неговият най-изявен противник преди войната – свещеник Георги Николов от черквата „Св. Климент Охридски” в Детройт. С този ход ЦК на МПО се стреми да запази важна позиция в емигрантската църковна организация. Защото от нея, в голяма степен в бъдеще зависи съотношението на силите във всички дела на емиграцията.

Очевидно, за да се внуши на Андрей, че и при новата обстановка той все пак не е всемогъщ разпоредител в епархията, представителите на църквите, контролирани от МПО, изказват желание „да узнаят (официално) дали епископ Андрей е изпратен, този път от правителството (на България – б.м.) или от Светия синод”.¹⁷ За целта конференцията изпраща телеграма до Синода в София, в която се иска официален отговор по така поставения въпрос, по време на църковната конференция в Детройт.

Висшата управа на БПЦ е изправена пред сложна дилема: при все още неуреденото положение на България след войната, тя реално няма възможност в близко време да изпрати нов владика в САЩ, за да елиминира евентуално неприятния й Андрей. Защото той се завръща в Америка, без дори да информира преди това Синода в София. Правителството във Вашингтон не би разговаряло по този въпрос, поне до подписването на мирния договор. Ако се разкрие фактът, че Андрей е предприел повторното си пътуване до Америка на своя глава, автоматически се дава сигнал пък за духовен разкол сред българската православна общност в Новия свят. Синодът не е отменил и старото си решение от 1937г. за изпращането на Величкия епископ сред българите в Новия свят. При тези обстоятелства екзархът решава да даде благоприятен за Андрей отговор. На 13 февруари 1946г. Стефан телеграфира от София: „Епископ Андрей идва с благословията на Светия синод. Неговият избор за митрополит на Българската православна епархия ще стане от страна на свещениците и правоверните християни на епархията”.¹⁸

Последната част от отговора на екзарха е съобразена с устава на Бъл-

гарската православна епархия в задокеанските държави. Според него владиката, определен от Светия синод, подлежи на официален избор и от страна на енориите в Новия свят. Проблемът в този случай е, че Андрей вече е избран от емигрантските епархии преди Втората световна война. Неговият повторен избор след 1946 година очевидно се сочи като възможност на емиграцията да определи сама съдбата на неприятния за Синода епископ. Така че, неговият престой в Америка да не се третира повече като „представителство“ на официалните власти в България. Като цяло ходът на екзарх Стефан парира възможността за възникването отново на открита опозиция от страна на ЦК на МПО. Телеграмата дори дава и основание на Андрей Велички да установи пряка кореспонденция с министър-председателя в София – Кимон Георгиев и с генерал Владимир Стойчев¹⁹, пристигнал наскоро в САЩ, със задачата да нормализира дипломатическите отношения между София и Вашингтон.

Тази преписка обаче, той пази в тайна от Епархийския съвет. Очевидно епископът все още сондира обстановката, с оглед на бъдещото нормализиране на отношенията между Светия синод и българската православна общност в задокеанския свят. Така че, ходовете му да не бъдат контролирани от неговите лични неприятели. И тъкмо когато се разкрива перспектива за постепенното нормализиране на отношенията между БПЦ и емиграцията в задокеанските държави, от лятото на 1946 и особено през 1947 г. в България се разиграват драматичните събития, свързани с прехода на българското общество към съветския модел на развитие. В Пиринския край се реализира политика за създаването на нова – „македонска нация“. Македонски учители и книжари работят в областта, провежда се дори насилствено преброяване на населението, за да се определи то като „македонско“ по национална принадлежност. Тази погрешна политика дава неблагоприятен отзвук сред емиграцията в САЩ, Канада и Австралия. Именно тя става най-важната причина, за да се зароди дълбока криза и в Българската емигрантска православна общност.

През юни 1946 г. органите на Държавна сигурност в София разгромяват повторно ЦК на ВМРО. В завързалата се престрелка Кирил Драганов се самоубива, а Владимир Куртев, Жоро Настев и останалите лидери на организацията са заловени и обвинени в антидържавна дейност. На монтирания съдебен процес са издадени само две смъртни присъди. На практика обаче нито един от водачите на ВМРО не излиза жив от затвора.²⁰ През март 1947г. с правителствено решение са разтурени дори легалните братства на

македонските заселници в България и Илинденската организация. Унищожен е и Македонският научен институт в София. Богатата му библиотека е предадена даром на управляващите в Скопие, за да се положат основите на новата Македонска академия на науките. Урната с костите на Гоце Делчев, съхранявана в Македонския дом в София до 1947г., също е „подарена“ на Македонската комунистическа партия. В същото това време из Пиринска и Вардарска Македония се вихри наложената от Белград и Скопие политика за македонизиране на българското население.²¹ В хода на тази безпрецедентна обезродителна кампания, сред част от българския народ немалко жертви дава и православието - и католическото, и протестантското духовенство в България. През есента на 1947г. правителството на Георги Димитров разрушава напълно и опозиционния блок, ръководен от Никола Петков.

През септември 1947г. на конференция на източноевропейските комунистически партии, проведена в Полша, Сталин налага съветизацията на режимите зад т.нар. „желязна завеса“. На 4 декември 1947г. е приета и първата републиканска конституция на България. Тя провъзгласява, а специалният закон за вероизповеданията от 1949 г. детайлизира, проблема за атеизма като основа на вътрешната политика в бъдещото развитие на българската държавност. Тези драматични промени правят невъзможно по-нататъшното поддържане на нормални връзки между правителството в София и главата на Българската православна емигрантска общност в Новия свят.

Македонската българска емиграция в САЩ, Канада и Австралия е потресена от грешките, допуснати в София по македонския въпрос.²² В отчетния доклад на МПО, изнесен пред XXVII-я конгрес през 1948г., се казва: „Не само хиляди интелигентни македонци бяха избити, но и самите македонски братства, след като не можах да бъдат впрегнати в Димитровата комунистическа колесница, бидоха разтурени. Няма помен и от Илинденската организация, Македонския научен институт, младежките организации и студентските дружества. В медения месец на отношенията си с Тито...пренесоха в Скопие свещените кости на Гоце Делчев – един акт, за който сега те горчиво се разкайват. В Петричко терорът е повсеместен...Най-много той се прояви, когато...поискаха по насилствен начин, за угода на сърбомана Колишевски, да накарат това население да се отрече от българската си принадлежност и да възприеме новия „македонски език“.²³

Българските емигранти в Америка, родените в старите предели на

България също негодуват от погазването на демокрацията.²⁴ И едните, и другите – и македонските българи, и тези от свободна България, са единодушни, че при така очерталите се условия, емиграцията не може да поддържа близки отношения и с комунистическата власт в София. При това положение епископ Андрей е принуден да се съобразява с исканията, издигнати сред емиграцията в редовете на епархията. Така, антикомунизмът, в последна сметка, обединява бившите врагове – ЦК на МПО и главата на Българската православна епархия в Новия свят. През 1947г. те предприемат първата съгласувана стъпка за дистанцирането на българския емигрантски патриотичен политически фронт, чрез неговата основна структура - българската православна епархия в Новия свят, от опеката на Светия синод на БПЦ в София.

Най-напред е взето ново решение да се свика специален „църковно-народен събор“ на българската емиграция в новия свят. Това е първият представителен църковно-народен събор на българите зад океана. Той се провежда на 26 юни 1947 г. в салоните на Статлер хотел, град Бъфало, щат Ню Йорк, САЩ. На него присъстват представители на 19 български православни енории, изградени около църквите в САЩ и Канада. За председател на заседанието е поканен Чикагският архиепископ Леонтий, от Руската православна църква зад граница. Делегатите се изказват единодушно, че радикалните политически промени, извършени в България и особено фаталните грешки, допуснати от правителството на ОФ по националната проблематика, разкриват възможност опекунстваната от Москва власт в София да се опита в бъдеще да прокара своята политика и сред емиграцията в Новия свят. За да не се допусне подобно нещо, е решено: **„Да се инкорпорира (т.е. обособи и регистрира – б.м.) българската епархия в Америка, съгласно законите за религиозните и църковните организации в Съединените щати“**.²⁵ По този начин тя да се „гарантира от всякакви нежелателни попълзновения“ от страна на фактори, намиращи се извън Щатите.

На второ място, съборът „единодушно и с ентузиазъм“ избира „епископ Андрей за своя духовен епархийски архиерей“.²⁶ Така, от една страна е изпълнено изискването в устава на Екзархията и епархията в Америка, а от друга – е спазена волята на екзарх Стефан, изразена в неговата телеграма от 13 февруари 1946 година.

Третото решение се отнася до характера на връзката, която ще съществува в бъдеще между Светия синод на БПЦ в София и епархията на православните българи в Новия свят. **По принцип съборът не променя поло-**

жението, че тази епархия е „неразделна част“ от БПЦ. Затова е решено всички въпроси от каноническо естество да се уреждат и по-нататък само съгласно традициите и особеностите на българското православие. Що се отнася, обаче, до непосредственото администриране на епархията, то тя от този момент нататък да „се самоуправлява“ организационно. Делегатите заявяват, че Светият синод на БПЦ вече е поставен под опеката на „безбожническата комунистическа власт“. Затова Синодът не бил свободен да взема сам своите решения, свързани с църковните дела. От там всякакви преки отношения с него криели само „опасности“ за влияние на комунистическата власт, върху епархиалните дела на емиграцията. Самоуправлението трябвало да продължи до момента, в който Светият синод на БПЦ „се освободи от опеката на комунистическия режим“.

Четвъртото решение на църковно-народния събор на емиграцията в Новия свят проведен в град Бъфало се отнася до собствеността на митрополитските имоти. Делегатите изразяват несъгласие те да се водят само на името на Андрей Велички. Затова е постановено официално решение на събора: да се извърши пререгистрация на митрополията. Така че, интересите на епархията да не пострадат, като не се засягат и тези на епископа.

С решенията от 26 юни 1947г., без формално да се късат каноническите връзки, епархията, натоварена със задълженията да се грижи за духовния живот на българската емиграция в Новия свят, прекъсва за неопределено време прякото общуване с върховното управително тяло на църквата – Синода в София. Оттук се разкриват серия неизвестни пред по-нататъшната духовна съдба на българската православна общност в задокеанските държави. А и дейността на българския емигрантски патриотичен политически фронт трябваше да се съобразява вече с новото положение в църковните дела на диаспората. Стъпката, предприета от страна на емиграцията, е силен удар и върху международния престиж на правителството в България. Защото една близо 100 хилядна българска диаспора в новия свят най-демонстративно прекъсва всякакви връзки с официални институции в София!?

Предвид на това, реакцията не закъснява. На 9 август 1947г. Министерството на външните работи в София изпраща писмо до Светия синод на БПЦ.²⁷ В него е развита тезата, че „епископ Андрей се занимава с недопустима политическа дейност, насочена против Народна Република България“.²⁸ Като конкретни обвинения се сочат фактите, че през лятото на 1945г. той е пристигнал в Съединените щати „на борда на американски военен пара-

ход”; че е бил избран за епископ на събора в Бъфало „без знанието на Светия синод”; че си е позволил да регистрира Българската православна епархия по закона за църквите и вероизповеданията в Щатите и прочие.²⁹

Под натиска на правителството, на 21 август 1947г. Светият синод изпраща до Андрей писмо № 5463. С него епископът е поканен „да съобщи незабавно верни ли са изнесените срещу него обвинения”.³⁰ На тази основа между София и Ню Йорк избухва конфликт. В него ЦК на МПО за пръв път застава твърдо зад Андрей. Вестник „Македонска трибуна” публикува серия статии, в които се прокрадва логиката на решенията, гласувани по време на събора в град Бъфало. Така пред общественото мнение излизат на показ и аргументите, с които боравят пратениците на енориите по време на събора: правителството на Георги Димитров наложило атеизма като официална политика сред българския народ; то се опитало да разстрои сериозно и БПЦ, като хвърлило в затворите много свещеници и даже някои владици; църквата в България била отделена от държавата – факт, който показвал „подигравка с религията”; забранен бил вече църковният брак, вероучението отпаднало от учебните програми в училищата, а екзархът чрез „Църковен вестник” декларирал вече официално своята лоялност към правителството. „Така, за голямо съжаление, българската църква вече е поставена изцяло във властта на комунистическия режим...Само нашата Американска епархия остана неподчинена на Георги Димитров”.³¹ се казва в една от статиите, публикувани във в. „Македонска трибуна”.

Епископ Андрей отговаря на Синода сдържано, но също с твърдост в позицията. В обстойно писмо, от 2 октомври 1947г. до Светия синод в София, той описва подробно стъпките, предприети в Съединените щати под негово ръководство, но по инициатива на Епархийския духовен съвет. Накрая епископът отхвърля отправените му обвинения „като неверни и несериозни”.³² За илюстрация, че не е прекъсвал връзката си с България, той прилага дори копия от преписката си с Кимон Георгиев и генерал Владимир Стойчев.³³

Отговорът на Андрей не удовлетворява българското правителство. Георги Димитров резолира писмото на епископа в смисъл, че той трябва да бъде отстранен. На 9 ноември 1947 г., с писмо № 1059, Министерският съвет предлага на Дирекцията по вероизповеданията в София „да се предложи на Светия синод да вземе решение за снемане мандата на Андрей като представител на Българската църква в Америка”.³⁴ Министерството на външните работи на свой ред моли Синода да се изпълни резолюцията на

премиера. При наличието вече на този натиск, Синодът решава да се заеме с посредническа мисия. Членовете му правят предложение екзарх Стефан да се срещне с Георги Димитров и „да поиска един епархийски архиерей да отиде (в САЩ–б.м.) и да разследва на място всички обстоятелства”.³⁵

Георги Димитров намира претекст и отклонява визитата на екзарха, във връзка с българския емигрантски църковен въпрос. Тогава Светият синод се занимава повторно с проблема и на 5 февруари 1948 година протоколира официално решение: „Да бъде освободен преосвещеният Велички епископ Андрей от службата му на управляващ тази епархия”.³⁶ Съответно решенията, гласувани на събора в Бъфало, са отхвърлени като неканонически.³⁷ По този начин Светият синод действително за пръв път е принуден да застане открито на страната на правителството, ръководено от Георги Димитров.

След получаването на официалната синодална позиция в Америка, Епархийският духовен съвет на българската диаспора в Новия свят не се поддава на натиска. На 15 май 1948г. от негово име е публикувано официално съобщение, във връзка с рязко усложнените се отношения със Светия синод. В документа се казва: „Българската епархия в Америка не може и никога няма да приеме каквито и да са нареждания, които идват направо или косвено от българското комунистическо правителство...Клирът и народът ни в тая епархия, които са американски граждани, не могат да имат никаква друга връзка с България, освен изключително духовна такава със Светия синод на Българската църква”.³⁸

Междувременно на 2 юни 1948г. българската легация във Вашингтон разпространява официален документ в американския печат, чрез който информира емиграцията за „решението на Светия синод относно дейността и мандата на епископ Андрей”.³⁹ Сред диаспората плъзва слух, че Георги Димитров е произнесъл дори „смъртна присъда“ и за Великия епископ! В такава атмосфера на 10 август 1948г. в град Бъфало епархийският духовен съвет се събира отново на заседание, за да се запознае вече официално с аргументите и решенията на Светия синод на БПЦ. За целта от София са поискани преписи от протоколите на Синода. След проучване на документите с фактите съветът формулира окончателната си позиция. Тя е резюмирана в три основни пункта. Първо, духовният съвет на емиграцията приема, че Светият синод е взел решенията си „мимо своята воля – изключително под неотстъпчивия натиск и заповед на министър-председателя Георги Димитров”.

Второ, намира, че Синодът многократно е молил премиера за среща и разговори с него по българския православен въпрос в Новия свят, за да го запознае с по-особените правила, по които се управлява епархията зад океана. Министър-председателят обаче, е отклонил тези срещи, без каквито и да било сериозни основания и направи „заповядал на Светия синод да изпълни неговата резолюция“. Оттук се прави и основният извод: **„С това българското правителство, като е сложило своята зла, противодържавна ръка върху цялата православна църква в България, цели да я сложи и върху българската епархия в Америка, да отстрани от нея законно избрания ѝ кириарх, да изпрати на негово място угодно и послушно лице и по тоя начин да обърне епархията в гнездо на своята безбожническа пропаганда, сред българската емиграция в Америка“**. Предвид на всичко това на трето място Епархийският духовен съвет на българите в Новия свят заявява, че не „приема решенията на Светия синод. Държи неотклонно за всички решения и деяния на епархийския църковен събор, състоял се на 26 юни 1947г. в гр. Бъфало, като подчертава в същото време своята почит, обич и духовна синовна преданост към Светия синод на Майката Църква“.⁴⁰

С този документ, най-острата фаза на конфликта, започнал през втората половина на 40-те години между лидерите на българския емигрантски патриотичен фронт в Новия свят и правителството в София по църковния въпрос на практика приключва. Българската православна епархията в Северна Америка започва да се самоуправлява. Нейното официално ръководно тяло обаче, запазва каноническата си връзка с БПЦ. Междувременно, през 1949г. Георги Димитров умира. Настъпва разрив и в българо-югославските отношения. Официална София изоставя дотогавашния си неправилен курс по македонския въпрос. Веднага обаче управляващата партия се ангажира в тежък вътрешен конфликт, свързан с делото срещу Трайчо Костов и неговия политически кръг в редовете на БКП. На 21 февруари 1950г. са прекъснати и официалните дипломатически отношения между България и Съединените американски щати.⁴¹ Разривът продължава цели 10 години. Така емиграцията и епископ Андрей Велички в частност действително получават реална възможност да се самоуправляват в духовно отношение по правилата на екзархийския устав. В условията на развихрилата се в края на 40-те години студена война Светият синод на БПЦ не разполага с никаква реална възможност да контролира пряко делата на епархията си зад океана.

През 1953 година в София е свикан първият Църковно-народен събор,

след освобождението на България. На него е възстановено патриаршеското достойнство на Българската православна църква. Емиграцията в новия свят не е поканена на събора и следователно не е представена със свои делегати. Този факт, тълкуван от чисто каноническа гледна точка, можеше да се разглежда и като своеобразно „изолиране“ и дори като ново „изостряне“ на отношенията между Майката Църква и Настоятелството на епархията, обединяваща хилядите нейни духовни чеда, пръснати в задокеанските земи.

За да се неутрализира, до известна степен, неблагоприятният ефект от църковния разкол, епископ Андрей се старае да следва сам една линия на поведение, която да предпази българите от чуждите духовни влияния в Новия свят. Безспорно две са най-важните негови заслуги в това отношение през 50-те години на XX век: първото - той не допуска самоуправляващата се българска православна епархия в Америка да премине към диоцеза на друга религиозна организация. На второ място, епископът пръв разпростира влиянието на българското православие и над континента Австралия. След като посещава петия континент през 1950 г., българският епископ Андрей Велички основава там редица църковни общини на българската емиграцията. Така са разширени духовните устои на българския емигрантски, патриотичен политически фронт в Новия свят.⁴²

* * *

Въпреки успеха си в Австралия като опитен църковен дипломат, Андрей Велички осъзнава рано цялата сложност, пред която е изправена българското православно дело зад океана, при условията на студената война. През 50-те години пред епископа, на практика, се очертават две реални алтернативи: първата – да се последва примера на някои източноправославни общности в Америка (като руската белоемигрантска например), които по това време вече са скъсали връзките си с Майката Църква в родината. По техния пример да се остави каузата на българското православие в Новия свят на самотек. Втората – да се търси начин за постепенно помирение в бъдеще със Светия синод в София, за нормализиране на отношенията между емигрантската православна епархия в САЩ, Канада и Австралия и Майката Църква в България.

Споставяйки плюсовете и минусите на тези две възможности, главата на епархията отхвърля първата. За това негово решение, влияние оказват

серия важни причини. През 50-те години православните общности в Новия свят, които вече са се отделили в духовно отношение от Майката Църква, са стабилни. Защото те са по-стари, икономически са по силни и най-важното – хората произхождат от една обща родина - майка. Затова тях никоой не ги атакува по всевъзможни начини за подмяна на националното им самосъзнание. Руснаците в Америка продължават да се смятат за принадлежащи към руската националност, гърците също държат на своето име и т.н. Въпреки, че техните емигрантски църкви не се управляват пряко от синодите на съответните им патриаршии.⁴³

С българската емиграция, изселила се в Новия свят, нещата не стоят така. Първо, една част от българите са родом от свободното царство, а другата произхожда от Вардарския и Егейския дял на Македония. Онова, което обединява споменатата категория българи с братята им в независимата държава, са езикът, битовата култура и религията. При тях обаче, липсва общ исторически спомен за единна родина. Преди да емигрират зад океана, всички тези хора не са живели в рамките на една обща, свободна България. Затова естествено те не я чувстват така ясно като свое Отечество /по подобие на руснаците и гърците например/. Затова българите в Америка са по-лесно уязвими, от гледна точка на възможността да станат обект на чужди пропаганди.

Втората особеност при македонската българска емиграция в Новия свят, отличаваща я от останалите източноевропейски общности там, е, че от началото на 50-те години, както се каза по-горе, югославската държава започва да реализира една изключително агресивна и системна пропаганда за насаждането на неомакедонизма и сред изселниците в Новия свят – изцяло на антибългарска основа. Подобна политика не провеждат нито правителството на СССР, нито Гърция! При това дебългаризацията се преследва с всички позволени и непозволени средства – от подкупите, през културното въздействие, основаването (през 1957г.) и на отделна „македонска църква“ в Новия свят и пр. На фона на грешките, допуснати от официална София през втората половина на 40-те години, тези усилия на Белград и Скопие започват да дават бързо резултати. През 1958г., както се спомена вече, в Канада е основана първата неомакедонистка емигрантска политическа организация.⁴⁴ Започва да се обсъжда проблемът и за строителството на „македонски православни храмове“ в онези градове на Новия свят, където македонската българска емиграция има големи поселения. Идеята навлиза във фазата на практическата реализация през 1962 година.

Тогава скопският владика Доситей Стойкович прави първото си продължително пътуване из Северна Америка и в присъствието на сръбския консул, освещава в гр. Гери, Индиана, първата „македонска църковна община“.⁴⁵

От 1959г. гръцкият владика в Америка – Яковос, знаейки за ненормалните отношения между Българската православна епархия зад океана и Светия синод на БПЦ в София, също прави официално предложение „да се забравят националните връзки, за да се образува някаква конфедерация на всички православни църкви в Америка“.⁴⁶ Всичко това става във време, когато официалните дипломатически отношения между България и Съединените щати са прекъснати, а с Канада и Австралия София дори още не е установила официална връзка. В подобна обстановка, през 50-те години проблемът за оцеляването на българщината сред емиграцията в Новия свят навлиза в драматична фаза. Проблемът се усложнява и с появата, по това време, на третата емигрантска генерация – децата родени в новия свят. Болшинството от нейните представители вече не знаят добре майчиния си език. Те ползват само битово-разговорната форма на българския. Под въздействието на множество фактори и обстоятелства, те попиват в много по-голяма степен ценностите на американската цивилизация. Единствената тънка нишка, която все още свързва изселниците и тяхното потомство с родовия корен, е православната вяра.

Нарушените отношения със Светия синод след 1948г. бързо започват да спъват и дейността вътре в българската православна епархия зад океана. След Втората световна война сред емиграцията няма достатъчно подготвени свещеници за служба в църквите, защото някои от старите духовници умират; не достига богослужебната литература; липсват кръщелни свидетелства; не се обсъждат задълбочено духовните дела на епархията от каноническо гледище и т. н. Съпоставяйки внимателно аргументите в полза на различните перспективи, епископ Андрей решава да не върви вечно по пътя на един непрестанно задълбочаващ се църковен разкол.

Напротив, през втората половина на 50-те години той постепенно се ориентира към линия, която създава основата в началото на 60-те години да се тръгне и към помирение със Светия Синод в София. Епископът очаква, че по този начин ще намали по-големите опасности, които вече стръвно ерозират българското национално самосъзнание сред емиграцията зад океана през 50-те години на ХХ век. Неговата линия отчита и безспорните промени, които настъпват в политиката на официална София по националния въпрос след 1958 година. През 1961г. Политбюро на БКП приема пър-

вия специален документ, регламентиращ правилно работата и сред българската емиграция зад океана. През 1963г. на т.нар. „Мартенски пленум“ управляващите в България коригират напълно и всички предишни грешки по македонския въпрос. Наложена е една правилна линия за отстояване на историческата истина по националната проблематика.⁴⁷ Тези факти дават основание на епископ Андрей да прецени, че обстановката в София се променя в благоприятна посока. Основните грешки и заблудите от втората половина на 40-те години са преодоляни и се разкриват възможности за бавно нормализиране на отношенията със Синода.

Първоначалните стъпки са плахи. През 1953г. например, когато Църковно-народният събор в София възстановява патриаршеското достойнство на БПЦ, епископ Андрей свиква епархийския си духовен съвет на специално заседание. Тогава той предлага поне да се изпрати една неангажираща, поздравителна телеграма до новоизбрания патриарх Кирил. По този начин да се засвидетелства уважение към новия статут на институцията Българска православна църква – автокефалната Патриаршия. Свещениците, които са под силното влияние на ЦК на МПО, обаче, отказват да подкрепят тази идея.⁴⁸ Неуспял в тази посока, впоследствие епископ Андрей многократно поставя на обсъждане въпроса поне за споменаване името на патриарх Кирил в божествените литургии из българските черкви в САЩ, Канада и Австралия. И в това отношение обаче, до началото на 60-те години, той не среща разбиране.⁴⁹ В този случай църковният разкол вече се задълбочава не толкова от действията на официалната власт в София, колкото от страна на духовенството, което се намира под силното влияние на Иван Михайлов.

Андрей се опитва със свои сили да подобри и кадровия състав на българската православна църква зад океана. През 1949г. той успява да доведе от Германия емигрирания там свещеник Георги Недялков. През 1950 г. привлича и йеромонах Кирил Йончев, изпратен от Светия синод в София да следва теология в немскоезични университети в Европа. И двата му избора стават без подкрепата на Светия синод на БПЦ, но и двамата го разочароват. Особено вторият. И тъй като с името на Кирил Йончев е свързан цялостният по-нататъшен ход на драмата в българската емигрантска общност зад океана през втората половина на XX век, редно е да се спомене нещо повече за неговата личност.

Роден е на 26 февруари 1920г. в гр. Панагюрище. Рано остава сирак. Основно образование получава в родния си град. През 1943г., като стипен-

диант на Светия синод на БПЦ, завършва Духовната семинария „Св. Иван Рилски“ в София. Пак със стипендия на Синода от 1940 до 1944г. той се дипломира в Богословския факултет на Софийския университет. Като студент приема монашество – йеромонах, под духовното ръководство на неврокопския митрополит Пимен. През 1946 г. за трети път, със стипендия на Светия синод на БПЦ, Кирил Йончев е изпратен да специализира теология в гр. Берн, Швейцария. Оттам обаче, за „отплата“ на Синода на БПЦ, йеромонахът решава да емигрира и с последната стипендия, получена от София заминава за Америка. През 1950г. епископ Андрей го взема за секретар на Митрополията в Ню Йорк. След по-малко от година Кирил Йончев заминава свещеник в българската православна черква в гр. Толидо, Охайо. На 6 декември 1959 г. Андрей Велички го ръкополага и сан архимандрит.⁵⁰

Дълбоко користен човек, единственото трайно качество на когото е да не бъде верен на нито един от своите предишни благодетели, архимандритът изменя и на Андрей. Безспорно най-подготвен, в сравнение с останалите български свещеници сред емиграцията и единствен монах между тях, архимандрит Кирил постепенно застава начело на една опозиция, насочена срещу епископа. Най-напред започва да пише статии във в. „Македонска трибуна“ с нескритата тенденция да блесне със своята ученост. Кирил присъства на ежегодните конгреси на МПО и задължително ръководи църковните служби при откриването на заседанията. (Епископ Андрей обратно – не се явява на тези конгреси и не „прави политика“) Постепенно от края на 50-те и началото на 60-те години поведението на Кирил става „актив“, а това на Андрей – „пасив“ в очите на ЦК на МПО. Главната причина за подобни изводи трябва да се търси в някои качествено нови тенденции, свързани с развитието на влиятелната българска емигрантска организация по това време.

Казано най-общо, през годините на студената война, от патриотичната започва бавно да се претрансформира и в идейно-политическа организация, с подчертано антикомунистическа насоченост. Определено голямо влияние за това оказва Иван Михайлов, с когото, както стана ясно по-горе, са установени тесни организационни и идейни връзки. Поставен в условията на политическа изолация, в качеството си на емигрант в Италия през 50-те години, Михайлов полага големи усилия и успява да наложи личното си идеологическо влияние над членовете на ЦК на МПО. От 1947г. МПО приема официално Иван Михайлов за свой идеен ръководител. Връзката между тях сега става възможна, тъй като от края на 40-те години македонски-

те емигрантски организации в България са ликвидирани, Иван Михайлов престава да се занимава с революционно практическа дейност и се залавя за перото. В рамките на 15 години той създава над 5000 страници мемоарно и друго научно и теоретично политическо творчество. На практика след 1945г. Иван Михайлов се изявява предимно като теоретик и книжовник. Така връзката между МПО и бившия революционер – вече книжовник, става възможна и не така неудобна за гражданите на САЩ от български произход. Каквато тя е в периода до началото на Втората световна война.

В края на 50-те и началото на 60-те години обаче, в идеологията си Иван Михайлов вече е непоклатим антикомунист. Под негово влияние ЦК на МПО също постепенно застава на безкомпромисна антикомунистическа позиция. До такава степен, че членовете на комитета се оказват в невъзможност да правят каквито и да било – даже неизбежни тактически компромиси, които са необходими в сериозната политика. Подобно на тези, които Андрей Велички с основание смята за нужни в бързо променящата се обстановка след 50-те години. Тогава, когато на хоризонта се задава по-голямата опасност за македонските български изселници в новия свят – неомакедонизмът, спонсориран и подкрепян всячески от правителствата в Скопие и Белград и Македонската православна църква.

За разлика от епископа, Иван Михайлов и ЦК на МПО продължават да смятат, че „комунистическата опасност“ от страна на София е не по-малко реалната и голяма заплаха за българите в Новия свят. Въпреки, че цяло десетилетие България не е представена даже на дипломатическо равнище зад океана. **С тази си позиция, от края на 50-те и началото на 60-те години на практика Иван Михайлов полага усилия да запази само собственото си доминиращо влияние сред емиграцията като неин единствен вожд. Формалният му претекст е убедителен – нежеланието на ЦК на МПО да работи с комунистическата власт в България. По същество обаче Михайлов води борба за пълния контрол над емиграцията.** Той не може да си позволи повече официална София да се намесва върху последния му политически терен, след като през 1934г. го беше развенчала веднъж като „некоронован цар на планините“. Материалната издръжка на Иван Михайлов, тази на съпругата му Менча Кърничева, издаването на книгите му през 50-те години се осигуряват единствено от средствата, събирани от македонската българска емиграция в Новия свят. Тя осигурява парите за издаването и на обемистите и скъпоструващи томове с мемоари. Вестник „Македонска трибуна“ през 50-те години е единственият печатен

орган, който все още с готовност публикува всяко интервю, статия или писмо на Иван Михайлов.

И не на последно място – Иван Михайлов разбира отлично, че след загубата на позициите в Пиринска Македония през 1934г., влиянието му сред македонската българска емиграция в Новия свят вече е единственият останал му на разположение начин да поддържа позициите си като самостоятелен фактор в политиката по македонския въпрос. **Загубата на контрола над МПО и емиграцията в Новия свят от началото на 60-те години за Иван Михайлов вече означава пълно политическо погребение. Предвид на всичко това, от края на 50-те и началото на 60-те години Михайлов започва, както никога преди това, да контролира ЦК на МПО отблизо и изключително внимателно. Зад фасадата на „комунистическата опасност“ той постепенно налага вече неправилното мнение, че емигрантската църква и МПО могат и сами, без помощта /и даже в противоборство/ на българската държава, да запазят традициите, обичаите и особеностите в културата на македонската българска емиграция в Новия свят.** Ето на тази основа от началото на 60-те години зад океана се създават предпоставките за възраждането и усложняването на стария конфликт от 30-те години, между епископ Андрей Велички и ЦК на МПО, макар и на нова основа.

Епископ Андрей признава грешките, допуснати от комунистическото правителство в София през втората половина на 40-те години. Затова през 1947 и 1948г. той ги осъжда и се противопоставя ясно и непоколебимо на Георги Димитров. В същото време обаче, след 1958г. той забелязва и признава еволюцията, която правителството на Тодор Живков извървява по българския национален въпрос. От 1962-1963г. официална София провежда вече една правилна в същността си политика по македонския въпрос, която в онези условия е значителна крачка напред.⁵¹ Този факт се признава дори в някои статии, писани от лидери на МПО, появили се по страниците на в. „Македонска трибуна“.⁵² Когато въпросът опира обаче, до практическото единодействие с българската държава, ЦК на МПО се оказва неподготвен да възприеме и реализира една самостоятелна, а още повече и гъвкава политическа линия. А времето вече налага необходимостта от един политически курс, който да е съобразен максимално не с конюнктурните интереси на лидерите, а с обективните потребности на българщината. Така че според епископа всяко по-нататъшно продължаване на конфликта със Синода в София /и в началото на 60-те години/, вече означава да се преувеличава

опасността от контактите с различните институции на режима в България.

От началото на 60-те години Иван Михайлов и ЦК на МПО надценяват собствените си сили и възможности да се борят сами и успешно срещу неомакедонизма и усилията за асимилацията на македонската българска емиграция. Те не разбират, че без единоедействието с България тази задача не е изпълнима. Михайлов и ЦК на МПО не схващат, че като абсолютизират опасността от „комунистическото влияние“ отстрана на София над емиграцията в САЩ, Канада и Австралия и през 60-те години, те работят за разрушаването на единното, общобългарско духовно пространство. Разкъсват се връзките (последните), които все още поддържат единството на българщината – православието. Оттук обективно се увеличава възможността за успешното настъпление на антибългарския македонски фундаментализъм и в Новия свят. Независимо че ЦК на МПО и особено Иван Михайлов не желаят това съзнателно. Нещо повече – те се противопоставят решително срещу скопската политическа агресия.

Ето защо от началото на 60-те години епископ Андрей се убеждава, че не бива повече да се придържа към догмите от 40-те години на XX век. След възстановяването на дипломатическите отношения между България и Съединените щати, епископът тръгва открито към директното помирение със Синода в София. Силно зависими в материално отношение от ЦК на МПО (заплатите на свещениците се осигуряват от даренията на енориашите), болшинството от духовните лица, служещи в българските емигрантски черкви, изменят на епископа. Начело на откритата опозиция срещу духовния глава на българската православна епархия в новия свят този път застава архимандрит Кирил Йончев. Той е подкрепен пряко от ЦК на МПО, зад когото пък стои Иван Михайлов.

* * *

Вторият голям конфликт между епископ Андрей Велички и ЦК на МПО избухва през зимата на 1963 година. През декември 1962г. сред емиграцията се пуска слух, че Светият синод в София е отменил решението си от 1948 г. и отново официално е преизбрал Андрей Велички за управляващ на българската православна епархия в Новия свят. Тази новина се потвърждава в началото на март 1963 г., когато от София в Ню Йорк пристига неврокопският митрополит - Пимен като гост на Андрей. Така Синодът дава да се разбере открито, че е отхвърлил решенията си от 1947-1948г. и признава отново

правата и законността на епископската власт над българската емигрантска православна епархия в новия свят. Точно когато визитата на Пимен става известна сред емиграцията, някой си „македонец“ от Виена (явно човек от кръга на Иван Михайлов), изпраща крайно тенденциозна статия до редакцията на в. „Македонска трибуна“. В нея авторът твърди, че узнал от „отлично осведомен източник в София“, че „целта на правителството (българското – б.м.) е, чрез църквите да установи редовни връзки с нашата емиграция, да притъпява постоянно нейното родолюбие, да постави под свой контрол църквите и да ги превърне постепенно в свои огнища за пропаганда“.⁵³ Точно кой стои зад псевдонима „македонец“ така и не става ясно – нито тогава, нито по-късно. Въпреки, че някои среди на емиграцията допускат, че това всъщност е самият Иван Михайлов, който се е подписал с псевдоним. Така или иначе, статията бързо наелектризира духовете в редиците на МПО.

От своя страна двамата владци – Андрей и Пимен, допускат една тактическа грешка. Те не отчитат например, че току-що приключилата Караибска криза, свързана с революцията на Фидел Кастро и разполагането на съветските ракети в Куба, отново обтяга до краен предел отношенията между Изтока и Запада. В нейния ход България застава на страната на съветската позиция, а емиграцията се съобразява с поведението на президента Джон Кенеди. От тук, сред българската емиграция в САЩ през 1963г. се създава една нова, силно напрегната обстановка, която изисква от Андрей и Пимен да обявят официално поне целта на срещата си. По простата причина, че за пръв път в историята на българската диаспора в новия свят, на официално посещение там беше пристигнал епископ, член на Светия синод на Българската патриаршия в София. Вместо това двамата предприемат пътуване из българските православни енории в Съединените щати, без да се обявили официално каква е целта на тяхната инициатива.

На 10 март 1963 г. владците са в град Стилтън, на 11 март – в Акрон, на 12 март – в Лорейн, на 13 март – в Янгстаун, на 14 март – във Форт Уейн, на 15, 16 и 17 март – в Индианаполис и на 18 март в Медисън, Илиноис.⁵⁴ По време на това пътуване Пимен споменава, че възнамерява да остане в Щатите поне до месец май. Необявената предварително цел на визитата, както и продължителността на неговия престой, дават обилна храна за идеите, развивани в подстрекателски статии, от рода на тази, получена от Виена. Още по време на пътуването на двамата владци някои свещеници, намиращи се под силното влияние на ЦК на МПО и Иван Михайлов, молят Пимен открито „да не обикаля черквите, преди да се е срещнал и разговарял с чре-

дниците (свещениците – б. м.) на тези черкви”.⁵⁵

По време на срещите и разговорите с българите в отделните енории се завързват остри спорове. Опонентите изтъкват пред пратеника на Светия синод преди всичко факти от външнополитическо естество, с които те не били съгласни: защо „по заповед на партията” в България било „оправдано клането в Унгария през 1956г.”; нормално ли е по Карибския въпрос българският патриарх Кирил да заеме публично становище, което било „еднакво с това на Хрущов”?; защо църквата в България била превърната в институт за пропаганда и пр? На практика не е посочен нито един конкретен факт, който да доказва, че по националния въпрос официална София продължава да провежда пагубната линия от 40-те години, дала повод за конфликта от 1947-1948 година. Не е приведен нито един аргумент, от който да се вижда, че правителството на Живков действително преследва враждебна политика по отношение специално на българската емиграция в Новия свят. Не е доказано впрочем как, тоест по какъв начин, България, която току-що е нормализирала своите официални дипломатически отношения със Съединените щати, чрез откриването на легацията във Вашингтон, можеше реално да се намесва във вътрешния живот на емиграцията, да насажда там безпрепятствено „комунистическите идеи” и т.н.

Предвид на тези обстоятелства двамата владци отказват да се вслушат в съветите на опониращите свещеници и продължават да посещават черквите. Отстъплението им би се схванало като проява на слабост. Дори и като доброволен отказ от каноническото право на Светия синод на Българската патриаршия не само да ръководи, но и висшият ѝ клир да посещава, храмовете на българската православна църква. При положение, че опозиционно настроените свещеници поискат на една предварителна среща с владците Андрей и Пимен, те да не влизат в църквите. А след това и двамата доброволно изпълнят тяхната воля. В такъв случай, на практика Синодът би създал прецедент – доброволно да абдикира от своите канонически права и задължения при духовното обгрижване на паството.

В същото време обаче, трябва да се подчертае, че по време на обиколката си, двамата владци също не дават никакъв конкретен повод за вражда. Например, те не критикуват ЦК на МПО, не нападат по никакъв случай която и да било ръководна личност на политическата организация - включително и Иван Михайлов. Напротив, и Андрей, и Пимен търсят помирение със и между емиграцията. Не така смятат обаче Иван Михайлов и ЦК на МПО. Ръководейки се от разбирането, че под идейното ръководство на

Михайлов МПО може да опази българщината сама, организацията се ориентира, вече напълно съзнателно, към разкол с Българската православна църква. Чрез трайно откъсване на емигрантската общност от диоцеза на Българската патриаршия.

Лично ЦК на МПО организира свикването на специална църковна конференция, въпреки че нито уставът на организацията, нито политическата традиция от миналото, предполагат подобна дейност. Тя е открита на 25 март 1963г. в Детройт. Заседанията ѝ се провеждат в залата на българската православна черква „Св. Климент Охридски“. Още в съобщението за това събитие се казва, че конференцията се събира „по инициатива на нашите родолюбиви свещеници, начело с негово преподобие архимандрит Кирил...и в тясно сътрудничество с ЦК на МПО“.⁵⁶

За председател на църковната конференция е избран свещеник Георги Николов, за секретар – свещеник Георги Недялков и членове на бюрото – архимандрит Кирил Йончев, свещеник Васил Михайлов, председателят на ЦК на МПО – Методи Чанев, секретарят на ЦК на МПО – Петър Ацев и редакторът на в. „Македонска трибуна“ – Борислав Иванов. Под тяхно ръководство се изказват повече от 20 пратеници на българските православни енории в САЩ и Канада. В речите на говорителите отново преобладават традиционните аргументи, характерни за арсенала на пропагандата от епохата на студената война: как комунистите превърнали черквите в България в институт за пропаганда; по какъв начин стъпката, предприета с изпращането на Пимен, целяла емиграцията да се овладее „отвътре“ за разпространението на комунистическите идеи сред нея и т.н.⁵⁷ И нито една дума за опасността от широко разпространявания вече неомакедонизъм сред българската емиграция. Не е отправен нито един призив да се обединят редиците на всички българи в новия свят срещу тази по-голяма опасност!?

За това, че главен инициатор на очертавания се църковен разкол е ЦК на МПО, най-красноречиво говорят изказванията, направени на конференцията от председателя на ЦК на МПО – Кирил Чалев и от секретаря на ЦК – Петър Ацев. В словото си Чалев заявява, че МПО стои единна „зад нашите родни черкви и ще подкрепи решенията им за запазване свободата и самостоятелността на църковното ни народно дело“.⁵⁸ А Петър Ацев декларира направо: „Наш пръв дълг е да бдим за свободата на нашите втори отечества (САЩ и Канада – б. м.) и да не позволим нашите църкви да станат огнища на комунистическата конспирация, целяща разстройване на нашия църковен живот, нанасяне удар на народното ни дело и подравяне на сво-

бодното общество”.⁵⁹

На тази крайно политизирана база църковната конференция на македонската българска емиграция в Детройт гласува на 25 март 1963 година шест съдбоносни решения.

Първо, понеже епископ Андрей „самоволно е нарушил” решенията на църковно-народния събор, проведен в гр. Бъфало на 26 юни 1947г., във връзка със самоуправлението на епархията в Новия свят, „конференцията (в Детройт от 25 март 1963г. – б.м.) отрича правото му на управляващ българската епархия”.

Второ, временно ръководството на епархията се поверява на архимандрит Кирил Йончев.

Трето, в близко бъдеще, специално избрана комисия да подготви свикването на нов църковно-народен събор на емиграцията, който да избере Кирил Йончев за титулярен архиерей – „митрополит на нашата епархия”.

Четвърто, дотогава Епархийският духовен съвет да уреди въпроса за ръкополагането на архимандрит Кирил в епископски сан. Това да стане от страна на представител на някоя православна църковна организация в Америка.

Пето, Епархийският съвет да подготви нов проектоустав за управлението на епархията и правилник-образец, по който да се ръководи дейността на енорийските настоятелства. И двата документа да се приемат на следващия събор.

Шесто, всички решения на църковната конференция в Детройт да се направят достойние на емиграцията, за да послужат те като основа за по-нататъшното ѝ отношение към епископ Андрей и Светия синод на Българската патриаршия.⁶⁰

Само три дни след закриването на заседанията, бюрото публикува във в. „Македонска трибуна” обширно „Съобщение”, в което разкрива подробно същността на дискусиите и гласуваните решения в Детройт.⁶¹

Така при сложността на международното положение след Карибската криза, под влияние на антикомунизма си и под натиска на Иван Михайлов, чиито лични интереси на лидер през 1963г. диктуват да запази първенстващата си позиция сред емиграцията, ЦК на МПО по същество повтаря грешката, която правителството в София прави през 1948година. С трафарентни аргументи, при явно подценяване на големите опасности, които неомакедонизмът вече крие за българите зад океана, ЦК на МПО налага съдбоносната стъпка, която не си е позволя-

вала да направи нито една друга патриотична политическа организация на българската родолюбива емиграция в Новия свят в миналото. Прекъсната е и последната пряка жива връзка между американците, канадците и австралийците от български национален произход, с родовия им духовен корен. Разрушено е единното българско духовно пространство – независимо от различията в политическите режими, при които са поставени да живеят българите по света. Твърде скоро обаче животът ще докаже, че ЦК на МПО се е самоизмавил.

Най-напред започва процес на разцепление сред самата емиграция. Едната, макар и по-малката част от българските енории в Северна Америка, решават че остават под духовното ръководство на епископ Андрей и Българската патриаршия. Там фактически продължава живата каноническа традиция на българското православие в Новия свят. Започва небивал процес на противопоставяне вътре между членството на различните емигрантски колонии при подялбата на църковното имущество. Клеветят се и се злепоставят пред местните власти онези духовници, които са останали верни на Синода в София. На тази основа се завеждат множество съдебни дела за подялба на църковното имущество. От там пък вече брат с брата и сестра със сестрата се намразват и скарват за цял живот. Защото не могат да се споразумеят „с кого да вървят“ в църковно отношение. Може определено да се каже, че от първата половина на 60-те години тези процеси обезсилват в още по-сериозна степен българската диаспора зад океана. Осигуряват се нови възможности на неомакедонизма, именно през втората половина на 60-те години да отбележи своите най-големи успехи на терена на Новия свят.

Твърде скоро става ясно, че по църковния въпрос ЦК на МПО става своеобразен „заложник“ и в личните игри на архимандрит Кирил Йончев. Почувствал се свободен от опека на Светия синод на Българската патриаршия и нямайки равен сред останалите български свещеници в Новия свят, Кирил Йончев бързо разработва и започва да реализира своя собствена стратегия. Целта ѝ е гарантиране на новопридобитите от него позиции в църковно-народното дело на емиграцията. На 25 юли 1963г. архимандритът разпространява едно самостоятелно окръжно до енориите. С него той известява, че в рамките на два месеца след разколническата конференция в Детройт, той вече е решил да потърси „покровителство“ за новообразуваната около него българска православна епархия в лоното на „Руската православна църква зад граница“.⁶² Нейното главно достойнство било, че

„напълно отрича безбожническия комунистически режим“.⁶³

Светият синод на руската църква зад граница приел молбата на архимандрит Кирил Йончев, зачислил българската епархия между своите емигрантски епархии и одобрил официално архимандрита за неин „временен управител“.⁶⁴ На тази основа, на 9 август 1964г. в манастира „Св. Троица“, край Ню Йорк, Руската православна църква зад граница, хиротиносва /провъзгласява/ архимандрит Кирил Йончев в архиепископски сан⁶⁵. На 21 и 22 ноември 1964г., пак под прякото ръководство на ЦК на МПО е свикан Вторият църковно-народен събор на българската емиграция в Новия свят. Той заседава в черквата „Св. Никола“ в гр. Форт Уейн, Индиана. Тогава епископ Кирил е избран официално за титуляр на самоотлъчилата се българска православна епархия в Новия свят⁶⁶. Така като последица от разкола зад океана възникват две конкурентни и враждебно настроени една срещу друга български православни епархии. Тези от черквите, които признават за свой духовен глава епископ Кирил, стават за няколко години част от диоцеза на Руската емигрантска православна църква зад граница. Седалището на нейния предстоятел (епископ Кирил) е в град Толидо, щат Охайо.

Втората българска епархия, с духовен глава Андрей Влички признава върховенството на Светия синод на Българската патриаршия. Седалището ѝ е в град Ню Йорк. На 4 юли 1963г. Светият синод в София избира официално Андрей за митрополит. Това признание и подкрепа му позволяват в края на 1963г. той да свика Духовен съд в епархията, който отлъчва архимандрит Кирил Йончев и подкрепящите го свещеници от православието.⁶⁷ След двадесетгодишна пауза в края на 1964г. митрополит Андрей посещава отново и София. Така той успява да нормализира отношенията между Българската патриаршия и част от емиграцията в Новия свят. Другата част обаче, водена от отлъчения Кирил, продължава по свой път.

През 1976г. разколникът решава да изостави и Руската емигрантска православна църква зад граница. По-скоро, тя го отстранява от състава на диоцеза си. Тогава архимандрит Кирил Йончев сменя за втори път духовното си покровителство в Америка и влиза в лоното на т.нар. „Американска православна църква“ (20 декември 1976г. – б.м.)⁶⁸. Тя е конгломерат от най-различни отцепнически фракции, събрани механично на едно място. Тази му стъпка предизвиква остра критична реакция даже сред собствените последователи на Кирил. Свещеник Васил Михайлов – един от най-дейните му сътрудници по време на разкола от 1963-1964г., през 1978г. разпространява „покаяни писма“ между емиграцията в САЩ и Канада. Там той подлага

на убийствена критика авантюрите на Кирил Йончев. В първото си покаяно писмо свещеник Васил Михайлов пише: „Нашите надежди се разпиляха, когато научихме, че главата на нашата епархия и някои наши свещеници, по напълно незаконен път (преди да имат за това одобрението на нашите църкви), прикачиха нашата епархия към Автокефалната православна църква на Америка. За това противонародно дело тези, които използваха наивността на нашия народ, един ден историята ще си каже своята дума.“⁶⁹

А в последното си покаяно писмо някогашният съратник на епископ Кирил Йончев е още по категоричен: **„Ние трябва да разберем ясно, че преминаването на нашите църкви под пълната зависимост на Православната църква на Америка е най-престъпното дело, което се извърши срещу нашето скъпо църковно народно дело – пише Васил Михайлов. Един ден българският историк с болка на сърце ще отбележи имената на тези, които станаха съучастници на това срамно за народа ни дело.“**⁷⁰

Резултатите доказват правотата в думите на разкаялия се свещеник. Неблагоприятните последици сред емиграцията се засилват – безкрайните съдебни процеси за имотите продължават; задълбочава се враждата между родове и родственици; а като резултат продължават да намаляват ролята и значението на православия морал и принципи в духовния живот сред част от българската емиграция в Новия свят. През 70-те и 80-те години разколът придобива такива размери, че възстановяване на единството на българското православие сред емиграцията в задоеанския свят става практически невъзможно - даже след демократичните промени в България през 1989г. Тогава, когато отпада опеката на комунистическата партия над Светия синод на Българската патриаршия. Животът доказва, че Кирил Йончев има да защитава вече свои лични интереси, които и този път отново са поставени над интересите на българщината като цяло.

* * *

Разколът, настъпил сред българската диаспора в Новия свят през първата половина на 60-те години, всъщност е най-голямата драма, преживяна от тази отломка на нашия народ, изселила се зад океана. Макар и да протича под формата на църковно-религиозен спор, по своята дълбока същност, конфликтът е политически. А последиците от него нанасят тежки поражения върху значими национални интереси на българския народ. Българският емигрантски патриотичен политически фронт не можеше да печели

сила и авторитет от подобни процеси.

В основата на разкола залягат противоречията между демократично мислещата част от българската емиграция в Новия свят и натрапения от Сталин обществен модел за развитието и управлението на България през втората половина на 40-те години. Тогава за пръв път, с цел да се неутрализира възможността от пряк досег с представители на режима в София, емиграцията си извоюва правото да се самоуправлява в духовно отношение. Без обаче през втората половина на 40-те години още да къса връзките си с БПЦ. През 50-те години правителствата на България постепенно ликвидират основните слабости на политиката по националния въпрос, допуснати след войната. На тази основа се откриват възможности за постепенно нормализиране на отношенията и с диаспората в Новия свят. Подобна перспектива обаче влиза в противоречие първо с лидерските амбиции на Иван Михайлов, а от 60-те – години и с користните лични интереси на емигрантския църковен клир, воден от архимандрит Кирил Йончев. Под влияние на тези два фактора вместо помирение с легитимната православна духовна власт в София се стига до разкол. По-голямата част от македонската българска емиграция в Новия свят е изведена извън лоното на Българската патриаршия, за да бъде прехвърляна впоследствие от епископ Кирил Йончев от диоцез в диоцез на различни нетрадиционни религиозни формации.

На практика, в хорада на църковния разкол и Иван Михайлов, и епископ Кирил, по църковно каноническите въпроси демонстрират ограниченост в мисленето, недопустима за народни водачи. И през 60-те години те надценяват „запахата от комунизма“, както и възможностите си единствено със собствени сили /без и даже в противоборство с българската държава/ да съхранят духовната същност на българския елемент сред емиграцията. Единното българско духовно национално пространство обаче, е заплашено от разпокъсване. Поради това, именно след разкола от 60-те години, неомакедонизмът пуска корени зад океана, с което обстановката сред македонската българска емиграция там се усложнява.

БЕЛЕЖКИ

1. Altankov, N. The Bulgarian Americans, Palo Alto, California, 1979, p.
2. Македонска трибуна, г. XXI, № 1086, 11 дек. 1947.
3. Пак там.
4. Митев, Т. Македонобългарският Централен Комитет в САЩ (1918-1919г.), С., 1992, с.125.
5. Митев, Т. Българската емиграция в Америка и борбите за освобождението на Македония (1919-1945г.). С., 1993, с.350.
6. Тошкова, В. България и балканската политика на САЩ (1939-1944г.). С., 1985, с. 216-219.
7. Македонска трибуна, г. XXI, № 1109, 20 май 1948.
8. Мозер, Ч. Георги Михайлов Димитров. Биография. С., 1990г., с.20 и сл.
9. Митев, Т. Българската емиграция в Америка..., с.382 и сл.
10. Първата серия статии, под общо заглавие „Сталин и македонския въпрос“ Иван Михайлов започва да публикува във в. „Македонска трибуна“ в края на месец юли 1947г., и то под псевдонима „Македоникус“. – Вж.: Македонска трибуна, г. XXI, № 1066, 24 юли 1947.
11. Матеева, М. и Хр. Тепавичаров, Дипломатическите отношения на България (1878-1988г.). С., 1989, с.252.
12. Информация за този факт от биографията на епископ Андрей Велички авторът получи през 1989г. от свещеник Петър Стамболджиев, при черквата „Св. св. Кирил и Методий“ в гр. Гранит сити, Илиноис, САЩ,
13. Македонска трибуна, г. XXIV, № 1214, 8 юни 1950.
14. Пак там, г. XXIX, № 1990, 1 юли 1965.
15. Пак там, г. XIX, № 989, 31 ян. 1946.
16. Пак там.
17. Пак там.
18. Пак там.
19. Пак там, г. XXIX, № 1980, 22 апр. 1965.
20. Мичев, Д. Македонският въпрос и българо-югославските отношения (9 септември 1944 – 1949г.). С., 1994, с. 238-239.
21. Пак там, с. 292 и сл.
22. Македонска трибуна, г. XXI, № 1109, 20 май 1948.
23. Отчет на Централния комитет на МПО за дейността му през 1947 – 1948г. представен пред 27-ия годишен конгрес на МПО, свикан на 5,6 и 7 септември в Синсинати, Охайо, САЩ, 1948, с. 8-9.

24. Македонска трибуна, г.ХХI, № 1109, 20 май 1948.
25. Пак там.
26. „Всички църковни общини в епархията изпратиха свои редовни делегати на този пръв църковен събор”, пише в. „Македонска трибуна” – Вж. Македонска трибуна, г.ХХI, № 1063, 3 юли 1947.
27. Пак там, г.ХХХIХ, № 1988, 17 юли 1965.
28. Пак там.
29. Пак там, г.ХХI, № 1109, 20 май 1948.
30. Пак там, г.ХХХIХ, 1980, 22 април 1965.
31. Пак там, г.ХХI, № 1109, 20 май 1948.
32. Пак там, г.ХХХIХ, № 1988, 17 юни 1965.
33. Пак там.
34. Пак там.
35. Пак там.
36. Пак там.
37. Църковен вестник, № 18-19 от 1948г.
38. Македонска трибуна, г.ХХХIХ, № 1989, 24 юни 1965.
39. Пак там, № 1988, 17 юни 1965.
40. Пак там, г.ХХII, № 1122, 19 авг. 1948.
41. Матеева, М. и Хр. Тепавичаров. Цит. съч., с. 252.
42. Mitev, T. Foundation of the first Bulgarian patriotic organizations in Australia, Ed. by Macedonian Scientific Inst., Sofia, 1994.p.5
43. Елдъров, Г. На запад – бъдещето на източното православие – сп. Вяра и просвета, Рим, г.ИI, 1969, № 1-2 с.2 и сл.
44. Macedonians Immigrants in Canada and their Background, Toronto, 1980, p.260
45. Отчет на ЦК на МПО за дейността му през 1962-1963г., представен пред 42-рия годишен конгрес на МПО, състоял се на 31 август, 1, 2 и 3 септември 1963г. в гр. Чикаго, Илинойс, САЩ, 1963, с. 13-14.
46. Баев, Й. Българското държавно ръководство и македонският въпрос от 1948 до края на 70-те години. – Военноистор. сб., 1994, кн.1, с.98 и сл.
47. Македонска трибуна, г.ХХХIХ, № 1687, 23 юли 1959.
48. Пак там, № 1991, 8 юли 1965.
49. Пак там.
50. Пак там, г.ХХХIII, № 1706, 10 дек. 1959.
51. Баев,Й., Цит. съч., с.98 и сл.
52. Македонска трибуна, г.ХХХII, № 1651, 13 ноем. 1958.

53. Пак там, г. XXXVII, № 1871, 21 март 1963.
54. Пак там.
55. Пак там.
56. Пак там, № 1873, 4 апр. 1963.
57. Пак там.
58. Пак там.
59. Пак там.
60. Пак там.
61. Пак там, № 1874, 28 март 1963.
62. Това е църквата на белогвардейската емиграция, която след Октомврийската революция в Русия през 1917 г. се е самоуправлявала в административно отношение.
63. Македонска трибуна, г. XXXVII, № 1891, 25 юли 1963.
64. Православная Рус, № 24 (785), 28 дек. 1963.
65. Македонска трибуна, г. XXXVIII, № 1945, 13 авг. 1964.
66. Пак там, № 1918, 6 февр. 1964.
67. Пак там, № 1917, 30 ян. 1964.
68. Twenty years hierarchical labor, USA, 1984 p.1 etc.
69. Михайлов, В. Коледни размишления (Писмо № 1). Торонто, Канада, 1978, с.1.
70. Пак там (Писмо № 4), юни 1978, с.1

5. ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА ОТНОШЕНИЯТА МЕЖДУ РОДОЛЮБИВАТА ОБЩЕСТВЕННОСТ В БЪЛГАРИЯ И ПАТРИОТИЧНАТА ЕМИГРАЦИЯ В АМЕРИКА ПРЕЗ ПОСЛЕДНОТО ДЕСЕТИЛИТИЕ НА ХХ ВЕК*

Едно от най-значимите постижения на българската интелигенция през последното десетилетие на ХХ век е свързано с възстановяване и разгръщане дейността на Македонския научен институт /МНИ/ в София, през 1990 година.¹ След демократичните промени в страната от края на 80-те години, активното по това време поколение от историци, филолози, етнографи, юристи и общественици, пренебрегнаха откритите се широки възможности за изграждането на бърза политическа кариера. Стойки на солидни държавотворни позиции в своето академично мислене, тези хора насочиха усилията си главно към пълно възраждане на обективността и академизма в изследователския процес около българската национална проблематика. Важна страница в широко разгърнатия се процес на нови изследователски търсения бяха и направените първи научни изследвания, свързани с дейността на организираната българска патриотична емиграция, изселила се в Новия свят, през първата половина на ХХ век.² В тази област на хуманитарното познание обаче, не беше възможно да се постигнат сериозни резултати, без възстановяване и на деловите отношения на МНИ с основния представител на родолюбивата емиграция зад океана през 80-те години на ХХ век - „Македонската политическа организация в САЩ, Канада и Австралия” /МПО/. Защото архивното богатство, свързано с историята на българския емигрантски патриотичен фронт в Новия свят, по това време все още се съхраняваше само в архива на ЦК на МПО, в гр. Форт Уейн, щат Индиана.

---

* В тази си част изложението съдържа известни елементи от мемоарен характер, тъй като авторът участва активно във възстановяването на отношенията между ВМРО, МНИ-София и МПО през 90-те години на ХХ век. Публикуването на текста тук ще хвърли немалка светлина по въпроса. Неговото цялостно изясняване обаче, ще стане след като проф. д.ист.н. Димитър Гоцев, доц.-р Стоян Германов и др. също обнародват своите изследвания, тъй като тези учени също имат важно място в процеса около възстановяването на отношенията между патриотичните структури в България и родолюбивата емиграция в Америка. Само така можеше да се гарантира още по-задълбочено навлизане в тематиката на „контролираните зони” от историята в България, маркирани с догматиката на предишното обществено устройство.

През десетилетията на Студената война отношенията между София и Форт Уейн бяха разстроени сериозно. От една страна, както беше показано по-горе, организираната българска родолюбива емиграция в Америка плати за един период /40-те-60-те г./ известна дан на политическия антикомунизъм и съзнателно избягваше деловите връзки с институциите на социалистическа България. От друга страна, БКП на свой ред, обявява идеите и делото на българските патриоти в новия свят за съставна част от „пропагандата на империализма“. Поради това, задълбочени научни изследвания, свързани с тази проблематика, в България липсваха. В резултат са прекъснати почти напълно плодотворните взаимоотношения между двата основни задгранични центрове на българското патриотично движение, свързано със съдбата на българите в Македония – тези в България и в Северна Америка. В резултат е ликвидирана една от най-важните традиции на общобългарския патриотичен фронт, изграден през първата половина на двадесетото столетие: реализирането на съвместни инициативи пред световното обществено мнение, в защита на разпокъсания български народ. Една реалност, която новото време налагаше да се преодолее с повелителна категоричност. Защото последиците от нея също създаваха пречки, за да се защитават ефективно трайните национални интереси на България и българите. В събитийното възстановяване на тези отношения активно участие взеха и учени от МНИ през 90-те години на ХХ век.

* * *

Първият пробив в усилията да се възстановят отношенията с МПО в Северна Америка е направен от доцент Трендафил Митев. През декември 1974 г., след спечелен конкурс, той започва работа като асистент в Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“. Там разработва докторската си дисертация за отношението на българската социалдемократия към личния режим на княз Фердинанд. В хода на събирателската работа попада на ценни документи в архива на Стефан Стамболов, свързани с политиката на неговото правителство по македонския въпрос. През 70-те години на ХХ век, този проблем, все още не е разработен сериозно в българската историография. Той също минава за едно от „табутата“, наложени от режима. Причината се крие в политиката, провеждана от Стамболов по отношение намесите на руския царизъм в България от средата на 80-те до средата на 90-години на ХІХ век. Въпреки това, след защитата на докторската дисерта-

ция през 1981г., съзнавайки важноста на националната проблематиката, д-р Митев се насочва към изследване борбите на българския народ за национално обединение. В резултат пише и през 1983 г., публикува статията „Стефан Стамболов и българския национален въпрос от Освобождението до 1894г.“³

Работата е приета с интерес от колегиалната общност. Това обстоятелство дава основания младият тогава учен да продължи заниманията си в това направление на историческото познание. След двугодишни усилия той пише и публикува монографията „Генерал Георги Вазов“ /Биография/, а през 1985 г. издава и следващата си книга „Генерал Никола Иванов“ /Биография/.⁴ Двата бележити български военачалници играят решаваща роля за развенчаването на Османската империя като велика сила през Балканската война от 1912-1913 година и дават съществен принос за ликвидирането на феодализма в Македония.

Междувременно плодотворна изследователска дейност, свързана с българската национална тематика в Историческия факултет на СУ вече реализира и доцент Милчо Лалков. В началото на 80-те години на работа във факултета е назначен и наскоро защитилия докторската си дисертация д-р Димитър Гоцев. Той вече е свързал изцяло своята научна кариера с темата Македония и борбите на българския народ за обединение. Все по това време доц. Стайко Трифонов навлиза дълбоко в тракийските аспекти на българската национална тематика. Така, около средата на 80-те години на ХХ век, в Историческия факултет на СУ се оформя едно силно ядро от млади, ентузиазирани и продуктивни учени, които се ангажират трайно с националната проблематика. В този водещ център на българската историческа наука е изграден сериозен неформален, колегиален кръг от учени, посветили трайно интересите си върху изследването на борбите за национално освобождение и обединение на българския народ. В междучасията, след учебните занятия, при срещи по коридорите или на събрания, те обменят идеи, споделят трудности, правят се преценки за онова, което е редно да се изследва в бъдеще. След работа, срещите и разговорите продължават в разходки по булевард „Цар Освободител“, където отново се говори по темата Македония и Тракия, и съдбата на българите там.⁵

Разгърнатата многопосочна изследователска и издателска дейност от младите учени в Историческия факултет по националната проблематика, става причина от 1984г. доц. Трендафил Митев също да започне ново търсене за една своя, „трайна ниша“ в тази област на хуманитарното по-

знание. Желанието му е това да е все още „бяло поле“ в историографията и да предлага дълготрайна перспектива за научно изследователска работа. В хода на размислите си в това направление, през 1985 г. /вече като доцент/ в читалнята на Народната библиотека „Св.св. Кирил и Методий“ Митев попада случайно на един брой от в-к „Мекедонска трибуна“. Това е печатния орган на МПО в САЩ, Канада и Австралия, основан през 1927 година. Тогава въпросното издание се колекционира в известния „секретен фонд“ на Народната библиотека. Някой от служителите обаче, е допуснал грешка и въпросният брой попада в читалнята при останалите вестници. В онзи ден доц. Митев прочита три пъти съдържанието на това издание. От него той узнава важни детайли за онова, за което в Историческия факултет все още съществува най-обща представа: до 1985 г. във факултета се знае само, че в Америка от 1922 година съществува организирано патриотично движение на македонските българи. Но подробности не са известни. Вестникът на МПО обаче, дава точни сведения за местонахождението на ЦК на МПО; къде се издава неговият печатен орган; в кои градове съществуват най-масовите и активни местни структури на патриотичната организация. Тази информация се оказва решаваща. В съзнанието на доц. Трандафил Митев съзрява трайното намерение да се захване с изследване историята и постиженията на българското патриотично емигрантско движение в новия свят.

Проучванията, които той прави в българските архиви показват, че у нас липсва богата документация по тази тематика. Първо, защото заради войните, отношенията между България и САЩ през ХХ век са били прекъснати за дълги периоди от време. Затова размяната на кореспонденцията и вестниците не е вървяла редовно. А на второ място, понеже основната част от онова, което все пак е било събрано в МНИ, през 1947 година е предадено на Народната библиотека в Скопие. Оставаше единствения изход от ситуацията – да се потърси начин за работа в библиотеки и архиви на САЩ. През втората половина на 80-те години това е възможно само ако се участва в ежегодния конкурс, обявяван от Фондация „Фулбрайт“. Тя отпуска стипендии за учени, които се занимават с изследвания на отношенията между своята родина и САЩ. Някои от младите български историци вече се бяха възползвали от тази възможност и разказват, че са доволни от свършената работа. Поради това през 1987 г. доц. Митев се явява на конкурса, обявен от фондацията, полага успешно изпитите и получава едногодишна стипендия за работа в американските библиотеки и архиви.

На 1 септември 1988 г. младият учен заминава за Вашингтон, а от там

за Южноилинойския университет, край град Сент Луис, щата Мисури. Със съдействието на научния си консултант, проф. Стенли Кимбъл /водещ специалист по емиграционната политика на щатите/, Трендафил Митев получава достъп до богата колекция от англоезична литература, свързана с развитието на различните емигрантски общности в Северна Америка. През декември 1988 г. проф. Кимбъл успява да достави в библиотеката на университета и микрофилми на в-к „Народен глас“. Това е основният български емигрантски вестник, издаван в САЩ до края на Втората световна война. Тогава изданието е ежедневник. Поради това върху неговите страници са печатани изключително ценни факти, свързани с дейността на различните български емигрантски организации. Така, за около три месеца, е събрано достатъчно информационно градиво, от което по-късно се ражда монографията „Македонобългарският Централен комитет в САЩ"/1918-1919г.“, издадена през 1992г.⁶ Тема, за която по онова време не съществува и един написан ред в българската историография.

Междувременно в началото на март 1989 г. доц. Митев решава да изпрати две заявления във връзка с по-нататъшно разширяване на неговата събирателска работа. Едното е адресирано до управата на Хувър институт. Той е под структура на Станфордския университет край гр. Сан Франциско в Калифорния. Там се съхранява архивът на цар Фердинанд. Ексмонархът го изнася от България през октомври 1918 г. и десетилетия наред достъпът до него е практически невъзможен за представителите на българската историческа наука. Очакванията са там също да се открие ценна документация, тъй като през 80-те години представите за съдържанието на тази документална колекция също са твърде скромни. А второто заявление е адресирано до ЦК на МПО в град Форт Уейн, щата Индиана. Председател на организацията по онова време е Иван Лебамов. Всъщност, точно там Митев се надява, че ще може да работи с най-ценната документация, свързана с дейността на организираното българско патриотично движение в Новия свят след Първата световна война. За да се добие някаква представа за равнището на неговите изследвания, към заявлението е приложен по един екземпляр от биографиите на генералите Георги Вазов и Никола Иванов, както и копие от статията за политиката на Стефан Стамболов по македонския въпрос. А за да се изясни и професионалното отношение на автора към дейността на МПО, той пише и прилага също текст и на една нова статия, която е озаглавена „Ролята на МПО за пренасяне и налагане празника на Св.св.Кирил и Методий в Северна Америка“. В заявлението се пояснява, че

ако ръкописът получи одобрение, той може да се публикува в „Македонска трибуна“.

Най-напред доц. Митев получава положителен отговор от Станфордския университет. В него се съобщава, че му е разрешен достъп до архива на цар Фердинанд. По телефона, с ръководството на Хувър институт е уточнено, че българският учен ще пристигне в Сан Франциско в края на месец април 1989 година. Отговорът от Форт Уейн обаче се бави до 15 април 1989 година. В последна сметка, по телефона се обажда лично Иван Лебамов. Той съобщава на доц. Митев, че ЦК на МПО разрешава за пръв път „българският учен“ да работи в архива на организацията. Ръкописът на изпратената статия за Кирил и Методий е одобрен и ще излезе в юбилейния брой на „Македонска трибуна“ през май, във връзка празника на славянската писменост и култура. В последствие статията е издадена в два варианта – на български и на английски език.⁷ Разбират се също така, че предвид пътуването на Митев до Сан Франциско, тъй като вече е договорен ангажимент със Станфордския университет, посещението във Форт Уейн ще стане към края на месец май.

В Станфорд доц. Трендафил Митев работи от 25 април до 24 май 1989 година. Там също са открити ценни документи, свързани с интересуващата го национална проблематика, особено за годините на Първата световна война. След това Митев се завръща отново в Южноилинойския университет, край Сент Луис. От там, заедно с Марвин Моули, потомък на стар български род от Македония, пътуват до Форт Уейн. По време на придвижването най-напред двамата посещават град Индианаполис. Г-н Моули урежда среща и запознава доц. Митев с последния от големите стари дейци на МПО – г-н Христо Низамов. Той е родом от гр. Ресен, Македония. След Първата световна война бяга от родния край. Няколко години живее в София, а след това емигрира за Съединените щати. По родова линия е първи братовчед на Симеон Радев. През 30-те години, когато Радев е пълномощен министър на България във Вашингтон, Христо Низамов и Лазар Киселинчев са назначени за служители в „Информационното бюро“ на МПО, създадено от организацията в Ню Йорк.⁸ Представителите на българската патриотична емиграция в Новия свят получават ценна информация от българската легация, във връзка с политиката на великите сили по македонския въпрос. Симеон Радев им предоставя и връзки за срещи с висши служители в Държавния департамент във Вашингтон, с влиятелни сенатори, издатели на вестници и авторитетни американски общественици. Пред тях Низамов и Киселин-

чев лобират за каузата на българите в Македония.

След Втората световна война Христо Низамов работи години наред в редакцията на в-к Македонска Трибуна. За известен период е и главен редактор на изданието. През 1989 г. той вече надхвърля 85 години и само няколко дни по-късно умира. Така че, срещата с него е наистина първото значимо събитие, свързано с усилията на доц. Трендафил Митев да се докосне непосредствено до деятелите, идеите и делото на организираното българско патриотично движение в Новия свят. В петчасовия изключително добронамерен разговор, проведен с Христо Низамов, той разказва подробности от своя живот и важни детайли, свързани с дейността си като висш функционер на МПО. Съобщава също така много интересни факти за работата и на онези дейци на МПО, които са пристигали от България, за да помагат при изграждането на патриотичната организация. Христо Низамов цени най-много приносите в това отношение, дадени от Йордан Чкатров, Любен Димитров, Петър Ацев и Асен Аврамов. Домакинът на срещата се съгласява разказът да се запише на магнетофон. Така доц. Трендафил Митев събира и първата конкретна, неизвестна фактология по водещото направление на неговите научни интереси тогава. В края на срещата Христо Низамов звъни лично на Иван Лебамов, за да го информира, че на следващия ден „гостът от България”, както се изразява той, ще бъде при него, в ЦК на МПО, в град. Форт Уейн, Индиана.

Председателят на МПО по това време – Иван Лебамов, е българин роден в САЩ, чийто родови корени са от Костурско. По професия той е юрист. Един от най-авторитетните адвокати във втория по големина град на щата Индиана – Форт Уейн. Неговата кантора се намира в идеалния център на града. Високият авторитет и влиянието му сред обществото са причина, от 1972 до 1976 година Лебамов да е избран и за кмет на град Форт Уейн. Наред с добрите спомени, оставени сред местното население като ефективен и справедлив юрист и управник, тогава той дава разрешение, в близост до централата на МПО, да се построи и първият красив паметник, издигнат в Новия свят в памет на загиналите борци в борбата за свободата на Македония.

Срещата с председателя на ЦК на МПО – г-н Иван Лебамов, започва на 29 май 1989г., към 10 часа, в централата на организацията. Домакинът посреща радушно българския учен. Най-напред той обяснява, защо близо месец и половина не е било отговорено на неговото заявление във връзка с разрешаването на достъп до библиотеката и архива на МПО. Думите му

по този въпрос са приблизително следните: "Много години, ние тук и вие там, не сме поддържали редовни връзки. Голямата политика ни раздели нас, кръвните братя - българи. Имало е случай, когато нашата организация е била обявявана, от официалните представители на комунистическата власт в България, за „фашистка“. Това е била причината ние внимателно да се пазим от излишни провокации. Вече настъпват обаче нови времена /Иван Лебамов тук има предвид разведряването в международните отношения след идването на власт на Горбачов в Москва - б.м./ и ние трябва да се опитаме, да възстановим отново нашите добри връзки, които са съществували в миналото, продължава Лебамов. В Югославия предстоят важни промени и ние пак трябва да сме заедно, за да защитим правата на българите в Повардарие. Тъй като не се познаваме, допитахме се и до „Радко“. /Иван Михайлов, който по това време живее в Рим б.м./ Какво той мисли по въпроса - да дадем ли разрешение, за пръв път един учен, пристигнал от социалистическа България, да работи в нашия архив. След като се запозна с книгите ти, Радко даде положителен отговор и ето сега, ние разговаряме в нашата библиотека”.

От тези думи на Иван Лебамов стават ясни няколко неща. Първо, недоверието, което е било натрупано в средите на организираното българско емигрантско, патриотично движение по време на Студената война, по отношение на политиката, провеждана от официалната власт в София, по националната проблематика. На второ, място изяснява се, че ръководството на МПО гледа сериозно на проблема за предстоящото ново активизиране на македонския въпрос, в хода на вече започващите промени и в Югославия. И най-важното, че ледовете бавно започват да се разтопяват. ЦК на МПО е направил всичките си справки и в последна сметка, за пръв път от 30-те години на XX век, разрешава в „светая светих“ на организацията – библиотеката и архива на българския емигрантски патриотичен фронт в Новия свят да влезе и да работи български учен, пристигнал от София!

Следобеда Иван Лебамов развежда гостите из редакцията на в-к „Македонска трибуна“, разглеждат малката музейна сбирка на МПО и библиотеката с архива на организацията. Посетен е и паметника на борците за свободата на Македония, пред който са положени цветя и са направени снимки за спомен. По време на тази среща Трендафил Митев се запознава за пръв път и с тогавашния главен редактор на в-к Македонска Трибуна – г-жа Виржиния Низамова – Сорсу. Тя е дъщеря на Христо Низамов. Установените делови отношения с нея, по-късно се оказват много важни за успешната работа

в архива на МПО. Накрая гостът и домакините се събират в адвокатската кантора на г-н Иван Лебамов и формулират няколко важни решения, с оглед на бъдещето.

Първо, изяснява се, че Трендафил Митев не е в състояние да започне веднага работа в архива на МПО. Специализацията му приключва в средата на месец юни 1989 година. Така че, през май той вече има дори закупен самолетен билет за България. Завръщането в София е наложително, тъй като изтича и срокът на неговата виза за пребиваване в Съединените щати. Поради това се постига съгласие, че първото посещение на българския учен във Форт Уейн има само „опознавателен“ характер. На тази основа Иван Лебамов уточнява, че за да се работи плодотворно в библиотеката и архива на МПО са необходими минимум 3 месеца. Ето защо е взето следното решение: Трендафил Митев да се завърне в София и през 1990 година да направи постъпки, за да получи нова виза от американската легация. След това да пристигне за втори път във Форт Уейн „най-малко за три месеца“, за да придвижи напред делото, с което се е заел: да разработи на научна основа, историята на българския емигрантски патриотичен фронт в новия свят. Председателят на ЦК на МПО декларира, че организацията е силно заинтересувана от тази перспектива, защото в редовете ѝ няма професионални учени – историци. Иван Лебамов поема ангажимент да осигури квартирата по време на втората командировка, а всички разходи, свързани с пътуването, прехраната и пр. да са за лична сметка на доц. Митев. На свой ред, той преценява, че това наистина е изключителен шанс за българската историческа наука, който не бива да се пропуска. Въпреки несъмнените големи разходи, които трябваше да се поемат от личния бюджет. Накрая доц. Трендафил Митев се разделя с Иван Лебамов с най-добри чувства и уговорката, че започваме „да пишем нова страница“ в отношенията между двата основни центрове на организираното движение за защита на българите в Македония.

В средата на юни 1989 година доц. Трендафил Митев се завръща в София. През лятото и есента на същата година политическата криза в България се задълбочава до възможния максимум. На 10 ноември Тодор Живков е отстранен от властта. Започва процесът на демократизация, в чийто ход възникват още по-благоприятни, обективни условия, за възстановяването и на МНИ. Междувременно, през зимата на 1990 г. Трендафил Митев пише първата статия в областта на новата си академична ориентация. Тя е озаглавена „Създаване и дейност на МПО в САЩ и Канада /1922 - 1941/“. Редак-

цията на сп. „Военноисторически сборник“ я посреща с голям интерес. Този път работата е публикувана веднага, тъй като в българското академично пространство навлиза нова проблематика.⁹ Междувременно Митев прави постъпките за получаването и на нова входна виза в Съединените щати, във връзка с повторно пътуване зад океана. В лични разговори с приятелския кръг в Историческия факултет, той запознава колегите с мащабите на откритото ново изследователско поле, свързано с историята на българското патриотично емигрантско движение в Новия свят. Оценка, които получава се свеждат приблизително до следното: да, трудно ще бъде, но си заслужава усилията! Защото МПО действително е сред най-активните и заслужили български патриотична организация в Новия свят. В хода на колегиалните общувания става възможно интегрирането на доц. Трендафил Митев и към групата на инициаторите, които възстановяват МНИ. Актът се извършва на 3 май 1990г, в големия салон на Македонския дом, на ул. „Пиротска“ № 5. Времето е топло, поради което прозорците на залата са отворени широко. Отвън се чува шумът на провеждащата се поредна политическа демонстрация във връзка с предстоящите избори за Седмо ВНС. То трябваше да положи новите конституционни основи на демократична България.

Възстановителите на МНИ обаче, не бяха между тези „герои на новото време“, които тогава се борят с неистови усилия, за да попаднат в листите на бъдещите „велики депутати“. Причината е проста – учените, заседаващи на Пиротска № 5 разбират, че делото което предприемат е не по-малко важно за бъдещето на българския народ. Защото демокрацията е празна дума без наличието на ясно национално самосъзнание и отговорно държавно-творно мислене, които да пораздат самочувствие и градивни енергии, в поведението на гражданина. Включително и във връзка със защитата на трайните национални интереси на България и българите, за да се съдейства за всестранния възход на родината. Развитието на тези аспекти от областта на общественото мислене можеше да стане само чрез упорита, компетентна и последователна научна и обществено популяризаторска работа на национално отговорната българска интелигенция.

С възстановяването на МНИ започва нов, важен етап в цялостното развитие на академичната наука в България, свързана тясно с патриотичното движение сред обществото. Вече съществуваше организационен център, който обединява силите на тази част от академичната общност, която възнамерява да служи единствено на отечеството си. Но не с празни претенциозни речи от трибуната на парламента, не по време на шумните и безсмис-

лени разходки из улиците на София, не чрез безпрецедентно разграбване на националното богатство, или чрез финансиране на дейността от външни сили, а със знанието и истината за българската национална съдба. Нещо повече – като се възстанови и развие координирана дейност и старият, общобългарски патриотичен политически фронт, ангажиран с националната проблематика през XX век.

Междувременно, чрез кореспонденция с ЦК на МПО доц. Трендафил Митев постига договореност да пристигне за второто си посещение във Форт Уейн в средата на месец юни 1990 година. Поради това, в началото на юни, вече като организиран член на МНИ, той иска среща и с новоизбрания председател на МНИ – проф. Петър Шапкарев. В проведения продължителен разговор Митев го информира, за неговото предстоящо пътуване, защото през май 1989 г., когато то е договорено, МНИ все още не съществува като организирана реалност. Професор Шапкарев изслушва внимателно поднесената му информация и през цялото време записва нещо на един бял лист. След като привършва разказа си за връзките, които Трендафил Митев има вече с ЦК на МПО, Шапкарев обобщава идеите, нахвърляни на хартията. На практика те се превърщат в нещо като малка програма за предстоящи действия, вече от името на МНИ.

На първо място проф. Петър Шапкарев прави извод, че с посещенията и договореностите, постигнати през май 1989 г. във Форт Уейн е извършен „важен пробив“ за бъдещето активизиране на връзките, между организираното българско патриотично движение в „стария и Новия свят“. Направената начална стъпка обаче, трябва да се разшири и обогати, заявява Шапкарев. За целта двамата се договарят, по време на второто посещение във Форт Уейн, наред са работата в архива на МПО, Трендафил Митев, в качеството си вече на опълномощен член на МНИ, да проведе разговори с ръководството на организацията за формите, под които може да се възстановят и активизират двустранните отношения между София и Форт Уейн. Впрочем през 1990 година, от общо седемте членове на ЦК на МПО, четрима от тях – Иван Лебамов, Георги Лебамов, Афродита Ацева и Виржиния Низамова-Сорсу, живеят и работят в град Форт Уейн. Следователно, съществува възможност да се установят връзки и с тях, за да се договорят евентуалните по-нататъшни стъпки, свързани с бъдещото единодействие. Професор Шапкарев поема ангажимент да запознае с тези идеи и авторитетния деец на наскоро възстановената ВМРО – г-н Стоян Бояджиев. Впрочем, в духа на стилистиката, по която работят тогава старите деятели като Петър Шапка-

рев и Стоян Бояджиев, Трендафил Митев е помолен „приказването да си останем между нас“. Очевидно, между старите дейци на общобългарския емигрантски патриотичен политически фронт в София, все още има страхове и предубеждения, наслоени от опита им през изминалите 45 години. Времето, през което те не веднъж са били обект на неприятни „срещи с властта“. А БСП все още играе ръководна роля в управлението на българската държава. Така, преди второто си пътуване за Съединените щати, Трендафил Митев вече е натоварен с изпълнението на един нов, научно-политически проект: да се проведат разговори за възможността да се възстанови единния общобългарски патриотичен политически фронт за съвместна работа, във връзка с очевидно предстоящото ново активизиране на македонския въпрос на Балканите.

Второто посещение на доц. Трендафил Митев във Форт Уейн, Индиана започва на 16 юни и продължи до 15 септември 1990 година. Там той е настанен в комплекса „Три ривърс“, в близост до централата на МПО. Това спестява неизбежните пътни проблеми, тъй като разстоянията из американските градове са доста големи. Със започването на същинската работа Митев се заема най-напред да прочете в-к „Македонска трибуна“ за периода от 1927 до 1944 година. Този подход му дава богата обща представа за всичко онова, което организацията е реализирала между двете световни войни, в усилията си да защити правата и свободите на македонските българи. Ученият си дава сметка, че трите месеца, с които разполага не са достатъчни, за да събере „всичко“, което се съдържа в изданието – включително и за епохата след Втората световна война. А и най-важна за него е все пак работата с оригиналните архивни документи, която все още предстои. Информацията, свързана с в-к „Македонска трибуна“ е обработена в рамките на един месец. В случая много помага наличието на филмирано копие на изданието. То позволява, след избора на съответния материал, той веднага да се ксерокопира чрез машината на която се чете. Така е създадена първата колекция с информация за историята на българското патриотично движение в Новия свят.

Работата с архивните материали върви обаче по-бавно. Голяма част от текстовете там са писани на ръка и разчитането става по-трудно. Освен това, документите са стари, а хартията изсъхнала и станала доста чуплива. С нея трябва да се работи много внимателно, за да не пострадат оригиналите. Така или иначе, ден след ден, започва най-важното – създаването на ксероксни копия на оригиналната документация. /Важна подробност: в

архива на ЦК на МПО има ксерокс, който позволява веднага след запознаването с текста на важен документ, той да бъде и ксерокопиран/. По същество това е основната работа през оставащите два месеца от престоя във Форт Уейн. Тъй като времето напредва, а ксерокопирането не върви бързо, г-н Иван Лебамов прави един безпрецедентен жест. Той разрешава доц. Митев да работи в архива и в съботния ден, който е почивен за администрацията на ЦК на МПО. За целта му е предоставен и личен ключ, за да може да влиза и излиза сам от архива. Тази постъпка вече е израз на огромно доверие, което позволява да се свърши успешно събирателската работа и да се преснима практически целият запазен архив на МПО.

Оригиналната документация на МПО предлага уникални възможности за оборването на неомакедонизма, тъй като трагедията на българите в Македония там се описва в хиляди документи, създадени на литературен български език. При това става дума за текстове и политически позиции, които са създавани на осем хиляди километра далеч от София, без въздействието на българското правителство. Дори без неговото знание! Така че, спасяването за българската наука на архива, създаден от МПО, обезсмисля неомакедонистката мантра за „българската пропаганда“, в усилията да се разкрива истината за българщината в Македония. Ликвидирана е и възможността тези документи да бъдат откупени, а след това и фалшифицирани от македонистки политически позиции. **Това е първият сериозен, реален резултат от започналото възраждане на отношенията между МНИ в София и организиранияте представители на българското патриотично движение в Северна Америка, свързало съдбата си с Македония.**

Неделният ден във Форт Уейн е време за срещи и разговори с онези представители от ръководството на МПО, които живеят в града. За целта е установена практиката, всяка неделя към 9 часа хората да се събират в българската православна черква „Св.Николай“, във Форт Уейн. След литургията на свещеник Георги Недялков, посетителите в храма обикновено се пренасят в залата към църквата. Там те прекарват в разговори до късния следобяд. Така става възможно да се осъществят редовни срещи на Трендафил Митев с останалите членове на ЦК на МПО - Георги Лебамов, Афродита Ацева, Виржиния Низамова-Сорсу, Климент Лебамов, свещеник Георги Недялков и други. В хода на това общуване се водят разговори по много въпроси. Домакините се интересуват от събитията в България. Как са възстановени партията ВМРО-СМД и МНИ? Политическата промяна ще стане ли „мирно и тихо“, без човешки жертви? Каква дейност започва и възнамерява да разви-

ва възстановения български патриотичен фронт в „старата родина“? Какво и как трябва да се направи, за да се активизира отново единдействието между София и Форт Уейн, в името на очакваните важни събития и около българите във Ф. Р. Македония? Тъй като в Югославия през 1990 година, вече също стартират драматични процеси, които обещава да се разиграе поредната балканска трагедия за населяващите я народи.

Възоснова на този политически дебат, постепенно се стига до няколко конкретни идеи. На първо място, ЦК на МПО гласува решение да отправи официална покана към ръководните тела на ВМРО и МНИ, за пръв път, да изпратят своя делегация за участие в предстоящия 69-ти конгрес на МПО. Той предстои да се проведе в началото на месец септември, в град Индианаполис, щат Индиана. Обикновено това става в първата събота и неделя на месец септември. А след конгреса, делегация на ЦК на МПО да върне визитата, като посети София. Там да се уточнят подробностите, във връзка с възможността да се свиква следващата година и Вторият велик македонски събор в Благоевград. По време на предстоящите срещи да се договорят форми и средства за възстановяване на двустранното сътрудничество между основните центрове на общобългарския патриотичен фронт – София и Форт Уейн.

Подобни инициативи предстои да се реализират за пръв път в историята на организираното българско патриотично движение в стария и новия свят. В миналото от България в Америка са пристигали отделни дейци като Йордан Чкатров, Петър Ацев, Асен Аврамов, Любен Димитров и др.¹¹ Всички те, обаче, идват сами, в различни години и то главно, за да работят в структурите на организацията. Никога ВМРО и МНИ в София не са изпращали официални делегации на конгрес на МПО в Америка. И обратно - няма случай оттам за България да са реализирани подобни организирани посещения на най-високо равнище. През 1990 година, вече става дума, за размяна на официални делегации и от двете страни. Така че по време на тези две визити да се договорят конкретните мерки за бъдещото активизиране на двустранните отношения, предвид на очакваните важни промени около Македония.

В резултат на постигнатите договорености, в средата на юли 1990 година ЦК на МПО изпраща официалната покана до София, в която е изразено желание за взаимната размяна на делегации. Идеята там е приета добре. В резултат, ВМРО и МНИ формират общо пратеничество. Имената на неговите членове са съобщени на ЦК на МПО. Това позволява на редакцията на в.

„Мекедонска трибуна“ да разгласи за предстоящото първо, официално посещение на пратеничеството от България. На важното политическо събитие е отделена цялата първа страница в броя на вестника от 9 август 1990 година. Там са поместени снимките на членовете на делегацията от София и се съобщават кратки сведения за живота и дейността на всеки един от тях.¹² Подчертава се, че пратеничеството се води от председателя на ВМРО - доц. Димитър Гоцев, а членове са: Стоян Бояджиев, заместник председател на организацията, г-жа Мария Александрова /дъщеря на Тодор Александров/, член на ръководството на ВМРО и нейния съпруг Георги Коев. Съобщено е също така, че към тях се присъединява и доц. Трендафил Митев, като представител на МНИ. Така делегацията от България придобива петчленен състав. Тя е представена като първото пратеничество на родолюбиво настроена общественост от „старата родина“, което ще вземе официално участие в работата на 69-я годишен конгрес на МПО. Факт, който е прецедент в цялостната история на отношенията между представителите на организираното патриотично движение в България и Америка. **На практика е реализиран вторият важен резултат от започналото възстановяване на двустранните отношения между организираниите центрове на общобългарския патриотичен фронт. Започва размяна на делегации.**

Междувременно, в края на месец август пратеничеството от София пристига в гр. Форт Уейн, Индиана. Към него се присъединява и намиращият се там доц. Трендафил Митев. По време на предконгресните разговори е уточнено: кой от членовете на българската делегация, какви изказвания и дейности ще реализира, по време на конгреса и след него. Шестедесет и деветият конгрес на МПО се провежда на 2 и 3 септември 1990 г. в град Индианаполис, щат Индиана. Българската делегация пристига в Индианаполис на 1 септември около обяд. Настанена е в хотела „Индиана“. Към 17 часа пристигат официалните участници и гостите на конгреса. Българската делегация използва вечерта за срещи и разговори с хората, за да се даде гласност на инициативата, свързана с активизиране на отношенията между българските родолюбиви организации в България и Америка. Тогава за пръв път са установени непосредствени връзки с видните представители на българското патриотично емигрантско движение от Торонто, Канада – братята Георги и Пандо Младенови, с бившият главен редактор на в-к „Македонска трибуна“ - Борислав Иванов, с видния журналист и писател д-р Иван Илчев от Ню Йорк, със семейството на стария деец - свещеник Георги Николов от Детройт, с Георги Мацурев от Питсбърк, със свещеник Борис

Дрангов от Торонто и мн. др.

Официалните заседания на 69-я конгрес на МПО са открити в 9 часа на 2 септември 1990 година. Те се провеждат в голямата конгресна зала на хотел „Индиана“. В залата отпред, под формата на буквата „П“, е разположена трибуната, на която се настаняват официалните делегати на местните патриотични организации. На входа е разположена богатата изложба със снимки от минали конгреси на МПО, книги, издавани от МНИ в София, както и предмети с етнографска стойност. На откриването присъстват повече от 150 гости. Работата започва с внасянето на американското, канадското знамена плюс черно-червеното знаме на ВМРО. Всички присъстващи пеят революционния химн на борческа Македония - „Изгрей зора на свободата“. Свещениците Борис Дрангов и Георги Неद्याлков отслужват тържествен молебен за успеха на предстоящото „ново освобождение на македонските българи от властта на Титова Югославия“. След това председателят на ЦК – г-н Иван Лебамов чете отчетен доклад, за дейността на организацията през изминалата година. Касиерът на ЦК, Георги Лебамов докладва за финансовото състояние на МПО и редакцията на в-к „Македонска трибуна“. Дава се думата и на всички официални представители на местните патриотични организации. Те обобщават своята дейност в различните градове на САЩ и Канада.

Следобеда на 2 септември 1990 г. всички делегати и гости на 69-я конгрес на МПО /включително и пратеничеството от София/ участват в тържественото шествие по главната улица на град Индианаполис. Една стара традиция на организацията, която се повтаря при провеждането на всеки конгрес. С този „публичен марш“ членовете на МПО изразяват открито своите искания за свобода на българите в Македония. Шествието от над 3000 души носи много знамена, големи плакати с различни родолюбиви призови, пеят се песни. Хората са с приповдигнато настроение, защото чувстват, че участват в масова, публична гражданска инициатива в подкрепа на една отново активизираща се справедлива българска национална кауза. Така, за шестдесет и девети път, организираното българско патриотично движение в новия свят /вече с участието и на пратеници от „старото отечество“/ изразява своята воля - българите в Югославия и Гърция да могат свободно да изразят националната си принадлежност. Шумното шествие по главната улица на гр. Индианаполис се спира на мястото, където до 1947 година е било седалището на ЦК на МПО. Там е поставен красив барелеф, пред който са поднесени цветя. Манифестацията се придружава от кореспонденти на

местната телевизия и вестниците, издавани в гр. Индианаполис. На следващия ден най-влиятелния ежедневник в Индианаполис – „Индиана старс“ отразява събитието със снимков материал и текст, в който специално е споменато и участието на официалната делегация пристигнала от София.¹³

На 2 септември 1990 г., вечерта, се провежда ежегодният „конгресен банкет“ на МПО. По традиция това също е официален и тържествен акт по време на годишния форум на организацията. На него се произнасят най-продължителните и пламенни речи от страна на гости и делегати. Пръв встъпително слово чете председателят на МПО - Иван Лебамов. Делегатите и гостите са поздравени от представител на градската управа в Индианаполис. След това е дадена думата, по отделно, на членовете на българската делегация. Стоян Бояджиев прави обстоен преглед на жертвите, които българите в Македония дават след Втората световна война, в усилията си да защитат своята национална чест и достойнство. Този оратор критикува остро политиката на БКП по македонския въпрос, която не противодейства, а по същество облекчава реализацията на неомакедонисткия поход, организиран от ЮКП във Ф.Р.Македония след 1944 година. Накрая Стоян Бояджиев обобщава накратко промените, които са настъпили в България през изменалите 10 месеца, след падането на Тодор Живков от властта. „Комунистическият режим в Източна Европа колабира - заявява Ст. Бояджиев. - В България беше установен демократичен режим. Нашият Съюз на македонските братства възкръсна от пепелта. Ние отново се ангажирахме със задълженията на нашата борба. Ние не сме забравили дълга си: възстановяваме нашите братства в цялата страна, вече имаме възстановен и Македонския научен институт, започнахме да публикуваме и вестник „Македония“. Сега вземаме участие и в националния политически живот на България. Ние гледаме отблизо интересите на Македония. За пръв път от 45 години, ние бяхме в състояние да изпратим делегация на Конференцията за сигурност и сътрудничество в Европа, където беше представен „Меморандум“ по македонския въпрос. Той е връчен на 35 участници в правителствените делегации. Частни разговори бяха проведени там и с представителите на САЩ, Канада, Великобритания, Франция, Германия, Италия и Советския съюз. По този начин, забравеният „Македонски въпрос“ беше поставен на вниманието на дипломацията и на общественото мнение“.¹⁴ Стоян Бояджиев завършва словото си с пожелания за успешна работа на МПО в бъдеще, като пожелава живот и здраве на легендарния лидер на ВМРО – Иван Михайлов. Речта на водача на българската делегация е посрещната с бурни и

продължителни ръкопляскания.

След това Иван Лебамов предоставя думата на Мария Александрова-Коева – дъщеря на Тодор Александров. В близо едночасовото си слово тя разказва подробно спомени за семейството на своя баща, за неговото детство в Македония и основните качества в характера му като човек и революционер. Госпожа Коева описва топлите грижи на баща си към децата - синът Александър и дъщерята Мария; спомня си за паметната панахида, проведена в София по повод на 20 дни от убийството на Тодор Александров, на която се стичат над 40 000 души от общо 160 000-то тогава население на българската столица; припомня грижите, които последователите на Тодор Александров са положили за материалното осигуряване на неговото семейство след 1925 г., с построяването на петстайния имот, от чийто доходи семейството живее до 1947 година; изказва благодарност към организацията „Т. Александров“ в Брюксел, която поема изцяло разходите по лечението и погребението на нейния брат през 1967 г. и благодари сърдечно за помощите, които нейното семейство е получавало от българи-емигранти в Северна Америка.¹⁵ Станали на крака, 500-те делегати и гости на тържествения конгресен банкет, дълго аплодират тази дребничка на ръст жена, която така живо и картинно им обрисова делата и съдбата на техния идол – Тодор Александров и неговото семейство. Рядко на конгрес на МПО участниците са получавали по-въздействаща информация за онова, което е превръщало ръководните дейци на ВМРО в любими лидери на стотици хиляди хора, ратуващи за свободата и обединението на българския народ.

Трети по ред, слово произнася доц. Димитър Гоцев. Той изяснява ситуацията във Ф.Р.Македония през 1990 година като прави прогноза, че режимът на Титова Югославия също се тресе; изказва мнение, че около Македония очевидно предстои развитието на съдбоносни процеси, което налага всички родолюбци да обединят своите усилия за защита на българската кауза там; описва как, за пръв път от 80 години, само един месец по-рано, делегация на ВМРО е участвала в тържествата, посветени на Илинденското въстание, проведени на „Мечкин камен“ над гр. Крушево; ораторът изказва надеждата, че най-сетне и във Ф.Р.Македония ще възникнат благоприятни условия за възстановяване на близки отношения между насилствено наложеното разпокъсване на българите след края на Втората световна война.¹⁶

Словото на Трендафил Митев, произнесено на 2 септември вечерта е посветено на традициите, свързани с единодействието между ВМРО, МНИ и МПО между двете световни войни. В него ораторът разкрива основните

форми и средства на съществуването в миналото сътрудничество, които оценява като богата традиция за черпене на опит, с оглед възстановяване и обогатяване на родолюбивите инициативи на общобългарския патриотичен политически фронт.¹⁷ След последната реч е прочетена и приета официалната резолюция на 69-я конгрес на МПО. В нея е изразена надеждата на българските патриотични организации в новия и стария свят за благополучно приключване на сложните вътрешни процеси в Югославия. За да се появи възможност за изява на българското самосъзнание и на славянското население в Повардарieto.¹⁸

3 септември 1990 година преминава в разговори на българската делегация с представителите на местните патриотични структури в САЩ и Канада. Разменят се адреси и пожелания от сега нататък българите от стария и новия свят да се срещат и общуват много по-често и по-плодотворно. Всеки иска да се снима с пратениците от София. Следобеда на 3 септември започва раздялата. Хората тръгват обратно към своите градове. Ръководството на МПО и делегацията от България също се завръщат в гр. Форт Уейн.

През нощта на 5 септември, около 3 часа, Вида Боева обаче, звъни от Рим и съобщава на председателя на ЦК на МПО – Иван Лебамов тъжната вест, че няколко часа по-рано внезапно е починал Иван Михайлов. **Съдбата по странен начин събира представителите на организираното патриотично движение от България и Америка, за да обединят те своите усилия за достойното изпращане тленните останки на легендарния лидер на ВМРО.**

На 5 септември, в 9 часа сутринта Иван Лебамов свиква членовете на ЦК на МПО на заседание в адвокатската си кантора. На него е поканена и делегацията от София. Най-напред се обсъжда основният въпрос: кога и къде трябва да бъде погребан починалият лидер на ВМРО? Взето е първото важно решение: да се изпрати телеграма до президента на България д-р Желю Желев, за да се чуе неговото мнение, като държавен глава, във връзка с „възможността Иван Михайлов да бъде погребан в България“. Желев отговаря веднага, че лично той няма нищо против, но е длъжен да отнесе въпроса и към българското правителство. Кабинетът на А.Луканов разглежда въпроса на заседание, проведено на 5 септември около обяд, като също гласува решение, че дава съгласие „тялото на Иван Михайлов да бъде погребано в България“.¹⁹ Тогава започва обсъждане, как да се проведе траурната церемония. В хода на този дебат, думата взема зам. председателя на ВМРО-СМД – Стоян Бояджиев. Той формулира едно предложение, което

е съобразено преди всичко с негови стари страхове. В спомените си Бояджиев обяснява по следния начин своята позиция по разглеждания въпрос: "Казах дословно, пише Бояджиев: Иван Михайлов има много почитатели в България, но има и много политически врагове. България съвсем не е прочистена от комунистическите елементи...Няма да можем да опазим гроба на Михайлов да не бъде поруган от комунистите. Ще трябва да бъде денонощно охраняван. Предложих - продължава Стоян Бояджиев - Иван Михайлов да бъде погребан сега в Рим, а след като изтече осемгодишния срок...останките му да бъдат пренесени в България".²⁰

Участниците в заседанието остават в голямо недоумение от тази позиция: да се отказва погребение в България на един от най-заслужилите борци за свободата и националното обединение на българския народ!? При положение, че половината от неговия живот е минала в България, а президентът и правителството в София, само един час преди това, са дали официално своето съгласие погребението да се състои в България!? При това, ако съществува опасност от поругаване на гроба, то каква е гаранцията, че след осем години тя вече няма да съществува? Освен всичко друго, охраната на подобно място не е невъзможно дело и за властите, и за ВМРО! Това са основните възражения, формулирани от Иван Лебамов и Димитър Гоцев, подкрепени и от Трендафил Митев. Стоян Бояджиев обаче продължава разсъжденията си, че в рамките на осемгодишния период на лобното място на Тодор Александров в Пирин, ще бъде построен по-голям мамориал. А там вече могат да се съберат тленните останки на всички лидери на ВМРО, загинали в борбата за освобождението на Македония. Но по-късно, когато обстановката в България се успокои. „Така...да се създаде едно общо, свещено място за всенародно поклонение и да се осигури спокойствие“, завършва изказването си Бояджиев, по време на доста напрегнатата дискусия!²¹

При наличието на покойник и необходимостта в такава ситуация да се действа бързо, тази теза постепенно се приема от болшинството членове в ръководството на МПО, участващи в съвместното заседание. Поради това накрая е решено, да се организира обща делегация от България и Америка, която да пристигне в Рим за участие в траурната церемония, свързана с погребението на Иван Михайлов. На практика обаче, Стоян Бояджиев налага във Форт Уейн едно становище, което обективно не дава положителни резултати за бъдещата политика на България по македонския въпрос. Тленните останки на Иван Михайлов, вместо да се пренесат в Пиринския дял на Македония, каквато реална възможност съществува през септември 1990

година, остават в гробницата на „Грота Ферара“, край Рим! В началото на дискусиата ЦК на МПО не възразява срещу идеята погребението да стане в България, но след колебанията формулирани от Ст. Бояджиев, накрая не подкрепя позицията на Лебамов, Гоцев и Митев. Главните опасения са свързани със страховете на Стоян Бояджиев, че могат да последват грозни сцени в бъдеще, които да осквернят гроба на Иван Михайлов. Защитниците на тезата, че погребението трябва да стане в България, още повече, че и властите в София дават официално разрешение за това, за съжаление остават в малцинство. Страхът на старите дейци от сянката на комунизма все още е прекалено голяма, а младите тогава все още нямат достатъчна тежест, за да наложат своето мнение. Проблемът все пак се решава в далечна Америка, а не в София!? Поради това се оказва невъзможно да се потърси и допълнителна подкрепа, за да се наложи погребението на Иван Михайлов да стане в България. Така е пропуснат изключително редкият шанс, тленните останки и на „последния цар на Пирина“ да останат там, където им е мястото – в България. Бъдещето трябва да покаже, дали заветът на Ст. Бояджиев някога ще бъде реализиран на дело: лидерът на ВМРО да намери вечен покой в границите на свободната част от Отечеството.

След това, на съвместното заседание в кантората на Иван Лебамов, е взето решение да се изготви и публикува специален съвместен траурен брой на органа на МПО – „Македонска Трибуна“. Той обаче да се различава коренно от нормалните, ежеседмични броеве на вестника и изданията, свързани с някои важни годишнини. За целта най-напред да се осигури специална бяла и твърда хартия /почти картон/, така че траурното издание да може да се съхранява дълго от онези, които биха искали да го имат. На началната и последната страница да се поместят две снимки на Иван Михайлов. Първата да е от неговите зрели години, а втората да е исторически документ – Михайлов в Пирин планина, с оръжие в ръка.²² След това, вътре в траурното издание, да се публикуват документите на ЦК на МПО и ръководството на ВМРО в София, във връзка със смъртта на Иван Михайлов. Изданието да се обогати и със статии, написани от ръководителите на МПО и членовете на българската делегация, взели участие в работата на 69-и конгрес на МПО. Така да се създаде един съвместен документален и книжовен паметник, в който от ясни политически и академични позиции да се обобщат заслугите на лидера на ВМРО за развитието на организираното българско патриотично движение в поробена Македония в България и Америка.

Работата по създаването на траурното издание е реализирана на 5 и 6 септември 1990 г. На втора страница най-напред е поместено „Окръжно писмо“ на ЦК на МПО до местните структури на организацията, подписано от председателя на ЦК – Иван Лебамов и секретаря на ЦК – Дита Ацева. В този документ се отбелязват заслугите на Иван Михайлов в борбата на македонските българи. Съобщава се, че погребението ще се извърши на 11 септември в Рим, „до гроба на неговата съпруга Менча“. В опелото ще участват епископ Кирил и свещениците Георги Недялков и Борис Дрангов. Обявено е, че на 14 октомври 1990г. във всички български черкви в новия свят, се насрочва панихида по случай 40 дни от смъртта на Михайлов. Членовете на МПО са поканени да продължат делото на своя починал лидер – най-добрия начин да се съхрани неговата памет.²³

Вдясно от Окръжното на ЦК на МПО е поместен текстът на телеграмата, изпратена на 6 септември 1990 г. от ръководството на ВМРО в София. В този документ, подписан от Красимир Каракачанов, също се отбелязват заслугите на Иван Михайлов като един от великите български революционери, който „шест десетилетия даде своите сили и способности в борбата за свобода и независимост на своите поробени братя. Идеолог и теоретик, практик и революционен деятел Иван Михайлов вдъхновяваше и устремно водеше хиляди знайни и незнайни синове и дъщери на Македония в тежката и безогледна борба срещу сръбските и гръцки поробители и продажниците на националните интереси в България. Името му беше легенда - се казва по-нататък в телеграмата. - То беше фарът в тъмната нощ, паднала над поробената татковина...С това име на уста умираха бойците на ВМРО...С това име на уста умираха по лагери и затвори в Голи оток и Идризово, в Куциян и Белене, по пустите скалисти острови на Егейско море знайни и незнайни родолюбци”,²⁴ - завършва телеграмата, чийто текст е публикуван в два варианта – на български и на английски език.

На третата страница на траурното издание е публикувана официалната декларация на ЦК на МПО във връзка със смъртта на Иван Михайлов. Там, след като се прави обобщен преглед на основните периоди от живота на лидера на ВМРО, са формулирани основните оценки за резултатите от неговото дело. Те почти дословно са заимствани от телеграмата, изпратена от ръководството на ВМРО от София, получена на 6 септември 1990 година. **Така, двата центъра на организираното българско патриотично движение по същество излизат с една обща позиция при оценката на заслугите, които Иван Михайлов има за цялостното развитие на бъл-**

гарското националноосвободително движение в Македония.

Във вътрешните страници на официалното траурно издание са поместени договорените статии по време на съвместното заседание, проведено в кантората на Иван Лебамов. Три от страна на МПО и три от членове на българската делегация, взела участие в работата на 69-я конгрес в Индианаполис. На страница 4 е публикувана обширна статия-спомени на председателя на ЦК на МПО - Иван Лебамов. В нея се разказва за неговите срещи в Рим с Иван Михайлов през 1963 и 1964 година. Там авторът признава, че влиянието, оказано му от лидера на ВМРО е изиграло решаваща роля, той – добре образованият юрист, осигурен напълно материално в САЩ, да вземе своето решение да се включи активно в редовете на организираното българско патриотично движение, за да достигне и до поста председател на ЦК на МПО.²⁵ Тъй като траурното издание на „Македонска трибуна“ излиза от печат във Форт Уейн, на 20 септември 1990 г. на петата страница в него е публикувано надгробното слово, произнесено при погребението на Михайлов в Рим от видния журналист и общественик в САЩ – Иван Илчев. Той поставя особен акцент върху неоченимото значение на спомените, които Иван Михайлов пише през втората половина на XX век за отстояване на истината, свързана със съдбата на българите в Македония. Тъй като по време на траурната церемония в Италия присъстват и официални представители на българската държава и на ВМРО-СМД, Иван Илчев завършва своето надгробно слово така: „Членовете и симпатизантите на Македонските патриотични организации в Америка, Канада, Бразилия и другаде, ведно с възникващите македонски дружества в България, са твърдо решени да държат нараненото и изтерзано тяло на Македония готово, за да могат, когато водата на Ветезда /библейска река б.м./ се раздвижи, да я потопят в нея, от която да излезе млада и хубава, обърната към слънцето, крачеща към своето предопределение – от ябълка на раздора да се превърне в звено на балканското обединение и мар“.²⁶

Третата статия, поместена в траурното издание, посветено на смъртта на Иван Михайлов е написана от бившия редактор на в-к. „Македонска трибуна“ – Борислав Иванов. Той също анализира основни етапи от революционната дейност на лидера на ВМРО като подчертава още по-категоричното значение на Михайлов като теоретик и мемоарист на българското национално освободително движение през втората половина на XX век: „Неговата идея за създаване на една Македония – Швейцария на Балканите, бе приемана и от тези, които бяха подведени от лъжите на Белград. Но тя

бе ясна – Македония, в която като в Швейцария всички народности – българи, гърци, албанци, турци, аромъни, евреи и пр. ще живеят при свобода и равни права...Без оръжие, с перо и слово и духът си, Иван Михайлов поведе към победа народа ни в Македония, победа която неминуемо ще бъде постигната...Македонските българи, както и братята ни от България, няма да забравят тази заслуга на Иван Михайлов”²⁷ - завършва статията си Борислав Иванов.

От страна на българската делегация, на седма страница първо е поместена статията „Един велик македонски българин премина в пантеона на безсмъртните”, написана от председателя на ВМРО– доц. Димитър Гоцев. Статията е подписана с псевдонима „Щипски“. В нея се отделя специално внимание на приноса, даден от Иван Михайлов за разобличаване на сръбските фалшификации по македонския въпрос през втората половина на ХХ век: „Иван Михайлов категорично доказва политическата несъстоятелност на сръбската теория за „македонска нация”, възприета и налагана с огън и меч от Сталин, Тито и Димитров във Вардарска и Пиринска Македония - констатира доц. Гоцев... В този случай съдбата беше щедра към Иван Михайлов. Той доживя да види своята правота и рухването на една от най-безчовечните доктрини в историята на човечеството, която си беше поставила за цел да унищожи физически и духовно българите в Македания. Иван Михайлов бе щастлив да види възкръсването на българския дух в Македония, възстановяването на легалните македонски братства в България и възраждането на българския национално освободителен идеал, за който той живя, бори се и умря”²⁸

Втората статия, написана от страна на българската делегация от името на МНИ е от доц. Трендафил Митев. Тя е озаглавена „Иван Михайлов и вестник „Македонска трибуна”. Тя е публикувана в два варианта – на български и английски език. Там авторът обосновава три периода в развитието на отношенията между лидера на ВМРО и печатния орган на МПО в новия свят. Първият обхваща времето до 1934 г.осина, когато, в кратки съобщения и статии, по страниците на „Македонска трибуна” се разказва за революционната дейност на ВМРО, ръководена от Иван Михайлов. Вторият – от 1934 до 1944 година, когато вече като емигрант в Европа, Иван Михайлов изпраща анонимно своите първи статии и обширни поздравления до делегатите, участващи в конгресите на МПО. По този начин, „Македонска трибуна” става единственото печатно издание, което остава като поле, за публичната изява на Иван Михайлов. А третият период в отношенията между лидера

на ВМРО и печатния орган на ЦК на МПО обхваща времето след Втората световна война. Това е най-плодотворния етап, защото върху страниците на в. „Македонска трибуна“ Иван Михайлов публикува голяма част от своите трудове, най-напред, като поредица от статии. „Така Македонска трибуна става този орган на македонското освободително движение - обобщава авторът - който дава най-голяма възможност за развитието и изявата на Иван Михайлов като теоретик по македонския въпрос и за разпространението на неговите постановки по целия свят. И обратно – ако МПО и след Втората световна война зае централна позиция в борбата за разрешаването на македонския въпрос, това се дължи в решаваща степен на връзката ѝ с Иван Михайлов. Това сътрудничество обогати теорията на националноосвободителното движение. Двата фактора – теоретикът и изданието, взаимно се нуждаеха един от друг, за да се допълват и оставят незаличима следа в борбите на македонските българи за свобода и човешки правдини“.²⁹ Като трета статия от българска страна е препечатан един текст на д-р Георги Генов - „Иван Михайлов – кумир на младежта“, в който се разказва за лични преживявания на автора при докасането до името и делото на лидера на ВМРО.

Така запълнено, траурното издание на „Македонска трибуна“ излиза от печат във Форт Уейн на 20 септември 1990 година. То е разпространено по целия свят, където съществуват организирани български патриотични организации. А портретите на Иван Михайлов, поместени на първата и последната страница практически веднага са поставени в рамки из домовете на български родолюбци и клубовете на местните структури на МПО – от Канада, през САЩ и Бразилия, до Австралия и Нова Зеландия.

Траурната церемония, свързана с погребението на Иван Михайлов, се провежда в Рим на 11 септември 1990 година. На базата на постигнатата договореност, присъстват три официално изпратени делегации. Първата е на ЦК на МПО, в която влизат членът на ЦК на МПО – Георги Лебамов, епископ Кирил Йончев, свещениците Георги Недялков и Борис Дрангов, както и журналистът – Иван Илчев. Втората делегация е изпратена от ВМРО-СМД и се ръководи от Христо Матов, като в нейния състав е включен и братът на Иван Михайлов – Атанас Михайлов. Българската държава също е представена официално от съветника на президента Желю Желев – Ангел Димитров. Така по един естествен начин, лидерът на ВМРО е изпратен в неговия вечен път от обединените основни центрове на българското национално дело – този в свободна България и онзи, на родолюбивата емиграция в Америка.

На 8 септември Стоян Бояджиев, доц. Димитър Гоцев, Мария Коева и нейният съпруг тръгват обратно за София. Преди отпътуването им се провежда последното работно заседание с членовете на ЦК от Форт Уейн. На него се уточняват подробностите около предстоящото посещение на делегацията на МПО в София, през октомври 1990 година. Полетът на доц. Трендафил Митев от Ню Йорк за София е на 15 септември 1990 г. Поради това, той използва последната седмица, за окончателно преглеждане и ксерокопиране и на оставащата част от важните документи в архива на МПО. Така е събрана безценната информация за седем десетилетната родолюбива дейност на организираното българско емигрантско движение в Новия свят. Приключва работата, свързана със запазването за историческата наука, на богатото документално наследство на организираното българско емигрантско патриотично движение в новия свят. Регистрирана е една от най-важните страници в развитието на двустранните културни отношения между МНИ и МПО. Резултат, който е прецедент в цялостната история на борбите за национално обединение на българския народ. Защото става възможно съхраняването на документалното богатство, в което е скъптана обективната истина, в името на която е създаван и е действал един век българския емигрантски патриотичен фронт в Новия свят. Всякакви фалшификации на тази тема от страна на „македонизма“ става вече не само невъзможна, но и излишна. Защото в София е вече „ключът към истината“ – оригиналните исторически документи по тази толкова важна тематика, свързана с миналото на българщината.

* * *

На базата на договореността, постигната във Форт Уейн, първата официална делегация на МПО пристигна в София на 15 октомври 1990 година. С нея се връща визитата на българското пратеничество, реализирано от МНИ и ВМРО два месеца по рано. Тъй като това е първото посещение от представителите на българския патриотичен емигрантски фронт в Новия свят на такова равнище, визитата в България придобива общо взето опознавателен характер. По това време ВМРО няма официален, политически форум - конгрес или конференция. Така че обстановката е спокойна за продължаването на продуктивния диалог, започнал през септември във Форт Уейн и Индианополис, САЩ. Сред гостите са касиерът на ЦК на МПО – г-н Георги Лебамов със съпругата си, членът на ЦК на МПО - г-жа Афродита

Ацева, главният редактор на в-к „Македонска трибуна“ – г-жа Виржиния Низамова-Сорсу и синът на председателя на ЦК - Иван Лебамов – Джордан Лебамов. Гостите са посрещнати на летището и настанени в хотел „Шератон“. На 16 октомври 1990 г. делегацията на МПО провежда продължителна среща с лидерите на ВМРО. Тогава е взето окончателно решение, двете български патриотични организации да поемат инициативата за провеждането в България, през 1991 г., на „Втория велик македонски събор“. След това гостите пристигат в МНИ. Разговорът с ръководството на института се провежда в малката заседателна зала на Македонския дом. Приятелите от Форт Уейн са запознати подробно с амбициозната научно-изследователска програма, която институтът вече реализира. Взето е решение МНИ да изпраща редовно в библиотеката на ЦК на МПО издаваните трудове, както и сп. „Македонски преглед“. А от Форт Уейн в София редовно да се получава в замяна в-к „Македонска трибуна“. Така, формално, МПО признава приоритетната роля на МНИ в цялостното научно разработване на историята, създадена от общобългарския емигрантски патриотичен фронт – в България и в Новия свят.

На гостите са подарени голямо количество книги и списания на български език, които са отнесени в библиотеката и архива на МПО. Организирана е и богата културна програма. Делегацията посещава две представления на Народния театър в София, пътуват до Благоевград, за да поднесат цветя пред паметника на Гоце Делчев. Разгледани са Мелник и Рупите. В резултат, опознаването и взаимното уважение са обогатени допълнително. Така, че когато на 22 октомври 1990 г. делегацията на МПО е изпратена на софийското летище, на практика отново се разделят „добри приятели и съратници в борбата“, по оценка на г-н Георги Лебамов. Направена е нова важна крачка от страна на българската научна общественост да се възродят плодотворните връзки с организираното българско емигрантско движение в Новия свят. Остава да се изпълнят постигнатите договорености, за да се придаде реално съдържание на новата фаза от възстановяването и по-нататъшното развитие на връзките между двата основни центрове на патриотичното движение за защита на българската национална кауза в Македония. Въпросът, обаче, вече опира и до това, дали за по-нататъшния възход на тези двустранни отношения усилията единствено на ВМРО и МНИ ще са достатъчни. Не трябваше ли да се окаже някаква целенасочена подкрепа и от страна на българската държава, поне в областта на книгоиздаването? Отговор на този род въпроси щеше да даде бъдещето. Що се

отнася до ВМРО и МНИ, те от своя страна пристъпват към изпълнението на поетите ангажименти за по-нататъшно развитие на двустранните отношения с организираното българско патриотично движение в Новия свят.

Вторият велик македонски събор е насрочен за 25-27 май 1991 година. За участие в това уникално културно-политическо събитие, през месец май в София отново пристига представителна делегация на МПО, водена от члена на ЦК - Георги Лебамов. Свой представители изпращат и местните структури на МПО от Западна Европа, Канада, Австралия, Р. Македония, от Банат, Бесарабия и Западните покрайнини. Организатор и домакин е ВМРО в сътрудничество с МНИ. Обстановката е изключително благоприятна, защото Югославия се тресе и предстои откъсването на отделните републики в независими, суверенни държави. Основният проблем, разискван от общобългарския патриотичен форум в София през май 1991 година е: каква да бъде стратегията на общобългарското патриотично движение по македонския въпрос в бъдеще? В двете денонощни заседания пратениците на родолюбивите български организации от целия свят обсъждат старите лозунги за „обединение на Македония с България“, за „автономия на Македония“, както и тезата на Иван Михайлов за изграждане на „независима Македония – Швейцария на Балканите“. За всяка се изказват аргументи „за“ и „против“.

Становището на ВМРО е представено най-пълно в основния доклад, изнесен на събора от заместник-председателя на организацията - Стоян Боаджиев. В своето обстойно изложение, той прави извод, че старите стратегии на борбата вече не са практически приложими, при новите условия в Европа и настъпилите промени в самата Македония. Първо, защото Гърция при никакви условия няма да допусне откъсването на Егейска Македония от нейната държавна територия в бъдеще. А там са 52% от македонската земя. На второ място, понеже новите управници в Скопие също не биха се съгласили с междудържавно сливане, от една страна, защото ще загубят властовите си позиции, а от друга - понеже в границите на една обединена, самостоятелна македонска държава доста хора в Скопие ще трябва да отговорят за престъпления, извършени след Втората световна война, при смазването на българщината край Вардара. Освен всичко друго, демографската картина в трите части на Македония вече е много различна. След Първата световна война гръцките правителства разселват из Егейския дял на областта към 1,9 милиона прогонени гърци от Мала Азия и Северното черноморие. Българите от там са избивани, а голяма част от оцелелите са прогонени, поради което тяхната численост към 1991 г. се брог на не повече

от 200 000 души. При това някои от тези хора са силно гърцизирани.

В РС.Македония албанският елемент надхварля 400 000 - 500 000 души, а българите в Пиринския дял на областта са около 230 000. При това коренно променено съотношение на етническите реалности вследствие на провежданата антибългарска политика от Атина и Белград, в границите на една обединена Македония, като самостоятелна държавна реалност, българският елемент би се оказал в малцинство. Така че, освен явната невъзможност управляващите в Атина и Скопие да бъдат принудени да дадат право на откъсване на Егейска и Вардарска Македония, като напълно безсмислена е оценена и перспективата българите да се поставят в едно ново държавно обединение със статута на малцинство. „А нашата борба е за защита на българщината...Целта на борбата ни трябва да бъде запазване на българщината в Македония - заявява представителя на ВМРО. Тази цел сега, след станалите демографски и политически промени на територията на Македония, би могла да се реализира, независимо от политическото противодействия, които ще срещне. Изхождайки от реалностите, настъпили след Втората световна война и основната ни цел – защитата на българщината в Македония - продължава Стоян Бояджиев - ...предложих на делегатите следната декларация, която се прие: **”Представяйки нашите искания и разчитайки на политическата подкрепа на света, ние дълбоко и искрено сме убедени, че не са необходими промени в сегашните граници на държавите на Балканите, а тяхното отваряне в рамките на обединена Европа. Това отваряне ще реши македонския въпрос, както и другите политически, икономически и етнически проблеми на Балканския регион”.** ³⁰

Така е формулирана основната идея на Втория велик македонски събор в София: общобългарското патриотично движение да търси разрешаването на македонския въпрос в границите на една демократична и обединена Европа, в рамките на ЕС. През 1991 година тази цел изглежда като единствено разумна. В края на събора, когато е гласувана основната декларация, предложението на ВМРО-СМД заляга в нейния текст като основна политическа позиция на всебългарския форум. Делегатите се убеждават, че това е единствения безкръвен и цивилизован начин за защита на българщината в Македония, при новите реалности на Балканите, в края на ХХ век. **По този начин през 1991 г. в София е направена следващата историческа крачка в цялостното издигане равнището на общобългарските усилия за справедливо разрешаване на Македонския въпрос, при което интере-**

сите на българите да бъдат защитени трайно. Оставаше времето да покаже, дали срещу нея няма да се изправи агресивния македонизъм, облечен вече и в официална власт на една суверенна държава, като РС.Македония. Дилема, която през 1991 година все още няма отговор.

През 90-те години на ХХ век духът на обединението, наложен в редовете на общобългарското патриотично движение, утвърдил се по време на Втория велик македонски събор, продължава да се реализира в нови, полезни инициативи. През 1993 година в гр. Торонто, Канада е проведен 72-конгрес на МПО. Във връзка с неговото провеждане ЦК на организацията отново кани официална делегация от страна на ВМРО и МНИ. Като официално поканени гости тогава в Канада пристигат председателят на организацията и представител на МНИ – доц. Димитър Гоцев и заместник председателя на ВМРО - Стоян Бояджиев. По време на това посещение е договорена помощ, която българската патриотична организация в София получава от Канада. Със средства на бележития деец на МПО – Георги Младенов, са закупени и изпратени в Благоевград голямо количество лекарства за нуждите на детското отделение в градската болница. Георги Младенов осигурява средства за подпомагане издаването на в-к „Македония” в София и изпраща като дарение - пълен комплект на първата компютърна конфигурация, използвана в канцеларията на МНИ в София. В резултат, от 1994 г. компютърът се наложи като основно средство за комуникация и създаването на научен продукт и в МНИ.

Междувременно, МНИ започва да изпълнява сериозно своята научно-изследователска програма. В нея централно място заемат и трудове, свързани с участието на българската патриотична емиграция в новия свят, в общобългарското движение за справедливо разрешаване на македонския въпрос. През 1992 година доц. Трендафил Митев завършва монографията „Македонобългарският централен комитет в САЩ. /1918-1919г./”.³¹ Тя е публикувана от издателството на СУ „Св.Климент Охридски” и е изпратена в библиотеката на ЦК на МПО. През 1993 г. излиза от печат първата книга от поредицата „Изследвания по македонския въпрос”. В нея е отпечатана студия под наслов ”Създаване и начална дейност на Македонската политическа организация /МПО/ в САЩ и Канада /1922-1927г./”.³² По същество това е първото сериозно академично изследване, свързано с историята на тази фаза от еволюцията на общобългарския емигрантски патриотичен политически фронт между двете световни войни, която се олицетворява най-ярко от идеологията и дейността на МПО. През 1994 година, в съавторство, проф.

Веселин Трайков и доц. Трендафил Митев създават и обемистия сборник „Документи за Македония на българската емиграция в САЩ, Канада и Австралия. /Том първи: 1900-1945г./”.³³ Тези нови публикации са изпратени в ЦК на МПО в гр. Форт Уейн, Индиана. По този начин българската родолюбива общественост в Северна Америка получава и началните сериозни резултати от научните изследвания на нейната собствена история. Също нов, положителен резултат от възстановеното единодействие между двата стари центрове на общобългарското патриотично движение. Общобългарският емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят вече започва да се сдобива и със своя историография.

Междувременно напредва работата и върху разработването на цялостна монография, посветена на историята на МПО - от основаването на организацията до края на Втората световна война. Така през май 1995 г. на бял свят се появи и трудът на Трендафил Митев „Българската емиграция в Америка и борбите за освобождението на Македония /1919-1945г./”.³⁴ В нея за пръв път в науката, въз основа изцяло на оригинална, новооткрита историческа документация, почерпена от архива на ЦК на МПО във Форт Уейн, е проучена и изяснена историята на българското патриотично емигрантско движение между двете световни войни. Включително и неговите прояви на петия континент – Австралия.³⁵ Тези факти доказват, че през първата половина на 90-те години МНИ изпълнява коректно научния си ангажимент, поет към ЦК на МПО през 1990 година - срещу предоставената архивна документация от ЦК на МПО, да се изпращат във Форт Уейн екземпляри от научните изследвания, които се реализират в София. Тъй като организацията няма свой изследователски сектор и се нуждае от нова, по-задълбочена информация за собствената си дейност в миналото. За целта се поддържа редовна кореспонденция между МНИ и г-жа Виржиния Низамова – Сорсу. Защото, освен изпълнението на функциите главен редактор на в. „Македонска трибуна“, тя е и началник на библиотеката и Архива на ЦК на МПО.

В не едно от писмата си Виржиния предава благодарността лично на председателя на ЦК на МПО – г-н Иван Лебамов и останалите членове на ЦК за „сериозната и полезна наука“, която е постъпила при тях. Подчертава се, че „МПО никога не е имала толкова академични изследвания за себе си“ преди възстановяването на активните двустранни отношения с МНИ в София през 1989-1990 година. Чрез Виржиния Низамова-Сорсу във Форт Уейн узнават, че историята на МПО е обсъждана и на най-високия академичен форум в България - „Специализираният научен съвет по история“ към БАН.

Тъй като доц. Трендафил Митев е представил монографията, посветена на историята на МПО между двете световно войни, като голяма докторска дисертация. А за нея му е присъдено единодушно и най-високата научна степен „Доктор на историческите науки“.³⁶ По този начин водещите представители на българското академично историческо познание, по същество, признават приносите на българския емигрантски патриотичен политически фронт в Новия свят за защита на трайните национални интереси на нашия народ.

Плодотворното сътрудничество между МНИ и МПО и особено фактът, че историята на МПО е била в центъра и на най-високо научно внимание в София /при това водещите представителна българската наука са дали висока оценка за дейността и приносите на организацията в миналото/ е основната причина, поради която в средата на юни 1995 г., доц. д.ист.н. Трендафил Митев получава нова покана да присъства като гост и на 74-я конгрес на МПО. По този начин организираното българско патриотично движение в Новия свят изразява своето признание към МНИ за направените приноси, за цялостното възкресяване на истината, свързана с ролята на патриотичното българско емигрантско движение. Поредният форум на МПО се провежда във Вашингтон на 2 и 3 септември 1995 година. Важен фактор, за бързото организиране на пътуването е помощта, която оказва ръководството на ВМРО. То отпуска средства за закупуването на самолетния билет. Така става възможно за трети път официален представител на МНИ и ВМРО да пътува до Америка и да присъства на 74-я конгрес на МПО във Вашингтон.

Конгресът се провежда в голям хотел, разположен в центъра на американската столица, недалеч от мемориалния комплекс на Абрахам Линкълн. Сценарият е същия, тъй като такава е традицията на МПО. При откриването се започва с тържественото заседание и отчетните доклади, а вечерта се провежда и големият конгресен банкет. На него говорят 5 гости и делегати. Председателят на ЦК - Иван Лебамов, след като пръв прави задължителното си изказване, съобщава и за присъствието отново и на госта от София. Тогава Трендафил Митев е обявен със статут на „официален гост от МНИ - София“. След това лидерът на МПО разказва подробности за плодотворното научно и информационно сътрудничество, което е постигналто през изминалите пет години между София и Форт Уейн. Прави извод за правилността на стъпките, предприети през 1990 година, свързани с възстановяването на отношенията между България и патриотичното емигрантско движение

в новия свят. На Трендафил Митев е предоставена и думата за слово.

Тъй като той вече е обявен за „официален гост от МНИ“, ораторът най-напред поздравява делегатите и гостите от името на българската академична общност с техния пореден внушителен форум. Подчертава, че учените в България, вече познават по-добре историята на българското патриотично движение в Новия свят и ценят нестихващата му енергия да се поддържа вниманието на световното обществено мнение към актуалното развитие на македонския въпрос. Набляга се особено върху високата оценка, която е дадена при защитата на голямата докторска дисертация, посветена на приноса, който МПО е направила в борбата за освобождението на Македония.

След това гостът разказва най-важното, свързано с дейността на ВМРО и МНИ. Специално внимание е обърнато на факта, че България е първата държава в света, която признава независимостта на Република Македония и бе организатор на Втория велик македонски събор през 1991 година. Подчертава се и обстоятелството, че тя единствена полага всестрани усилия, за да спаси от истински колапс икономиката на най-младата балканска държава, предвид на ембергото, което през първата половина на 90-те години ѝ обявяват съседните държави - Гърция и Сърбия. На това място в словото, присъстващите в залата се изправят на крака, след което следват бурни, одобрителни ръкопляскания за провежданата братска и напълно безкористна политика от страна на България към едва проходащата Р. Македония. Хората запяват революционния химн на македонските българи - „Изгрей зора на свободата“. Драматизмът на обстановката в този момент е впечатляващ. От очите на тези отломки от българската нация в далечна Америка се излъчва благодарност за усилията, положени единствено от България, за да се осигури благоприятна перспектива за едно по-добро бъдеще на всички българи. С надеждата, че Р.Македония ще се превърне във втора държава, където българите ще се радват на спокойствие и възможности за всестранно развитие.

На 3 септември 2005г. през деня е организирано поредното шествие по алеите на големия парк - от „Линкъл мемориал“ до обелиска на Джордж Вашингтон, зад Белия дом. На него македонските българи отново изразяват своята солидарност с българите в „стария край“ и народа на свободна Македония. Гостите на конгреса посещават и едни от най-важните забележителности в централната част на американската столица, като се правят и много снимки. Така остават още неизличими следи и от тази съвместна па-

триотична проява. След завършването на конгреса, по препоръка на г-н Георги Лебамов, доц. Трендафил Митев пътува отново от Вашингтон до Форт Уейн. Третото му посещение в библиотеката и архива на ЦК на МПО там продържжава две седмици – до 15 септември 1995 година. През това време е събрана пълна колекция с ежегодните отчетни доклади на ЦК на МПО, за периода от 1945 до 1985 година. Всички те са публикувани в отделни, луксозни брошури и представляват неocenim обобщаващ източник на информация за развитието на българското патриотично движение в Новия свят, вече през втората половина на ХХ век. Ксерокопирана е и основната информация от в-к „Македонска трибуна“, свързана с развитието на македонския въпрос между 1944 и 1948 година. Така е реализирана още една полезна крачка, свързана с обогатяването на отношенията между основните центрове на общобългарското патриотично движение в стария и новия свят.

* * *

Втората половина на 90-те години на ХХ век, също са динамичен период в по нататъшно развитие на научните изследвания, свързани с историята на българската патриотична емиграция в Новия свят. При публикуването в София на четиритомната история на „Национално-освободителното движение на македонските и тракииските българи“, в т.3 и 4, дейността на МПО е представена вече като равностоен принос в общобългарските усилия за справедливо разрешаване на македонския и тракийския въпроси.³⁷ За целта в рамките на отделните периоди са обособени самостоятелни глави и параграфи, посветени специално на дейността на МПО. Все по това време са написани и публикувани студии и статии по редица важни научни проблеми в тази област на историческото познание: „Формиране лобитата на балканските, православни емигрантски общности в САЩ“; „Спонтанният пробългарски лобизъм в САЩ, провокиран от Карнегиевата анкета за Балканските войни /1913-1914/; „Македонският научен институт в София и обществения живот на българската емиграция в новия свят“; „Убийството на ген. Александър Протогеров и опитите да се усъвършенства доктрината за „въоръженото действие“ в балканската политика“; „Последното активизиране на пробългарското лоби в САЩ преди „Студената война“. За пръв път проф. Д.Мичев, доц. Д.Гоцев и доц. Тр.Митев създават и брошурата „Иван Михайлов“, която е сериозен опит да се създаде кратка научна биография на лидера на българското национално освободително движение в Македо-

ния.³⁸ В стилистиката на вече наложената традиция, основната част от тези нови научни изследвания също са изпратени в библиотеката на ЦК на МПО в гр. Форт Уейн, щат Индиана.

Междувременно, ръководството на МНИ гласува решение да започне издаването и на трудове на английски език, които да се разпространяват в чуждите библиотеки. Целта на инициативата е по този начин да се противодейства вече срещу активизираната се масирана фалшификаторска пропаганда, реализирана по света, от МАНУ в Скопие. Включително и след възникването на Р.С.Македония като самостоятелна държава. Въпреки всеотдайната подкрепа, оказана на младата република от страна на Р. България, без която тя не би могла да просъществува като политическа реалност. При реализацията и на тази изключително важна инициатива на института, доц.дист.н. Трендафил Митев пише на английски език, като отделни книги – джобен формат, изследванията: „САЩ и Македония /1834-1945г./ /1999/; „Кратка история на МПО” /2001/, а по-късно и работата „Един век от основаването на Българската православна църква в новия свят /2011/.

Всички споменати тук изследвания, които се появяват през втората половина на 90-те години на ХХ век, са разпространени в над 60 университетски и обществени библиотеки по света, с които МНИ в София, вече извършва активна размяна на научни издания. Новите научни публикации се изпращат задължително и в библиотеката, и в архива на ЦК на МПО в гр. Форт Уейн, Индиана. Така МНИ прави нова крачка, за да запознае и световната научна общественост със създаването и дейността на българския емигрантски патриотичен фронт в Новия свят, за защита националните интереси на българския народ. Този факт продължава да поддържа подчертано уважителното отношение сред ръководството на МПО по отношение на МНИ в София. Защото неговите кадри дават непознат в миналото научен принос, за изясняване историята на българската патриотична емиграция в Новия свят.

Това твърдение се доказва от решението на българската патриотична организация в Новия свят да отправи отново покана към София, за участие на официална българска делегация в работата на 80-ия юбилеен конгрес на МПО. Той е насрочен за първата събота и неделя на месец септември 2001 г. в град Чикаго, щата Илинойс. Без съмнение, важна роля за реализирането на тази нова инициатива от страна на ЦК на МПО играят също още две обстоятелства. На първо място, драмата с активизираната се тогава албански сепаратизъм в Р. Македония. Възниква въоръжена съпротива на албански

националисти. Чети на УЧК в Косово стигат до Куманово и поставят под заплаха спокойното развитие в бъдеще на младата балканска държава. В отговор, България оказва на македонското правителство колосална – буквално безпрецедентна, помощ. На правителството в Скопие са дарени /безплатно/ 100 танка и 150 далекобойни оръдия с необходимото оборудване. Така че, емиграцията очаква от софийската делегация и информация, а и ясната върху позицията, която би трябвало да се възприеме по отношение на първата, драматичната вътрешнополитическа криза в младата балканска държава.

Поканите този път са отправени не само към ВМРО и МНИ, а и към различни държавни институции в София, за да изпратят и те свои представители на 80-ия конгрес на МПО в Чикаго. Така става възможно четвъртото пътуване до Америка вече на официална, представителна делегация на Р.България за участие в 80-ия конгрес на МПО. **На практика, през 2001 г. в София е формирано най-авторитетното българско /вече и държавно/ пратеничество, което някога изобщо е участвало в конгресите на българската родолюбива емиграция в новия свят.**

Тъй като този факт също е своеобразен прецедент, който така и не се повтори впоследствие, след завършването на конгреса е написан подробен отчет за участието на делегацията в поредното „всебългарско събитие“ в Америка. Той е публикуван в „Бюлетина“ на МНИ, № 4 – „Анализи, документи, прогнози“, издаден през 2001 г.³⁹ В този текст се дава основната информация, съдържаща се във въпросния отчет. Предвид на неговата документална стойност тук той се препечатва изцяло: „От 31 август до 3 септември 2001г. в Чикаго се проведе 80-ят юбилеен конгрес на Македонската патриотична организация /МПО/... За седалище на 80-ия конгрес беше избран един от най-представителните хотели в Чикаго – „Палмар хаус – Хилтън“. Делегатите и гостите започнаха да пристигат там още на 30 август след обяда. Добрата предварителна разгласа и фактът, че конгресът беше юбилеен, повлияха на него да бъдат представени всички големи местни структури на МПО в САЩ и Канада, които работят в онези северноамерикански градове, където са съсредоточени най-значимите заселнически колонии от македонски българи като: Форт Уейн, Детройт, Чикаго, Индианаполис, Синсинати, Гранит сити, Акрон, Сент-Луис, Лос-Анжелис, Торонто и др.

Във връзка с конгреса специална делегация пристигна и от България. В нея бяха включени г-жа С. Гроздилова, народен представител и заместник-председател на парламентарната група на НДСВ, г-н Любчо Трохаров, Началник на балканския отдел в Министерството на външните работи, г-н

Йордан Янев от Комитета за българите в чужбина и доц. Трендафил Митев, заместник-председател на Македонския научен институт в София. За разлика от други години, поради проблеми създадени от албанските екстремисти, на 80-ия конгрес на МПО не присъства делегация от Република Македония. Този факт способства на заседанията /и в кулоарите/ да се избегнат излишните спорове по т.н. „наследени въпроси“, останали от политиката на ЮКП в Повардарието. От Скопие присъства само г-н Владо Перев, известен със своя зрял и цивилизован подход към целия комплекс от проблеми, свързани с Република Македония.

По стара традиция целият шести етаж на хотел „Хилтън“ беше ангажиран за уреждането на ежегодната предконгресна изложба. Тя започва с портрети на двамата президенти – на Република България – г-н Петър Стоянов и на Република Македония – г-н Борис Трайковски. Под тях на български език е закачен плакат с надпис „Добре дошли“. В експозицията на изложбата бяха подредени стотици постери със снимки, отразяващи моменти от минали конгреси на МПО, публични манифестации, устройвани от делегатите из улиците на най-големите американски и канадски градове, портрети на водачи на ВМРО, ръководителите на МПО и др. Предлагаха се за продан стари и нови книги - издания на МПО, на български и английски език, художествено изработени предмети, снимки на исторически места и градове в Македония. С тази изложба ЦК на МПО позволява на всички делегати и гости, преди да влязат в конгресната зала, най-напред да „минат“ лично през народното си минало и култура. Така, че да се докоснат до едни от най-светлите имена за всеки български патриот. В резултат се припомня непринудено същността на мисията, която МПО изпълнява сред българската диаспора в новия свят.

Според програмата на конгреса 31 август е определен като ден за срещи и разговори между делегатите и гостите. Навсякъде в обширните фойейта, между експонатите на изложбата и из хотелските стаи се срещаха стари познайници. Разменяха се сведения за близки и приятели, течеше дебат за актуалната обстановка в Македония сега. По този начин, ненадейно се формира една делова и непринудена обстановка за сериозна работа....На 1 и 2 септември се състояха деловите заседания на 80-ия конгрес на МПО. Те протекоха по правилата на една отдавна утвърдена традиция: тържествено откриване със слово на председателя на ЦК – г-н Крис Иванов, от Детройт; отчет за дейността на МПО през изтеклата година – включително и върху приходите и разходите на организацията; отчет на делегатите, представя-

щи местните структури на МПО; обсъждане и гласуване на заключителните документи, които се приемат от конгреса.

Изнесената информация показва, че МПО продължава традицията за най-тържествено честване на всички големи, български християнски празници /Коледа, Великден, 24 май, 2 август – деня на обявяването на Илинденското въстание и др./. Във връзка с тях са организирани десетки вечеринки, весели срещи и тържествени събрания, на които са присъствали хиляди хора. На много места мероприятията се провеждат заедно с енорите при местните православни църкви. Големи усилия, във всички градове, където работят структурите на МПО, се полагат за привличане на млади хора в проявите на културния цикъл, организиран и ръководен от МПО. Там те учат български език, народни песни и танци, тайните на българската национална кухня. Във връзка с постигнатите успехи, поздравил към делегатите на 80-ия конгрес и всички членове на МПО поднесоха членовете и на делегацията, пристигнала от България – г-жа С. Гроздилова от името на Българското Народното събрание, г-н Л.Трохаров и г-н Н.Кайчев от Външно министерство, г-н Й. Янев от Комитета за българите в чужбина, а доц. Тр. Митев прочете „Поздравителен адрес от МНИ – София“. Всички единодушно приветстваха високохуманната и родолюбива мисия, която МПО изпълнява вече осем десетилетия в новия свят. Рзюмета от изказванията, както и близо 80 снимки, в които се отразява дейността на конгреса, са публикувани в луксозен /цветен/ брой на в. „Македонска трибуна“.⁴⁰

Основният акцент в дебата на официалните решения, които 80-ия конгрес трябваше да приеме, се състоя на 2 септември. Изказаха се всички делегати. Те настояха единодушно да се осъди необузданата албанска експанзия в Р.Македония. Ясно и дефинирано изразиха убеждението на конгреса, че албанците в Р.Македония не се борят за човешки права и свободи, защото те ги имат. Главната им цел беше дефинирана от делегатите на 80-ия конгрес като: „открита агресия за насилствена ревизия на държавните граници“. Целта ѝ е да се създадат условия в бъдеще да се реализира химерата, наречена „Велика Албания“.

В последна сметка бяха одобрени и гласувани три главни резолюции. С първата 80-ия конгрес на МПО изказа солидарността на диаспората ни в новия свят, с усилията на правителството в Скопие за отстояване суверенитета и териториалната цялост на Р.Македония. Във втората резолюция се изказваше одобрение за политиката на президента Дж. Буш и правителството на САЩ, подкрепящи Р.Македония. Третата резолюция е адресирана

до Съвета на Европа и Европейския съюз, с призив да продължават курса на политиката за постепенно интегриране и на Р. Македония в единната европейска общност.

На 2 септември вечерта, в голямата зала на хотел „Хилтън“ се състоя традиционния тържествен банкет. Главен говорител на него беше Майк Зафировски – преуспял бизнесмен в САЩ, родом от Скопие. Специално поздравление до 80-ия конгрес на МПО поднесе и губурнатора на щата Илиноис – Джордж Раян... На 3 септември гостите и делегатите посетиха едни от най-известните забележителности на Чикаго, като небостъргача „Сиърс“, световноизвестната Чикагска художествена галерия, богатата на музеи и атракции крайбрежна улица на Чикаго, виеща се по брега на Мичиганското езеро. Следобед хората тръгнаха обратно за своите домове, с уговорката на 81-конгрес на МПО, през септември 2002г., да се срещнат отново.

Паралелно с участието си в деловите заседания и културните мероприятия на конгреса, официалната българска делегация положи много усилия, за да се срещне и с други културно-просветни структури на петдесетхилядната тогава българска емиграция в Чикаго. Тя посети българския културен център и беше поканена в редакцията на най-авторитетния български вестник в Чикаго – „България“. Членовете на делегацията дадоха подробни интервюта на главния редактор г-н Динко Динков и редактора Климент Величков. Материалите са публикувани в следващите броеве на изданието.⁴¹ Делегацията посети една от българските православни черкви в града - „Св. Иван Рилски“. В разговор с нейния свещеник - Валентин Ноцков, се изясниха възможностите за изпращане на учебници на българското училище при църквата, книги за библиотеката и записи на българска музика за културния живот на нашата диаспора в Чикаго. Накрая благодарните домакини дадоха обяд на българската делегация в най-големия български ресторант – „Родопи“ в града, собственост на г-н Хамид Русев. Като цяло делегацията направи широки контакти с емигрантските институции, за да се изяснят възможностите за подпомагане дейността на тези опори в Новия свят. През есента на 2001г. МНИ изпрати на свещ. В.Ноцков първата пратка с най-новите научни изследвания по българския национален въпрос.

Преценен цялостно, 80-ия конгрес на МПО трябва да се оцени като едно от най-значимите и впечатляващи събития, реализирани от представители на българския народ извън родината през 2001 година. Даден беше нов, мощен тласък на усилията за запазване самочувствието и националното достойнство на тази отломка от нашия народ зад океана. Демократичният свят

за пореден път чу нейния ясен глас в подкрепа на териториалната цялост и независимостта на Р.Македония.”⁴²

Този отчет разкрива ясно, няколко особено показателни моменти, свързани с политиката по македонския въпрос в самото начало на новото столетие. Очевидно е, че през 2001 г. представителите на всички официални български институции /Народното събрание, Външно министерство, българските дипломати, работещи в Северна Америка, Комитетът за българите в чужбина, МНИ в София/, използват трибуната на 80-ия конгрес на МПО, за да демонстрират пълната подкрепа от българска страна за борбата, която Р. Македония води по това време, за да парира последиците от сепаратистките действия на албанските националисти. МПО възприема напълно позицията на българската делегация и я втъква в своите официални конгресни решения. Те са приети единодушно от делегатите на конгреса и изпратени до американския президент в Белия дом, до Европейската комисия в Брюксел и до други влиятелни фактори на международната политика. Важно е също така да се подчертае специално, че по време на работата на 80-ия конгрес на МПО през 2001г. българската емиграция в новия свят отново използва, като работни инструменти по време на заседанията, само английския и българския език. В този смисъл през 2001г. в Чикаго е формулирана и реализирана една от най-ярките изяви на общобългарската позиция в защита на справедливата кауза: да се даде шанс на Р.Македония да се стабилизира като суверенен фактор на Балканите, където българите да имат възможност свободно да проявяват своята национална принадлежност. **Фактите доказват, също така, че общобългарският патриотичен политически фронт вече е възстановен и действа ефективно, продължавайки старата традиция за защита на българските национални интереси.**

В същото време обаче, от горния текст личи появата и на някои нови тенденции, които са важни с оглед на бъдещето. Най-напред прави впечатление промяната в ръководството на ЦК на МПО. В края на 90-те години, здравословното състояние на г-н Иван Лебамов се влошава и той се оттегля от председателския пост на патриотичната организация. Новият председател на ЦК – г-н Крис Иванов, е емигрант с корени от територията на Вардарска Македония. Поради това, той е поканил за официален говорител на конгреса бизнесмен, реализирал се в САЩ, но родом от Скопие. На конгресите на МПО вече се явяват и официални гости от Р. Македония. Следователно, бъдещето трябваше да покаже, дали не се осъществява вече един организиран курс за проникване на известно неомакедонистко влияние и в редовете

на МПО. Отговор на този проблем можеше да се даде само след време.

Участието на най-представителната българска делегация в работата на 80-ия конгрес на МПО през 2001 г. е своеобразен маркер, който чертае „горна граница“ и своеобразен „финал“ на един много активен десетгодишен период, в чийто рамки са възстановени отношения между ВМРО и МНИ от една страна и главния обединител на българската патриотична емиграция в новия свят – МПО, от друга. След това ситуацията започва да се променя видимо. Подир атентатите на ислямистките екстремисти от 11 септември 2001г., значително се усложнява режимът за получаване на американски визи. В тази обстановка, новото ръководство на ЦК на МПО не проявява вече същата активност за по-нататъшно разширяване на връзките си с обществените и научните организации в България. **Става все по-ясно също така, че поддържането на активните отношения с българското партиотично емигрантско движение в Новия свят не може да бъде дело само на обществената инициатива. Така както ВМРО и МНИ ги възродиха в началото на 90-те години. Нужна беше вече сериозна намеса и постоянна работа от страна и на българската държава.** Например, при подпомагане издателската политика на МНИ, чрез поддържане на връзки от страна на външното министерство в София с ЦК на МПО, с редовното присъствие дори и на българския пълномощен министър във Вашингтон на годишните конгреси на МПО и пр. Такава помощ и корекция в дейности-те на официална България, обаче, не последва като трайна тенденция.

В резултат, през първото десетилетие на XXI в. МНИ преживява период на значителна бюджетна стагнация. Много по-трудно се издават и разпращат по света книги със сериозно научно съдържание. Особено след избухването на голямата икономическа криза през 2008 година. Логично е, също така, Външното министерство в София да създаде трайна традиция при новите условия, когато България и САЩ вече са и съюзници, по линията на НАТО, да се изпращат редовно и делегации от София на ежегодните конгреси на МПО. Такава традиция обаче също не е наложена трайно. В същото време старата генерация в ЦК на МПО, начело с г-н Иван Лебамов се оттегля от активна обществена дейност. На предни позиции излизат нови личности, някои от които са родени или в Северна Америка, или са израстнали в територията на социалистическата Ф.Р.Македония. От началото на новото столетие, посланиците на Р. Македония във Вашингтон също започват да присъстват на годишните конгреси на МПО. Те посещават и редакцията на в-к „Македонска трибуна“. Под тяхно въздействие, за пръв път в историята, по страниците на печат-

ния орган на българското емигрантско патриотично движение в новия свят, дори са публикувани статии и на „македонски език“!⁴³

При условията на тази усложнила се ситуация от началото на новото столетие, видими центробежни тенденции се пораждат и в редовете на МПО. В Торонто се обособява един „опозиционен център“ на българския емигрантски патриотичен политически фронт. Неговите представители започват активна критика срещу усилията за проникването на неомакедонистката пропаганда и в средите на старата българска емиграция от Македония. Все нови в същността си и много важни по значение процеси и обстоятелства, които обаче не са предмет на настоящото изследване. Те изискват, с повелителна сила, друг тип мислене и единодействие за по-нататъшната еволюция на общобългарския патриотичен фронт в стария и Новия свят. Една перспектива, която вече не е само по силите на МНИ в София. Така или иначе, 90-те години на ХХ век са богата и важна страница от усилията на ВМРО и МНИ в София, да се възродят и разширят възможностите за стабилизиране на българското културно и политическо влияние сред българската диаспора в новия свят. В това отношение поколението, което възстанови института, продължи и обогати същностно старите традиции - МНИ да функционира като водещ център на националноотговорната академична наука, която е призвана да защитава непреходните интереси на българския народ. А центровете на българското родолюбиво движение в стария и Новия свят да действат солидарно в защита на националната кауза.

БЕЛЕЖКИ

1. МНИ е възстановен на 3 май 1990 година. На Учредителното събрание, в големия салон на втория етаж на ул. „Пиротска“ № 5, присъстват 57 водещи представители на историческата наука, езиковедите, правото и етнографията. За пръв председател на МНИ е избран ветеранът – проф. Петър Шапкарев и е решено да започне издаването на печатния орган на института сп. „Македонски преглед“.
2. Георгиев, Н., Българи в Южна Америка, С., 1965, 80с.; Петров, Й., К. Бояджиев, Насаждането на македонизма сред българите в САЩ и Канада, С., 1986, 100с.; Вартоломеев, О., Равамов и Бл. Георгиев, Българите в Аржентина, С. 1987, 87с.; Петров, Д., Цв. Николов, Българи в Южна Америка, С., 1988, 185с.

3. Сп. Исторически преглед, кн.1,19883, с.35-51.
4. Митев, Тр., Генерал Георги Вазов. /Биография/, С., 1983, 200стр.; Същият: Генерал Никола Иванов, /Биография/, С.,1985, 300 стр.
5. Минев, Тр., Био-библиография, С.,2010, с. 113-14.
6. Митев, Тр., Македонобългарския Централен комитет в САЩ/1918-1919г./, С., 1992, 307 стр.
7. Митев, Тр., Ролята на МПО за утвърждаване празника на „Св.св Кирил и Методий“ в Северна Америка“; *ibid*:Mitev, Tr., The Role of the MPO in Confirming the Holiday of St. Cyril and Medodius in Nort America, Maced. Tribune, June, 1., 1989, p.3-4
8. Митев, Тр., Българската емиграция в Америка и борбите за освобождението на Македония/1919-1945г./, С., 1993, с.170 и сл.
9. Митев, Тр., създаване и дейност на МПО в САЩ и Канада /1922-1941/, сп. Военноистор. сборник, кн.3, 1990,с.28-48.
10. Митев, Тр., Българската емиграция в Америка и борбите..., с.89 и сл.
11. В.Македонска трибуна, г. 64, бр.3076 от 9 август 1990г., с.1.
12. Пак там.
13. Всички основни събития, случили се по време на конгреса са фотографирани и публикувани върху 4 страници на в. „Македонска трибуна“, г. 64, бр.3079, от 4 октомври 1990 г.
14. Пак там, с.5.
15. Пак там, с.4-5.
16. Пак ам,.
17. Пак там.
18. Пак там.
19. Бояджиев, Ст.,Македония в моя живот, /Спомени/, С.,2013, с.143-144.
20. Пак там, с.146-148..
21. Пак там.
22. В.Македонска трибуна, г.64, бр.3078, от 20 септември 1989г.,с.1 и 12.
23. Пак там, с.2.
24. Пак там.
25. Lebamoff, I, A, Ivan Mihailov lives in our continuing struggle, Maced. Tribune, September, 20, 1990, Vol. 64, № 3078, p. .4.
26. Пак там, Илчев, И., Надгробно слово за Иван Михайлов, с.5.
27. Пак там, с.6. /Иванов, Б., Една историческа заслуга на Иван Михайлов след Втората световна война/.
28. Пак там. С.7. /Щипски, Един велик македонски българин премина в

пантеона на безсмъртните/.

29. Mitev, Tr., Ivan Mihailov and Macedonian Tribune worked togedar for a free and independent Macedonia, Maced. Tribune, Septem., 20., 1990, Vol. 64, № 3078.
30. Бояджиев, Ст., цит. спомени, с. 146-148.
31. Митев, Тр., Македонобългарския централен комитет в САЩ/1918-1919/, С.,1992, 337с.
32. Митев, Тр., Създаване и начална дейност на Македонската политическа организация /МПО/ в САЩ и Канада-/1922-1937/, В: Изследвасния по македонския въпрос, С.,1993, с.461-515.
33. Трайков, В., Тр. Митев, Документи за Македония на българската емиграция в САЩ, Канада и Австралия“, Т. Първи /1900-1945/, С., 1995, 364с.
34. Митев, Тр., Българската емиграция в Америка и борбите за освобождението на Македония, /1919-1945/, С., 1993, 494с.
35. Сп. Военноисторически сборник, 1994, кн.6, с.68-78.;1995, кн.1, с.29-57;
36. Диплом №, 23908, издаден от ВАК на 30.11. 1995г.
37. Национално освободителното движение на македонските и тракийските българи, Т.3 /1878-1944/, с.375-392; т. 4 47-244.
38. Митев, Тр., Д.,Мичев, Д. Гоцев, Иван Михайлов и национално освободителното движение на македонските българи, /100 години от рождението му/, сп. Македонски преглед, 1996, кн.3, с.5-61.
39. Бюлетин на МНИ „Анализи, документи и прогнози“, №4, С., 2001г.
40. Поздравителен адрес на МНИ – София, в. „Македонска трибуна“, г.75, бр.3305, с.8 и сл.
41. в. “България“, /Чикаго/, бр.16, 2001, с.26-27.
42. Цит. Бюлетин на МНИ., с.12 и сл.
43. в. „Македонска трибуна“, г.75, 22 март 2001.; бр.3307,20 дек.2001.

Професор Трендафил Митев е роден в София. През 1972 г. завършва история, а от 1974 г. е асистент в СУ "Св. Климент Охридски". От 1981 г. е „доктор“, през 1995 „доктор на историческите науки“, от 2003 г. е „професор“. Автор е на 15 монографии, 140 научни студии и статии и повече от 250 научно-популярни публикации. Водещ специалист е по история и теория на българския политически процес, идеологиите и политическата практика на българските

емигрантски организации в САЩ, Канада и Австралия.

Работи и публикува трудове в областта на военната политика, национално-освободителното движение на българския народ, теорията и практиката на социалдемократията. През 1990 участва във възстановяването на Македонския научен институт в София, от 1995 г. е негов зам. председател, а от 2007 до 2014 председател на института. Главен редактор на водещите списания в областта на историческата наука - сп. "Военноисторически сборник" /2002-2009/ и на сп. „Македонски преглед“ /2007-2014/. От 1995 г. е преподавател по политически науки в УНСС - София. Автор е пет книги преведени на английски и руски език. Неговите основни монографии и множество научни статии са разпространени в над 60 водещи библиотеки по света. Специализирал е в Русия, Полша, Чехия. През 1988 г. печели стипендия на фондация "Фулбрайт" и една година специализира в Южнокалифорнийския университет и университетът Станфорд, в Сан Франциско - САЩ. През 1990, 1995 и 2001 г. работи по научноизследователски проекти в американски архиви и библиотеки. Създател е на едни от първите университетски учебници в България по теория на политическия анализ, българско народознание, политически маркетинг, история и теория на българския политически процес.